Головний редактор:

Клименко Л. П.,
ректор Чорноморського державного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступники головного редактора:
Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки ІПК ДСЗУ
Корецький М. Х.,
д.держ.упр., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, проректор з навчально-виховної роботи ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»

Відповідальний секретар:
Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:
Антонова Л. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Гречан А. П., д.е.н., професор, завідувач кафедри Київського національного університету технологій та дизайну
Груба Г. І., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, директор Науково-навчального інституту Академії муніципального управління
Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну
Ємельянов В. М., к.т.н., доцент, проректор-директор Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Завізєна Н. С., д.е.н., доцент, провідний науковий співробітник відділу стратегії сталого розвитку та інвестиційно-інноваційної політики Науково-дослідного економічного Інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України
Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Плакіда В. Т., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Федоренко С. В., к.т.н., доцент Київського національного університета будівництва та архітектури
Шамрай В. О., д.держ.упр., професор, професор кафедри Академії праці та соціальних відносин

ІНВЕСТИЦІЇ:
ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 24 грудень 2014 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ, ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 27.05.2009 р., наказ ВАК України № 340 від 21.04.2011 р. «Про внесення змін до переліку наукових фахових видань України»)

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПР від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Поштова адреса:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33
Тел./факс: (044) 458-10-73
E-mail: economy_2008@ukr.net
www.investplan.com.ua
Засновники:
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"
Відділ інформації
Стаднік С. Б.
Відділ реклами
Чурсіна А. М.
Коректор
Строганова Г. М.
Комп'ютерна верстка
Полулященко А. В.
Технічне забезпечення
Дідук Б. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори.
Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили 25.12.14 р.
Підписано до друку 25.12.14 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 29,5.
Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення № 2512/3.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2014

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД
№ 24 грудень 2014 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Баюра Д. О.
Контролінг у корпоративному управлінні 6
Фадєєва І. Г.
Аналіз взаємозв'язків окремих елементів витрат нафтогазовидобувних підприємств та прогнозування процесу їх формування 9
Зеліско І. М.
Генезис та еволюція економічної категорії "фінансові ресурси" 15
Комірна В. В., Стрельченко І. І.
Проблеми та перспективи моделювання розповсюдження швидких процесів в середині систем фінансових інститутів 19
Рамський А. Ю.
Формування системи забезпечення державних гарантій на інвестиційний продукт 23
Паршин Ю. І.
Оцінка нерівномірності економічного розвитку за індикаторами поляризації та асиметрії 28
Любкіна О. В.
Вплив фінансових інновацій на характер волатильності ринків фінансових активів 34
Андрієнко В. М.
Методологічний підхід до здійснення незалежної оцінки стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств 39
Фурса Т. П.
Специфічні особливості процесу взаємодії підприємств і банківських установ 47
Крисак А. О., Алєксєєнко О. А.
Аналіз діяльності підприємств малого бізнесу та шляхи підвищення їх прибутковості 53
Грибова Д. В.
Удосконалення системи ціноутворення у сільськогосподарських підприємствах в нестабільних інвестиційних умовах 58
Гончаренко О. В.
Інфраструктурне забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва 61
Ананьєв М. Ю.
Організаційно-регулятивні фактори розвитку фондових ринків 65
Волохата В. Є.
Управління залученими ресурсами банку на основі цінового прогнозування з використанням мультиплікативних моделей ARIMA 72
Золотарьова О. В., Федченко І. А.
Уніфікація підходів до визначення змісту портфельного кредитного ризику банку 79
Саєнко С. Г., Саєнко О. Р., Баранова М. О.
Оцінка системи оподаткування США: основні принципи, характерні риси та сутнісні аспекти для модернізації податкової системи України 85
Волковицька О. М., Початкова С. В.
Методика камеральної перевірки експортних послуг 91
Собкевич О. В.
Механізми розбудови внутрішнього ринку промислової продукції України на інноваційних засадах 96
Москаленко Б. А.
Проблеми оцінки інвестиційного потенціалу підприємства 104
Клевчік Л. Л.
Прагматичні аспекти сутності економічної інформації 108
Пахода С. С.
Можливості адаптації зарубіжного досвіду функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні 112
Шостак І. В.
Економіко-організаційні аспекти стимулювання і мотивації праці персоналу підприємств 116
Шимків С. А.
Нормативно-правове регулювання страхування від нещасних випадків громадян України 121
Радєва О. Г.
Аналіз сучасного стану основних засобів промислових підприємств України та шляхи їх ефективного використання і відтворення 126
Ройко І. М.
Генезис теоретичних поглядів щодо еволюції, становлення та розвитку моделі біржового ринку акцій в Україні 131

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 24 грудень 2014 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Коренний Е. А.

Специфіка іпотечного кредитування у вітчизняних умовах 137

Голікова К. П.

Огляд та аналіз структури споживання продуктів харчування в Україні 140

Мельник О. І.

Роль кадрового потенціалу у розвитку інноваційного підприємництва в аграрному секторі економіки 145

Державне управління

Лазаренко С. Ж., Бабенко К. А.

Корупція як результат системної неефективності державного управління 149

Радиш Я. Ф., Соколова О. М.

Медична реабілітація українських військовослужбовців, що постраждали в результаті бойових дій (до проблеми державного регулювання системи санаторно-курортного забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України) 152

Карамишев Д. В., Прасол В. П.

Публічне управління як специфічний вид управлінської діяльності в умовах суспільних трансформацій 156

Дубич К. В.

Великобританська та Американська моделі надання соціальних послуг: євроінтеграційні орієнтири трансформації системи соціальних послуг в Україні 161

Орлова Н. С., Максимова Т. В.

Формування інвестиційної політики країни в умовах сталого розвитку 166

Полковниченко Д. Ю.

Геоінформаційна система забезпечення управління територією в умовах надзвичайних ситуацій 171

Венжега Д. І.

Основні тенденції державної політики у сфері промислового виробництва 175

Кулак Н. В.

Сучасний стан та перспективи розвитку процесу електронізації держзакупівель в Україні 178

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

— У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).

— Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).

— Назва статті (регистр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.

— Анотація мовою статті та англійською мовою.

— Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.

— Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обгрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури **(References) в романському алфавіті (harvard reference system)**, повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

— Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.

— Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файла з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.

— Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 24 / 2014

CONTENTS:

Economy

Baiura D.
CONTROLLING IN CORPORATE GOVERNANCE 6

Fadyeyeva I.
ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP OF INDIVIDUAL ELEMENTS OF COST OIL AND GAS COMPANIES AND FORECASTING PROCESS OF THEIR FORMATION 9

Zelisko I.
GENESIS AND EVOLUTION OF ECONOMIC CATEGORY "FINANCIAL RESOURCES" 15

Komirna V., Strelchenko I.
PROBLEMS AND PROSPECTS OF MODULATING DISTRIBUTION OF FAST PROCESSES INSIDE OF THE FINANCIAL INSTITUTES SYSTEMS 19

Ramskyi A.
FORMATION OF PROVIDING STATE GUARANTEES FOR INVESTMENT PRODUCTS 23

Parshin Y.
ESTIMATION OF UNEVENNESS OF ECONOMIC DEVELOPMENT BY THE POLARIZATION AND ASYMMETRY INDICATORS 28

Liubkina O.
THE IMPACT OF FINANCIAL INNOVATION ON THE NATURE OF THE MARKET VOLATILITY OF FINANCIAL ASSETS 34

Andrienko V.
THE METHODOLOGICAL APPROACH TO PROVIDING INDEPENDENT ASSESSMENT OF THE SAFETY MANAGEMENT SYSTEM OF LABOR IN THE ECONOMIC SECURITY OF CONSTRUCTION COMPANIES 39

Fursa T.
SPECIFIC FEATURES OF THE INTERACTION BETWEEN COMPANIES AND BANKING INSTITUTIONS 47

Krysak A., Alekseenko O.
SMALL BUSINESSES ANALYSIS AND IMPROVING WAYS OF THEIR PROFITABILITY 53

Gribova D.
THE PERFECTION OF SYSTEM OF PRICING IN THE AGRICULTURAL ENTERPRISES IN ACTABLE INVESTMENT CONDITIONS 58

Goncharenko O.
INFRASTRUCTURE SOFTWARE INNOVATION OF AGRICULTURAL PRODUCTION 61

Ananiev M.
ORGANIZATIONAL AND REGULATORY FACTORS OF STOCK MARKETS DEVELOPMENT 65

Volokhata V.
MANAGEMENT OF BANK DEBT CAPITAL ON THE BASIS OF PRICE FORECAST UNDER MULTIPLICATIVE MODELS ARIMA 72

Zolotaryova O., Fedchenko I.
UNIFICATION OF APPROACHES TO DEFINITION OF CONTENTS PORTFOLIO CREDIT RISK BANK 79

Sayenko S., Sayenko E., Baranova M.
EVALUATION OF USA TAXATION: BASIC PRINCIPLES, CHARACTERISTICS AND ESSENTIAL ASPECTS OF THE TAX REFORM FOR UKRAINE 85

Volkovitskaya O., Pochatkova S.
TECHNIQUE OF CAMERAL CHECK OF EX-DRESSMAKERS OF SERVICES 91

Sobkevych O.
MECHANISMS OF UKRAINIAN DOMESTIC MARKET OF INDUSTRIAL PRODUCTS DEVELOPMENT ON INNOVATIVE PRINCIPLES 96

Moskalenko B.
THE PROBLEMS OF EVALUATION OF THE ENTERPRISE'S INVESTMENT POTENTIAL 104

Klevchik L.
PRAGMATIC ASPECTS OF ESSENCE OF ECONOMIC INFORMATION 108

Pahoda S.
POSSIBILITIES FOR ADAPTATION OF FOREIGN EXPERIENCE OF THE NON-STATE PENSION PROVISION SYSTEM FUNCTIONING IN UKRAINE 112

Shostak I.
ECONOMIC AND ORGANIZATIONAL ASPECTS OF PROMOTION AND MOTIVATION OF STAFF ENTERPRISES 116

Shymkiv S.
REGULATION THE ACCIDENT INSURANCE OF UKRAINE 121

Radeva O.
ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF FIXED ASSETS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN UKRAINE, AND WAYS OF IT'S EFFECTIVE USE AND REPRODUCTION 126

Roiko I.
THE GENESIS OF THE THEORETICAL VIEWS ON THE EVOLUTION, ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN STOCK MARKET MODEL 131

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 24 / 2014

CONTENTS:

Economy

Korenniy E.
SPECIFICITY OF MORTGAGE LENDING IN DOMESTIC CONDITIONS 137

Golikova K.
REVIEW AND ANALYSIS OF FOOD CONSUMPTION STRUCTURE IN UKRAINE 140

Melnyk O.
THE ROLE OF HUMAN RESOURCES IN THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP IN THE AGRICULTURAL SECTOR 145

Public administration

Lazarenko S., Babenko K.
CORRUPTION AS A RESULT OF SYSTEMIC INEFFICIENCY OF PUBLIC ADMINISTRATION 149

Radysh Ja., Sokolova O.
MEDICAL REHABILITATION OF THE UKRAINIAN SERVICEMEN HAVING SUFFERED AS A RESULT OF THE BATTLES (AS REGARD TO THE PROBLEM OF THE GOVERNMENT CONTROL OF THE SYSTEM OF THE SANATORIUM AND HEALTH RESORT PROVISION OF THE SERVICEMEN OF THE UKRAINIAN ARMED FORCES) 152

Karamyshev D., Prasol V.
PUBLIC MANAGEMENT AS SPECIFIC TYPE OF ADMINISTRATIVE ACTIVITY IN THE CONDITIONS OF PUBLIC TRANSFORMATIONS 156

Dubych K.
THE ENGLISH AND AMERICAN MODELS OF SOCIAL SERVICES DELIVERY AS EUROPEAN INTEGRATION LANDMARKS FOR THE SOCIAL SERVICES SYSTEM TRANSFORMATION IN UKRAINE 161

Orlova N., Maksymova T.
THE FORMATION OF COUNTRY'S INVESTMENT POLICY UNDER SUSTAINABLE DEVELOPMENT 166

Polkovnichenko D.
GEOGRAPHIC-INFORMATION SYSTEM IN TERRITORY MANAGEMENT DURING EMERGENCY SITUATIONS 171

Venzheha D.
MAJOR TRENDS OF GOVERNMENT POLICY IN THE FIELD INDUSTRIAL PRODUCTION 175

Kulak N.
CURRENT STATE END PROSPRECTS OFDEVELOMENT OF COMPUTERS PROCUREMENT PROCESS IN UKRRAINE 178

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

— У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).

— Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).

— Назва статті (регистр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.

— Анотація мовою статті та англійською мовою.

— Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.

— Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обгрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури **(References) в романському алфавіті (harvard reference system)**, повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

— Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.

— Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файла з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.

— Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 658.5

Д. О. Баюра,
д. е. н., професор кафедри економіки підприємства,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

КОНТРОЛІНГ У КОРПОРАТИВНОМУ УПРАВЛІННІ

D. Baiura,
Dr. Habil of Economics Sciences,
Professor of Department of Business Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv

CONTROLLING IN CORPORATE GOVERNANCE

У статті визначен основні теоретичні аспекти розвитку корпоративного управління та корпоративного менеджменту на основі контролінгу. Частково досліджено змістовну сутність понять "корпоративне управління", "корпоративний менеджент" та "контролінг". Визначено місце інформаційної системи контролінгу в корпорації, її призначення, основні функції та завдання. Розглянуто наукові засади корпоративного управління та контролінгу як інформаційної системи підтримки прийняття стратегічних рішень у корпорації, що знаходять своє відображення у корпоративній стратегії.

The article proposes the basic theoretical principles of corporate governance and corporate management based on controlling. The informative nature of the concepts of "corporate governance", "corporate management" and "controlling" was investigated. The place of the controlling information system, its purpose, the main functions and tasks were determined in the corporation. Scientific principles of corporate governance and controlling as the information systems that support strategic decision-making corporations that are reflected in corporate strategy were determined.

Ключові слова: корпоративне управління, корпоративний менеджмент, контролінг, корпоративна інформаційна система контролінгу.

Key words: corporate governance, corporate management, controlling, corporate controlling information system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Наявність ефективної системи корпоративного управління — один з визначальних факторів у підвищенні ринкової капіталізації, рентабельності інвестованого капіталу та прийнятті іноземними інвесторами інвестиційних рішень щодо вітчизняних компаній. У сучасних умовах глобалізації відбуваються значні зміни в методологічних підходах до поняття "корпоративне управління". Корпоративне управління стало відноситися, або впливати на систему управління та контролю у компаніях, включаючи їх інвестиційну, операційну та фінансову діяльність, а також бізнес-процеси, формування комерційних стратегічних корпоративних цілей та цінностей, а також до визначення внутрішніх та зовнішніх контролюючих організаційно-економічних механізмів. Насамперед це пов'язано з підвищенням ролі в структурі економіки корпоративного сектора і тому стосується підприємств корпоративного типу, інтегрованих корпоративних структур та інших формувань. Для підвищення ефективності корпоративного управління доцільним є розробка механізмів інтеграції системи корпоративного управління та менеджменту корпорації на основі поширення сучасних технологій контролінгу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями корпоративного займались такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Г. Штерн, О. Мендрул, О. Мозговий, Г. Назарова, Джеффрі Д. Сакс, С. Румянцев, М. Татарчук, В. Гриньова, Н. Супрун, В. Євтушевський, М. Чечетов. Із аналізу наукових джерел можна зробити висновок, що питання застосування контролінгу в корпоративному управлінні є недостатньо висвітленими у літературі, або ж представлено лише фрагментарно.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є визначення сутності та призначення системи контролінгу у корпоративному управлінні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналіз розвитку сучасних структур корпоративного управління, виходячи із руху акціонерного капіталу та обігу акцій підтверджує, що вони повинні будуватися на основі збалансованого розподілу функцій і повноважень між органами управління, необхідних для виконання стратегічних корпоративних завдань та відповідати кращій міжнародній практиці корпоративного управління з урахуванням принципів ОЕСР. Крім того, розбудова сучасної системи корпоративного управління, яка б узгоджувала інтереси учасників акціонерних відносин та заінтересованих осіб неможлива без упровадження найновітніших інструментів контролінгу. На основі аналізу впливу структури акціонерної власності на рішення у системі корпоративного управління формуються три типи внутрішнього корпоративного контролю в акціонерних товариствах (для акціонерних товариств з концентрованою структурою акціонерного капіталу, для акціонерних товариств з розпорошеною структурою акціонерного капіталу та для публічних акціонерних товариств із ефективною системою корпоративного управління та високим рівнем корпоративної культури), які базуються на делегуванні повноважень вищими органами управління (загальними зборами акціонерів) наглядовим радам та правлінню. Недарма, сам термін "корпоративне управління" походить від англійського "corporate governance", що в перекладі означає "корпоративне правління" або "корпоративний уряд". Тобто предмет наукового досліджен-

ня корпоративного управління є багатогранним, оскільки воно має справу з тим, як влаштована та реалізується влада в організації, а тому потребує ефективної специфічної системи контролінгу.

Корпораціями в сучасній економічній і правовій літературі називаються господарські товариства (в першу чергу акціонерні товариства), які мають статус юридичної особи, утворені шляхом об'єднання майна засновників і існують незалежно від зміни конкретних учасників [2, с. 15].

Багато зарубіжних науковців при формуванні системи контролінгу на підприємствах корпоративного типу беруть за основу визначення Міжнародної фінансової корпорації, яка трактує "корпоративне управління" як систему виборних і призначених органів, що здійснюють управління діяльністю відкритих акціонерних товариств, що відбиває баланс інтересів власників і спрямована на забезпечення максимально можливого прибутку від діяльності акціонерного товариства в рамках законодавства [4, с. 28]. В.М. Гриньова та О.Є. Попов визначають корпоративне управління як процес формування та реалізації вищими органами управління акціонерного товариства управлінських дій, що відображують баланс інтересів учасників корпоративних відносин щодо залучення та використання акціонерного капіталу для забезпечення максимально можливого прибутку від всіх видів діяльності в межах діючого законодавства. Є. Штерн зазначає, що корпоративне управління у системі загального менеджменту спрямоване на досягнення оптимального узгодження інтересів суб'єктів корпоративних відносин — власників, менеджерів, працівників товариства. За А. Шлайфером корпоративне управління — це сукупність засобів, за допомогою яких учасники господарського процесу надають фінансові ресурси корпорації для забезпечення майбутнього прибутку [1, с. 52]. В той же час, М. Чечетов, О. Мендрул вважають, що "корпоративне управління" є елементом загальної системи управління, притаманним лише фірмам в організаційно-правовій формі акціонерних товариств, і полягає в організації взаємодії учасників корпоративних відносин [6, с. 10].

Більшість науковців розмежовують поняття "корпоративне управління" та "корпоративний менеджмент". О.В. Денисюк, Л.О. Мозгова дотримуються думки, що корпоративне управління знаходиться на вищому рівні управління підприємством, ніж менеджмент, та функціонує в інтересах акціонерів та інших заінтересованих осіб. У той же час, корпоративний менеджмент відповідальний за якість прийняття рішень всієї корпорації. Корпоративний менеджмент відповідальний за стратегічне та тактичне управління в інтересах акціонерів. Сучасна ефективна система корпоративного управління повинна тісно взаємодіяти із системою корпоративного менеджменту, що використовує збалансовану систему управління ефективністю, вартістю, корпоративними ризиками, корпоративним контролем та системою інформаційного забезпечення.

На сьогодні таку взаємодію та координацію корпоративного управління забезпечують наглядові ради, які здійснюють захист прав акціонерів товариства, і в рамках компетенції, визначеної статутом та законодавством формують систему контролінгу, мотивації та оцінювання менеджменту компанії. Можна стверджувати, що загальні збори акціонерів приймають ключові рішення, а наглядова рада виступає у ролі координатора за виконанням рішень акціонерів, у той час як виконавчий орган (правління) реалізує це рішення. У корпоративному управлінні у більшій мірі порівняно з іншими типами використовується модель делегування повноважень.

Наглядова рада приймає ключові рішення по визначенню місії та стратегічної спрямованості бізнесу, розробляє корпоративні стратегії, призначає ключових топменеджерів. У складі наглядової ради можуть створюватися комітети, наприклад, аудиторський, з питань управління ризиками, винагород та призначень, а також з питань інформаційної політики. В умовах підвищення ринкової нестабільності та невизначеності зарубіжні корпорації в останні роки активно почали створювати при наглядових радах, або радах директорів, залежно від моделі корпоративного управління, антикризові комітети, які беруть на себе додаткові функції та зобов'язання щодо посилення функцій контролінгу за фінансово-господарським станом компаній.

Окремою проблемою постає недостатня координація між органами управління у великих корпораціях (наглядова рада та відповідні комітети, інститут корпоративного секретаря) та системою виконання (правління). Це пов'язано з тим, що на вітчизняних підприємствах корпоративного типу часто відсутній тісний зворотній зв'язок між оперативним та стратегічним управлінням. Для подолання цього недоліку та забезпечення інтеграції систем корпоративного управління та корпоративного менеджменту доцільно застосовувати технологію "контролінгу", яка покликана забезпечити корпоративний менеджмент релевантною інформацією для прийняття стратегічних рішень корпорації. Для цього доцільно запозичити досвід із німецької (західноєвропейської, континентальної) моделі корпоративного управління, яка уже тривалий час успішно розвиває систему контролінгу, у тому числі з участю працівників, профспілок та незалежних (наглядових) членів рад.

Нині контролінг — це ключова технологія управління сучасною компанією, що має чотири взаємопов'язані етапи: планування, інформаційне забезпечення, аналіз та управління. Термін "контролінг" походить від англ. "to control" — контролювати, керувати, регулювати. У Великій Британії та США контролінг розуміють як управлінський облік або "managerial accounting". У Німеччині традиційно виділяють фінансовий облік (Finanzbuchhaltung), виробничий (Kostenrechnung) та контролінг (Controlling) [7, с. 8]. Під контролінгом розуміють концепцію ефективного управління корпорацією і забезпечення її сталого розвитку за допомогою орієнтування на корпоративні цілі, майбутнє та постійне превентивне попередження вузьких місць.

Варто відмітити, що між контролінгом та управлінським обліком інсує тісний зв'язок, однак, це не є тотожні поняття. Управлінський облік — це система інформаційного забезпечення, що включає велику кількість інформаційних даних і використовується для прийняття ефективних рішень керівництвом. А контролінг — це технологія управління, що використовує управлінську інформацію та розробляє рекомендації для прийняття управлінських рішень. У той же час, великою помилкою є ототожнення контролю з контролінгом. Оскільки контроль є складовою частиною контролінгу. За В. І. Давидовичем контролінг передбачає розробку філософії поведінки підприємства, використання принципу прямого і зворотного зв'язку у контурі регулювання, розробку балансу оточуючого се-

редовища, створення системи обліку витрат, активізацію нематеріальних факторів (комунікації, мотивація, стимулювання праці) [7, с. 8]. Контролінг визначають як систему перевірки того, наскільки успішно корпорація просувається до своєї стратегічної мети. У випадку відхилень від неї розробляються рекомендації про корегуючі дії.

До основних функцій системи контролінгу доцільно віднести: інформаційне забезпечення всіх систем підприємства на основні спеціально підготовленої інформації внутрішнього аудиту та ревізії; управління ризиками; контроль виконання тактичних та оперативних планів, координація та регулювання в контурі управління. Можна сказати, що головна особливість контролінгу полягає у здійсненні антикризового та превентивного управління шляхом розробки рекомендацій керівництву щодо своєчасного корегування стратегічних та тактичних планів підприємства на основі спеціальних даних моніторингу середовища організації.

Відповідно до рівня управління виділяють стратегічний та оперативний контролінг. Стратегічний контролінг координує функції стратегічного планування, стратегічного нагляду (формування контрольованих величин, проведення контрольної оцінки тощо), систему стратегічного інформаційного забезпечення. У системі стратегічного контролінгу активно використовуються інструменти та результати аналізу конкуренції, логістичних систем, методи портфельного аналізу та потенціалу.

Оперативний контролінг спрямований на управління короткостроковими цілями. Він оцінює ефективність заходів, що проводяться впродовж невеликого відрізку часу, як правило до одного року. Його можна характеризувати як постійний моніторинг результатів діяльності підприємства [5]. Система оперативного контролінгу передбачає забезпечення ефективності управління прибутком компанії. У системі оперативного контролінгу використовуються інструменти АВС-аналізу, оптимізації обсягів замовлень, аналіз величин точки беззбитковості, методи розрахунку покриття, функціонально-вартісний аналіз, XYZ-аналіз та багато інших.

Для реалізації технології контролінгу сучасна корпоративна інформаційна система повинна передбачати адаптацію традиційної системи обліку на підприємстві до інформаційних потреб посадових осіб усіх органів корпоративного управління, які приймають управлінські рішення [5].

Корпоративна інформаційна система контролінгу повинна включати індикатори, що відображають усі підсистеми організації: логістичну, маркетингову, фінансову, інвестиційну, інноваційну та особливо виробничу. Для прийняття рішень використовуються, як правило, відхилення, які фіксуються інформаційною системою та надходять за допомогою спеціально розробленого програмного забезпечення контролінгу, в якому міститься окремий модуль "Монітор керівника", який оснащений експертними системами такими, як DSS, Data Mining, OLAP — технології [5, с. 177].

Окремою важливою складовою інформаційної системи контролінгу є підсистема моніторингу та управління ризиками. Ця підсистема повинна функціонувати у напрямі виявлення, оцінки ризиків та підготовки превентивних дій.

Корпоративна інформаційна система спрямована на забезпечення конкурентної переваги організації шляхом надання вищим ланкам управління інформацію про середовище організації, її поточний та ймовірний майбутній стан у зовнішньому середовищі. Ця інформація враховується під час корегування та управління корпоративною стратегією.

ВИСНОВКИ

Сучасне корпоративне управління потребує інтеграції із системою менеджменту корпорації. Найбільш ефективною технологією взаємодії корпоративного управління із менеджментом компанії є технологія контролінгу. Контролінгу є системою підтримки корпоративних рішень. На її основі приймаються основні стратегічні рішення, що втілюються у корпоративній стратегії.

Перспектива подальшого дослідження. Наступним кроком у подальших дослідженнях є розробка концептуальних засад функціонування контролінгу для підприємств корпоративного типу України, які бажають адаптуватися до вимог угоди щодо євроінтеграції.

Література:

1. Шлейфер А.А. Исследование корпоративного управления / А. Шлейфер, Р. Вишни // Журнал Финанс. — 1997. — Вип. 52. — С. 52.

2. Штерн Г.Ю. Корпоративне управління: Навч. посібник / Г.Ю. Штерн. — Харків: ХНАМГ, 2009. - 278 с.

3. Гриньова В. М. Організаційно-економічні основи формування системи корпоративного управління в Україні: (Монографія) / В.М. Гриньова, О.С. Попов. — Харків.: Вид. ХДЕУ, 2003. — 324 с.

4. Дембо А. Пособие по корпоративному управлению / А. Дембо, Ф. Нойбауер. — в 6 т. — М.: "Альпина Бизнес Букс", 2004 г. — 365 с.

5. Татарчук М.І. Корпоративні інформаційні системи: Навч. посібник. / М.І. Татарчук. — К.: КНЕУ, 2005. — 291 с.

6. Чечетов М. Корпоративное управление в условиях экономической трансформации / М. Чечетов, О. Мендрул // Економіка України. — 2001. — № 4. — С. 10—18.

7. Давидович І.Є. Контролінг: навчальний посібник / Давидович І. Є. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 552 с.

References:

1. Shleifer, A.A. (1997), "Survey of Corporate Governance", Journal of Finance, vol. 52, p. 52.

2. Shtern, H.Yu. (2009), Korporatyvne upravlinnia [Corporate Governance], KhNAMH, Kharkiv, Ukraine.

3. Hryn'ova, V.M. (2003), Orhanizatsijno-ekonomichni osnovy formuvannia systemy korporatyvnoho upravlinia v Ukraini [Organizational-economic bases of formation of corporate departments in Ukraine], KhDEU, Kharkiv, Ukraine.

4. Demb, A. and Nojbauer, F (2004), Posobye po korporatyvnomu upravlenyiu [allowance on Corporate Governance], "Al'pyna Byznes Buks", Moskva, Rossiia.

5. Tatarchuk, M.I. (2005), Korporatyvni informatsijni systemy [Corporate information systems], Navch. KNEU, Kiev, Ukraine.

6. Chechetov, M. (2001), "Corporate governance in the context of economic transformation", Ekonomika Ukrainy, vol. 4, pp. 10—18.

7. Davydovych, I.E. (2008), Kontrolinh [Controlling], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2014 р.

УДК 658.5:622.24

І. Г. Фадєєва,
д. е. н., доцент, професор кафедри економіки підприємства,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ

АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ ВИТРАТ НАФТОГАЗОВИДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ПРОЦЕСУ ЇХ ФОРМУВАННЯ

I. Fadyeyeva,
Doctor of Economics, Associate professor, Professor of economics department,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, m. Ivano-Frankivsk

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP OF INDIVIDUAL ELEMENTS OF COST OIL AND GAS COMPANIES AND FORECASTING PROCESS OF THEIR FORMATION

У статті розглянуто взаємозв'язки окремих витрат нафтогазовидобувних підприємств на буріння свердловин. Запропоновано шляхи прогнозування процесу їх формування на засадах методів штучних нейронних мереж.

The article deals with the relationship of individual cost oil and gas companies to drill wells. Ways forecasting process of forming methods based on artificial neural networks.

Ключові слова: витрати, нафтогазовидобувны компанії, прогнозування, інтелектуальні технології.
Key words: costs, oil and gas exploration company, forecasting, intelligent technologies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним із основних елементів витрат нафтогазовидобувних підприємств є витрати на буріння свердловин, формування яких треба знати як у реальному часі, так і з урахуванням заданого горизонту упередження. Оскільки процес формування витрат нафтогазовидобувних підприємств відбувається за умов апріорної та поточної невизначеності та під впливом випадкових чинників, то таке завдання потребує підвищення якості інформаційного забезпечення планування і управління. Проте, як показує наш аналіз, фахівці з менеджменту недостатньо уваги приділяють проблемі формування та прогнозування витрат, пов'язаних з бурінням глибоких нафтових і газових свердловин. З огляду на це актуальним є питання аналізу взаємозв'язків окремих елементів витрат нафтогазовидобувних підприємств та прогнозування собівартості буріння свердловин в умовах невизначеності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Означеній проблематиці присвячено праці таких фахівців, як Нестерова Т.Н. [1], Зінченко Л.В. [2], Данилюк М.О. [3], Барановський И.І., Бурикіна Г.І., Музичко І.І. [4], Тищенко А.Н., Кизим Н.А., Догодайло Я.В. [5] та ін. Однак, у більшості робіт формування витрат підприємств розглядається без урахування взаємозв'язків окремих елементів витрат і можливостей прогнозування процесу їх формування на засадах інтелектуальних технологій.

МЕТА СТАТТІ

Проаналізувати взаємозв'язки окремих елементів витрат нафтогазовидобувних підприємств на буріння свердловин та запропонувати інтелектуальні технології для прогнозування процесу їх формування.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розглянемо витрати, які виникають у процесі буріння нафтових, газових і газоконденсатних свердловин, оскільки їх формування є одним з найскладніших бізнес-процесів у нафтогазовидобувній промисловості (табл. 1).

Під час буріння свердловин процес формування витрат супроводжується постійною зміною вартості енергії, матеріалів, послуг, як правило, у бік збільшення.

Особливостями внутрішніх взаємозв'язків процесу формування витрат є нелінійність, динамічність і залежність від впливів управлінських дій. У зв'язку з цим, такі показники ефективності процесу буріння, як сумарна вартість споживаної енергії, механічна швидкість буріння, питомі витрати енергії на один метр проходки та інші складно використати як повноцінний критерій управління процесом формування витрат. Це пов'язано з тим, що енергоспоживання або ресурсоспоживання характеризує тільки один бік процесу і є лише однією із складових потенційного позитивного ефекту.

Головним економічним завданням є управління процесом формування витрат на стадіях проектування і буріння свердловин з урахуванням проблеми енергозаощадження, яка для буріння свердловин на нафту і газ має особливе значення, оскільки на буріння одного метра свердловини витрачається 1÷3 тис. кВт·год. залежно від глибини свердловини [3, с. 99—112; 6, с. 78—81]. Можливими напрямами вирішення цієї проблеми є застосування нових підходів до управління процесом формування витрат бурових підприємств на етапі проектування будівництва свердловини та на етапі буріння свердловини з урахуванням невизначеності технологічного процесу, суть яких полягає у застосуванні таких критеріїв, як "мінімум витрат енергоресурсів" на стадії проектування свердловини і "мінімум витрат енергії на один метр проходки" у процесі буріння свердловини (рис. 1).

Основні труднощі виникають при розробці математичних моделей і виборі методів планування та прогнозування витрат на будівництво свердловини, оскільки об'єкт проектування — складний нелінійний динамічний об'єкт великої розмірності з великою кількістю зв'язків, який розвивається у часі і функціонує за умов апріорної та поточної невизначеності щодо своїх параметрів і структури, при цьому демонструє як хаотичну поведінку, викликану власними характеристиками об'єкта, так і стохастичну, викликану наявністю зовнішніх впливів.

Отримання оптимального рішення для складної системи, якою є процес формування витрат на буріння нафтових і газових свердловин, що описується десятками параметрів,

Таблиця 1. Типологія витрат на буріння нафтових і газових свердловин

№ п/п	Типологічна ознака	Вид витрат	Змістовна характеристика
1	2	3	4
1	Вид операційної діяльності	Витрати основної діяльності	Відносяться до діяльності, для вчинення якої створено даний суб'єкт: витрати на буріння свердловин, геолого-технічні дослідження, геофізичні дослідження, освоєння свердловин
		Витрати допоміжної діяльності	Пов'язані з діяльністю, що допомагає у здійсненні основної діяльності: витрати на утримання транспорту, ремонтних майстерень, енергетичних підрозділів, котельні, лабораторії
		Витрати управління	Загально-адміністративні та загальновиробничі: витрати на керівництво та загальне обслуговування підприємства
2	Фаза діяльності	Витрати збуту	Витрати, що виникають у результаті процесу продажу свердловин нафтогазовидобувному підприємству
		Витрати придбання	Витрати, пов'язані з придбанням бурових доліт, каната, бурильних труб, цементу, хімреагентів та ін.
		Виробничі витрати	Пов'язані з будівництвом свердловини
		Витрати збуту	Пов'язані зі збутом свердловини нафтогазовидобувному підприємству для експлуатації
3	Зв'язок з обсягом виробництва	Змінні витрати	Залежать від глибини свердловини
		а) прямо пропорційні	Змінюються у такому ж темпі, як темп зміни поглиблення свердловини: витрати на долота, бурильні труби, канат. W_2=1, де W_2 – показник зміни обсягу виробництва
		б) прогресивні	Змінюються швидше, ніж темп поглиблення свердловини – витрати енергії, W_2>0
		Постійні витрати	Не залежать від обсягу проходки W_2=0 (вартість 1 години роботи бурової установки, вартість долота, витрати на заробітну плату, амортизація обладнання)
4	Часовий характер	Поточні витрати	Відносяться до періоду, протягом якого здійснюється поглиблення свердловин
		Витрати ex ante	Визначаються наперед, перед реальними витратами: вартість 1 години роботи бурової установки, вартість долота, витрати на заробітну плату, амортизація обладнання
5	Роль у вирішенні проблеми прийняття рішень	Релевантні витрати	Змінюються залежно від варіанта прийнятого рішення та впливають на прийняття рішень: витрати енергії на 1 м проходки, собівартість 1 м проходки
		Нерелевантні витрати	Не залежать від варіанта прийнятого рішення протягом буріння свердловини та не впливають на прийняття рішень: вартість 1 години роботи бурової установки, вартість долота, амортизація обладнання, накладні витрати
6	Рівень складності витрат	Складні	До складу витрат входять декілька видів витрат, які можна поділити на простіші категорії
7	Елементи витрат	Використання енергії та матеріалів	Електроенергія, дизельне паливо, бурильні труби, долота, хімічні реагенти для бурового розчину, канат, цемент та ін.
		Зовнішні послуги	Геофізичні дослідження свердловин, геолого-технічні дослідження свердловин
		Податки та інші платежі	
		Витрати на оплату праці	
		Амортизація	
		Інші витрати	

Джерело: складено автором на основі джерел [4; 5].

можливе шляхом зменшення складності при вирішенні задачі за допомогою узагальненої моделі собівартості метра проходки та використанням сучасних інформаційних технологій.

Проте, наразі не видається можливим розробити математичну модель процесу формування витрат на буріння свердловини, яка б точно враховувала усі чинники впливу як на процес поглиблення свердловини, так і на цільову функцію. Це викликано тим, що існують зовнішні чинники (резерви бурового обладнання, потужність ремонтних баз і відстань до них, стан доріг та ін.), кон'юнктурні міркування, які неможливо врахувати у цільовій функції моделі. Завдання вибору найкращого рішення може бути вирішене за допомогою нечітких апроксимаційних моделей типу Такагі-Сугено. Така модель застосовується лише як інструмент для визначення міри порівняльної ефектив-

Рис. 1. Підходи до планування витрат на будівництво свердловин

Джерело: складено автором.

ності прийнятих рішень, а сам підхід є адаптивним [6].

Проте регулювання процесу формування витрат за показником собівартості метра проходки неможливе, оскільки неможливо вимірювати цей показник у реальному часі. Отже, виникає проблема пошуку показника, який можна контролювати у процесі буріння прямим методом і який буде тісно пов'язаний з собівартістю кожного метра проходки свердловини.

На наш погляд, таким показником є питомі витрати енергії на один метр проходки свердловини W (кВт·год/м) [10, с. 268—269]:

$$W = \frac{\eta \frac{Mn}{975} + FV}{cVd^2(1 + kVd^2Q^{-1})} \quad (1),$$

де η — коефіцієнт корисної дії породоруйнівного інструменту;

M — момент на долоті;

n — швидкість обертання долота;

F — осьова сила на долото;

V — механічна швидкість буріння;

D — діаметр долота;

Q — витрати бурового розчину;

K — безрозмірний коефіцієнт, який залежить від фізико-механічних властивостей породи, властивостей бурового розчину і особливостей його подачі на вибій свердловини;

c=0,1 — безрозмірна константа, яка залежить від властивостей бурового розчину: густини, водовіддачі, вмісту нафтової фази і т.п.

Цей показник можна безперервно контролювати. Оскільки мінімальному значенню питомих витрат енергії відповідає мінімальна собівартість метра проходки, доцільним є застосування критерію

$$W(x) \underset{x \in S_c}{\longrightarrow} \min; x = (t_c, H); S_c = \left\{ \sum_{i=1}^{N} h_i = H; h_i > 0 \right\} \quad (2),$$

як цільової функції оптимізації процесу формування витрат на буріння нафтових і газових свердловин при фіксованні часі на буріння свердловин t_c = const H = const. Глибина H може бути розділена на N, h_i — проходка на долото в і-му рейсі.

Враховуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що система управління процесом формування витрат на буріння свердловин повинна містити математичну модель, яка пов'язує витрати енергії з параметрами режиму буріння і враховує досвід експертів. Тому нами запропоновано [3, с. 99—112; 6, с. 78—81] застосування методів нечіткого управління на основі моделі Мамдані. Для цього до існуючої системи керування інтегрується модуль нечіткого управління процесом формування витрат енергії.

Основним недоліком даного типу управління процесом формування витрат є його незначна гнучкість, а саме: при переході долота з однієї породи до іншої, зміні типорозміру долота, глибини свердловини та ін. необхідно переналаштовувати модель і визначати для неї новий закон управління. Тобто потрібне постійне "ручне" визначення адекватності математичної моделі.

З існуючих наукових досліджень відомо, що найбільш досконалими є інтелектуальні технології прогнозування фінансових та економічних показників. Проте проведений нами аналіз [3, с. 99—112; 14, с. 128—132; 15, с. 144—152 та ін.] показує недостатній обсяг проведених досліджень у контексті використання інтелектуальних технологій для прогнозування собівартості буріння нафтових і газових свердловин.

Оскільки досліджуваний процес формування собівартості метра проходки свердловини є нелінійним, для вирішення задач прогнозування доцільне застосування штучної нейронної мережі (ШНМ) оскільки вона як універсального апроксиматора. Враховуючи вищенаведене і відомі методи прогнозування та емуляції нестаціонарних послідовностей [16, с. 5—15], що грунтуються на штучних нейронних мережах, задачу прогнозування собівартості метра проходки пропонується сформулювати у формі часового ряду:

$x(k) = (x1(k),..., xn(k))T = (c(k-1),..., c(k-n)), k = 1,2,...,n$ (3)

і побудувати прогноз

$$\hat{C}(k) = f(x(k)) \quad (4),$$

де $\hat{C}(k)$ — прогнозне значення часового ряду C(k);

$f(x(k))$ — оператор оцінювання величини прогнозованого показника;

k — поточний дискретний час.

Для розв'язання поставленої задачі прогнозування можуть бути використані відомі архітектури ШНМ та методи їх навчання. Окрім того, важливим етапом прогнозування є оцінка невідомих параметрів обраної математичної моделі — параметрична ідентифікація. Складність цієї задачі обумовлена зміною параметрів математичної моделі собівартості буріння в міру збільшення глибини свердловини.

Проте слід врахувати, що собівартість буріння свердловини B_c складається з собівартості кожного пробуреного метра, збільшується з глибиною і залежить від багатьох чинників:

$$B_c = \sum_{i=1}^{k} C_i h_i, \text{ грн./м} \quad (5),$$

де C_i — собівартість метра проходки в і-му рейсі долота, грн./м;

i = 1,2,...k — кількість рейсів доліт;

h_i — проходка на долото, м.

Зниження собівартості буріння свердловин Вс на 10—30% веде до зростання рентабельності основної діяльності на 10—14% [17, с. 77—81]. Тобто зниження собівартості буріння свердловин є одним з головних чинників підвищення ефективності виробництва і збільшення розрахункової рентабельності. Різниця між поточним значенням собівартості буріння свердловини $Bc(t)$ і прогнозованим значенням $\hat{B}_C(t)$, що дорівнює

$$E(t) = B_c(t) - \hat{B}_c(t) \quad (6),$$

використовується для корегування параметрів моделі собівартості метра проходки і керувальних впливів на процес буріння свердловини. Собівартість буріння буде мінімальною у тому випадку, коли можна досягти максимальної швидкості проходки за мінімальних витрат. Така умова зазвичай має місце при досконалому очищенні вибою свердловини і у тих випадках, коли механічна швидкість буріння залежить лише від спроможності долота руйнувати породу [12].

Розглянемо питання прогнозування собівартості буріння з урахуванням того, що буріння ведеться долотами нового покоління з проходкою на долото до 2000÷6000м на основі нової комплексної технології досліджень розрізу свердловин, яка дає змогу отримати повну інформацію щодо нафтогазоносності розрізу у процесі буріння [15, с. 146].

З існуючих наукових досліджень [7; 8; 9; 18] відомо, що за допомогою ШНМ можна на основі відтвореної функції змін аналізованого фінансового показника спрогнозувати його значення у майбутньому, грунтуючись на т останніх його спостереженнях [19]:

$$\hat{y}(T+1) = f(y(T-m+1), y(T-m+2),..., y(T)) \quad (7),$$

де $\hat{y}(T+1)$ — вихід;

$y(T-m+1),..., y(T)$ — входи.

У даному випадку модель формального нейрона можна розглядати як елемент з кількома входами $y(T-m+2),..., y(T)$ і одним виходом $\hat{y}(T+1)$, який призначений для виконання не-

лінійного параметричного перетворення сумарного зваженого вхідного сигналу у скалярну величину:

$$\hat{y}(T+1) = \psi\left(\sum_{l=1}^{m} y(T-m+l)w_l\right) \quad (8),$$

де $\psi(\bullet)$ — функція активації нейрона, яка зазвичай є сигмоїдною функцією

$$\psi(\tau) = \frac{1}{1+e^{-k\tau}}; \quad 0 < \psi(\tau) < 1,$$

де k — коефіцієнт стиснення — розтягування функції вздовж осі абсцис;

m — кількість входів даного нейрона;

$y(T-m+l)$ — вхідний l-й сигнал;

w_l — вага l-го входу.

Для того, щоб спрогнозувати витрати з горизонтом упередження, який дорівнює одній добі, витрати розділили на два типи: перший — витрати на буріння свердловин, другий — витрати на геолого-технологічні дослідження (ГТД). Вибір величини горизонту упередження обумовлений тим, що інформація до геологічної служби управління бурових робіт надходить у вигляді зведень, висновків, рекомендацій щодобово.

Поділ витрат на два типи викликав необхідність введення додаткового вхідного вузла для ШНМ з додатковим кодуванням: 0 — ГТД; 1 — буріння.

Наступний чинник, який був врахований у прогнозі, це розподіл часу буріння і глибини свердловини до 3 тис. м на чотири інтервали згідно з геолого-технічним нарядом (ГТН) на буріння свердловини на Долинському родовищі Прикарпаття. Свердловини буряться на кожному інтервалі долотами одного типорозміру з діаметрами: 393,7 мм; 295,3 мм; 215,9 мм; 190,5 мм [15, с. 149].

Для двійкового кодування цих чотирьох інтервалів буріння до ШНМ були введені ще два вхідних вузли і застосовані такі коди: 00 — для доліт діаметром 393,7 мм; 01 — для доліт діаметром 295,3 мм; 10 — для доліт діаметром 215,9 мм; 11 — для доліт діаметром 190,5 мм.

Найважливішим чинником, який був врахований, є динамічна залежність прогнозу від витрат у попередні години і доби. Були враховані витрати В поточного дня на певну годину Г, а також декількох попередніх днів Д, тобто В (Д, Г). При прогнозуванні витрат В(Д, Г) на Г-й час у Д-й день у вхідному векторі мережі враховуються наступні величини:

В(Д, Г), В(Д, Г-1), В(Д, Г-2), В(Д, Г-3), В(Д, Г-4);

В(Д-1, Г), В(Д-1, Г-1), В(Д-1, Г-2), В(Д-1, Г-3), В(Д-1, Г-4);

В(Д-2, Г), В(Д-2, Г-1), В(Д-2, Г-2), В(Д-2, Г-3), В(Д-2, Г-4);

В(Д-3, Г), В(Д-3, Г-1), В(Д-3, Г-2), В(Д-3, Г-3), В(Д-3, Г-4);

або в узагальненому вигляді

В(Д-d, Г), В(Д- d, Г-1), ..., В(Д- d, Г-g).

Число d показує кількість попередніх діб, а число g — кількість попередніх годин, які беруться до уваги при прогнозуванні собівартості метра проходки В.

Проведені дослідження показали, що для такого об'єкта, як процес формування витрат на буріння нафтових і газових свердловин, який триває декілька десятків або сотень діб, задовільні результати досягаються, коли d = 3 і g = 4.

З урахуванням двох типів витрат при розподілі глибини свердловини (або часу її буріння) на три (або чотири) інтервали розмірність вхідного вектора ШНМ дорівнює:

x = (2·d)+(3·g) = 2·3+3·4 = 18,

або (2·d)+(4·g) = 2·3+4·4 = 22.

Останнє завдання підготовки даних полягало у їх поділі на навчальну і тестову підмножини. Враховуючи те, що база даних щодо витрат енергії на буріння нафтових і газових свердловин є досить великою, було вирішено обмежитись даними, що характеризують витрати на буріння свердловин, які були пробурені лише на даному родовищі за останні декілька років.

Для прогнозування витрат на буріння свердловин і внесення відповідної корекції в управління використали сигмоїдальну мережу з одним прихованим прошарком. Обсяг вхідного шару обрали таким, що дорівнює розмірності вхідного вектора x. Кількість вихідних нейронів визначається кількістю прогнозованих періодів. Відповідно до 24-годинного прогнозування вихідний шар повинен мати 24 лінійних нейрони.

Найскладнішим завданням є підбір кількості нейронів прихованого прошарку. Слід зазначити, що якщо їх замало, то похибку навчання неможливо зменшити до потрібного рівня. Однак і велика кількість нейронів веде до зростання похибки узагальнення. Тому кількість нейронів прихованого прошарку $K_н$ була отримана експериментально на основі розрахунків, проведених за формулою [20, с. 23—26]:

$$\frac{y \cdot p}{1+\log_2 p} \le K_н \le y\left(\frac{(p+x)(x+y+1)}{x}\right)+1 \quad (9),$$

де x — розмірність вхідного вектору;

y — розмірність вихідного вектора;

p — кількість елементів навчальної вибірки, які визначалися з умов експерименту.

Подальші дослідження проводилися з припущенням, що параметри моделі (8) нестабільні і можуть змінюватися при бурінні в ізотропних породах за нормальним законом розподілу у межах ±5%.

Розмірність x вхідного вектора можна зменшити, якщо взяти кількість попередніх діб не 3, а 2 або 1 і попередніх годин не 4, а, наприклад, 3, 2 або 1.

Верифікація була проведена на прикладі прогнозування витрат енергії як найбільш вагомого чинника у складі собівартості метра проходки, який безперервно контролюється.

Якість прогнозування витрат енергії оцінювали показником відсоткової похибки MAPE (Mean Absolute Percentage Error), яка визначається за формулою [15, с. 150]:

$$\mathrm{MAPE} = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}\frac{\left|W_c - \hat{W}_c\right|}{W_c}\cdot 100\% \quad (10),$$

де $\hat{W}_c$ — прогнозоване значення витрат енергії;

W_c — фактичне значення витрат енергії;

n — кількість годин, на яку складено прогноз.

Мережа навчалась з використанням даних щодо витрат на буріння двох свердловин, які були пробурені на даному родовищі. Тестування проводились за даними, отриманими на глибинах буріння 1010—2980 м. Аналіз розподілу похибок MAPE довів, що прогнозування здійснюється з похибкою менше 4%.

Багатошаровий персептрон був застосований і для прогнозування середньодобових витрат на буріння свердловини. Для цього представили структуру персептронної мережі з одним прихованим шаром, яка дає змогу досить точно передбачити середньодобові витрати енергії за тими самими даними, які отримані з попередніх свердловин. Прогнозна модель містить десять вхідних вузлів, які представляють середньодобові витрати енергії на буріння або геолого-технологічні дослідження на даній глибині свердловини. Категорія витрат енергії кодувалася одним двійковим вузлом (1 — буріння, 0 — геолого-технологічні дослідження). Кодування інтервалу буріння вимагає двох вузлів. Застосовані такі коди: 00 — буріння долотом ∅393,7 мм, 01 — буріння долотом ∅295,3 мм, 10 — буріння долотом ∅215,9 мм, 11 — буріння долотом < ∅190,5 мм [10, с. 296].

Архітектура персептронної мережі для прогнозування середньодобових витрат енергії зображена на рисунку 2.

Значення $We(d, y)$ відповідають нормалізованій середньодобовій витраті енергії в день d на інтервалі y. Кількість прихованих нейронів була підібрана експериментально і дорівнює п'яти. Мережа була навчена за промисловими даними, отриманими при бурінні свердловин на цій площі.

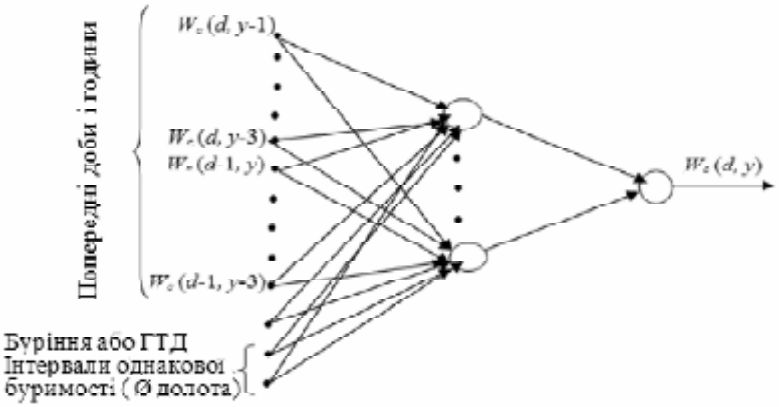

ГТД — геолого-технологічні дослідження

Рис. 2. Архітектура персептронної мережі для прогнозування середньодобових витрат енергії

Джерело: розроблено автором.

На етапі навчання мережі як очікувані значення виступили відомі середньодобові витрати енергії на буріння свердловин, що були пробурені раніше на даній площі.

Структура, що наведена на рисунку 2, стала основою системи прогнозування витрат на буріння свердловини (рис. 3). Саме для її навчання потрібні знання досвідчених експертів. Крім того, ця система містить модуль нечіткої логіки, оскільки більшість даних, з якими вона оперує, є нечіткими за своєю природою. Така структура системи прогнозування дає змогу уникнути втрати точності завдяки спільному використанню чітких і нечітких даних. Окрім цього, використання компонентів штучного інтелекту дає змогу підвищити достовірність прогнозування.

Отже, за результатами аналізу взамозв'язків окремих елементів витрат нафтогазовидобувних підприємств встановлено залежності і виявлено напрями зміни елементів витрат як функцій управлінських дій і продуктивності, що дало змогу виявити резерви зниження собівартості будівництва свердловин з урахуванням нелінійних залежностей сумарної витрати споживаної енергії і собівартості метра проходки від продуктивності буріння.

Резервом подальшого покращення результатів функціонування системи управління витратами підприємств є впровадження таких технологій управління, які забезпечують найбільшу ефективність використання ресурсів [11], що витрачаються, наприклад, при бурінні свердловини, кріпленні, випробуванні свердловин для отримання кінцевого продукту — нафти, газу, газового конденсату.

ВИСНОВОК

1. Вперше запропоновано на етапі прогнозування витрат на будівництво свердловин здійснювати моделювання нелінійних залежностей питомих витрат енергії від параметрів режиму буріння за допомогою фазі-моделі типу Такагі-Сугено, на етапі поглиблення свердловин — моделі Мамданітипу, а управління процесом формування витрат на буріння свердловини здійснювати за допомогою штучних нейронних мереж, що дає змогу суттєво підвищити точність та швидкість прогнозування, а також використовувати інформаційні ресурси з метою управління підприємством на синергічних засадах.

2. На основі сформульованої задачі прогнозування собівартості буріння нафтових і газових свердловин за умов апріорної та поточної невизначеності процесу формування витрат та її попереднього аналізу обгрунтовано доцільність розробки методів прогнозування й ідентифікації собівартості буріння нафтових і газових свердловин на засадах штучних нейронних мереж і координації у підсистемах управління, що дає змогу підвищити вірогідність прогнозування та техніко-економічну ефективність діяльності нафтогазовидобувних підприємств корпоративної структури.

Література:

1. Нестерова Т.Н. Информационное обеспечение снижения рисков и затрат в бурении / Т.Н. Нестерова, С.Н. Чебанов / / Бурение и нефть. — 2003. — №10. — С. 39—41.

2. Зинченко Л.В. Решение оптимизационной задачи при выборе величины проходки за оборот алмазным буром / Л.В. Зинченко / / Известия вузов. Геология и разведка. — 1993. — №5. — С. 133—136.

3. Данилюк М.О. Моделювання собівартості метра проходки свердловини на основі методів нечіткої логіки / М.О. Данилюк, І.Г. Фадєєва / / Економіка: проблеми теорії і практики. — Дніпропетровськ: ДНУ. — 2005. — Вип. 204. — С. 99—112.

4. Барановський М.І. Економічна оцінка доцільності буріння нафтових свердловин / М.І. Барановский, Г.І.Бурикіна, І.І. Музичко / / ["Нафта і газ України-2000"]: 6-а Міжнар. наук.-практ. конф.: зб. наук. праць. — Івано-Франківськ: Факел, 2000. — С. 379—380.

5. Ладанюк А.П. Системи автоматизації технологічних об'єктів у структурі комп'ютерно-інтегрованого управління технологічними комплексами харчових підприємств / А.П. Ладанюк, Н.М. Луцька, В.В. Іващук / /Енергетика і автоматика. — 2009. — №1. — С. 1—9.

ГТН — геолого-технічний наряд;
ГТК — геолого-технологічна карта;
ГТД — геолого-технологічні дослідження

Рис. 3. Структура системи прогнозування витрат на буріння свердловин

Джерело: розроблено автором.

6. Фадєєва І.Г. Аналіз взаємозв'язків питомих витрат електроенергії з глибиною свердловини, що буряться на нафту і газ / І.Г. Фадєєва // Академический вестник. — 2005. — № 15—16. — С. 78—81.

7. Чепенко Т.Е. Методы прогнозирования временных рядов на основе искусственных нейронных сетей с элементами временной задержки / Т.Е. Чепенко // Автоматизированные системы управления и приборы автоматики. — 2001. — Вып. 157. — С. 41—48.

8. Бодянский Е.В. Прогнозирование нелинейных временных рядов в условиях структурной неопределенности / Е.В. Бодянский, С.В. Попов, А.Н. Слипченко // ["Автоматика 2003"]; 10-я Междунар. конф. по автоматическому управлению, г. Севастополь, 2003 г.: сборн. научн. трудов. — Севастополь: Издво Сев.НГУ, 2003. — С. 121—122.

9. Волошин А,Ф. Методы и системы качественного прогнозирования экономических макропараметров на основе многопараметрических зависимостей / А.Ф. Волошин // ["Автоматика 2008"]: XV Міжнар. конф. з автоматичного управління, Одеса: тезисы докл. — Одеса: ОНМА, 2008. — С. 104—105.

10. Фадєєва І.Г. Системно-синергічні засади управління розвитком нафтогазових підприємств корпоративної структури: монографія / І.Г. Фадєєва. — ІФНТУНГ, Івано-Франківськ: ПП Кузів Б., 2012. — 459 с.

11. Оцінка ефективності інвестицій у розвідку і розробку нафтових родовищ: [монографія] / За ред. Витвицького Я.С. — Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2006. — 248 с.

12. Сабитов Э.Х. Промысловые ЭВМ при проектировании строительства скважин / Э.Х. Сабитов, А.Б. Шильман. — М.: ВНИИОЭНГ, 1981. — 45 с.

13. Фадєєва І.Г. Застосування фазі-логіки як передумова вдосконалення енергозберігаючих технологій в бурінні свердловин / І.Г. Фадєєва // Економіка: проблеми теорії та практики. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. — Вип. 231 (Т. 8). — С. 1594—1602.

14. Фадєєва І.Г. Економічні передумови оптимального управління процесом формування прямих витрат на буріння свердловин / І.Г. Фадєєва // Науковий Вісник Івано-Франківського національного технічного ун-ту нафти і газу. — 2006. — № 1 (13). — С. 128—132.

15. Фадєєва І.Г. Прогнозування собівартості буріння нафтових і газових свердловин на засадах синергетики / І.Г. Фадєєва // Вісник Хмельницького національного ун-ту. — 2004. — № 4. — Т. 4. — С. 144—152.

16. Винокурова О.А. Прогнозування та емуляція нестаціонарних послідовностей за допомогою штучних вейвлет-нейронних мереж: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук: спец. 05.13.23 "Системи та засоби штучного інтелекту" / О.В. Винокурова. — Харьків, 2005. — 19 с.

17. Фадєєва І.Г. Комбінована модель спостереження за собівартістю метра проходки свердловини на нафту і газ / І.Г. Фадєєва // Енергетика: Економіка, технології, екологія. — 2001. — № 4. — С. 77—81.

18. Осовский С. Нейронные сети для обработки информации / С. Осовский. — М.: Финансы и статистика, 2004. — 343 с.

19. Матвійчук А.В. Аналіз та прогнозування розвитку фінансово-економічної системи із використанням теорії нечітких множин / А.В. Матвійчук. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 206 с.

20. Никитин А.И. Нейронные сети как новый подход к управлению технологическим оборудованием // Академический вестник КрТО МАКНС. — 2004. — № 14. — С. 23—26.

References:

1. Nesterova, T.N. and Chebanov, S.N. (2003), "Information provision to reduce risks and costs in drilling", Burenie i neft', vol. 10, pp. 39—41.

2. Zinchenko, L.V. (1993), "Solving optimization problems in choosing the magnitude of penetration per revolution diamond drill", Izvestija vuzov. Geologija i razvedka, 5, pp. 133—136.

3. Daniljuk, M.O. and Fadєєva, I.G. (2005), "Modeling the cost of meter borehole drilling methods based on fuzzy logic", Ekonomika: problemi teorії i praktiki, vol. 204, pp. 99—112.

4. Baranovs'kij, M.I. Burikina, G.I. and Muzichko, I.I. (2000), "Economic evaluation of feasibility oil drilling", Nafta i gaz Ukraïni-2000: 6-a mizh nar. nauk.-prakt. konf.: zb. nauk. prac' [Oil and Gas Ukraine 2000: 6th between drug. scientific-practic. Conf.: Coll. Science. papers], Ivano-Frankivs'k, Ukraine, pp. 379—380.

5. Ladanjuk, A.P. and Luc'ka, N.M. Ivashhuk, V.V. (2009), "Automation of technological objects in the structure of computer-integrated management of technological systems of food businesses", Energetika i avtomatika, vol.1, pp. 1—9.

6. Fadeeva, I.H. (2008), "Analysis of the properties of functionally related business processes", Ekonomika: problemy teorii ta praktyky, vol. 237, no. 3, pp. 598—607.

7. Chepenko, T.E. (2001), "Methods for time series prediction based on artificial neural networks with time delay elements", Avtomatizirovannye sistemy upravlenija i pribory avtomatiki, vol. 157, pp. 41—48.

8. Bodjanskij, E.V. Popov, S.V. and Slipchenko, A.N. (2003), "Forecasting nonlinear time series in terms of structural uncertainty", Avtomatika 2003; 10-ja Mezhdunar. konf. po avtomaticheskomu upravleniju [Automation 2003 10th Intern. Conf. of Automatic Control], Sev.NGU, Sevastopol', Ukraine, pp. 121—122.

9. Voloshin, A.F. (2008), "Methods and systems of qualitative forecasting economic macro parameters on the basis of multi-parameter dependencies", Avtomatika 2008: XV Mizhnar. konf. z avtomatichnogo upravlinnja [Automation 2008: XV Intern. Conf. with automatic control], ONMA, Odesa, Ukraine, pp. 104—105.

10. Fadeeva, I.H. (2012), Systemno synerhichni zasady upravlinnia rozvytkom naftohazovykh pidpryiemstv korporatyvnoi struktury [System synergistic principles of management of oil and gas companies corporate structure], IFNTUNH, Ivano Frankivs'k, Ukraine.

11. Vitvic'kij, Ja.S. (2006), Ocinka efektivnosti investicij u rozvidku i rozrobku naftovih rodovishh [Evaluating the effectiveness of investment in exploration and development of oil fields] , IFNTUNG, Ivano-Frankivs'k, Ukraine.

12. Sabitov, Je.H. and Shil'man, A.B. (1981), Promyslovye JeVM pri proektirovanii stroitel'stva skvazhin [Industrial computers in the design of well construction], VNIIOJeNG, Moscow, Russia.

13. Fadeeva, I.G. (2007), "The use of fuzzy logic as a prerequisite for improving energy efficiency technologies in drilling", Ekonomika: problemi teorії ta praktiki, vol. 231, pp. 1594—1602.

14. Fadeeva, I.H. (2006), "Economic background of optimal control process of forming the direct costs of drilling wells", Naukovyj Visnyk Ivano-Frankivs'koho natsional'noho tekhnichnoho un-tu nafty i hazu, vol. 1 (13), pp. 128—132.

15. Fadeeva, I.G. (2014), "Predicting the cost of drilling oil and gas wells based on synergy", Visnik Hmel'nic'kogo nacional'nogo un-tu, vol. 4, no. 4, pp. 144—152.

16. Vinokurova, O.A. (2005), "Prediction and emulation stationary sequences using artificial neural-wavelet networks", Ph.D. Thesis, Technical Sciences, Har'kiv, Ukraine.

17. Fadєєva, I.G. (2001), "Combined model observation at cost meter borehole drilling for oil and gas", Energetika: Ekonomika, tehnologiї, ekologija, vol. 4, pp. 77—81.

18. Osovskij, S. (2004), Nejronnye seti dlja obrabotki informacii [Neural network for processing information], Finansy i statistika, Moscow, Russia.

19. Matvijchuk, A.V. (2005), Analiz ta prohnozuvannia rozvytku finansovo_ekonomichnoi systemy iz vykorystanniam teorii nechitkykh mnozhyn [Analysis and forecasting of economic and financial systems using fuzzy set theory], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

20. Nikitin, A.I. (2004), "Neural networks as a new approach to the management of technological equipment", Akademicheskij vestnik KrTO MAKNS, vol. 14, pp. 23—26.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2014 р.

УДК 631.16:658

І. М. Зеліско,
д. е. н., доцент, професор кафедри фінансів і кредиту,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ГЕНЕЗИС ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ "ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ"

I. Zelisko,
Doctor of Economic Sciences Professor Department of Finance and Credit,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

GENESIS AND EVOLUTION OF ECONOMIC CATEGORY "FINANCIAL RESOURCES"

У статті представлено еволюцію поглядів на економічну категорію "фінансові ресурси". Проаналізовано трактування фінансових ресурсів за умов адміністративної економіки, у трансформаційний період та за ринкових економічних відносин. Виявлено взаємозв'язок трактування фінансових ресурсів з фінансовими відносинами в суспільстві.

In the article presents the evolution of views on economic category "financial resources". Analyzed interpretation of financial resources under administration economy, transformation period and for market economic relations. The interrelation interpretation of financial resources from the financial relations in society.

Ключові слова: фінансові ресурси, фінанси, суспільне відтворення, фінансові відносини, генезис, еволюція, економічна категорія.

Key words: financial resources, finance , social reproduction, financial relations, genesis, evolution, economic category.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобалізаційні засади функціонування світової економіки, наявність значних фінансових протиріч на світовому фінансовому ринку, необхідність системного реформування економіки України та переформатування фінансових відносин зумовлюють необхідність переосмислення економічної сутності та значення фінансових ресурсів в економічній системі держави, їх ролі в управлінні діяльністю підприємств.

Визначення поняття "фінансові ресурси", його змістове наповнення залишається досить актуальним в сучасній економічній науці. Розглядаючи генезис та еволюцію фінансових ресурсів, спостерігається тенденція зміни поглядів щодо розуміння економічної сутності, значення та функцій фінансових ресурсів у залежності від моделі фінансових відносин в суспільстві.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню фінансових ресурсів приділено значну увагу в наукових розробках багатьох вчених. Особлива увага приділена ролі фінансових ресурсів у системі суспільного відтворення такими вченими, як О.Є. Гудзь, М.Я. Дем'яненко, П.А. Стецюк, О.О. Непочатенко, П.Т. Саблук, та іншими. Проте сучасне трактування змісту та характерних властивостей фінансових ресурсів через призму генезису та еволюції поглядів на економічну категорію потребують подальшого дослідження та систематизації.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У спеціальній літературі з теорії фінансів, фінансів підприємств, фінансової діяльності суб'єктів

господарювання, фінансового аналізу та фінансового менеджменту, однією із економічних категорій, що найбільш частіше застосовується є фінансові ресурси. Проте, наявною є відсутність єдності серед вчених щодо розуміння економічної сутності, змістового наповнення та ролі фінансових ресурсів у фінансовій теорії і практиці діяльності економічних суб'єктів.

Виникнення економічної категорії "фінансові ресурси" пов'язане із зародженням та розвитком фінансів. Враховуючи те, що фінанси є історичною категорією, вони набувають нового змістового наповнення та інтерпретації у відповідності до змін суспільного устрою.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є розгляд економічного змісту фінансових ресурсів та виявлення їх характерних властивостей, з урахуванням генезису та еволюції цієї економічної категорії, сформованих під впливом існуючих фінансових відносин у суспільстві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Генезис являє собою філософську категорію, яка застосовувалась щодо понять про походження природи та буття. Генезис у перекладі з грецької означає виникнення, походження, зародження, початок будь-чого, процес створення, тобто в науці тлумачення цього терміну пов'язане із наступними інтерпретаціями щодо об'єкту дослідження: його виникнення і походження, становлення та процес розвитку, метаморфози та певний стан. Генезис відіграє важливу методологічну роль у пізнанні буття, особливо в науках, що досліджують процеси розвитку [1].

Термін "ресурси" походить від французького слова "ressource", яке означає засіб, що застосовується для досягнення результату. Ресурси застосовується у багатьох сферах та галузях: від біології, математики, медицини, психології, соціології, до економіки, техніки, політології тощо. Термінологія багатьох наук пов'язана із словом ресурс, щодо економіки, виділяють наступні ресурси — природні, трудові, матеріальні, економічні та фінансові [9].

Товарні та грошові відносини були наявні до виникнення поняття та терміну "фінанси". Подальший розвиток товарно-грошових відносин та виникнення держави призвів до виникнення фінансів. Для виконання функцій, покладених на державу, необхідною передумовою є акумуляція і розподіл ресурсів, тобто валовий внутрішній продукт та національний дохід є матеріальним джерелом існування фінансів. Тому під фінансами розуміють економічні відносини, які виникають у зв'язку із об'єктивною необхідністю розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту [12, с.18]. Матеріальний зміст фінансів розкривається завдяки існуванню фінансових ресурсів.

Генезис економічної категорії "фінансові ресурси" знаходиться в залежності від концептуальних підходів до визначення ролі фінансів у економічній системі та їх місця у відтворювальному процесі [10, с. 10]. Для держави та економічного суб'єкту найважливішим індикатором його діяльності є позитивна результативність використання фінансових ресурсів. Через механізми формування, мобілізації, нагромадження, розподілу, перерозподілу і використання реалізується фінансова політика на макро- та мікрофінансових рівнях. У свою чергу фінансова політика має на меті досягнення економічної мети функціонування суб'єктів фінансових відносин.

Для фінансових ресурсів як досить складної економічної категорії притаманною є зміна важливих своїх елементів відповідно до економічних трансформацій, що відбуваються в країні. У зв'язку з цим, у вчених щодо визначення поняття "фінансові ресурси" в різні часи наявні певні особливості в трактуваннях.

Фінансові ресурси, за часів адміністративної економіки, в системі розподільчих відносин виступали в якості посередника між державою, підприємствами та населенням: "...часть финансовых ресурсов подлежит перераспределению в интересах государства, часть остается в распоряжении предприятия для удовлетворения собственных нужд" [11, с. 97]. Вони були представлені в якості цінового виразу наявного ресурсного потенціалу. Тому звичайно, що в радянській фінансовій літературі були представлені надмірна матеріалізація та посередницькі функції фінансових ресурсів.

За радянських часів в багатьох джерелах, фінансові ресурси були представлені в якості або грошових засобів, або фондів грошових ресурсів, що створилися в процесі первинного та вторинного перерозподілу вартості ВВП, у результаті чого створюється національний дохід, який в подальшому є джерелом формування фондів споживання та нагромадження.

Характерною ознакою та спільним недоліком тих часів у визначенні категорії "фінансові ресурси" є відсутність різниці між фінансовими ресурсами держави і економічного суб'єкту, тобто превалюють визначення в макроекономічному контексті.

Нівелювання різниці між фінансовими ресурсами на макро- та мікроекономічному рівнях має певне пояснення з точки зору адміністративної — командної, планової економіки в сенсі необхідності забезпечення державою потреб у будь-яких ресурсах в межах всієї країни. Проте необхідним є врахування вагомої різниці між фінансовими ресурсами окремих економічних суб'єктів і загальнодержавними, виходячи із несхожості їх структури. Необхідно зазначити, що при умові повної залежності підприємств від галузевих міністерств, за радянських часів наявною була різниця в методах управління фінансовими ресурсами підприємств. Це пояснюється різницею функцій фінансів на мікро- і макрорівнях економіки та їх матеріальних носіїв — фінансових ресурсів.

Ринкові економічні перетворення, які відбувалися із набуттям незалежності в Україні стали значним поштовхом до світоглядних змін в науці, в тому числі в фінансовій теорії. У зв'язку із цим, фінансові ресурси набули нового сутнісного змісту та ролі в процесах суспільного відтворення за часів зародження нових економічних умов господарювання.

Новий тренд у поглядах багатьох вчених на фінансові категорії сформувався під час зародження ринкового економічного механізму. В ті часи актуальним було правило: "финансовые ресурсы — это единый вид ресурсов субъекта хозяйствования, который имеет способность трансформироваться непосредственно и с минимальным временным лагом в любой другой вид ресурсов" [4, с. 6].

Зароджувалися тільки певні орієнтири щодо сутності ринкових механізмів та важелів господарювання, тому перед економічними суб'єктами постало завдання використання джерел існування та розвитку. Функціонування на засадах комерційного розрахунку, який передбачав принципи самофінансування, саморегулювання та самоокупності пере форматувало бачення джерел фінансування та зосередило увагу на внутрішніх витоках — прибуток, амортизаційні відрахування. Проте внутрішні джерела або задовольняли частково потреби діяльності, або були майже відсутні в перехідний період, під час становлення ринкових засад господарювання. Тому залучення банківських кредитів та інших інструментів запозичень було актуальним питанням фінансування потреб діяльності та розвитку багатьох економічних суб'єктів різноманітних форм власності.

Саме в цей час, науковці почали відмічати зміни у визначеннях фінансових ресурсів. Їх з'явилась велика кількість, що свідчило про те, що як на державному рівні, так і в наукових колах не була сформована теоретична концепція змін, що відбувались та не розроблено практичних заходів реалізації цих процесів. Крім того, науковці у своїх поглядах розділилися: на прихильників швидких змін за існуючою моделями фінансових відносин в західних країнах; на ярих опонентів нових перетворень та на тих, що вбачали поступові, еволюційні зміни з урахуванням економічних умов в державі за тих часів [10].

Так, Ю.В. Петленко вважав, що "фінансові ресурси — це грошові кошти, які залучені в господарський оборот підприємства із різних джерел, сформованих під впливом організаційно-правових форм господарювання, призначених для покриття його власних потреб" [7, с. 107]. В. М. Опарін формулює, що "Фінансові ресурси — це сума коштів, спрямованих в основні засоби та обігові кошти підприємства", тобто пропонує найпростіше та актуальне визначення [6, с.11].

Цілком очевидним є існування загальної тенденції щодо усвідомлення різниці функцій фінансів на мікро- і макрорівнях економіки. Це дало підстави виділити фінансові ресурси підприємства в окрему категорію більшістю вчених.

Наступним спірним напрямом у визначені фінансових ресурсів є їх розгляд в якості ліквідних оборотних засобів. Це пов'язано із тим, що за часів переходу до ринкових умов господарювання, економічні відносини грунтувалися на грошових відносинах. Тому деякі автори вважали за необхідне продемонструвати в своїх працях характерні відмінності фінансових ресурсів та ліквідних оборотних засобів з використанням виручки від реалізації продукції. Необхідно зазначити, що такий підхід свідчить про те, що в розрахунках буде використана лише частина ліквідних засобів, що залишиться після відшкодування витрат на виробництво та збут продукції.

Вищезазначені міркування підтверджуються науковцями, які вважають, що ліквідні оборотні засоби виступають якісними елементами фінансових ресурсів. Так, з цього приводу зазначається: "...фінансові ресурси — це найліквідніші активи підприємства, до складу яких належать грошові надходження та їх еквіваленти, поточні фінансові інвестиції, готова продукція й поточна дебіторська заборгованість" [5, с. 65].

Наявною сучасною тенденцією є залучення категорії "капітал" для розкриття змісту фінансових ресурсів. Якщо це поняття використовувати з точки зору отримання доходів та прибутків, то фінансові ресурси є базисними, а воно є вторинним. Структура фінансової звітності враховується при формулюванні сучасних визначень фінансових ресурсів, тому що її будова не дає можливості виявити різницю між джерелами фінансових ресурсів та капіталом. Тобто у формах фінансової звітності підприємств презентуються їх капітал та зобов'язання, що присутні в господарському обороті, а не фінансові ресурси в первинній формі.

Для економічного суб'єкта всі фінансові ресурси, якими він володіє та розпоряджається являються зобов'язаннями, у зв'язку із тим, що вони вкладені, залучені або позичені. Їх вид визначається статусом суб'єктів від яких вони надходять. Таким чином, у підприємства як у юридичної особи завжди є зобов'язання перед своїми засновниками, інвесторами і кредиторами і весь його пасив відображає склад цих зобов'язань" [8, с. 189].

Заслуговує на увагу визначення фінансових ресурсів підприємств з точки зору ліквідності активів, яке запропоновано О.Є. Гудзь: "... фінансові ресурси підприємства — це сукупність усіх високоліквідних наявних активів, які перебувають у розпорядженні підприємства й призначені для виконання фінансових зобов'язань і розширеного відтворення" [3, с. 30]. Також фінансові ресурси презентуються з точки зору фінансового управління, головним завданням якого є забезпечення неперервності руху грошових потоків: "... фінансові ресурси підприємства (суб'єкта господарювання) — це його найбільш ліквідні активи, що забезпечують неперервність руху грошових потоків" [10, с. 46].

Таким чином, вважаємо доцільним розглядати фінансові ресурси підприємств як грошові та інші ліквідні оборотні засоби, що нагромаджені й авансовані з власних, позикових та залучених джерел у господарську діяльність підприємства задля задоволення економічних потреб та інтересів його власників, учасників або інших зацікавлених осіб.

Для глибшого розуміння фінансових ресурсів підприємств представимо функції, які вони виконують. Отже, комплексний підхід розгляду сутності категорії "фінансові ресурси підприємства" припускає виділення наступних функцій.

Створення фінансового базису для стартової діяльності підприємства. На першому етапі створення підприємства фінансові ресурси можуть формуватися без позикових коштів, а за рахунок внесків засновників, які набувають форм грошових ресурсів, майнових внесків, емісії цінних паперів.

Забезпечення простого або розширеного відтворення та безперервності виробничого процесу. Просте відтворення грунтується на використанні амортизаційних відрахувань, а розширене — за рахунок отриманого прибутку та здійснення капіталовкладень.

Безперервність виробничого процесу реалізується, з одного боку, забезпеченістю фінансовими ресурсами, з іншого — результатами їх використання у процесі виробництва.

Підтримка фінансової стійкості й збалансованості. Такий фінансовий стан підприємства можливо забезпечити за рахунок оптимального якісного складу фінансових ресурсів.

ВИСНОВКИ

Наведені визначення та трактування економічної категорії "фінансові ресурси", з точки зору їх генезису та еволюції, окреслюють залежність сформульованих визначень від сформованих в країні фінансових відносин, економічного стану та рівня розвитку країни, моделі фінансових відносин, що сформувалися в суспільстві. У нерозривному зв'язку із цими процесами відбувається трансформація змісту економічної категорії "фінансові ресурси". Фінансові ресурси можна застосовувати в якості управлінського інструменту, виходячи із впливу їх на виробничі процеси. Вони характеризуються матеріальними ознаками із різними значеннями та рівнями ліквідності. Згідно з відтворювальною теорією, саме цей аспект уможливлює прояв фінансових ресурсів на всіх етапах виробничого відтворення.

Література:

1. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. — Режим доступу: htpp://www. sum.in.ua/s/ghenezys

2. Балабанов И.Т. Финансовый менеджмент / И.Т. Балабанов. — М.: Финансы и статистика, 1994. — 224 с.

3. Гудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: монографія / Гудзь О.Є. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007 — 578 с.

4. Ковалёв В.В. Финансовый анализ. / В.В. Ковалёв — М.: Финансы и статистика, 1996. — 318 с.

5. Масловська Л.Ц. Оптимізація структури фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств / Л.Ц. Масловська, Л.В. Недільська // Економіка АПК. — 2009. — № 10. — С. 65—69.

6. Опарін В.М. Фінансові ресурси: проблеми визначення та розміщення / В.М. Опарін // Вісник НБУ. — 2000. — Травень. — С. 10 — 11.

7. Петленко Ю. Проблеми забезпечення обіговими коштами в умовах економічної кризи / Ю. Петленко // Фінанси України. — 1998. — № 9. — С. 106—108.

8. Ребець О.М. Оцінка формування фінансових ресурсів підприємства в умовах ринку / О.М. Ребець // Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: науковий журнал. — Івано-Франківськ, 2010. — Вип. 2. — С. 187—196.

9. Ресурсы // Глоссарий. ru. — Режим доступу: htpp://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RQlxzwx:#gltop

10. Стецюк П.А. Теорія і практика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: монографія / Стецюк. П.А. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 386 с.

11. Точильников Г.М. Социалистические финансы: вопросы теории / Г.М. Точильников. — М.: Наука, 1980. — 200 с.

12. Фінанси для фінансистів [текст]: підручник. / О.А. Шеремет, І. В. Дем'яненко, К. В. Багацька [та ін.] за заг. ред. Т. А. Говорушко. — К.: "Центр учбової літератури", 2013. — 612 с.

References:

1. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Academic explanatory dictionary Ukrainian language], available at: htpp://www. sum.in.ua/s/ghenezys (Accessed 16 December 2014).

2. Balabanov, I.T. (1994), Finansovyi menedzhment [Financial management], Finansy i statistika, Moskow, Russia.

3. Gudz, O.Ye. (2007), Finansovi resursy silskogospodarskyh pidpryiemstv [Financial resources of agricultural enterprises], NNC IAE, Kyiv, Ukraine.

4. Kovalov, V.V. (1996), Finansovyi analiz [Financial analyze], Finansy i statistika, Moskow, Russia.

5. Maslovska, L.Ts. (2009), "Optimizatsia struktury finansovyh resursiv silskogospodarskyh pidpryiemstv", Ekonomika APK, vol. 10, pp. 65—69.

6. Oparin, V.M. (2000), "Finansovi resursy: problemy vyznachenya ta rozmishchenya", Visnyk NBU, pp. 10—11.

7. Petlenko, Yu. (1998), "Problemy zabespechenya odigovymy koshtamy v umovah ekonomichnoi kryzy", Finansy Ukrainy, vol. 9, pp. 106—108.

8. Rebets, O.M. (2010), "Otsinka formyvannya finansovyh resursiv pidpryiemstv v umovah rynku", Chasopys Ivano-Frankivskogo universytetu prava imeni Korolya Danyla Halytskogo, vol. 2, pp. 187—196.

9. "Resources", available at: htpp://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RQlxzwx:#gltop (Accessed 16 December 2014).

10. Stetsiuk, P.A. (2008), Teoriia i praktyka upravlinnia finansovymy resursamy [Theory and practice of financial resources management], NNC IAE, Kyiv, Ukraine.

11. Tochilnikov, G.M. (1980), Sotsialisticheskie finansy: voprosy teorii [Socialist finance: theory], Nauka, Moskow, Russia.

12. Hovorushko, T.A. (2013), Finansy dlia finansystiv: pidruchnyk [Finance for financiers], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2014 р.

УДК 330.46; 519.688

В. В. Комірна,
д. е. н., доцент, завідувач кафедри економічної кібернетики,
ДВНЗ "Український державний хіміко-технологічний університет"
І. І. Стрельченко,
к. е. н., доцент кафедри економічної кібернетики,
ДВНЗ "Український державний хіміко-технологічний університет"

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МОДЕЛЮВАННЯ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ШВИДКИХ ПРОЦЕСІВ В СЕРЕДИНІ СИСТЕМ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУТІВ

V. Komirna,
doctor of Economics, associate Professor, Head of the Chair of Economic Cybernetics
State Universities "Ukrainian state chemical-technological University"
I. Strelchenko,
PhD, Associate Professor, Department of Economic Cybernetics
State Universities "Ukrainian state chemical-technological University"

PROBLEMS AND PROSPECTS OF MODULATING DISTRIBUTION OF FAST PROCESSES INSIDE OF THE FINANCIAL INSTITUTES SYSTEMS

Проведено аналіз існуючих підходів до моделювання розповсюдження лавиноподібних процесів. На прикладі динаміки економічної кризи у банківському секторі США 2007—2012 рр. розглянуто можливість застосування моделей динаміки епідемій для вивчення наслідків системних криз фінансових інституцій. Доведено недостатність та низьку інформативність отриманих розв'язків для вирішення задач антикризового управління. Визначено основні завдання подальших досліджень у цьому напрямку.

The analysis of existing approaches to modeling the distribution of avalanche process. On the example of the economic crisis dynamic in the US banking sector 2007—2012 years. the possibility of the usage of the dynamics of epidemics models was observed to study the effects of systemic crises financial institutions. Proved insufficient and low information content of the derived solutions to meet the challenges of crisis management. Were given the main tasks for further research in this area.

Ключові слова: кризові явища, лавиноподібні процеси, математична теорія епідемій, SIR-модель, MSEIR-модель, банківська система.
Key words: crisis, avalanche, mathematical theory of epidemics, model, model, banking system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Моделювання кризових явищ в економіці є одним з найбільш затребуваних напрямків наукових досліджень. А частота виникнення різких амплітудних коливань ринкової кон'юнктури підхльостує цікавість потенційних споживачів до таких досліджень.

Дана робота має на меті:

1. Дослідження існуючих підходів до моделювання процесів розповсюдження кризових явищ всередині економічних систем, визначення їх обмежень та можливостей.

2. Вивчення особливостей застосування біолого-математичних моделей динаміки епідемій в термінах економічних систем, їх переваг та недоліків.

3. Визначення основних напрямів та задач подальших досліджень у цьому напрямі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Більшість існуючих доробків у цій галузі мають на меті попередження кризових процесів, та, відповідно, спрямовані на побудову моделей прогнозування таких

явищ. Проте, як підказує практика, передбачення на стільки стрімких деформаційних змін в економіці поки що залишається справою невдячною. В першу чергу це пов'язано з необхідністю врахування та аналітичної формалізації великої кількості макроекономічних та соціально-психологічних факторів. Практично поза увагою залишаються процеси розповсюдження кризових процесів в середині певних структур та систем економічних агентів таких, наприклад, як фінансові установи. Необхідність та важливість таких досліджень не викликає сумніву, адже негативні показники діяльності чи банкрутство в результаті системної кризи одного з учасників ринку може призвести до краху всієї системи в цілому. Питання швидкості та масштабності поширення таких процесів є життєво важливими для фінансової системи цілої країни. Це питання добробуту її громадян.

Існуючі підходи до моделювання кризових та катастрофічних явищ за аналогією до методів аналізу фінансових ринків можуть бути поділені на три групи:

1. Фундаментальні, що поєднують у собі концептуальні економічні теорії, в межах котрих досліджуються фактори, рушійні сили та механізми розвитку стрімких змін в економіці. У свою чергу їх розділяють на екстернальні (розглядають зовнішні фактори коливань розвитку економіки: війни, революції, політичні потрясіння, відкриття великих родовищ корисних копалин, що мають стратегічне значення, науково-технічні винаходи, котрі здатні докорінно змінити структуру суспільного виробництва тощо) та інтернальні (в якості основної причини розглядають внутрішні економічні чинники, зокрема, диспропорцію між попитом та пропозицією. Найбільш відомі парадигми: кейнсіанська, неокласична та монетаристська [1]).

2. Психологічні — містять теорії, за якими основною рушійною силою циклічного розвитку економіки є властивості загальнолюдської психіки та культури. Серед основних концепцій цього напрямку можна виокремити роботи: У. Джевонса та В. Парето [2] (називають початковим імпульсом відхилення економіки від рівноважної траєкторії перебільшені оптимістичні настрої серед підприємців, що спекулятивно роздувають сукупний попит), Дж.М. Кейнса [1] (підкреслював нестійкість ділової психіки значної частини учасників ринку, через що вони сповнені недовіри до нього та завжди готові до паніки), А. Пігу [3] (розглядав "недосконалість" ринкової інформації, коли підприємці не володіють інформацією про обсяги виробництва конкурентів, і врешті пропозиція неминуче перевищує попит), Р. Лукаса [4] та Дж. Мута [5] (розробили теорію раціональних очікувань, в її основі лежить принцип оптимізації придбання та обробки інформації для формування думки про майбутню динаміку ринка), Ольсевича Ю.Я. [6] (розглядає гіпотезу психолого-інституціональних циклів зміни "еліт", що контролюють ієрархічну структуру ринка) та інших.

3. Економіко-математичні. Найбільш значущі розробки і досягнення у сфері ідентифікації та формалізації кризових процесів відносяться до наступних концепцій.

3.1. Теорія катастроф та детермінованого хаосу: до основних результатів належить виявлення та побудова певних універсальних структур поведінки нелінійних динамічних систем таких, як дивні аттрактори та точки біфуркації [7; 8]. Проте, не зважаючи на незаперечні досягнення у цій сфері, великі сподівання пов'язані із застосуванням цих методів для прогнозування та моделювання кризових явищ поки залишаються не виправданими. В першу чергу це пов'язано з відсутністю побудованих універсальних аналітичних моделей у цій галузі.

3.2. Теорія циклічного розвитку економіки. Доводить, що розвиток економіки рух по хвилеподібній траєкторії. Дослідження історичних даних дають можливість виділити економічні цикли, котрі мають однакову тривалість. Розрізняють: довгі хвилі Кондратьєва (тривалістю 40—60 рр.), ритми Кузнєца (15—25 рр.), середньострокові цикли Жюгляра (7—11 рр.), короткострокові цикли Кітчіна (40—59 місяців). Дозволяє з достатньою точністю прогнозувати часові межі коливань економічної кон'юнктури. Також серед беззаперечних здобутків цих досліджень — виділення складових елементів (фаз) у межах кожного окремого циклу.

3.3. Побудова системи соціально-економічних індикаторів-передвісників та відслідковування їх динамки. Даний спосіб має на меті виключно передбачення кризових явищ і є подібним до технічного аналізу фінансових ринків. По суті будь-яка криза супроводжується різкими коливаннями технічних індикаторів. Проте розпізнати випереджаючий сигнал про закінчення зростаючого тренду в економіці є непростою справою через необхідність відслідковування одразу великої кількості показників. Для прогнозування економічних криз розроблені та використовуються специфічні індикатори. Зокрема: для країн що розвиваються показником політичної нестабільності є "молодіжний бугор" (тимчасове збільшення частки молоді в країні); на наближення економічної кризи вказує вибухове зростання цін на високоліквідні товари та ін.

Більшість розглянутих методик спрямовані на пошук економічних, соціально-психологічних або аналітичних закономірностей, котрі дозволяють заздалегідь сповістити про близьке настання катастрофічних змін в економіці. Проте за відсутності на даний момент чітких та перевірених правил передбачення "точки кипіння" в економічній динаміці, доцільно перемістити центр тяжіння наукових досліджень у іншу сферу. А саме: дослідити та з'ясувати швидкість, характер розповсюдження та оцінити можливі наслідки таких процесів у середині системи фінансових агентів.

Ідея дослідження розвитку та розповсюдження кризових процесів у середині певної системи не є новою. В біології, медицині, фізиці розроблені математичні моделі поширення та передачі специфічних характеристик від одного об'єкта до іншого. Стосовно економічних систем, тут суттєвий вклад у формування даного наукового напрямку належить Данічу В.М. Зокрема в межах математичної теорії лавиноподібних процесів у соціально-економічних системах ним розроблені методи одержання математичних моделей та власне моделі поширення паніки в соціумі в дискретній і неперервній формах (у виді систем різницевих і диференціальних рівнянь) для різних сценаріїв зараження [9]. У своїй роботі він дає наступне визначення лавиноподібному соціально-економічному процесу (ЛСЕП) — "це процес розповсюдження певної властивості або стану в сере-

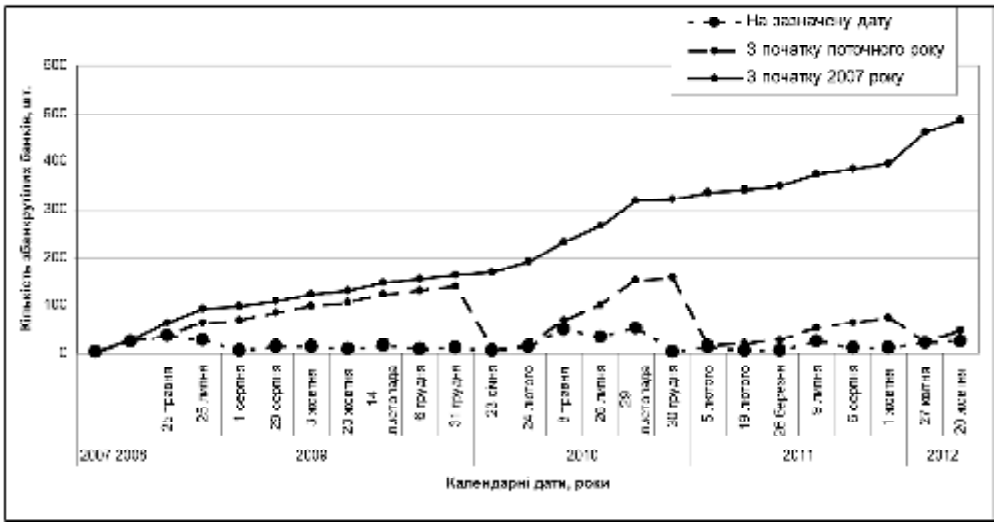

Рис. 1. Послідовність банкрутств банків США протягом 2007—2012 рр.

довищі суб'єктів соціально-економічних відносин за допомогою соціально-психологічних механізмів зараження, наслідування, навіювання, що призводить до зміни економічної ситуації або середовища (попиту, пропозиції, способів або прийомів господарювання) у визначеному сегменті ринку" [9]. Для окреслення об'єкта дослідження у даній роботі надалі використовуватимемо саме цей термін.

Розглянемо детальніше послідовність банкрутств банків США протягом світової фінансово-економічної кризи 2007—2009 рр. Її передвісником слугувала іпотечна криза, що влітку 2007 р. переросла у фінансову та розповсюдилась за межі США. Крім того, розповсюдження наслідків кризи в середині банківської системи продовжувалось до 2012 рр. та призвело до подальшої ліквідації великої кількості фінансових посередників. Процес послідовного банкрутства значної частини фінансових інститутів в межах однієї країни протягом кількох років може бути віднесений до класу швидких. Хронологія цього процесу наведена на рисунку 1.

Процес поширення банківської кризи серед фінансових посередників на території однієї країни (США) протягом 2007—2012 рр., що призвів до банкрутства (повної ліквідації, зміни форми власності або власника) 485 банківських установ, може бути описаний за допомогою добре відомої в медичній сфері моделі динаміки епідемії — моделі (отримала назву за позначеннями її основних компонентів), котра була сформульована в роботах Кермака та Мак-Кедріка [10]. В загальному вигляді вона являє собою систему наступних диференційних рівнянь:

$$\begin{aligned} \frac{dS}{dt} &= -\beta SI, \\ \frac{dI}{dt} &= \beta SI - \nu I, \\ \frac{dR}{dt} &= \nu I, \end{aligned} \qquad (1),$$

де *S(t)* — кількість людей у системі, що є чутливими до хвороби,

I(t) — кількість дійсно хворих та таких, що здатні заразити інших чутливих до хвороби індивідуумів; представники цієї групи самі не є чутливими до хвороби (тобто повторне зараження у даній системі відсутнє),

R(t) — кількість тих, котрі "вибули" із системи: нечутливі до інфекції, одержали імунітет у результаті хвороби або померли в результаті хвороби.

При цьому загальна кількість учасників системи є постійною і визначається так [10]:

$$N = S(t) + I(t) + R(t) = const \qquad (2).$$

Тоді ν — то є інтенсивність імунізації (зменшення кількості заражених), β — інтенсивність зараження (розповсюдження вірусу).

Модель повністю визначається на основі параметрів інтенсивності (ν, β) та початкових умов в момент часу *t=0*. Звичайно припускають, що початкова кількість залишивши систему є нульовою *(R(0) =0)*. А введення конкретного значення для $I(0) = I_0$ достатньо аби повністю визначити систему в момент часу $t = 0$, бо $S(0) = N - I_0$. В найпростішому випадку припускають, що процес зараження розпочався з одного індивідуума, тобто *I(0) =1*.

Дана інтуїтивно зрозуміла модель за певних обмежень дозволяє перейти до економічного трактування змінних та описати процес розповсюдження кризи/хвороби в банківській системі.

Більш досконалий варіант моделі — *MSEIR* дозволяє врахувати в структурі системи учасників, котрі мають пасивний імунітет до захворювання (позначимо їх *M(t)*) та таких, що знаходяться в латентній фазі, тобто є носіями вірусу, але поки не здатні передавати його (позначимо *E(t)*). Тоді система диференційних рівнянь, що описують розвиток цього процесу матиме вигляд [11]:

$$\begin{aligned} \frac{dM}{dt} &= \mu(1 - S) - (\xi - \mu)M \\ \frac{dS}{dt} &= \mu S + \xi M + \gamma R - \mu S - \beta IS \\ \frac{dE}{dt} &= \beta IS - (\mu + \sigma)E \\ \frac{dR}{dt} &= \nu I - (\mu + \gamma)R \end{aligned} \qquad (3),$$

де μ — рівень народжуваності (смертності),

ζ — інтенсивність втрати пасивного імунітету,

σ — інтенсивність переходу від латентного стану до захворювання,

γ — інтенсивність втрати імунітету.

Для задачі дослідження послідовності банкрутств серед банківських установ у межах однієї країни *MSEIR* дає можливість врахувати заходи, що здійснює держава для зменшення наслідків системної кризи (пасивний імунітет), час між початком масового повернення депозитів та моментом, коли фінансова установа не в змозі виконувати власні зобов'язання (латентний період).

Проте загальним недоліком будь-якої модифікації *SIR* -моделі є її мала інформативність для державного регулятора. Результатом розв'язку наведеної системи є показники швидкості зараження (кількість банкрутств в одиницю часу); період, коли епідемія досягає максимуму, кількість банкрутств на конкретний момент часу та ін. Проте антикризове управління передбачає визначення не лише кількості "заражених", а й окреслення кола конкретних фінансових установ, що знаходяться у зоні ризику.

Для вирішення цієї задачі доцільно:

1. Дослідити світові фінансові кризи в контексті визначення спільних рис, за яких відбувалось послідовне банкрутство низки фінансових посередників.

2. Виділити сукупність найбільш значущих показників діяльності банківської установи, що є чутливими до різкої зміни економічної кон'юнктури.

3. На основі проведеного аналізу розробити систему рейтингової оцінки та класифікації об'єктів дослідження.

4. Розглянути можливість модифікації та застосування існуючих моделей поширення лавиноподібних процесів для вирішення поставленої задачі.

Перспективним напрямом таких досліджень є використання неоднорідних моделей розповсюдження епідемій, моделей розповсюдження хвиль та рівнянь типу "реакція-дифузія".

ВИСНОВКИ

Глобалізація та взаємне проникнення економік окремих країн, робить їх надзвичайно вразливими до кризових процесів. Негативні тенденції, що розпочались в одній сфері господарювання швидко перекидаються на інші та виходять за географічні межі держав. Це робить надзвичайно важливим дослідження процесів розповсюдження таких змін. Такі процеси відносять до класу лавиноподібних. У статті проведений аналіз існуючих методів моделювання лавиноподібних процесів та визначені їх недоліки. З метою розробки системи економіко-математичних моделей динаміки розповсюдження кризових процесів у системі фінансових посередників розглянута можливість застосування двох модифікацій моделей динаміки епідемій (*SIR* та *MSEIR*). Доведена недостатність та низька інформативність отриманих розв'язків для вирішення задач антикризового управління. Розроблено низку заходів для розв'язку поставленої задачі та визначено коло перспективних моделей для подальшої роботи.

Література:

1. Баликоев В.З. Общая экономическая теорія: уч. пос. / В.З. Баликоев. — Новосибирск, 1999. — 678 с.

2. Pareto V. Manuel d'economie politique. Paris / V. Pareto. — 1909. — p. 233.

3. Pigou A. C. The Classical Stationary State / A. C. Pigou // Economic Journal. — 1943. — Vol. 53 (212). — P. 343—351.

4. Lucas R.E. Expectations and the Neutrality of Money / R.E. Lucas // Journal of Economic Theory. — 1972. — Vol. 4. — P. 103—124.

5. Muth J. Rational expectations and the theory of price movements / J. Muth // Econometrica. — 1961. — № 29 — P. 315—335.

6. Ольсевич Ю.Я. Фундаментальная неопределенность рынка и концепции современного кризиса / Ю.Я. Ольсевич — М.: Институт экономики РАН, 2011. — 51 с.

7. Шустер Г. Детерминированный хаос. Введение. — М.: Мир, 1988. — 248 с.

8. Кроновер Р. М. Фракталы и хаос в динамических системах. — М.: Техносфера, 2006. — 488 с.

9. Данич В.Н. Идентификация быстрых процессов. Методы и модели. — М.: Арт-Бизнес-Центр, 1999. — 229 с.

10. Kermack W.O., McKendrick A.G. Contribution to the mathematical theory of epidemics / W.O. Kermack, A.G. McKendrick // Proc. Roy. Soc. Ser. — 1927. — Vol. 115 — P. 700—721.

11. Hethcote H.W. The mathematics of infectious diseases / H. W. Hethcote // Siam Review — 2000. — Vol. 42 — P. 599—653.

References:

1. Balikoev, V.Z. (1999), Obshhaja ekonomicheskaja teorija [General economic theory], Novosibirsk, Russia.

2. Pareto, V. (1909), Manuel d'economie politique, Paris.

3. Pigou, A. (1943), "The Classical Stationary State", Economic Journal, vol. 53 (212), pp. 343—351.

4. Lucas, R. (1972), "Expectations and the Neutrality of Money", Journal of Economic Theory, vol. 4, pp. 103—124.

5. Muth, J. (1961) "Rational expectations and the theory of price movements", Econometrica, vol. 29, pp. 315—335.

6. Ol'sevich, Ju.Ja. (2011), Fundamental'naja neopredelennost' rynka i koncepcii sovremennogo krizisa [The fundamental uncertainty of the market and the concept of the present crisis], Institut jekonomiki RAN, Moskow, Russia.

7. Shuster, G. (1988), Determinirovannyj haos. Vvedenie [Deterministic chaos. introduction], Mir, Moskow, Russia.

8. Kronover, R. (2006), Fraktaly i haos v dinamicheskih sistemah [Fractals and chaos in dynamical systems], Tehnosfera, Moskow, Russia.

9. Danich, V.N. (1999), Identifikacija bystryh processov. Metody i modeli [Identification of fast processes. Methods and Models], Art-Biznes-Centr, Moskow, Russia.

10. Kermack, W. and McKendrick, A. (1927), "Contribution to the mathematical theory of epidemics", Proc. Roy. Soc. Ser., vol. 115, pp. 700—721.

11. Hethcote, H. (2000), "The mathematics of infectious diseases", Siam Review, vol. 42, pp. 599—653.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2014 р.

УДК 338.2

А. Ю. Рамський,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, менеджменту та економіки, Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ГАРАНТІЙ НА ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПРОДУКТ

A. Ramskyi,
Ph.D. in Economics, associate professor of the chair for finances, management and economics,
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv

FORMATION OF PROVIDING STATE GUARANTEES FOR INVESTMENT PRODUCTS

У статті розглянуто проблему розробки механізму забезпечення державних гарантій на інвестиційний продукт, при запровадженні якого слід брати до уваги концептуальний підхід до суб'єкту та об'єкту гарантування. Виявлено що, запровадження диференціації ставок регуляторного збору частково вирішує проблему значних втрат Фонду внаслідок ризиків діяльності неплатоспроможних банків. Обгрунтовано застосування концептуального підходу, який передбачає диференціацію розмірів відшкодування і рівня державного гарантування кожного інвестиційного продукту залежно від їх ризикованості, а також рівня перерозподілу ризиків через страхування. Такий підхід потребує розширення інформації про продукт, що створить умови для збільшення обізнаності домогосподарств, зацікавленості у прийнятті раціональних рішень при інвестуванні. При цьому потребує зміни підхід до нормативів відрахування початкового збору до Фонду шляхом введення механізму диференціації внесків залежно від ризикованості інвестиційного продукту.

In the article considered the problem of developing a mechanism to ensure state guarantees for investment in product introduction which should be considered conceptual approach to the subject and object of guarantee. Found that the introduction of a regulatory fee rates differentiation partially solves the problem of significant losses due to the Fund's risk of insolvent banks. Application of a conceptual approach that provides differentiation of reimbursement and the level of government guarantee each investment product based on their risk and redistributed risks through insurance. This approach requires the expansion of product information, which will create conditions to increase the awareness of households interested in making rational decisions when investing. This approach requires changes to the standards of the original charge contribution to the Fund by introducing the mechanism of differentiation contributions depending on risk investment product.

Ключові слова: державні гарантії, інвестиційний продукт, домогосподарство, ринок інвестицій, фінансові послуги.
Key words: state guarantees, investment product, household, investment market, financial services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема державного регулювання інвестиційних процесів в Україні зумовлена тим, що сьогодні розвиток країни за умов реформування економічних відносин потребує створення дійового ринку інвестицій та ефективного державного регулювання всіх процесів на цьому ринку. Державі належить провідна роль у створенні економічних стимулів, гарантій політичної, економічної, екологічної безпеки у зацікавленості суб'єктів господарювання та всіх громадян в економічному зростанні. Пожвавлення інвестиційної активності на внутрішньому ринку, залучення внутрішніх інвесторів, а саме: домогосподарств, необхідне для стабілізації економіки і поступового виходу з кризи.

Дослідженням питання функціонування системи захисту інвестицій домогосподарств присвячені роботи таких зарубіжних та вітчизняних науковців, як К. Гавальд, К. Гейгер, Г. Десмонд, Р. Келі, П. Роуз, Ж. Стуфле, Ж. Сабурен, М. Алексеєнко, О. Анікін, С. Аржевітін, В. Базилевич, О. Бакун, С. Безвух, В. Віноградов, А. Вішневський, С. Волосович, Л. Волощенко, Н. Горбач, В. Жупанін, О. Іщенко, Т. Мазур, З. Сороківська.

Незважаючи на достатню кількість існуючих робіт, все ще залишається актуальним і потребує подальшого дослідження створення дієвого механізму забезпечення державних гарантій на інвестиційний продукт.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На основі наведеного вище можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в розробці концептуального підходу до механізму забезпечення захисту прав і законних інтересів первинних інвесторів — домогосподарств, зміцнення довіри до прямого інвестування, стимулювання залучення коштів у банківську сферу, сферу обігу цінних паперів, сферу надання фінансових послуг, забезпечення ефективної процедури виведення неплатоспроможних комерційних фінансових посередників, власників інвестиційних продуктів, що пропонуються на ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для розробки механізму забезпечення державних гарантій на інвестиційний продукт слід брати до уваги концептуальний підхід до суб'єкту та об'єкту гарантування. В основу багатьох законодавчих та інших нормативно-правових актів покладений підхід, за яким привалюючим визначено суб'єкта гарантування, оскільки державою страхуються фізичні особи в розмірі до 200 тис. грн. (лише за банківськими вкладами). Таким чином, фізична особа незалежно від ризикованості вкладу у визначених, фіксованих межах отримає державне відшкодування. Це значно впливає на фінансову поведінку домогосподарств, оскільки основним критерієм інвестування є розмір відсотку, який є достатньо високим (необ'єктивно і штучно встановленим) у нестабільних банків, а також їх включення до державного реєстру. Зміна пріоритетів у домогосподарств може з часом призвести до переспрямування у банківській сфері коштів на покриття збитків.

За останні три роки Виконавчою дирекцією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб приймалися рішення щодо вирішення цієї проблеми через організаційне та адміністративне забезпечення. Хоча проблема знаходиться у площині концептуальної основи.

Наприклад, Виконавчою дирекцією затверджено Положення про порядок накладання Фондом гарантування вкладів фізичних осіб адміністративних штрафів (рішення від 09.08.2012 р. № 15), яке встановлює порядок складання та подання посадовій особі, уповноваженій розглядати справи про адміністративні правопорушення, протоколів про адміністративні правопорушення, а також порядок накладення адміністративних штрафів. Підставами для притягнення керівників банків до адміністративної відповідальності є допущення таких адміністративних правопорушень: порушення керівником банку порядку складання та порядку подання відомостей до Фонду; невиконання або несвоєчасне виконання керівником банку законних рішень Фонду; невнесення або несвоєчасне внесення банком збору до Фонду; створення перешкод для доступу уповноваженої особи Фонду до банку при запровадженні тимчасової адміністрації або ліквідації, до його активів тощо.

Наведені підстави не упереджують від втрат на ринку, а лише констатують та форматизують порушення. У більшості випадків накладення адміністративних штрафів не вирішує проблеми зниження ризикованості діяльності таких банків.

Запровадження диференціації ставок регуляторного збору частково вирішує проблему значних втрат Фонду внаслідок ризиків діяльності неплатоспроможних банків. Зокрема учасник Фонду зобов'язаний станом на останній робочий день кожного кварталу здійснювати нарахування регулярного збору до Фонду. Розмір базової річної ставки збору становить 0,5% бази нарахування в національній валюті та 0,8% бази нарахування в іноземній валюті. Базою нарахування є середньоарифметична за розрахунковий період сума щоденних балансових залишків на рахунках з обліку вкладів та відсотків за ними.

Теоретичні і практичні проблеми запровадження та удосконалення системи диференційованих внесків на основі оцінки ризиків є актуальними і обговорюються фахівцями різних країн. Так, 06—07 серпня 2014 р. у Азербайджані відбувся семінар Азійсько-Тихоокеанського регіонального комітету МАСД щодо обговорення цих проблем та ролі регуляторів та страховиків депозитів у вдосконаленні системи оцінки ризиків банків [1].

Інструмент диференціації внесків буде мати більший ефект якщо:

1) поширюватиметься на всіх агентів ринку інвестицій, які розміщують інвестиційний продукт для продажу (власників, комерційних фінансових посередників);

2) застосовуватиметься одночасно із механізмом диференціації "страхових виплат" — за обсягом відшкодування, що залежить від рівня ризику інвестування у продукт (розміру ставок доходності за продуктом, інших внутрішніх і зовнішніх чинників); за рівнем участі у реалізації інвестиційних проектів в рамках національних пріоритетів.

На нашу думку, має застосовуватися концептуальний підхід, який передбачає диференціацію розмірів відшкодування і рівня державного гарантування кожного інвестиційного продукту залежно від їх ризикованості, а також рівня перерозподілу ризиків через страхування. Такий підхід потребуватиме розширення інформації про продукт, що створить умови для збільшення обізнаності домогосподарств, зацікавленості у прийнятті раціональних рішень при інвестуванні.

Зняття фіксованої норми (до 200 тис. грн.) та перерозподіл ризиків між усіма учасниками фінансово-інвестиційної діяльності зменшить втрати Фонду. Загально прийнята норма лімітування обсягу відшкодування була запроваджена для утримання фінансової стійкості банків. Проте є інша сторона, яка характеризує рефлексію первинного інвестора-домогосподарства на такі обмеження, зокрема поділ інвестиційних ресурсів та їхнє розміщення на депозитних рахунках в межах гарантованої суми відшкодування — 200 тис. грн. Таким чином, відбувається перерозподіл (розмивання) ресурсів домогосподарств між надійними банками, які фінансують інвестиційні проект підприємств реального сектора, та банками, діяльність яких є ризикованою.

Для забезпечення дієвості такого підходу доцільно внести зміни до Закону України "Про систему гарантування вкладів фізичних осіб". Назву закону та загальні

положення слід поширити на всі інвестовані домогосподарствами ресурси (фінансові та матеріальні). Цим законом мають регулюватися правові, фінансові та організаційні засади функціонування системи гарантування виконання зобов'язань по інвестиційних продуктах, придбаних домогосподарствами (далі — продукту); повноваження Фонду гарантування продукту, порядок виплати Фондом відшкодування за зобов'язаннями, а також відносини між Фондом, державними регуляторами ринку інвестицій, учасниками ринку. Національним банком України визначаються повноваження та функції Фонду щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків. Відповідно, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України визначає перелік інвестиційних проектів, реалізація яких спрямована на досягнення національних пріоритетів, а також учасників цих проектів, рівень їх співфінансування (розкриваючи участь іноземних інвесторів), інші показники щодо ефективності, фінансової та іншої ресурсної забезпеченості, окупності, доходності проектів. При цьому виділяються види і розміри державної підтримки, зокрема надання податкових пільг виконавцями, а також первинним інвесторам — домогосподарствам при оподаткуванні доходів від реалізації інвестиційних проектів тощо. Інформація про бюджетну підтримку, відкриття бюджетних програм в рамках здійснення проектів на умовах державно-приватного партнерства, надається Міністерством фінансів України до департаменту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі може надавати пропозиції щодо диференціації розміру державних гарантій, порядку співфінансування Державного банку розвитку (першого рівня) формування, функції, завдання якого було запропоновано А.І.Даниленко і В.І.Гаркавенко [2].

Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку України визначаються повноваження та функції Фонду щодо недопущення неплатоспроможних акціонерних товариств, емітентів, інших учасників, що перебувають під їх регулюванням, на ринок інвестицій. Рішення може прийматися колегіально, проте основним критерієм має бути підтвердження Фонду про гарантування. Інформацію про порушення умов відрахування до Фонду та інших норм функціонування на ринку можуть направляти всі учасники ринку до Національної комісії, яка приймає відповідні рішення.

Такі ж процедури мають застосовуватися і до фінансових установ, які підпадають під сферу регулювання Національної комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Враховуючи наведене, метою закону може бути захист прав і законних інтересів первинних інвесторів — домогосподарств, зміцнення довіри до прямого інвестування, стимулювання залучення коштів у банківську сферу, сферу обігу цінних паперів, сферу надання фінансових послуг, забезпечення ефективної процедури виведення неплатоспроможних комерційних фінансових посередників, власників інвестиційних продуктів, що пропонуються на ринку, та прийняття спільного рішення про їх ліквідацію.

Такі норми закону, які встановлюють правовий статус та підзвітність Фонду, мають залишитися без змін, а його функції розширитися, враховуючи нові завдання, зокрема забезпечення фінансової стабільності на ринку інвестицій та забезпечення функціонування системи гарантування продукту ринку, ініціювання виведення неплатоспроможних агентів ринку.

Враховуючи розширення повноважень Фонду, пропонується доповнити його Адміністративну раду через введення нових членів — представників зазначених вище державних регуляторів, а також залишити без змін такий склад: один представник Кабінету Міністрів України, два представники Національного банку України, один представник профільного комітету Верховної Ради України та директор — розпорядник Фонду (за посадою).

Повноваження адміністративної ради Фонду та голови адміністративної ради Фонду слід доповнити положенням щодо узгодження інвестиційної політики Фонду та щорічного інвестиційного плану Фонду з напрямами реалізації національних пріоритетів.

У розділ 3 діючого закону доцільно внести зміни в частині розширення кола учасників Фонду, а також визначити для них такі норми:

— обов'язковість участі у Фонді (фінансова установа набуває статусу учасника Фонду в день отримання нею ліцензії, включення до державних реєстрів тощо, підприємства інші нефінансові корпорації набувають статусу при реєстрації на ринку інвестиційних продуктів та поданні заявки на участь у Фонді на період реалізації проекту, обігу корпоративних цінних паперів);

— учасники Фонду зобов'язані сплачувати до Фонду збори, визначені чинним законодавством, дотримуватися інших вимог цього Закону та нормативно-правових актів Фонду;

— Фонд має право безоплатно одержувати від учасників Фонду інформацію про його діяльність, пояснення з окремих питань, будь-які документи, необхідні для здійснення перевірки та виконання Фондом інших функцій, передбачених цим Законом. Учасник фонду зобов'язаний надавати Фонду на його вимогу або відповідно до вимог законодавства документи та іншу інформацію, необхідну для виконання Фондом функцій, передбачених цим Законом. Банки надають інформацію, що містить банківську таємницю, у порядку, встановленому Законом України "Про банки і банківську діяльність";

— Фонд виключає учасників Фонду в разі прийняття рішення про відкликання ліцензії та його ліквідації, або призупиняє на час санації;

— Фонд веде реєстр учасників Фонду в порядку, передбаченому нормативно-правовими актами Фонду.

Учасники Фонду зобов'язані надавати повну інформацію про інвестиційні продукти та рівень їх забезпеченості, що підтверджується Фондом (окремими свідоцтвами).

Фонд відповідно до чинного законодавства зобов'язаний двічі на рік, станом на 1 січня та 1 липня, публікувати в газетах "Урядовий кур'єр" та "Голос України" перелік учасників Фонду не пізніше ніж через один місяць після настання відповідних строків. Фонд зобов'язаний додатково публікувати в зазначених газетах

інформацію про зміни в переліку учасників Фонду не пізніше ніж через 14 днів після внесення відповідних змін до реєстру учасників Фонду. Перелік учасників Фонду також розміщується на офіційній сторінці Фонду в мережі Інтернет. Джерела формування ресурсів Фонду, норматив щодо мінімального обсягу коштів Фонду, порядок розпорядження коштами можуть залишатися без змін.

При цьому потребує зміни підхід до нормативів відрахування початкового збору до Фонду шляхом введення механізму диференціації внесків залежно від ризикованості інвестиційного продукту. Діюча норма полягає у тому, що Банк — учасник Фонду протягом 30 календарних днів з дня одержання банківської ліцензії зобов'язаний сплатити до Фонду початковий збір у розмірі 1% свого статутного капіталу, крім випадків, передбачених цим Законом. Банк — учасник Фонду, створений у результаті реорганізації, звільняється від сплати початкового збору в разі сплати початкового збору до Фонду банками, які реорганізувалися, та набуває усіх прав і обов'язків щодо участі у Фонді.

Норму, щодо якої Фонд має право встановлювати своїм нормативно-правовим актом порядок розрахунку розміру регулярних зборів до Фонду у формі диференційованих зборів, доцільно уточнити, вказавши, що такий порядок є обов'язковим для всіх, прозорим та доступним. Ставки визначаються у свідоцтвах із зазначенням рівня ризикованості інвестиційного продукту.

Розрахунок розміру диференційованого збору проводиться шляхом зважування базової річної ставки збору за ступенем ризику. Розмір диференційованого збору не повинен залежати від розміру базової річної ставки. Методика оцінки ступеню ризиків банку для розрахунку диференційованих зборів встановлюється нормативно-правовим актом Фонду, що підлягає погодженню з Національним банком України.

Чинним законодавством передбачено, що Фонд має право прийняти рішення про встановлення спеціального збору до Фонду у разі, якщо поточні доходи Фонду є недостатніми для виконання ним у повному обсязі своїх зобов'язань щодо виплати відшкодування за вкладами та/або щодо обслуговування та погашення залучених кредитів. Учасник Фонду зобов'язаний здійснити сплату спеціального збору до Фонду у строки та згідно з умовами, встановленими нормативно-правовими актами Фонду. Зазначену норму доцільно виключити при переході на порядок диференційованості розмірів внесків.

Цей Фонд за чинним законодавством гарантує кожному вкладнику відшкодування коштів за його вкладом. Фонд відшкодовує кошти в розмірі вкладу, включаючи відсотки, нараховані на день прийняття рішення Національним банком України про віднесення банку до категорії неплатоспроможних та початку процедури виведення Фондом банку з ринку, але не більше суми граничного розміру відшкодування коштів за вкладами, встановленого на дату прийняття такого рішення, незалежно від кількості вкладів в одному банку. Сума граничного розміру відшкодування коштів за вкладами не може бути меншою 200 тис. грн. Адміністративна рада Фонду не має права приймати рішення про зменшення граничної суми відшкодування коштів за вкладами. Зобов'язання з виплати відсотків за вкладами, нарахованих під час здійснення тимчасової адміністрації, задовольняються відповідно до черговості.

Потребує уточнення норма, щодо якої Фонд не відшкодовує кошти:

1) передані банку в довірче управління;

2) за вкладом у розмірі менше 10 грн.;

3) за вкладом, підтвердженим ощадним (депозитним) сертифікатом на пред'явника;

4) розміщені на вклад у банку особою, яка була членом спостережної (наглядової) ради, правління (ради директорів), ревізійної комісії банку, якщо з дня її звільнення з посади до дня прийняття Національним банком України рішення про віднесення такого банку до категорії неплатоспроможних не минув один рік;

5) розміщені на вклад у банку особою, яка надавала банку професійні послуги як аудитор, юридичний радник, суб'єкт оціночної діяльності, якщо ці послуги мали безпосередній вплив на виникнення ознак неплатоспроможності банку і якщо з дня припинення надання послуг до дня прийняття Національним банком України рішення про віднесення такого банку до категорії неплатоспроможних не минув один рік;

6) розміщені на вклад власником істотної участі банку;

7) розміщені на вклад особою, яка на індивідуальній основі отримує від банку проценти за вкладом на більш сприятливих договірних умовах, ніж звичайні, або має інші фінансові привілеї від банку;

8) за вкладом у банку, що є предметом застави та забезпечує виконання зобов'язань вкладника перед цим банком, в обсязі таких зобов'язань;

9) за вкладами у філіях іноземних банків.

Потребують відповідних змін норми законів України "Про недержавне пенсійне забезпечення", "Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати", "Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю", "Про іпотечні облігації" та інші нормативно-правові акти, які визначають діяльність фінансових установ, а також нефінансових корпорацій, що залучають фінансові ресурси на ринку інвестицій. Крім цього, доцільно уточнити положення про порядок відбору страховиків та порядок відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок професійної помилки посадової особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (положення затверджене Рішенням виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 23.07.2012 р. № 13) щодо уточнення видів професійної помилки при встановлені ризиків інвестиційного продукту та диференційованих розмірів внесків.

З метою забезпечення інформацією про рівень ризикованості інвестиційних продуктів пропонується розкривати цю інформацію у складі фінансової звітності (річної та проміжної). Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28.02.2000 р. № 419 "Про затвердження Порядку подання фінансової звітності" фінансова звітність та консолідована фінансова звітність складаються за міжнародними стандартами фінансової звітності публічними акціонерними товариствами, банками, страховиками починаючи з 1 січня 2012 р., кредитними спілками — з 1 січня 2015 р., а також підприємствами, які провадять господарську діяльність за

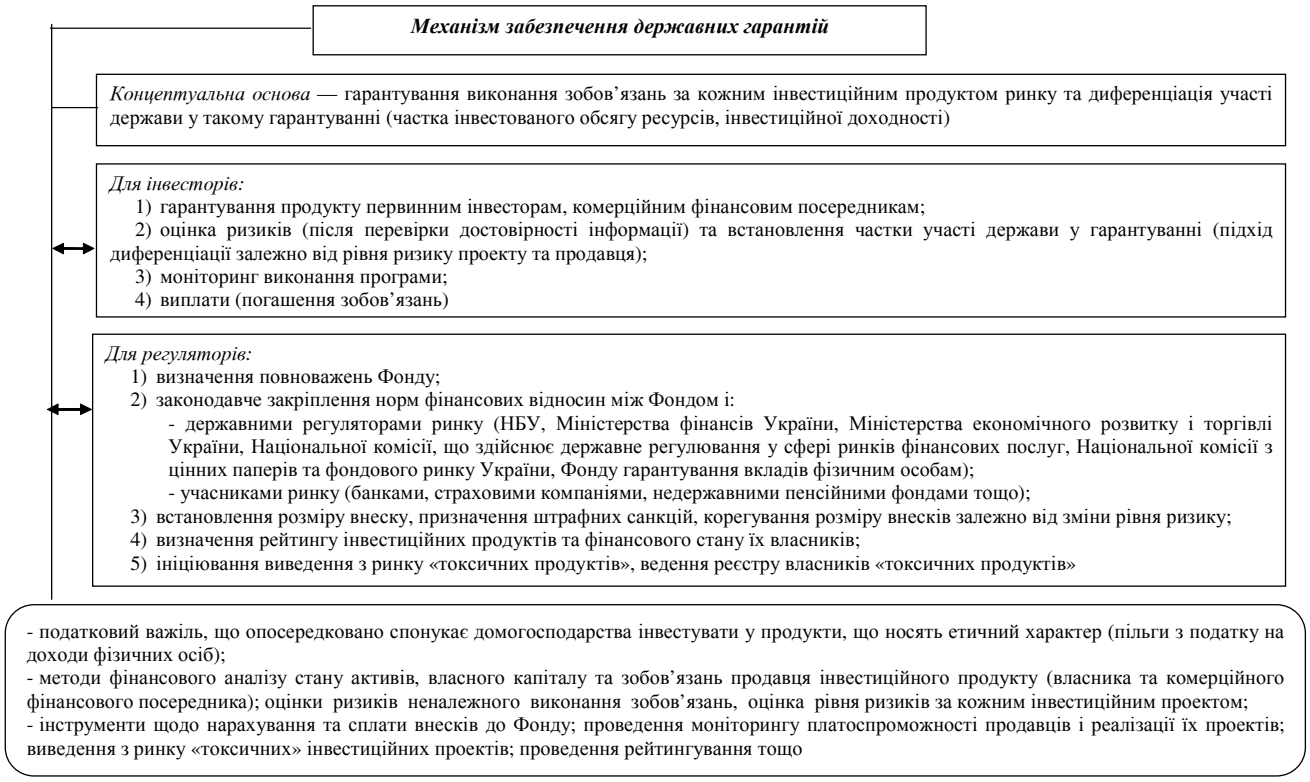

Рис. 1. Складові механізму забезпечення державних гарантій

Джерело: складено автором.

такими видами: надання фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення (розділ 64 КВЕД ДК 009:2010), за винятком діяльності з управління активами (група 64.3 КВЕД ДК 009:2010), а також недержавне пенсійне забезпечення (група 65.3 КВЕД ДК 009:2010) — починаючи з 01.01.2013 р.; допоміжна діяльність у сферах фінансових послуг і страхування (розділ 66 КВЕД ДК 009:2010) — починаючи з 01.01.2014 р.; діяльність з управління активами (група 64.3 КВЕД ДК 009:2010) — починаючи з 01.01.2015 р.

ВИСНОВКИ

Таким чином, складовими механізму забезпечення державних гарантій за суб'єктами ринку інвестицій мають бути:

— концептуальний підхід — гарантування виконання зобов'язань за кожним інвестиційним продуктом ринку та диференціація участі держави у такому гарантуванні (частка інвестованого обсягу ресурсів; інвестиційної доходності);

— податковий важіль, що опосередковано спонукає домогосподарства інвестувати у продукти, що носять етичний характер, або здійснюються в рамках реалізації національних пріоритетів (пільги з податку на доходи фізичних осіб);

— методи фінансового аналізу стану активів, власного капіталу та зобов'язань продавця інвестиційного продукту (власника та комерційного фінансового посередника); оцінки ризиків неналежного виконання зобов'язань, оцінка рівня ризиків за кожним інвестиційним проектом тощо;

— інструменти щодо нарахування та сплати внесків до Фонду; проведення моніторингу платоспроможності продавців і реалізації їх проектів; виведення з ринку "токсичних" інвестиційних проектів; проведення рейтингування тощо;

— засоби взаємоузгодженості функцій ринкових і державних регуляторів ринку, координація дій державних регуляторів (Національного банку України, Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України, Фонду гарантування вкладів фізичним особам).

Література:

1. Матеріали Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.fg.gov.ua/international/events/-40.html

2. Вплив кризи на фінанси реального сектора економіки України та шляхи їх оздоровлення: монографія / [А.І. Даниленко, В.В. Зимовець та ін.]; за ред. чл.-кор. НАН України А.І.Даниленка. — К.: НАН України; Ін-т екон. та прогнозув., 2014. — 450 с.

References:

1. Fond harantuvannia vkladiv fizychnykh osib (2014), "Materialy Fondu harantuvannia vkladiv fizychnykh osib", available at: http://www.fg.gov.ua/international/events/-40.html (Accessed 30 October 2014).

2. A.I.Danylenko and V.V.Zymovets' (2014), Vplyv kryzy na finansy real'noho sektora ekonomiky Ukrainy ta shliakhy ikh ozdorovlennia [The impact of the crisis on the real economy finance Ukraine and ways of their healing], In-t ekon. ta prohnozuv, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2014 р.

УДК 332.055

Ю. І. Паршин,
к. т. н., доцент, доцент кафедри економічної кібернетики,
ДВНЗ "Український державний хіміко-технологічний університет", м. Дніпропетровськ

ОЦІНКА НЕРІВНОМІРНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗА ІНДИКАТОРАМИ ПОЛЯРИЗАЦІЇ ТА АСИМЕТРІЇ

Y. Parshin,
Cand. Sc. (Eng.), Associate Professor, department of economic cybernetics, State higher education institution "Ukrainian State Chemical Technology University", Dnepropetrovsk

ESTIMATION OF UNEVENNESS OF ECONOMIC DEVELOPMENT BY THE POLARIZATION AND ASYMMETRY INDICATORS

Національну економіку запропоновано розглядати у вигляді цілісної системи регіональних соціально-економічних систем, функціонування яких здійснюється на основі взаємодії підсистем природного, господарського, економічного та соціального характеру. Визначені ключові проблеми розвитку регіональних економічних систем у контексті стратегії забезпечення сталого економічного розвитку національного господарства та надано класифікацію задач за основними секторами — економічним, екологічним і соціальним.

Запропоновано методику досліджень стану регіонів як просторових соціально-економічних систем. Нерівномірність розвитку таких систем запропоновано визначити за допомогою дисбалансу, асиметрії та поляризації. Надано економічну сутність цих термінів з конкретизацією особливостей їх практичного використання та розроблені методичні аспекти щодо їх кількісного визначення. Представлено взаємозв'язок просторової поляризації та видів асиметрії.

На основі теоретико-методологічних розробок проведені більш грунтовні дослідження процесів економічного розвитку національної економіки, що надало можливість визначити існуючи дисбаланси у розвитку регіонів на рівні секторів та факторів впливу. На основі результатів аналізу диспропорцій регіонального розвитку виконано групування регіонів України з урахуванням ступеня економічного розвитку за індикаторами асиметрії та поляризації.

З метою зменшення нерівномірностей економічного розвитку запропоновано комплекс рішень, практична реалізація яких дозволить підвищити ефективність стратегічного управління та забезпечення сталого розвитку регіонів, галузей господарювання та у цілому національної економіки.

The national economy as an integral system of the regional socio-economic systems has been suggested. The functioning of these systems on the cooperation basis of the natural, economic and social subsystems is carried out. The basic problems of development of the regional economic systems in the context of providing strategy of steady economic development of national economy have been determined and the classification of tasks on the basic sectors — economic, ecological and social has been given.

The method of researches of the regions as the spatial socio-economic systems has been offered. The definition of the unevenness of systems development by a disbalance, asymmetry and polarization has been suggested. The economic essence of these terms with specification of their features for the practical using has been given and methodical aspects to their quantitative determination have been developed. The intercommunication between the spatial polarization and types of asymmetry has been presented.

On the basis of theoretical and methodological developments the detailed researches of economic development processes of national economy have been conducted. The existing disbalances in development of regions at the level of sectors and influence factors have been defined.

On the analysis results of disproportions of regional development the grouping of Ukraine regions has been executed taking into account the degree of economic development by the indicators of asymmetry and polarization.

With the purpose of reduction of disproportions of economic development the complex of decisions has been offered. The practical realization these decisions will allow to increase the efficiency of strategic management and providing of steady regions development, industries and the whole national economy.

Ключові слова: національна економіка, дисбаланс, асиметрія, поляризація, регіональні системи.
Key words: national economy, disbalance, asymmetry, polarization, regional systems.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стратегія економічного розвитку держави має бути адаптованою до мінливих зовнішніх умов сучасного середовища. При формуванні та прийнятті рішень з різних тактичних і стратегічних питань має бути врахований існуючий соціально-економічний стан усіх головних

Рис. 1. Виокремлення основних секторів і формування задач економічного розвитку регіональних систем

складових елементів національного господарства — регіонів.

Необхідно зазначити, що у контексті стратегії забезпечення сталого розвитку національного господарства актуальним залишається питання щодо врахування існуючих відмінностей регіонів у напрямку забезпечення потенціалом, ресурсами, наявністю різних видів економічної діяльності, досягнутого рівня розвитку секторів економіки, а також соціально-побутової сфери.

Президент України і уряд неодноразово підкреслювали необхідність проведення економічних реформ з метою підвищення ефективності управління національним господарством. Для цього передбачено збільшення самостійності регіонів, з наданням більших повноважень та поряд з цим підвищення їх відповідальності за прийняття рішень на рівні регіонального розвитку.

У процесі структурних перетворень неминуче виникає дисбаланс між потребами модернізованої економіки і наявністю доступних ресурсів, вимогами інтенсифікації економічного зростання і принципами сталого розвитку економіки. Наявність нерівномірності розвитку регіонів за економічними, соціальними та екологічними аспектами, які негативно впливають на забезпечення сталого розвитку національного господарства нашої країни, обумовлюють актуальність досліджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Враховуючи чисельні наукові розробки і публікації в галузі соціально-економічного розвитку національної економіки [1; 2; 3 та ін.], слід зазначити, недостатньо вивченими залишаються теоретико-методологічні питання, які стосуються визначення умов щодо стратегічного забезпечення економічного розвитку просторових соціально-економічних систем.

Питання виникнення причин, які приводять до диспропорцій економічного розвитку регіонів, їх оцінки в масштабах розвитку держави привертають увагу багатьох вчених [4; 5; 6; 7 та ін.]. Окремі питання цього наукового напряму були розглянуті у роботах таких учених як О.І. Амоша, Г.В. Анісімова, В. Зимин, Л.В. Канторович, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, Г.Б. Клейнер, І.М. Ляшенко, В. Месуррі, К. Морфе, В.В. Новожілов, М.І. Умаханова, Б.А. Хейфец та ін. Однак ці питання є багатогранними та складними, і методологічні підходи до вирішення даної проблеми також є багатогранними, тому процес теоретичного і методологічного осмислення залишається незавершеним та потребує подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає в розробці та обгрунтуванні науково-методичних положень щодо визначення нерівномірності економічного розвитку регіональних систем.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Забезпечення стабільного і динамічного розвитку держави необхідно розглядати з позицій системності та комплексності. У зв'язку з цим регіони виступають як складові елементи однієї комплексної соціально-економічної й екологічної системи, і, отже, успішний розвиток кожного регіону мультиплікативним ефектом впливає на економічний розвиток національного господарства.

Сучасний підхід до визначення особливостей розвитку регіонів зумовлює необхідність вивчення умов їх функціонування, виявлення найбільш суттєвих проблем з визначення регіональних диспропорцій і просторової диференціації, нерівномірності економічного і соціального розвитку, а також недосконалості територіально-галузевої структури.

Умови функціонування і розвитку просторових соціально-економічних систем необхідно розглядати як

Рис. 2. Методика дослідження стану регіональних економічних систем

структурно-цілісне просторово-локалізоване утворення, яке базується на взаємодії підсистем природного, господарського, економічного та соціального характеру. Мета сумісного функціонування цих підсистем спрямована на вирішення стратегічних завдань: збільшення валового регіонального продукту і підвищення стандартів якості та тривалості життя населення за умов не погіршення екологічного стану системи національного господарства.

Вирішення поставлених стратегічних цілей дозволяє визначити ключові проблеми економічного розвитку регіональних систем, а також класифікувати задачі щодо їх функціонування за трьома секторами: економічному, соціальному і екологічному (рис. 1).

Таке уявлення дозволяє виявляти проблемні місця в регіональному розвитку за вказаними секторами, а також своєчасно виокремити пріоритетні задачі та завдання стратегічного розвитку регіонів та держави у цілому.

Для оцінки рівня економічного розвитку регіональних систем розроблена відповідна методика дослідження [8], яка дозволяє за допомогою комплексної оцінки економічного розвитку провести типологізацію регіонів та сформувати основу щодо наукового обгрунтування стратегічних і тактичних рішень, які у свою чергу повинні бути спрямовані на усунення диспропорцій, асиметрій розвитку регіонів і зменшення поляризації у загальному соціально-економічному та екологічному просторі (рис. 2).

Процес прийняття управлінських рішень базується на кількісній оцінці всебічного розвитку складових елементів національної економіки, щодо здійснення якої запропоновано авторський підхід до аналізу соціально-економічного та екологічного стану регіонів [8].

Зазначимо, що у стратегії розвитку держави одним з головних завдань є збалансований сталий розвиток усіх регіонів як територіальних центрів зростання, які концентрують, освоюють і реалізують новітні інноваційні технології. Питання збалансованості розвитку національної економіки необхідно розглядати з урахуванням асиметрії розвитку регіонів. Як відомо [9], під асиметрією розуміють відхилення властивостей і параметрів даного об'єкту від деякого стандарту, норми, нормального або типового для певного роду систем стану властивостей і параметрів.

Отже, під регіональною асиметрією ми розумітимемо такий стан регіональної системи, при якому регіо-

Таблиця 1. Показники визначення нерівномірності розвитку з урахуванням сфери та у відповідності рівня їх використання

Показники визначення нерівномірності розвитку		Сфера використання		Рівень використання
Диспропорція		Регіони як складові національного господарства		На рівні регіону
Асиметрія	За економічним сектором	Регіональні сектори	економіка	На рівні сектору
	За соціальним сектором		соціальний	
	За екологічним сектором		екологія	
поляризація		f - факторні показники		На рівні фактору

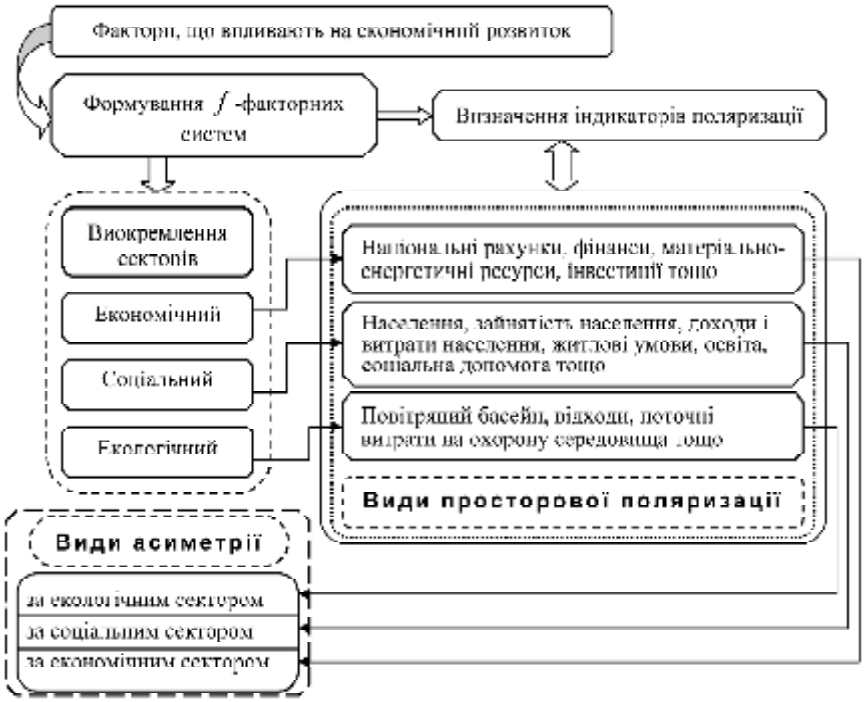

Рис. 3. Взаємозв'язок просторової поляризації та видів асиметрії

нальне відхилення (поліпшення або відставання) від норми збільшується за певний проміжок часу. Використання терміну асиметрія, на наш погляд, є більш прийнятний при використанні його до складних і комплексних утворень, тому в рамках наших досліджень пропонуємо виконувати оцінку асиметрії за відповідними секторами: економічному, соціальному і екологічному.

Використання терміну просторова поляризація (від лат. polarisatia — зрушення до краю, зсув), більш коректно використовувати, на наш погляд, при застосовуванні його до оцінки та зіставленні певних чинників або факторів на міжрегіональному рівні. При цьому під поляризацією будемо розуміти співвідношення індикаторів факторних показників, при цьому індикатор поляризації показує загальний рівень змін *f*-факторного показника за визначений термін часу, що досліджується, $j = 1 \ldots m$.

Відповідність показника визначення нерівномірного розвитку та відповідного рівня використання представимо у таблиці 1 та надамо на рисунку 3 у графічному вигляді взаємозв'язок просторової поляризації та видів асиметрії. Водночас можна зазначити певну соціально-економічну поляризацію в суспільстві з констатацією збільшення різниці між багатою меншістю та бідною більшістю, між столицею та периферійними місцями, а також на інших територіальних рівнях — у рамках усієї держави, на рівні регіонів, окремих районів тощо.

Поняття просторової поляризації має різні тлумачення, однак за сутнісною основою відображає зістав-

Таблиця 2. Групування регіонів за індикаторами поляризації, 2004—2013 рр.

Рівень розвитку регіонів за індикаторами поляризації		
Високий	Середній	Низький
Фактор – Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, (відн. пок.), представники груп		
Дніпропетровська – 8,81; Донецька – 8,15; Полтавська – 7,73	Сумська – 4,12; Чернігівська – 4,26; Івано-Франківська – 4,24	Закарпатська – 3,46; Тернопільська – 3,16; Чернівецька – 3,05
Фактор – Прямі іноземні інвестиції, (відн. пок.), представники груп		
Дніпропетровська – 9,0; Харківська – 4,1; Донецька – 3,7	Закарпатська – 0,43; Волинська – 0,31; Сумська – 0,28	Кіровоградська – 0,09; Тернопільська – 0,07; Чернівецька – 0,06
Фактор – Наявний дохід на одну особу, (відн. пок.), представники груп		
Донецька – 9,0; Дніпропетровська – 8,68; Запорізька – 8,46	Одеська – 6,98; Хмельницька – 6,83; Вінницька – 6,82	Тернопільська – 6,04; Чернівецька – 5,87; Закарпатська – 5,63
Фактор – Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, на км^2, (відн. пок.), представники груп		
Херсонська – 8,01; Волинська – 8,17; Житомирська – 8,33	Полтавська – 3,35; Черкаська – 3,61; Закарпатська – 4,07	Донецька – 0,32; Дніпропетровська – 0,64; Луганська – 0,98

Таблиця 3. Групування регіонів за індикаторами асиметрії по секторам (за період 2004—2013 рр.)

Рівень розвитку регіону за сектором		
Високий	Середній	Низький
Економічний (представники груп)		
Дніпропетровська, Київська, Полтавська, Одеська	Волинська, Хмельницька, Луганська	Тернопільська, Чернігівська, Херсонська
Соціальний (представники груп)		
Донецька, Київська, Дніпропетровська, Луганська	Чернігівська, Хмельницька, Івано-Франківська	Волинська, Тернопільська, Рівненська
Екологічний (представники груп)		
Житомирська, Волинська, Херсонська	Закарпатська, Черкаська, Полтавська	Луганська, Донецька, Дніпропетровська

лення регіонів за певними факторами. Але у загальному випадку, просторова економічна поляризація — це нерівномірність економічного розвитку, що виникла внаслідок процесу нерівномірного перерозподілу економічних ресурсів, доходів і витрат, яка виражається на різних рівнях соціально-економічного й екологічного розвитку. Тому за окремими індикаторами соціально-економічного розвитку просторовий розвиток регіонів України характеризується суттєвою поляризацією.

Важливим аспектом є кількісне визначення нерівномірності економічного розвитку. Вважаємо доцільним здійснити оцінку нерівномірності економічного розвитку за індикаторами поляризації та асиметрії. Для оцінки рівня поляризації, за будь-яким фактором, пропонуємо розрахувати індикатори поляризації *f*-факторного показника наступним чином:

$$P_i^f = \sum_{j=1}^{10} k_j^f \qquad (1),$$

де P_i^f — індикатор поляризації *f*-фактора *i*-го регіону; k_j^f — відносний коефіцієнт *f*-факторного показника за j рік.

Розрахунки відносних показників поляризації проведені за наступними індикаторами: валовий регіональний продукт, наявний дохід, викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря та прямі іноземні інвестиції. За отриманими результатами було здійснено групування регіонів України на три групи за рівнем економічного розвитку (табл. 2).

Аналізуючи отримані результати, можемо констатувати, що за таким показником як ВРП найбільш продуктивні регіони це — Дніпропетровська, Донецька і Полтавська області, а найгірші Закарпатська, Тернопільська і Чернівецька.

Рівень поляризації складає — 2,88. За показником наявний доход на одну особу поляризації складає — 1,59; за викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря, на км^2 — поляризація складає — 26,03; а поляризація за прямими іноземними інвестиціями складає 148 одиниць. Як бачимо, особливо значну просторову поляризацію встановлено за показником прямих іноземних інвестицій, і, як наслідок, це є одним з головних факторів повільного зростання ВРП, душових доходів населення та збільшення рівня безробіття тощо.

Таким чином, за представленою методикою є можливість здійснити розрахунки потрібних факторів та отримати данні щодо наявності поляризації регіонів з подальшим формуванням рішень щодо їх згладжування або нейтралізації.

Для аналізу та розрахунку асиметрії регіонів необхідно врахувати комплекс факторів, який характеризує відповідний сектор, тому складові коефіцієнти відповідних секторів пропонується розраховувати у вигляді сум відносних коефіцієнтів за період, що досліджується. Зокрема пропонуються для розрахунку наступні формули:

індикатор асиметрії економічного сектору:

$$A_i^E = \sum_{f=1}^{n} k_f^E \qquad (2);$$

індикатор асиметрії соціального сектору:

$$A_i^C = \sum_{f=1}^{n} k_f^C \qquad (3);$$

індикатор асиметрії екологічного сектору:

$$A_i^{Ek} = \sum_{f=1}^{n} k_f^{Ek} \qquad (4),$$

де k_f^E, k_f^C, k_f^{Ek} — відносні коефіцієнти факторних показників відповідно за економічним, соціальним та екологічним секторами *i*-го регіону.

Результати досліджень та встановлення наявності асиметрії регіонів дозволили також здійснити групування регіонів України по секторам (табл. 3).

Наявність великого рівня асиметрії та поляризації створює передумови для виникнення в країні соціально-політичної напруженості, а також підсилює незадоволеність різних верст суспільства. З метою усунення таких явищ як асиметрія та поляризація необхідна розробка відповідних стратегій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку національного господарства.

З метою згладжування просторової поляризації та асиметрії мають бути використаними різні інструменти, серед яких можна виділити економічні, інституційні й політичні. Найбільш прийнятними, на наш погляд, є такий комплекс дій:

— зміна державних пріоритетів у розподілі ресурсів консолідованого бюджету на користь життєзабезпечення людини;

— розширення позабюджетних джерел фінансування за рахунок залучення приватного капіталу в проблемні регіони;

— стимулювання суб'єктів господарювання, які спрямовані на подальший розвиток промислового виробництва і бізнесу;

— фінансування місцевих бюджетів за рахунок державних програм;

— додаткове фінансування соціальних програм у проблемних регіонах;

— використання субвенцій за стратегічним напрямом;

— споруда в проблемних регіонах об'єктів інфраструктури за розробленими державними програмами;

посилення контролю за пріоритетним, цільовим і ефективним використанням бюджетних асигнувань.

ВИСНОВКИ

Регіони України характеризуються різноманітністю своєї специфіки. За результатами досліджень встановлено, що певною мірою, регіони розрізняються як за рівнем економічного розвитку, природно-кліматичним особливостями, так і за характером існуючих проблем.

Розроблена методика оцінки асиметрії та просторової поляризації дозволяє здійснити оцінку та визначити існуючі диспропорції, що надає підставу своєчасного корегування стратегічних планів та програм. Стратегічні програми мають бути індивідуальними, а регіональна влада повинна визначити такі, пріоритети як: забезпечення економічної стабільності регіону і досягнення сталих темпів економічного зростання; оновлення матеріально-технічної бази виробництв; поліпшення інвестиційного клімату; стимулювання інновацій; забезпечення підготовки високопрофесійних кадрів, предметів праці та інших елементів виробництва. Ці пріоритети спрямовані на створення середовища для реалізації потенціалу модернізації та створення нових виробництв у регіоні, а також забезпечення сталого розвитку соціально-економічної та екологічної сфери регіонів України.

Розроблена методика може використовуватись при розробці та корегуванні стратегій розвитку як окремих регіонів, так і галузей господарювання, а використання аналітичних методів та прийомів обробки результатів створює достатній ретроспективний базис, підвищує достовірність та репрезентативність отриманих результатів.

Література:

1. Морозов С.И. Методический подход к оценке эффективности региональных инновационных программ / С.И. Морозов // Проблемы современной экономики. — 2012. — № 3 (43). — С. 118—127.

2. Дунаєв Б.Б. Оптимізація росту реального валового внутрішнього продукту / Б.Б. Дунаєв // Кибернетика и системный анализ. — 2013. — №1. — С. 115—128.

3. Сафин А.И. Методика оценки социально-экономической эффективности региональной промышленной политики / А.И. Сафин // Эксперт. — 2009. — №14. — С. 32—37.

4. Клебанова Т.С. Оценка и анализ неравномерности развития регионов Украины / Т.С. Клебанова, Л.С. Гурьянова, Т.Н. Трунова, А.Ю. Смирнова // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 8 (98). — С. 162—166.

5. Геиев А.М. Исследование и оценка устойчивого сбалансированного развития экономики региона: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.05 / Ахмед Мауладиевич Геиев; Северо-Кавказский государственный технический университет. — Ставрополь, 2011. — 22 с.

6. Зимин В. Дисбаланс на рынке труда — серьезная проблема / В. Зимин [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.19rus.ru/more.php? UID=-48792

7. Хейфец Б.А. Глобальные дисбалансы и реформа мировой валютно-финансовой системы / Б.А. Хейфец // Деньги и кредит. — 2012. — №7. — С. 48—56.

8. Паршин Ю.І. Інтегральна оцінка ефективності економічного розвитку регіону / Ю.І. Паршин // Економіка розвитку. — 2014. — № 1 (69). — С. 27—33.

9. Свободный словарь терминов, понятий и определений по экономике, финансам и бизнесу. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://termin.bposd.ru/publ/18-1-0-31122

References:

1. Morozov, S.I. (2012), "Methodical approach to the estimation of regional innovative programs efficiency", Problemy sovremennoj jekonomiki, vol. 3 (43), pp. 118—127.

2. Dunaiev, B.B. (2013), "Optimization of the growth of real gross domestic product", Kyerbnetyka y systemnyj analyz, vol. 1, pp. 115—128.

3. Safin, A.I. (2009), "Method of estimation of socio-economic efficiency of regional industrial policy", Jekspert, vol. 14, pp. 32—37.

4. Klebanova, T.S. Gur'janova, L.S. Trunova, T.N. Smirnova, A.Ju. (2009), "Estimation and analysis of unevenness of Ukraine regions development", Aktual'ni problemy ekonomiki, vol. 8 (98), pp. 162—166.

5. Geiev, A.M. (2011), "Research and estimation of the steady balanced development of the region economy", Abstract of Ph.D. dissertation, Global economy, Severo-Kavkazskiy State Technical University, Stavropol, Russia.

6. Zimin, V. (2014), "Disbalance at the labour market is the serious problem", available at: http://www.19rus.-ru/more.php? UID=48792 (Accessed 9 Sept 2014).

7. Hejfec, B.A. (2012), "Global disbalances and the world currency-financial system reform", Den'gi i kredit, vol. 7, pp. 48—56.

8. Parshyn, Yu.I. (2014), "Integral estimation of the region economic development efficiency", Ekonomika rozvytku, vol. 1 (69), pp. 27—33.

9. "Free terms dictionary, concepts and determinations of the economy, finances and business", available at: http://termin.bposd.ru/publ/18-1-0-31122 (Accessed 14 Oct 2014).

Стаття надійшла до редакції 01.12.2014 р.

УДК 336.76/.761.5

О. В. Любкіна,
к. е. н., доцент, докторант кафедри фінансів,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ВПЛИВ ФІНАНСОВИХ ІННОВАЦІЙ НА ХАРАКТЕР ВОЛАТИЛЬНОСТІ РИНКІВ ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ

O. Liubkina,
PhD in economy, docent, doctorant of the Department of Finance of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE IMPACT OF FINANCIAL INNOVATION ON THE NATURE OF THE MARKET VOLATILITY OF FINANCIAL ASSETS

У статті досліджується вплив технологічних, інституційних інновацій у функціонуванні фінансових ринків на волатильність, транспарентність, накопичення системних ризиків і в результаті на ефективність сучасних фінансових ринків і фінансову стабільність. Визначено основні напрями впливу поширення електронної торгівлі фінансовими активами, появи нових методів торгівлі та розширення інституційної структури фінансового ринку на його транспарентність, ступінь захищеності прав інвесторів, ефективність цінового механізму. Проаналізовано зміни у характері волатильності на ринках акцій і державних облігацій у зв'язку з поширенням високочастотної торгівлі. У статті досліджено окремі інструменти фінансової політики, з'ясовано як вони впливають на ефективність ціноутворення на фінансові активи на макрорівні та яким чином вони здані підвищити ефективність фінансових ринків.

The paper explores the influence of technological and institutional innovations in financial markets on volatility, transparency, accumulation of systemic risk, and as a result on the efficiency of modern financial markets and financial stability.

The main areas of impact of electronic trading of financial instruments, appearance of innovative methods of high frequency trading and expansion of the institutional structure of the financial market to its transparency, level of investors' rights protection, the effectiveness of the price mechanism are determined.

The changes in the nature of volatility in equity and government bond markets due to the spread of high-frequency trading are analysed.

The article explores some of the tools of financial policy, clarifies how they influence the effectiveness of pricing of financial assets at the macro level, and how they are able to increase the efficiency of financial markets.

Ключові слова: фінансові ринки, високочастотна торгівля, електронна торгівля, фрагментованість торгівельних систем, "темні ринки".

Key words: financial markets, high frequency trading, electronic trading, fragmentation of trading venues, "dark pool".

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ринки фінансових активів завжди були системою з високими динамічними характеристиками, проте в останні 10 років, коли каталізатором змін почав виступати прогрес у комп'ютерних та інформаційних технологіях, структура та ринкові механізми зазнали суттєвої трансформації.

Однією з основних змін стало домінування електронної торгівлі. Інновації, породжені новою формою комунікації продавців і покупців фінансових активів створили умови для підвищення швидкості укладання угод, скорочення операційних витрат, і, одночасно, привели до зростання фрагментованості фінансового ринку, ускладнили маршрутизацію заявок клієнтів, знизили прозорість ринків та створили виклики для існуючої системи фінансового регулювання та нагляду у сфері фінансових ринків. Криза 2008 року, наслідки якої все ще відчуває світова економіка, підвищила значущість регулювання ринків фінансових активів, проте, не дивлячись на значну увагу, що приділяється у останні десятиріччя проблемі удосконалення функціонування механізму фінансового ринку, в окремих сферах продовжує зберігатися високий ризик функціональних збоїв.

Регулювання завжди на декілька кроків позаду ринку, особливо цей лаг зростає в умовах швидких технічних інновацій та ускладнення фінансових інструментів. Саме тому "робота по удосконаленню ринкової структури ніколи не припиняється — швидкість з якою змінюються ринки і технології робить це неприпустимим" [1]. Адже прозорість, впорядкованість та справедливість торгівлі на ринках фінансових активів має високу суспільну ціну, забезпечує додаткові збереження після виходу на пенсію, розширює базу доходу сімей, роз-

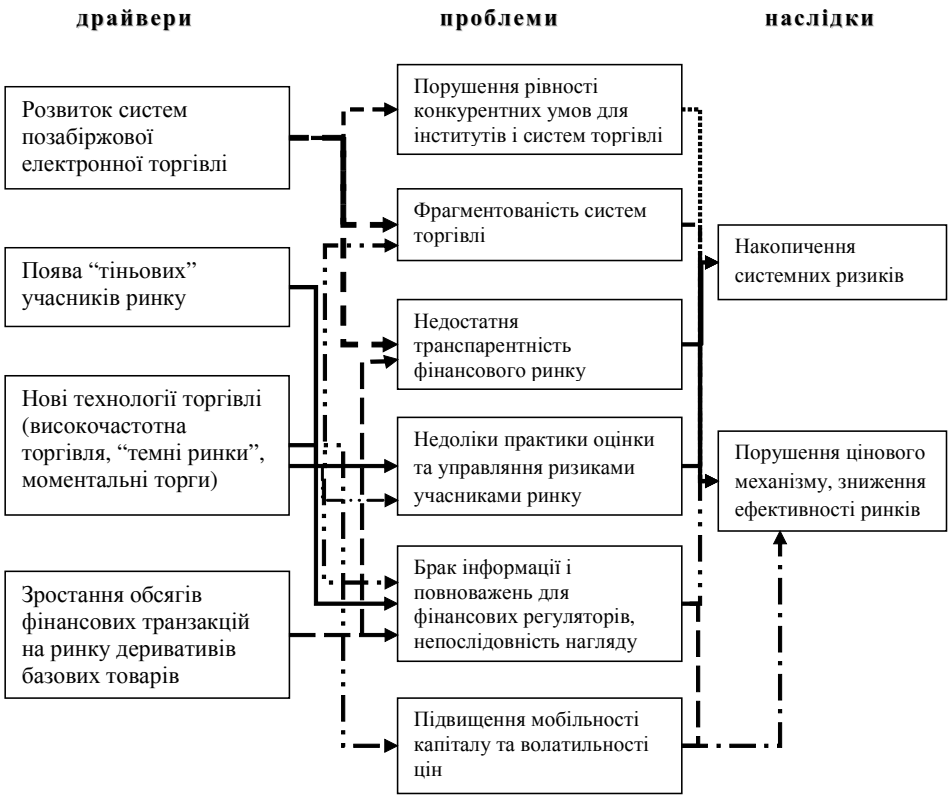

Рис. 1. Інновації в системах торгівлі, технологіях, структурі ринку фінансових активів та їх наслідки

ширює доступ до фінансування реального сектору, що сприяє створенню робочих місць.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема ціноутворення на ринках фінансових активів виступала предметом досліджень давно, проте теоретичні та методичні основи сучасної теорії, що обгрунтовують характер волатильності на ринках фінансових активів почали формуватись у середині XX ст. (Ф. Модільяні, М. Міллер) і активно продовжують розвиватись як у західній науці (Р. Брейлі, А. Дамодаран, С. Маєрс, Ю.Фама, П.Л. Хансен, Д. Росс, У.Ф. Шарп, Г.М. Марковіц, К. Ган та інші), так і вітчизняними дослідниками (О.Г. Мендрул, В.М. Шелудько,О.В.Абакуменко та інші). Безпосередньо природу характеру волатильності у періоди її різких коливань, наслідки обмежено-раціональної поведінки для фондового ринку, причини появи "бульбашок цін" досліджують Р. Шиллер, Дж. Паунд, К.І. Кес, Р.М. Харстад, Р. Зельтен, В. Кроуфорд, М. Рабін, вплив алгоритмічної торгівлі на фондові ринки — К. Сонін, Н. Мехта, М. О'Хара та інші. Водночас проблема різких коливань на ринках фінансових активів, що пов'язані з поширенням електронної торгівлі, ринками похідних інструментів не усунута, як не існує усталеної теоретичної концепції впливу фінансових інновацій на цінові коливання. Певною мірою це пов'язано з відносно короткою історією зазначених феноменів, що вимагає продовження наукових розробок у даному напрямі.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення інновацій в сфері технології торгівлі, структурних зрушень на ринках фінансових активів, що потенційно мають найбільш суттєвий вплив на механізм ціноутворення, обгрунтування ефективності цінового механізму фінансового ринку та оцінка дієвості методів підвищення ефективності ринку фінансових активів на рівні державного регулювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На ринках фінансових активів ціноутворення базується на інформації, яка часто стосується одиничних подій. На рівні мікроструктур це виявляється у прийнятті рішень на основі математичних моделей, що виходять з історії зафіксованих фактів та їх впливів на ціни фінансових активів. В основі більшості торгових стратегій на фінансових ринках є концепція "вартість під ризиком" — VaR, яка була і залишається ключовим компонентом управління ризиками в банках і інвестиційних фондах, не дивлячись на її недоліки і нездатність запобігти втратам під час останньої кризи. Дана модель базується на аналізі ймовірності збитків, що визначаються на основі історичних даних про рух ринкових цін. У випадку різких змін на ринку, оцінки, засновані на VaR вимагатимуть скорочення торгівлі, або термінового продажу позицій. Зміни у характері волатильності фінансових ринків викликають автоматичну корекцію торгівельної активності, поки нові історичні дані не стануть основою для розрахунку ймовірностей збитків.

Ще одним фатальним недоліком фінансових ринків є факт, що найбільші прибутки приносить стратегія, яка обумовлена "стадною поведінкою" — наслідування протягом певного часу певній тенденції, і "вихід з ринку" безпосередньо перед розворотом загального цінового тренду.

Ринки фінансових активів мають "вбудовані" механізми генерування різких змін ціни, тому проблема диспропорцій при ціноутворенні на фінансові активи має розглядатися як системна особливість фінансових ринків, що передбачає дослідження змін його структури, та наслідків таких змін (рис. 1).

1. Диференціація вимог до торгових систем і ринкових інститутів у результаті розвитку нових методів торгівлі і поява нових учасників ринку.

1.1. Розширення спектру позабіржових торгівельних систем, що базуються на електронній торгівлі. Послуги з організації торгівлі фінансовими активами надаються на сьогодні трьома категоріями інститутів, що відносяться до організованих майданчиків, і великою кількістю посередницьких систем, що не підпадають під категорію організованих ринків. Вимоги, що висуваються до учасників OTC-сегменту і якості інструментів, що на них обертаються, суттєво відрізняються, що надає ринкам певних переваг. Перенесення торгівлі з регульованих ринків на OTC-майданчики приводить до загального "пом'якшення" нагляду за фінансовим ринком, зокрема і за рахунок зниження якості і ступеню охоплення фінансового моніторингу через підвищення фрагментованості ринку. Зростання обсягів OTC-торгівлі загрожує якості ціноутворення загалом, і інформативності біржових цін зокрема, оскільки формування біржових цін відбувається на основі обмеженого кола угод.

1.2. Моментальні торги — торгівельна процедура, яка надає на надкороткий строк інформаційної переваги. Згідно з загальною практикою всі накази надходять до торгівельної системи, де для них підбирається відповідний контр — наказ. Усі накази і укладені угоди є публічними і можуть спостерігатись усіма учасниками. Моментальні торги надають торговцям можливість на мить переглянути накази перед їх відправленням на метчинг, що надає їм виключні можливості укласти угоду до того, як заявку побачили інші учасники ринку. Раніше такий привілей надавався лише спеціалістам (NYSE). Наразі біржа припинила подібну практику та надає всім рівний доступ. Але окремі АТС, що конкурують з біржами використовують моментальні тори для відволікання операцій з біржового обороту. Така практика підриває рівноправність всіх учасників ринку, ставить під сумнів ефективність ринку, утримує марке-мейкерів від оголошення котировок, які наражають їх на ризик, і не забезпечують приорітет в укладанні угоди.

1.3. Тіньова фінансова система. Більш жорсткі вимоги до забезпечення банківських операцій, політичний тиск та скорочення прибутку стають причиною до перебудови бізнес-моделей великих інвестиційних банків. Йдеться про згортання діяльності на фінансових ринках сировинних товарів через виділення та продаж відповідних офісів, як це зробив JPMorgan уклавши угоду на продаж газового та енергетичного бізнесу одному з найбільших торгових домів — швейцарському Mercuria. Подібні операції піднімають питання про те, як і ким мають регулюватися трейдери, до яких ніколи не застосовувались вимоги транспарентності, у випадку, коли вони виходять "на територію" діяльності фінансових посередників. Правила, що регламентують діяльність учасників фінансового ринку не розповсюджуються на товарні фірми, що здійснюють операції на ринках товарних деривативів за власний рахунок, або надають інвестиційні послуги поряд з основною діяльністю, що не є фінансовою. Раніше таке "випадіння" обгрунтовувалось незначним впливом на системний ризик порівняно з суто фінансовими фірмами, але за останні роки їх значущість зросла, особливо через взаємодію з іншими учасниками.

Диференціація вимог до торгових систем і інститутів у результаті розвитку нових методів торгівлі і появи нових учасників ринку приводить до поглиблення фрагментованості ринку, порушення конкурентних умов та включення інформаційних переваг у ринкові механізми, що приводить до суб-ефективності ринків фінансових активів.

2. Зростання ваги алгоритмічної, високочастотної торгівлі (HFT), особливо на ринках власного капіталу.

Алгоритмічна торгівля (англ. algorithmic trading) здійснюється з використанням комп'ютерної програми, що базується на певних алгоритмах, які визначають ціну, кількість замовлень тощо. Така торгівля передбачає, що більшість заявок розміщується автоматично, без втручання людини. Великі інвестиційні компанії (Goldman Sachs, GETGO, Citadel) інвестують значні кошти у розробку кодів торгових алгоритмів. Різновидом алгоритмічної торгівлі є високочастотна торгівля (англ. high frequency trading (HFT). HFT передбачає здійснення великої кількості транзакцій за короткий проміжок часу з метою отримання прибутку вік над короткострокових коливань курсів при невисоких ризиках. За оцінками Rosenblatt середній дохід за операцію HFT малий — 0,001—0,002 дол. на акцію, але обсяги операцій значні. Крім того, автоматичні системи торгівлі виплачують HFT фірмам знижки за обсяги (у 2008 р. їх обсяг склав 3,7 млрд дол. США) [2].

HFT зростає високими темпами: якщо за оцінками TABB Group її обсяги на початку 2000-х рр. становили до 10% обороту, то у пікові періоди 2005—2008 рр. її обсяги складали від 14% до 40% торгового обороту в ЄС, і біля 70% ринку акцій у США [3].

Прикладами функціональних збоїв у ринковому механізмі ринків фінансових активів, каталізатором яких виступила HFT можна вважати так званий "Flash Crash" — різкий обвал і таке ж різке відновлення ринку акцій у США 6 травня 2010 року (індекс Dow Jones Industrial Average знизився на 1000 пунктів, а потім відновився за декілька хвилин, що було найбільшим внутрішньоденним коливанням за всю історію індексу) [4].

Подібна ситуація була зафіксована і на ринку державних облігацій США — 15 жовтня 2014 року впала на 33 базисних пункти і відновилась протягом дня, що перевищувало середнє денне коливання ціни у 7 разів (що відбувається у середньому раз на 1,5 роки) [4]. Звичайно крім HFT існують інші фактори, що спровокували ціновий стрибок — очікування від ФРС підвищення ставок, скорочення участі у торгівлі великих банків, які часто поглинали надлишки ліквідності. Проте роль HFT була вагомою: дві основні електронні платформи для казначейських облігацій eSpeed Nasdaq і BrokerTec ICAP саме у останні роки почали відкривати доступ високочастотним трейдерам; вихід з ринку досвідчених

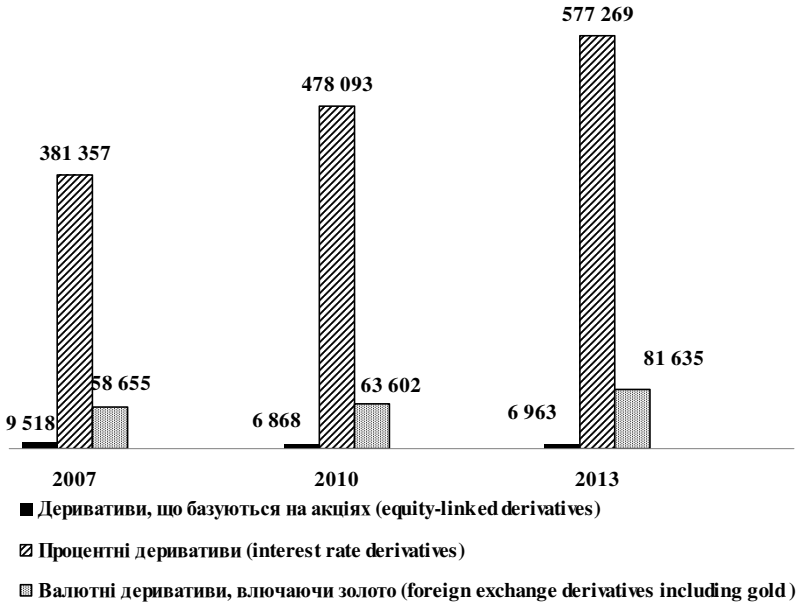

Рис. 2. Обсяги позабіржової торгівлі деривативами (номінальна сума заборгованості, трлн дол. США)

Джерело: [5].

трейдерів і ділерів внаслідок ефекту "неприйняття ризику"; "шок зміни волатильності ринку" (в умовах, коли змінюються фундаментальні зовнішні умови функціонування фінансових ринків, змінюється і величина цінових коливань, що не відповідає попереднім історичним даним на що реагують торгові алгоритми).

Основними наслідками поширення HFT для ринків фінансових послуг є:

— приводить до швидких і посилених змін цін як реакції на новини;

— створює менш конкурентні умови для маркет-мейкерів порівняно з клієнтами, накази яких мають пріоритет перед наказами маркет-мейкерів. Власне HFT перебирає на себе функцію маркет-мейкера, підтримуючи ліквідність і вузький серед, але здійснюється така діяльність на добровільній основі, тому фактично у сприятливі періоди HF-трейдери отримують прибуток маркет-мейкерів, а коли ринок стає надто волатильним чи вузьким виходять з нього залишаючи маркет-мейкерів підтримувати ліквідність ринку, коли ризики вище звичайних, а рентабельність нижче;

— генерує нові ризики: технологічні збої, різкі відтоки ліквідності тощо, реалізація яких може призвести до порушень ринкового механізму.

Вплив алгоритмічної торгівлі на функціонування фінансових ринків ще досліджується (з боку впливу на ліквідність, спреди, розміри ринку. Проте більшість теоретиків і фахівців погоджуються, що навіть якщо HFT сама не була основною причиною падіння ринку, наявність на ринку великої кількості "автоматичних" трейдерів слугує каталізатором різкої зміни цін, генерує нові ризики (технологічні збої, різкі відтоки ліквідності тощо), реалізація яких може призвести до порушень ринкового цінового механізму.

3. Відсутність достатньої транспарентності фінансового ринку для його учасників.

3.1. Зростання обсягів "темних ринків", що надають можливість здійснювати операції без дотримання жорстких вимог щодо прозорості або захисту інвесторів. Подібними системами виступають брокерські кросингові системи, внутрішні дилерські системи торгівлі, біржова "блок-торгівля", позабіржові ринки деривативів. Обсяги останньої зростають високими темпами (рис. 2). За окремими оцінками практика попередньої відмови від пред-торівельної транспарентності використовується у близько 10% угод, що укладаються на регульованих ринках, а якщо додати обсяги OTC-торгівлі, то близько 45% ринку є "темним" [3]. Ключовим питанням є визначити критерії, що дозволяли б визначити доцільність відмови від предторгівельної транспарентності у кожному конкретному випадку у контексті збереження ефективності цінового механізму. Проте навіть на ринках, що застосовують процедуру предторгівельної транспарентності виникають проблеми: вартості інформації, зіставності форматів звітів, що дозволяє порівнювати та консолідувати інформацію.

3.2. Відсутність транспарентності ринку деривативів і товарних деривативів, а також можливості втручання регулюючих органів у ситуацію, коли відбувається різкі повороти у русі капіталу. Ринки фізичних товарів і деривативів сильно корелюють між собою, що вимагає консолідованої системи регулювання та нагляду у цих сферах. Проблемою, що ускладнює моніторинг ринку деривативів виступає відсутність системи обов'язкової реєстрації угод та надання звітів про угоди. Переважно це стосується індивідуальних двосторонніх угод.

Торгівельна транспарентність є ключовою для процесу формування ціни, тому "темна торгівля", відсутність системи збору та оприлюднення інформації з взаємопов'язаних ринків суттєво знижує якість рішень ринкових суб'єктів, створює умови для інформаційної асиметрії.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Технічні інновації, особливо в галузі високочастотної торгівлі, виступають фактором підвищення прибутковості інвестицій у фінансові активи. Проте зміни, що викликані цими інноваціями приводять до застарівання чинних норм регулювання та існуючих ринкових правил. Нові способи ведення операційної діяльності радикально змінюють співвідношення ринкових інститутів та умови конкуренції. Поява значної кількості торгівельних систем з обмеженими вимогами до транспарентності створюють привелійований доступ до певної інформації і перешкоджають активній торгівельній діяльності дрібних інвесторах у певних сегментах ринку. HFT здатна перетворити людську помилку або випадкову подію у функціональний збій шляхом моментального провокування автоматичних заходів у відповідь.

Фінансові регулятори, які схвалювали зазначені інновації декілька років назад, тепер більш стримано підходять до їх оцінки.

Заходи, які спрямовані на усунення негативних наслідків для ринків фінансових активів, на жаль, не мають системного характеру і стосуються врегулювання окремих з названих вище сфер:

1) створення рівних умов та посилення нагляду за діяльністю нефінансових компаній, коли вони починають займатись фінансовим бізнесом ("тіньових" фінансових інститутів):

— Управління по фінансовому регулюванню і контролю (FCA) у Великій Британії створило прецеденти встановлення вимог та впливу на діяльність великих торгових фірм (Mercuria Glenocore, Cargill, Trafigura), що здійснюють операційну діяльність на ринках товарних деривативів;

— у середині 2013 року AIG та GE Capital стали першими небанківськими установами, яким було надано статусу системно значущих Радою по нагляду за фінансовою стабільністю (FSOC) в США. До них були застосовані процедури як до системно значущих банків: застосуванням "удосконалених пруденційних нормативів", обов'язкове стрес-тестування ФРС, планування капітальних процесів (дивідендна політика, викуп акцій тощо), непрямий вплив на кадрову політику. Ключовим питанням, у якому поки не досягнуто згоди, виступає чи повинні відрізнятися нормативи по капіталу для банківських і не банківських установ;

2) обмеження високої волатильності ринку, що пов'язана з HFT:

— з 2010 року на Нью-йоркській фондовій біржі був запроваджений досвід встановлення так званих "торгових бордюрів", або "автоматичних вимикачів", що означало автоматичне призупинення торгівлі на 5 хвилин, якщо ціна змінюється більше ніж на 10% протягом п'яти хвилин. У результаті дана програма була розширена на всі акції, індексні інструменти, а після подій 15 жовтня 2014 року розглядається її введення на ринку казначейських зобов'язань;

— фондові біржі активно підтримують зусилля регуляторів щодо підвищення стійкості ринку (див. напр. [1]). Так, провідні біржі почали розробляти нові вимоги до організації спонсорованого доступу, що використовується високочастотними трейдерами. Вони встановлюють кредитні і фінансові обмеження для спонсорованих фірм ідентичні обмеженням фірм-спонсорів. Крім того, брокер-спонсор повинен контролювати дотримання правил, пов'язаних з короткими продажами, припиненням торгівлі і забороною практики торгової маніпуляції;

3) у сфері підвищення транспарентності торгівлі фінансові регулятори займають більш радикальну позицію. Комісія з цінних паперів і фондових бірж США пропонує заборонити моментальні торги, зобов'язати "темні ринки" до розкриття інформації.

Для запобігання або зниження негативного впливу високої волатильності фінансового ринку на економіку та у світлі важливої ролі інформації при формуванні динаміки цін слід у подальшому удосконалювати такі напрями політики: підвищення транспарентності фінансових ринків за рахунок забезпечення широкого доступу до інформації про ціни та заходів усунення асиметричності інформації; регламентація низьколатентної торгівлі, високочастотного середовища; створенні спеціальних регламентів для темної торгівлі. Повноваження регуляторів мають бути розширені, особливо у галузі створення та розповсюдження складних продуктів, структурованих продуктів, похідних контрактів на базові товари. Йдеться про можливість заборонити чи тимчасово зупинити торгівлю інструментом, якщо зафіксовано негативний вплив на ринок, а також співробітництво національних регуляторів у галузі регламентації обігу таких продуктів.

Наприкінці необхідно сказати, що в удосконаленні механізму фінансового ринку зацікавлені держава, інвестори, компанії, що залучають капітал і, у першу чергу, професійні посередники. Тому найбільш ефективним є співробітництво: торговці мають пристосовуються до швидкості і автоматизації сучасних фінансових ринків, удосконалювати власні системи управління ризиками та моніторингу за ризиками, а функції регуляторів мають сприяти даним процесам, що дозволить забезпечити стабільності і ефективність ринків фінансових активів.

Література:

1. WFE Offers Support to SEC Chair White on High Frequency Trading [Електронний ресурс] / World Federation Excheng. — Режим доступу: http://www.world-exchanges.org/insight/reports/wfe-offers-support-sec-chair-white-high-frequency-trading

2. Rosenblatt's Monthly Dark Liquidity Tracker [Електронний ресурс] / Rosenblatt Securities — Режим доступу: http://rblt.com/lettherebelight_details.aspx?id=-483

3. Dodd R. Opaque Trades [Електронний ресурс] // Finance & Development — 2010. — Vol. 47, No. 1 — Режим доступу: http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2010/03/dodd.htm

4. WFE Database [Електронний ресурс] / World Federation Excheng. — Режим доступу: http://www.world-exchanges.org/statistics

5. Derivatives statistics [Електронний ресурс] / Bank for International Settlements. — Режим доступу: http://www.bis.org/statistics/derstats.htm

References:

1. World Federation Excheng (2014), "WFE Offers Support to SEC Chair White on High Frequency Trading", available at: http://www.world-exchanges.org/insight/reports/wfe-offers-support-sec-chair-white-high-frequency-trading (Accessed 23 Nov 2014).

2. Rosenblatt Securities (2014), "Rosenblatt's Monthly Dark Liquidity Tracker", available at:: http://rblt.com/lettherebelight_details.aspx?id=483 (Accessed 1Dec 2014).

3. Dodd R. (2010) "Opaque Trades", Finance & Development [Online], vol. 47, No. 1 available at: http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2010/03/dodd.htm, (Accessed 20 Nov 2014).

4. World Federation Excheng (2014), "WFE Database", available at: http://www.world-exchanges.org/statistics (Accessed 1Dec 2014).

5. Bank for International Settlements (2014), "Derivatives statistics", available at: http://www.bis.org/statistics/derstats.htm (Accessed 27 Nov 2014).

Стаття надійшла до редакції 01.12.2014 р.

УДК 331.108.37

В. М. Андрієнко,
к. і. н., доцент, докторант, ПВНЗ "Університет економіки і права "КРОК", м. Київ

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ЗДІЙСНЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ ОЦІНКИ СТАНУ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ ПРАЦІ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

V. Andrienko,
Ph.D., associate professor, doctoral, PVNZ "University of Economics and Law" Krok ", Kyiv

THE METHODOLOGICAL APPROACH TO PROVIDING INDEPENDENT ASSESSMENT OF THE SAFETY MANAGEMENT SYSTEM OF LABOR IN THE ECONOMIC SECURITY OF CONSTRUCTION COMPANIES

Запропоновано методологічний підхід до здійснення незалежної оцінки стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств. Розроблено авторське визначення поняття "методологія незалежної оцінки стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств". Розроблено основні етапи здійснення незалежної оцінки стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств. Запропоновано три методики, на основі яких визначається узагальнюючий показник незалежної оцінки стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств.

A methodological approach to an independent assessment of the safety management system of labor in the economic security of construction companies. Author developed a definition of "methodology independent assessment of the safety management system of labor in the economic security of construction companies." Developed main stages of the implementation of an independent assessment of the safety management system of labor in the economic security of construction companies. Three methods based on synthesis rate is determined by an independent assessment of the safety management system of labor in the economic security of construction companies.

Ключові слова: безпека, праця, працівник, безпека праці, економічна безпека, будівельне підприємство, методика, система.
Key words: safety, labor, worker safety, economic security, construction company, method, system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Найбільш відповідальною та трудомісткою функцією процесу управління, від якої залежить система управління безпекою праці будь-якого підприємства в цілому, і будівельних підприємств зокрема, є оцінка стану безпеки праці. Проведення такої оцінки повинно дозволяти керівництву або власникам підприємства всеєчасно виявити можливі відхилення від норм безпеки праці, перевірити виконання запланованих заходів та встановити напрями покращення існуючої ситуації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасними вченими проводяться дослідження проблем оцінки стану безпеки праці суб'єктів різної форми власності та видів економічної діяльності. Зокрема Федоренко М. досліджував питання діагностики стану безпеки праці у рамках здійснення контролю за станом охорони праці на підприємствах [1]. Кружилко О.Є. розглядає сучасні можливості удосконалення комплексної оцінки стану охорони праці на підприємствах [2], Заіченко В.І., Пашков В.І., Жовтяк Г.А. та Бодня З.К. пропонують інструменти для проведення аналізу стану безпеки праці вітчизняних суб'єктів господарювання [3; 4]. Найбільш грунтовним та завершеним дослідженням окресленої наукової проблематики можна вважати праці Зеркалова Д.В., в яких досліджуються всі аспекти оцінки стану охорони праці на підприємствах.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проте жодна зі згаданих робіт не стосується суб'єктів господарювання будівельної галузі і не містить чітко окресленого переліку дій, які мають бути здійснені фахівцями на практиці для визначення стану безпеки праці на підприємстві.

Грунтуючись на попередніх пропозиціях автора щодо запровадження незалежного зовнішнього аудиту системи управління безпекою праці на будівельних підприємствах, виникла необхідність розробки методологічного підходу до здійснення незалежної оцінки стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є розробка методологічного підходу до здійснення незалежної оцінки стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Враховуючи необхідність здійснення оцінки результатів незалежного зовнішнього аудиту стану системи управління безпекою праці як складової системи економічної безпеки будівельних підприємств, автором було запропоновано методологічний підхід, згідно з яким оцінку стану зазначе-

Рис. 1. Модель незалежної оцінки стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств

Складено особисто автором.

Таблиця 1. Показники незалежної оцінки стану економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві

Показники	Позначення	Відповідає вимогам (1)	Не відповідає вимогам (0)
Фінансова безпека	***Ко.ф.***		
Відсутність штрафних санкцій органів державного нагляду за останній рік	Ко.ф.1		
Зростання суми коштів на забезпечення заходів щодо організації безпеки праці в порівнянні з попереднім роком	Ко.ф.2		
Наявність закладених у кошторис коштів на проведення внутрішнього контролю за станом організації безпеки праці	Ко.ф.3		
Наявність закладених у кошторис коштів на проведення внутрішнього аудиту стану системи безпеки праці	Ко.ф.4		
Наявність закладених у кошторис коштів на проведення зовнішнього аудиту стану системи безпеки праці	Ко.ф.5		
Кадрова безпека	***Ко.к.***		
У штатному розписі передбачена наявність структурного підрозділу або фахівця з питань безпеки праці	Ко.к.1		
Особи, що перебувають (у т.ч. працюють) на будівельному майданчику мають спецодяг і спецвзуття	Ко.к.2		
Фахівці з безпеки праці відповідають вимогам Держгірпромнагляду	Ко.к.3		
Керівництво підприємства відповідає вимогам Держгірпромнагляду	Ко.к.4		
Функції фахівців з питань безпеки праці контролюються службою економічної безпеки підприємства	Ко.к.5		
Силова (фізична) безпека	***Ко.с.***		
Наявність шлагбаумів на в'їзді до будівельного майданчика	Ко.с.1		
Наявність огорожі навколо будівельного майданчика	Ко.с.2		
Наявність огорожі навколо небезпечної ділянки на будівельному майданчику	Ко.с.3		
Наявність захисних сіток на будівельному майданчику	Ко.с.4		
Наявність накриття над небезпечними ямами чи іншими ділянками будівельного майданчика	Ко.с.5		
Інформаційна безпека	***Ко.і.***		
Наявність інформаційних стендів з питань безпеки праці	Ко.і.1		
Наявність попереджувальних знаків про небезпеку на будівельному майданчику	Ко.і.2		
Наявність журналів реєстрації проведених інструктажів з питань безпеки праці	Ко.і.3		
Наявність внутрішніх інструкцій з питань безпеки праці	Ко.і.4		
Наявність положення про організацію безпеки праці на будівельному майданчику	Ко.і.5		
Техніко-технологічна безпека	***Ко.т.***		
Наявність освітлення на будівельному майданчику	Ко.т.1		
Наявність протипожежних засобів на будівельному майданчику	Ко.т.2		
Наявність вентиляції на будівельному майданчику	Ко.т.3		
Наявність опалення на закритому будівельному майданчику	Ко.т.4		
Наявність санітарно-побутових приміщень на будівельному майданчику	Ко.т.5		
Юридична (правова) безпека	***Ко.ю.***		
Наявність необхідних дозволів (декларацій) на проведення будівельних робіт	Ко.ю.1		
Наявність укладених договорів на проведення будівельних робіт із замовниками	Ко.ю.2		
Наявність укладених договорів на проведення будівельних робіт із субпідрядниками	Ко.ю.3		
Наявність договорів з працівниками, що працюють на будівельному майданчику	Ко.ю.4		
Наявність наказів про затвердження відповідальних осіб за безпеку праці	Ко.ю.5		

Таблиця 2. Питома вага показників оцінки стану забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві

Позначення	Назва показника	Питома вага
Ко.ф.	Показники незалежної оцінки стану фінансового забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві	0,15
Ко.к.	Показники незалежної оцінки стану кадрового забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві	0,15
Ко.с.	Показники незалежної оцінки стану силового (фізичного) забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві	0,2
Ко.і.	Показники незалежної оцінки стану інформаційного забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві	0,15
Ко.т.	Показники незалежної оцінки стану техніко-технологічного забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві	0,2
Ко.ю.	Показники незалежної оцінки стану юридичного (правового) забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві	0,15
	Разом	1

Складено особисто автором.

ної системи автор пропонує здійснювати у такій послідовності (рис. 1):

1) аналіз складу та структури системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств;

2) оцінка особливостей функціонування системи з позицій економічної безпеки;

3) аналіз взаємодії системи з внутрішнім та зовнішнім середовищем;

4) визначення якісних та кількісних індикаторів оцінки стану системи за функціональними складовими системи економічної безпеки будівельного підприємства (рис. 5);

5) формування інтегрального показника оцінки стану системи та його характеристик.

Під поняттям "методологія незалежної оцінки стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств" автор пропонує розуміти сукупність загальнонаукових та специфічних методів діагностики стану зазначеної системи із врахуванням специфіки діяльності будівельних підприємств.

Аналіз складу та структури системи, характеру організації та рівня її організованості автор пропонує здійснювати шляхом порівняння існуючої на конкретному будівельному підприємстві системи з авторськими пропозиціями. Знайдені у процесі аналізу невідповідності пропонуємо відзначати як загрози, що впливають на стан системи та оцінювати відповідно до методики оцінки загроз.

Оцінку особливостей функціонування системи автор пропонує здійснювати послідовно, вивчаючи всі етапи незалежного зовнішнього аудиту стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств.

Для аналізу взаємодії системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств із внутрішнім та зовнішнім середовищем пропонуємо скористатись розробленими автором методиками, а саме:

— методикою оцінки стану забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві;

— методикою оцінки стану забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу;

— методикою оцінки стану забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці.

Таблиця 3. Критерії відповідності нормативам стану економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві

Ранг	Характеристика	Бал
А	Стан забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві повністю відповідає встановленим нормативам	5,0
Б	Стан забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві відповідає встановленим нормативам, але є тенденції до його погіршення	4,50-4,75
В	Стан забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві відповідає встановленим нормативам, але наявні певні недоліки, які були усунені під час проведення внутрішнього адміністративного контролю	3,50-3,75
Г	Стан забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві відповідає встановленим нормативам, але наявні певні недоліки, які були усунені під час проведення зовнішнього державного або відомчого контролю	2,50-2,75
Д	Стан забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві не відповідає встановленим нормативам	До 2,50

Складено особисто автором.

Таблиця 4. Показники незалежної оцінки стану економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу на будівельному підприємстві

Показники	Позначення	Відповідає вимогам (1)	Не відповідає вимогам (0)
Фінансова безпека	***Кн.ф.***		
Зростання суми коштів на загальне забезпечення заходів щодо навчання персоналу з питань безпеки праці в порівнянні з попереднім роком	Кн.ф.1		
Відсутність штрафних санкцій за несвоєчасне проходження навчання	Кн.ф.2		
Відсутність штрафних санкцій за несвоєчасне проходження курсів підвищення кваліфікації	Кн.ф.3		
Відсутність штрафних санкцій за несвоєчасне проведення вхідного інструктажу	Кн.ф.4		
Відсутність штрафних санкцій за несвоєчасне проведення поточних інструктажів	Кн.ф.5		
Кадрова безпека	***Кн.к.***		
Відсутність плинності кадрів серед осіб, що відповідають за стан безпеки праці	Кн.к.1		
Відсутність плинності кадрів серед осіб, що відповідають за стан безпеки праці у субпідрядників	Кн.к.2		
Залучення до проведення інструктажів працівників, що мають значний досвід роботи на будівельному підприємстві	Кн.к.3		
Залучення до проведення інструктажів працівників установ, що спеціалізуються на консультуванні з питань безпеки праці	Кн.к.4		
Залучення до проведення інструктажів працівників Держгірпромнагляду	Кн.к.5		
Силова (фізична) безпека	***Кн.с.***		
Проведення навчання щодо використання спецодягу та спецвзуття	Кн.с.1		
Проведення навчання щодо використання засобів спеціального захисту	Кн.с.2		
Проведення навчання щодо правил поведінки у небезпечних умовах	Кн.с.3		
Проведення навчання щодо правил евакуації працівників з будівельних майданчиків за наявності небезпечних умов	Кн.с.4		
Проведення навчання щодо надання першої невідкладної допомоги потерпілим	Кн.с.5		
Інформаційна безпека	***Кн.і.***		
Використання під час навчання нормативних актів України	Кн.і.1		
Використання під час навчання відомчих підзаконних актів	Кн.і.2		
Використання під час навчання внутрішніх документів будівельного підприємства	Кн.і.3		
Використання під час навчання методик зовнішніх консультантів	Кн.і.4		
Використання під час навчання інтерактивних методів	Кн.і.5		
Техніко-технологічна безпека	***Кн.т.***		
Проведення навчання щодо норм освітлення на будівельному майданчику, відповідно до встановлених вимог	Кн.т.1		
Проведення навчання щодо норм протипожежних засобів на будівельному майданчику, відповідно до встановлених вимог	Кн.т.2		
Проведення навчання щодо норм вентиляції на будівельному майданчику, відповідно до встановлених вимог	Кн.т.3		
Проведення навчання щодо норм опалення на будівельному майданчику, відповідно до встановлених вимог	Кн.т.4		
Проведення навчання щодо норм обладнання санітарно-побутових приміщень на будівельному майданчику, відповідно до встановлених вимог	Кн.т.5		
Юридична (правова) безпека	***Кн.ю.***		
Проведення навчання щодо вимог Законів України до забезпечення безпеки праці	Кн.ю.1		
Проведення навчання щодо вимог нормативних актів Держгірпромнагляду до забезпечення безпеки праці	Кн.ю.2		
Проведення навчання щодо вимог нормативних актів Міністерства до забезпечення безпеки праці	Кн.ю.3		
Проведення навчання щодо вимог профспілок до забезпечення безпеки праці	Кн.ю.4		
Проведення навчання щодо вимог внутрішніх документів будівельного підприємства до забезпечення безпеки праці	Кн.ю.5		

Складено особисто автором.

Модель незалежної оцінки стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств представлена автором на рисунку 1.

Визначення якісних та кількісних індикаторів незалежної оцінки стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств пропонуємо здійснювати в межах зазначених методик.

Методика оцінки стану забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві являє собою стохастичну двоїсту модель, що дозволяє за окремими параметрами оцінити стан організації безпеки праці в розрізі функціональних складових системи економічної безпеки будівельних підприємств.

Основні функціональні складові системи забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці будівельного підприємства включають: фінансову, кадрову, силову (фізичну), інформаційну, техніко-технологічну, юридичну (правову).

Розмежовуючи основні характеристики системи забезпечення економічної безпеки при управлінні безпекою праці будівельного підприємства за зазначеними функціональними складовими, пропонуємо здійснювати незалежну оцінку стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств.

Показники незалежної оцінки стану фінансового забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві наведено в таблиці 1.

Таблиця 5. Питома вага показників оцінки стану економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу з питань безпеки праці на будівельному підприємстві

	Назва показника	Питома вага
Кн.ф.	Показники незалежної оцінки стану фінансового забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу з питань безпеки праці на будівельному підприємстві	0,15
Кн.к.	Показники незалежної оцінки стану кадрового забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу з питань безпеки праці на будівельному підприємстві	0,15
Кн.с.	Показники незалежної оцінки стану силового (фізичного) забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу з питань безпеки праці на будівельному підприємстві	0,2
Кн.і.	Показники незалежної оцінки стану інформаційного забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу з питань безпеки праці на будівельному підприємстві	0,15
Кн.т.	Показники незалежної оцінки стану техніко-технологічного забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу з питань безпеки праці на будівельному підприємстві	0,2
Кн.ю.	Показники незалежної оцінки стану юридичного (правового) забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу з питань безпеки праці на будівельному підприємстві	0,15
	Разом	1

Складено особисто автором.

За результатами експертного опитування кожному з показників була присвоєна питома вага в залежності від його впливу на стан забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві (табл. 2).

Загальна оцінка відповідності нормативам стану забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві визначається за формулою:

$$Ко=\Sigma^{6}_{i=1} П_i Ко_i \quad (1),$$

де $П_i$ — питома вага кожного коефіцієнту, $Ко_j$ — показники оцінки стану забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві, наведено у таблиці 1.

Отриманий результат характеризуватиме відповідність нормативам стану забезпечення економічної безпеки при організації системи безпеки праці на будівельному підприємстві за такими критеріями (табл. 3).

Методика оцінки стану забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу являє собою біномну модель, що дозволяє здійснити незалежну оцінку стану навчання персоналу будівельного підприємства з питань безпеки праці.

Показники незалежної оцінки стану фінансового забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу на будівельному підприємстві наведено в таблиці 4.

За результатами експертного опитування кожному з показників була присвоєна питома вага в залежності від його впливу на стан забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу на будівельному підприємстві (табл. 5).

Загальна оцінка відповідності нормативам стану забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу на будівельному підприємстві визначається за формулою:

$$Кн=\Sigma^{6}_{i=1} П_i Кн_i \quad (2),$$

де $П_i$ — питома вага кожного коефіцієнту, $Кн_j$ — показники оцінки стану забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу на будівельному підприємстві, наведені у табл. 4.

Таблиця 6. Критерії відповідності нормативам стану забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу на будівельному підприємстві

Ранг	Характеристика	Бал
А	Стан забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу з питань безпеки праці на будівельному підприємстві повністю відповідає встановленим нормативам	5,0
Б	Стан забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу з питань безпеки праці на будівельному підприємстві відповідає встановленим нормативам, але є тенденції до його погіршення	4,50-4,75
В	Стан забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу з питань безпеки праці на будівельному підприємстві відповідає встановленим нормативам, але наявні певні недоліки, які були усунені під час проведення внутрішнього адміністративного контролю	3,50-3,75
Г	Стан забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу з питань безпеки праці на будівельному підприємстві відповідає встановленим нормативам, але наявні певні недоліки, які були усунені під час проведення зовнішнього державного або відомчого контролю	2,50-2,75
Д	Стан забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу з питань безпеки праці на будівельному підприємстві не відповідає встановленим нормативам	До 2,50

Складено особисто автором.

Таблиця 7. Показники незалежної оцінки стану економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці на будівельному підприємстві

Показники	Позначення	Відповідає вимогам (1)	Не відповідає вимогам (0)
Фінансова безпека	***Км.ф.***		
Відсутність нецільового використання коштів, відведених на забезпечення безпеки праці на будівельному підприємстві	Км.ф.1		
Відсутність нецільового використання коштів, відведених на проходження навчання з питань безпеки праці відповідальними особами	Км.ф.2		
Відсутність нецільового використання коштів, відведених на проведення навчання з питань безпеки праці для працівників підприємства	Км.ф.3		
Відсутність нецільового використання коштів, відведених на проведення адміністративного контролю з питань безпеки праці відповідальними особами	Км.ф.4		
Відсутність нецільового використання коштів, відведених на проведення зовнішнього аудиту з питань безпеки праці відповідальними особами	Км.ф.5		
Кадрова безпека	***Км.к.***		
Відсутність помилок у організаційних діях осіб, що відповідають за забезпечення безпеки праці на підприємствах	Км.к.1		
Відсутність помилок у інструктивних діях осіб, що відповідають за забезпечення безпеки праці на підприємствах	Км.к.2		
Відсутність помилок у контролюючих діях осіб, що відповідають за забезпечення безпеки праці на підприємствах	Км.к.3		
Наявність підтверджень відсутності помилок у діях осіб, що відповідають за забезпечення безпеки праці на підприємствах, з боку державних та відомчих контролюючих органів	Км.к.4		
Наявність підтверджень відсутності помилок у діях осіб, що відповідають за забезпечення безпеки праці на підприємствах, з боку незалежних зовнішніх аудиторів	Км.к.5		
Силова (фізична) безпека	***Км.с.***		
Забезпеченість працівників спецодягом та спецвзуттям за рахунок будівельного підприємства	Км.с.1		
Забезпеченість засобами спеціального захисту за рахунок будівельного підприємства	Км.с.2		
Забезпеченість робочими інструментами за рахунок будівельного підприємства	Км.с.3		
Забезпеченість технічними засобами захисту за рахунок будівельного підприємства	Км.с.4		
Забезпеченість іншими засобами захисту за рахунок будівельного підприємства	Км.с.5		
Інформаційна безпека	***Км.і.***		
Відповідність встановленим нормам наявних інформаційних стендів з питань безпеки праці	Км.і.1		
Відповідність встановленим нормам наявних попереджувальних знаків про небезпеку на будівельному майданчику	Км.і.2		
Відповідність встановленим нормам наявних журналів реєстрації проведених інструктажів з питань безпеки праці	Км.і.3		
Відповідність встановленим нормам наявних внутрішніх інструкцій з питань безпеки праці	Км.і.4		
Відповідність встановленим нормам наявних положень про організацію безпеки праці на будівельному майданчику	Км.і.5		
Техніко-технологічна безпека	***Км.т.***		
Відповідність встановленим нормам наявного освітлення на будівельному майданчику	Км.т.1		
Відповідність встановленим нормам наявних протипожежних засобів на будівельному майданчику	Км.т.2		
Відповідність встановленим нормам наявної вентиляції на будівельному майданчику	Км.т.3		
Відповідність встановленим нормам наявного опалення на закритому будівельному майданчику	Км.т.4		
Відповідність встановленим нормам наявних санітарно-побутових приміщень на будівельному майданчику	Км.т.5		
Юридична (правова) безпека	***Км.ю.***		
Відповідність стану безпеки праці вимогам Законів України до забезпечення безпеки праці	Км.ю.1		
Відповідність стану безпеки праці вимогам нормативних актів Держгірпромнагляду до забезпечення безпеки праці	Км.ю.2		
Відповідність стану безпеки праці вимогам нормативних актів Міністерства до забезпечення безпеки праці	Км.ю.3		
Відповідність стану безпеки праці вимогам профспілок до забезпечення безпеки праці	Км.ю.4		
Відповідність стану безпеки праці вимогам внутрішніх документів будівельного підприємства до забезпечення безпеки праці	Км.ю.5		

Отриманий результат характеризуватиме відповідність нормативам стану забезпечення економічної безпеки при управлінні навчанням персоналу з питань безпеки праці за такими критеріями (табл. 6).

Методика оцінки стану забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці являє собою біномну модель, що дозволяє оцінити результати проведених перевірок державними та відомчими контролюючими органами, а також органами громадського контролю та службою внутрішнього аудиту будівельного підприємства.

Показники незалежної оцінки стану фінансового забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці на будівельному підприємстві наведено в таблиці 7.

За результатами експертного опитування кожному з показників була присвоєна питома вага в залежності від його впливу на стан забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці на будівельному підприємстві (табл. 8).

Загальна оцінка відповідності нормативам стану забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці на будівельному підприємстві визначається за формулою:

$$Км=\Sigma^{6}_{i=1} П_i Км_i \quad (3),$$

Таблиця 8. Питома вага показників оцінки стану економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці на будівельному підприємстві

	Назва показника	Питома вага
Км.ф.	Показники незалежної оцінки стану фінансового забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці на будівельному підприємстві	0,15
Км.к.	Показники незалежної оцінки стану кадрового забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці на будівельному підприємстві	0,15
Км.с.	Показники незалежної оцінки стану силового (фізичного) забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці на будівельному підприємстві	0,2
Км.і.	Показники незалежної оцінки стану інформаційного забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці на будівельному підприємстві	0,15
Км.т.	Показники незалежної оцінки стану техніко-технологічного забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці на будівельному підприємстві	0,2
Км.ю.	Показники незалежної оцінки стану юридичного (правового) забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці на будівельному підприємстві	0,15
	Разом	1

Складено особисто автором.

де $П_i$ — питома вага кожного коефіцієнту, $Км_i$ — показники оцінки стану забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці на будівельному підприємстві, наведені у таблиці 7.

Отриманий результат характеризуватиме відповідність нормативам стану забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці за такими критеріями (табл. 9).

З метою оцінки стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств, пропонуємо використовувати економіко-математичну модель, складовими якою будуть результати отримані від вищезазначених методик.

$$К= Ко + Кн + Км \quad (4),$$

де К — узагальнюючий показник оцінки стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств.

За результатами оцінки визначається узагальнене значення, яке характеризує стан системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств (табл. 10).

Отже, запропонована автором методологія оцінки стану системи системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств є універсальною для всіх будівельних підприємств та може бути використана на практиці.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Автором запропоновано методологічний підхід до здійснення незалежної оцінки стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств.

2. Розроблено авторське визначення поняття "методологія незалежної оцінки стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств".

3. Розроблено основні етапи здійснення незалежної оцінки стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств.

Таблиця 9. Критерії відповідності нормативам стану забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці на будівельному підприємстві

Ранг	Характеристика	Бал
А	Стан забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці на будівельному підприємстві повністю відповідає встановленим нормативам	5,0
Б	Стан забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці на будівельному підприємстві відповідає встановленим нормативам, але є тенденції до його погіршення	4,50-4,75
В	Стан забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці на будівельному підприємстві відповідає встановленим нормативам, але наявні певні недоліки, які були усунені під час проведення внутрішнього адміністративного контролю	3,50-3,75
Г	Стан забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці на будівельному підприємстві відповідає встановленим нормативам, але наявні певні недоліки, які були усунені під час проведення зовнішнього державного або відомчого контролю	2,50-2,75
Д	Стан забезпечення економічної безпеки при здійсненні моніторингу за станом безпеки праці на будівельному підприємстві не відповідає встановленим нормативам	До 2,50

Складено особисто автором.

Таблиця 10. Критерії оцінки стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств

Клас	Характеристика	Бал
А	Стан забезпечення економічної безпеки при управлінні системою безпеки праці на будівельному підприємстві повністю відповідає встановленим нормативам	13-15
Б	Стан забезпечення економічної безпеки при управлінні системою безпеки праці на будівельному підприємстві відповідає встановленим нормативам, але є тенденції до його погіршення	10-12
В	Стан забезпечення економічної безпеки при управлінні системою безпеки праці на будівельному підприємстві відповідає встановленим нормативам, але наявні певні недоліки, які були усунені під час проведення внутрішнього адміністративного контролю	7-9
Г	Стан забезпечення економічної безпеки при управлінні системою безпеки праці на будівельному підприємстві відповідає встановленим нормативам, але наявні певні недоліки, які були усунені під час проведення зовнішнього державного або відомчого контролю	4-6
Д	Стан забезпечення економічної безпеки при управлінні системою безпеки праці на будівельному підприємстві не відповідає встановленим нормативам	1-3

4. Запропоновано три методики, на основі яких визначається узагальнюючий показник незалежної оцінки стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств.

Література:

1. Федоренко М. Контроль за станом охорони праці на підприємстві у зразках документів / М. Федоренко // Довідник спеціаліста з охорони праці. — 2010. — №4. — С.17—34.

2. Кружилко О.Є. Удосконалення комплексної оцінки стану охорони праці на підприємствах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. тех. наук: спец. 05.26.01 "Охорона праці" / Кружилко Олег Євгенович; Національний авіаційний університет Міністерства освіти і науки України. — К., 2001. — 22 с.

3. Заіченко В.І. Конспект лекцій з курсу "Безпека праці в будівництві" (длястудентів 4 курсу денної і 5 курсу заочної форм навчання за напрямом підготовки 6.060101 — "Будівництво", спеціалізація "Охорона праці в будівництві") / В.І. Заіченко; Харк.нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. — Х.: ХНУМГ, 2014. — 98 с.

4. Пашков В. І. Конспект лекцій з дисципліни "Основи охорони праці" (для студентів 4—5 курсів заочної форми навчання галузей 0305 "Економіка та підприємництво", 0306 "Менеджмент та адміністрування" та слухачів другої вищої освітиспеціальностей 7.03050401 "Економіка підприємства", 7.03050901 "Облік і аудит") / В.І. Пашков, Г.А. Жовтяк, З.К. Бодня; Харк. нац. акад. міськ. госпва. — Х.: ХНАМГ, 2012. — 83 с.

5. Сучасний стан охорони праці в Україні [Електронний ресурс] / Матеріали на засідання Ради ФПУ, 12 грудня 2012 р. — Режим доступу: http://www.fpsu.org.ua/yuridicheskie-konsultatsii-2/prava-pratsivnikiv-na-zdorovi-i-bezpechni-umovi-pratsi-ta-vidpovidalnist-za-porushennya-zakonodavstva-pro-okhoronu-pratsi/320-suchasnij-stan-okhoroni-pratsi-v-ukrajini.

6. Довідник нормативних документів у сфері охорони праці, пожежної безпеки, гігієни праці та соціального страхування від нещасних випадків [Електронний ресурс]. — Режим доступу: ws.social.org.ua/Documents/pdf/Додаток_Б_ДОВІДНИК.doc

7. Зеркалов Д. В. Безпека праці [Електронний ресурс]: монографія /Д.В. Зеркалов. — Електрон, дані. — К.: Основа, 2012. — 1 електрон, опт.диск (CD-ROM); 12 см. — Систем вимоги: Pentium; 512 MbRAM;Windows 98/2000/XP; AcrobatReader 7.0. — Назва з тит. екрана.

8. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері промислової безпеки та охорони праці і визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 квітня 2009 р. № 413. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/413-2009-%D0%BF

References:

1. Fedorenko, M. (2010), "Supervision of safety at the plant in samples of documents", Dovidnik specialista z ohoroni praci, vol. 4, pp.17—34.

2. Kruzhylko, O.Ye. (2001), "Improving integrated assessment of safety in enterprises", Ph.D. Thesis, Technical Sciences, Natsional'nyj aviatsijnyj universytet Ministerstva osvity i nauky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

3. Zaichenko, V.I. (2014), Konspekt lekcij z kursu "Bezpeka praci v budivnictvi" [Abstract of lectures on "Safety in Construction"], HNUMG, Harkiv, Ukraine.

4. Pashkov, V. I. Zhovtjak, G. A. and Bodnja, 3. K. (2012), Konspekt lekcij z disciplini "Osnovi ohoroni praci" [Lecture on the subject "Fundamentals of labor"], HNAMG, Harkiv, Ukraine.

5. FPU (2013), "The current state of protection of labor in Ukraine", available at: http://www.fpsu.org.ua/yuridicheskie-konsultatsii-2/prava-pratsivnikiv-na-zdorovi-i-bezpechni-umovi-pratsi-ta-vidpovidalnist-za-porushennya-zakonodavstva-pro-okhoronu-pratsi/320-suchasnij-stan-okhoroni-pratsi-v-ukrajini (Accessed 24 Nov 2014).

6. social.org.ua (2013), "Handbook of regulations on occupational safety, fire safety, health and social accident insurance", available at: ws.social.org.ua/Documents/pdf/Dodatok_B_DOVIDNIK.doc (Accessed 24 Nov 2014).

7. Zerkalov, D. V. (2012), Bezpeka pratsi [Work safety], Osnova, Kyiv, Ukraine.

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009), Resolution "On approval of the approval criteria for assessing the risk of economic activities in the field of industrial safety and health and determined the regularity of state supervision (control)", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/413-2009-%D0%BF (Accessed 24 Nov 2014).

Стаття надійшла до редакції 01.12.2014 р.

УДК 338.984

Т. П. Фурса,
к. е. н., доцент кафедри обліку та фінансів,
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету, м. Івано-Франківськ

СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ВЗАЄМОДІЇ ПІДПРИЄМСТВ І БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

T. Fursa,
Department of Accounting and Finance,
Ph.D., assistant professor of accounting and finance,
Ivano-Frankivsk research institute of management Ternopil National Economic University, Ivano-Frankivsk

SPECIFIC FEATURES OF THE INTERACTION BETWEEN COMPANIES AND BANKING INSTITUTIONS

У статті розглянуто теоретичні основи взаємодії підприємств і банківських установ. Проведено аналіз наукових праць, присвячених специфічним аспектам процесу взаємодії підприємств і банківських установ, що дозволить забезпечити посилення впливу інформаційних технологій на способи і форми взаємодії банківських установ і підприємств.

Уточнено суть поняття "взаємодія" та визначено чинники, які впливають на розвиток системи взаємодії підприємств і банківських установ. Проаналізовано вплив суб'єктивного чинника на взаємодію банківських установ і підприємств. У зв'язку з цим обгрунтовано необхідність у спільній роботі з стратегічного планування (проектний підхід), запропоновані, нові форми взаємодії (придбання або управління акціями підприємств, організація роботи за принципом холдингу, формування замкнутого циклу підприємств).

Досліджено організаційно-економічний аспект взаємодії підприємств і банківських установ, що дозволяє вирішити проблему структуризації економічних зв'язків між суб'єктами взаємодії, що включає обмін фінансовими і інформаційними ресурсами, і його оптимізацію.

The article deals with the theoretical foundations of interaction between enterprises and banks. The analysis of scientific papers on specific aspects of the interaction between companies and banking institutions that will ensure the growing influence of information technology on the ways and forms of cooperation between banks and enterprises.

The essence of the concept of "interaction" and identifies factors that influence the development of the system of interaction between enterprises and banks. The influence of subjective factors in the interaction of banks and businesses. In this regard, the necessity of working together in strategic planning (project approach) proposed new forms of interaction (or purchase shares of enterprises management, organization of work on the principle of holding companies forming closed loop).

Organizational-economic aspect of interaction between enterprises and banks, which solves the problem of structuring economic relations between the subjects of interaction, including the exchange of financial and information resources, and its optimization.

Ключові слова: взаємодія підприємств і банківських установ , банківські установи, підприємство, організаційно-економічний аспект, посередницькі відносини, фінансові відносини.

Key words: interaction of companies and banking institutions, banks, business, organizational and economic aspect, intermediary relations, financial relations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах, коли найважливішою задачею є забезпечення стійкого зростання економіки у всіх її сферах, особливої актуальності набуває підвищення ефективності діяльності підприємств на основі дослідження всього комплексу його економічних відносин, у тому числі і механізму взаємодії з банківськими установами.

Визначення характеру взаємовідносин підприємств і банківських установ дозволяє підвищити

дієвість економічного механізму, в якому банківським установам належить особлива роль, а саме забезпечення зростання реального сектора економіки.

Передумовою для розвитку системи взаємодії підприємств і банківських установ є дефіцит власних засобів, які, з однієї сторони, є необхідними для подальшого функціонування підприємства, а, з іншого є неможливим функціонування банку, якщо він є відірваним від виробничої сфери.

Відзначимо, що економічні інтереси підприємства і банківських установ мають об'єктивну природу, а ігнорування її державою і ставка на зовнішньоекономічний примус ведуть до негативних наслідків. Тому виникає необхідність змін у структурній, податковій, амортизаційній і грошово-кредитній політиці держави, спрямованих на створення умов для рекапіталізації промисловості і пожвавлення інвестиційної активності банківських установ.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дане питання не є принципово новим в економічній літературі. Проблеми, пов'язані з економічною інтеграцією підприємств і банківських установ, досліджувалися у працях таких відомих вітчизняних і зарубіжних вчених, як К.А. Багриновський, І.С. Благун, С.А. Веремеєнко, І.В. Вишняков, В.В. Вітлінський, О. Вовчак, В.М. Геєць, Р.В. Ігудін, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, Г.Б. Клейнер, В.І. Колесников, І.Г. Лук'яненко, І.М. Паславська, Ж.Г. Пассейк, А.М. Поллард, М. Портер, П.С. Роуз, В.Т. Севрук, Дж.Ф. Сінкі, О.М. Сохацька, Г.Г. Фетисов, Н.В. Хованов, Ю.Н. Черемних та ін.

Варто відзначити, що в роботах більшості вчених досліджувалася взаємодія "банк — банк", "підприємство — підприємство", "підприємство — державні органи" та інших різних економічних агентів. Вивчення ж взаємодії "підприємство-банківські установи" носить вузько прикладний характер і зводиться, частіше всього, до техніко — технологічного і правового напрямів. Залишається не висвітлено питання специфіки взаємодії "підприємство — банківські установи" як суб'єктів організаційно-економічних відносин, у зв'язку із цим має місце необхідність даного дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Визначити основні особливості процесу взаємодії підприємств і банківських установ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

При вивченні взаємозв'язків підприємств і банківських установ вагоме значення набуває уточнення понятійного апарату, що його характеризує. В економічній літературі він представлений, головним чином, поняттями "операційно-вартісний аналіз" [5], коли йдеться про оцінку діяльності банку при роботі з певним клієнтом або групою клієнтів, "ефект фінансового важеля" — при аналізі ефективності використання підприємствами позичкових засобів [6]. Проте ці поняття не повною мірою відображають процеси взаємодії, а також існуючого механізму.

Дослідження організаційно-економічного аспекту взаємодії підприємств і банківських установ передбачає вивчення структуризації економічних зв'язків між суб'єктами взаємодії, що включає обмін фінансовими і інформаційними ресурсами, і його оптимізацію.

У зв'язку з цим доцільно уточнити базові поняття, що характеризують систему і механізм взаємодії підприємств і банківських установ, розмежувавши їх, і, тим самим, розширити існуючий понятійний апарат.

Так, слід зазначити, що С.І. Ожегов дає два поняття взаємодії [10, с. 73]. По-перше, взаємодія визначається як "взаємозв'язок двох явищ". По-друге, під взаємодією розуміється "взаємна підтримка", тобто взаємодія є певним етапом розвитку підприємств і банківських установ, який полягає в їх зближенні.

І.Т. Фролов визначає взаємодію як "процес взаємного впливу тіл один на одного, саму загальну і універсальну форму зміни їх станів" [12, с. 50]. На нашу думку, стосовно діяльності підприємств і банківських установ в умовах середовища господарювання ринкового типу, саме взаємодія визначає рівень їх розвитку і стану.

Деякі вчені визначили, що взаємодія пов'язана з процесом зміни стану елементів, із зміною їх функцій, розвитком, появою емерджентних властивостей. Суттю даного визначення є обмінний процес, у ході якого допускається суперечність між взаємодіючими сторонами.

Саме причинна обумовленість складає головну особливість взаємодії, коли кожна з взаємодіючих сторін виступає як причина іншої і як наслідок одночасного зворотного впливу протилежної сторони, що визначає розвиток об'єктів і їх структур. Таким чином, взаємодія виступає як інтегруючий чинник, сприяючий утворенню структур. Наприклад, у процесі взаємодії між членами створеної групи з'являються ознаки, що характеризують цю групу як взаємозв'язану стійку структуру певного рівня розвитку.

Взаємодія визначає існування і структурну організацію матеріальної системи, її властивості, її об'єднання, разом з іншими тілами, в систему більшого порядку.

Головне призначення банківських установ є акумулювання тимчасово вільних грошових коштів населення і фірм з метою передачі їх у вигляді кредитів підприємствам для реалізації ними своїх комерційних і інвестиційних проектів [6]. Банківські установи, виконуючи функції фінансових посередників, приймаючи грошові кошти у вкладників і надаючи їх позичальникам, приносять користь всім зацікавленим сторонам:

— вкладники користуються тим, що їх депозити, виконуючи функцію засобу обігу і функцію ліквідних активів, приносять відсотки;

— підприємства користуються доступом до значних грошових сум на достатньо тривалі періоди часу навіть у тих випадках, коли більшість дрібних вкладників може вкласти в банк лише незначні грошові суми на короткі періоди часу. Е.Дж. Долан: "Якщо не має банків, то тоді жодній фірмі взагалі не вдалося б вести ділові операції, виступаючи як позичальником для малих фірм, які мають вільні грошові кошти" [7];

— банківські установи отримують прибуток з цих операцій. Вони одержують дохід, встановлюючи більш високу ставку відсотку за кредитами, ніж ту, що вони виплачують по внесках, а також одержують додатковий дохід як оплату своїх послуг.

Доцільність участі банківських кредитів у формуванні фінансових ресурсів підприємств з урахуванням специфіки сучасних умов функціонування економіки, а також чинники, що обмежують, з однієї сторони — попит на банківські кредити, а з іншої, їх пропозицію комерційних банків, досліджені у наукових працях.

Серед чинників, що негативно впливають на розвиток системи взаємодії підприємств і банківських установ виділено наступні:

— слабкість зв'язків банківського і промислового секторів економіки;

— розвиток дисбалансу між фінансовим і виробничим секторами економіки;

— низька рентабельність промислового виробництва;

— диспропорції в технологічній структурі капітальних вкладень;

— орієнтація банківських установ у першу чергу на кредитування торгово-посередницького і фінансового секторів з високою швидкістю оборотності засобів;

— висока вартість кредиту;

— низький ступінь завантаження устаткування;

— попит на нове устаткування;

— висока частка витрат на будівельно-монтажні роботи тощо.

Окремий інтерес представляє взаємодія підприємств і банківських установ у рамках фінансово-промислових груп і холдингів. Економічне середовище змушує суб'єктів господарювання шукати нових партнерів, постачальників, споживачів, фінансові кредити, зв'язуватися з представниками урядових і банківських структур, об'єднуватися з метою виживання в ринкових умовах. Такі фінансово-промислові утворення можна вважати перспективною формою злиття банківського і промислового капіталу в цілях досягнення конкурентної переваги.

Розвиток фінансово-промислових груп як природним шляхом, так і за участю держави вимагає дотримання низки обов'язкових умов, зокрема:

— розробки правової бази, що регламентує і регулює діяльність суб'єктів господарювання, майнових та інших відносин між ними з чітким закріпленням прав приватної власності, а також спеціального законодавства про фінансово-промислові групи;

— проведення кардинальної реформи власності і підприємств державного сектора, досягнення високого рівня приватизації із залученням до цього процесу значної кількості власників;

— наявності розгалуженої мережі банківських та інших фінансово-кредитних установ і інвестиційних компаній, переорієнтації їх з поточної торгово-посередницької діяльності на середньо- і довгострокове інвестування у виробництво, що, безумовно, припускає здійснення комплексних заходів з макроекономічної стабілізації;

— підвищення ролі банківських установ як основної зв'язної інвестиційної ланки між господарюючими суб'єктами і галузями економіки.

Відносини, що виникають за участю банків у бізнесі клієнтів, розглянуто також П.С. Роузом [11]. Автором висловлюється припущення, що дозвіл банкам співробітничати з підприємствами, маючи в їх бізнесі власний інтерес, може сприяти зростанню економічної стабільності, оскільки банки в цьому випадку "...в меншій мірі схильні ставити своїх клієнтів у важкі ситуації" [11, с. 614].

Практичний інтерес для дослідників проблем взаємодії підприємств і банків представляють фінансові форми взаємовідносин підприємства і банківських установ [4; 6; 12].

Посередницькі відносини — звичайне банківське обслуговування грошових потоків підприємства: розрахунково-касове, депозитне, валютне, кредитне, трастове, банкоматне, дилерське, депозитарне. Складовою частиною вказаних відносин є форми консультаційного обслуговування підприємств.

Партнерські відносини виникають за участю банківських установ у розробці планових фінансових документів підприємства і укладенні угоди про його комплексне банківське обслуговування. Залежно від терміну, на який планується співпраця, можна говорити про стратегічних і тактичних клієнтів. Під стратегічними клієнтами банківських установ можна розуміти підприємства, які розробляють свій бізнес-план спільно з банківськими установами і доручають їм комплексне обслуговування своєї фінансової діяльності на весь період його реалізації.

Крім того, встановлення партнерських фінансових відносин вигідне банківській установі і тому, що дає йому деякі інструменти для вирішення таких задач його фінансового менеджменту, як:

— регулювання процентного ризику за рахунок гнучкої цінової політики і диверсифікації термінів і обсягів залучення грошових коштів клієнтів;

— структуризації залучених грошових активів по термінах, обсягах і вартості;

— розширення ресурсної бази і відповідно можливостей проведення активних операцій, забезпечених структурованими ресурсами;

— підвищення якості поточної і термінової ліквідності банку та забезпечення збалансованості між прибутковістю і ліквідністю банку;

— регулювання організаційної, фінансової, комерційної і функціональної стійкості;

— розширення клієнтської бази і освоєння нових ринкових ніш.

Таким чином, партнерська форма відносин дозволяє більш ефективно розв'язувати багато задач фінансового менеджменту як підприємства, так і банківських установ. Це створює об'єктивні передумови для її успішного розвитку на ринку банківських послуг.

Значення мають і основні юридичні форми взаємостосунків банківських установ і підприємства, що виникають при відкритті рахунку [2]:

а) відносини боржника і кредитора;

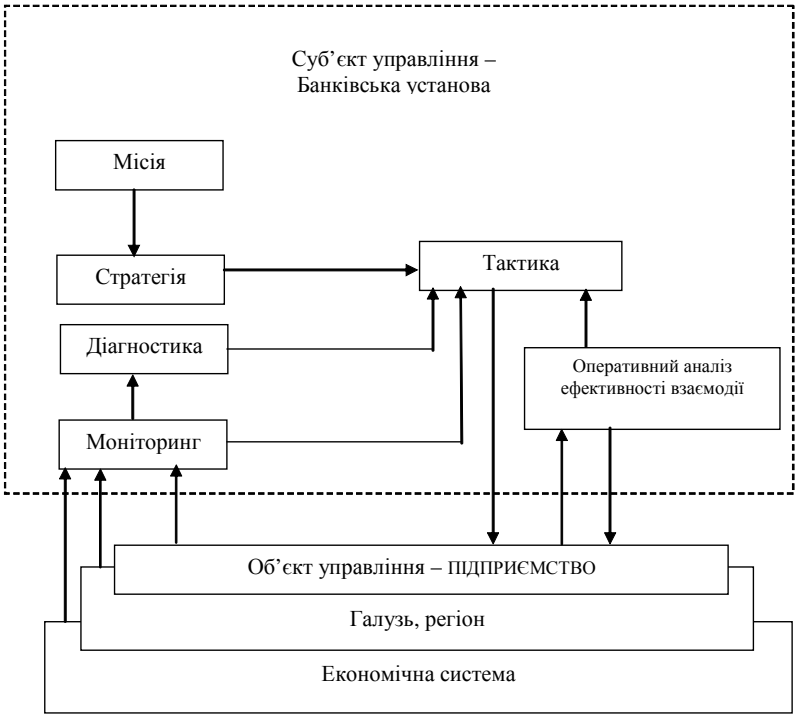

Рис. 1. Структура взаємодії підприємства і банківської установи

б) відносини боржника і кредитора по заставі;

в) відносини депонента і зберігача.

Інший важливий аспект вказаної проблеми — дослідження залежності розмірів, стратегій і організаційної структури банку на способи і форми взаємодії з підприємствами-клієнтами [11]. Існує пряма залежність між розміром банку і кількістю запропонованих послуг. Більш того, П.С. Роуз вважає розмір банку "вирішальним чинником у визначенні типу і діапазону пропонованих послуг" [11, с. 604]. При цьому потенційні переваги реалізуються за рахунок ефекту масштабу (економія за рахунок збільшення розмірів банку) і більш повного і ефективного використання банківських ресурсів (економія за рахунок розширення асортименту). Ці переваги дозволяють банку надавати значний обсяг послуг при більш низькій їх вартості. Більш гнучкі організаційні структури невеликих банківських установ можуть одержати переваги за рахунок здатності дійти до кожного підприємства персонально і швидко реагувати на умови ринку, що змінюються.

У працях Г. Шефера [14] зроблено висновок, що традиційні підходи до вирішення проблем обслуговування підприємств недостатні, і прогрес можливий з перерозподілом функціональних обов'язків між структурними підрозділами і рівнями управління. Крім того, в рамках дослідження проблеми залучення клієнтів і маркетингу фінансових послуг, організованого на базі управління діловими зв'язками, в роботах Г. Шефера стверджується, що ексклюзивна "прив'язка" підприємств до однієї фінансової установи з утриманням їх протягом тривалого часу залежить від ефективного управління індивідуальними проблемами підприємств, особливо коли вони є для них складними, а вирішення — невизначеними.

Для ефективної реалізації функції фінансових посередників необхідна наявність процедур, методів і технологій збору та аналітичної обробки інформації про підприємства-позичальників. У зв'язку з цим важливе місце у взаємодії підприємства і банківських установ займають цілі і методи постановки аналізу діяльності підприємств, необхідність глибокого вивчення умов їх діяльності, фактичних і потенційних проблем і можливостей. Стан підприємства — потенційного позичальника на ринку, економічне оточення і якість управління (а не тільки його фінансовий стан) повинні відігравати вирішальну роль у процесі ухвалення рішення банком щодо надання кредиту.

Аналіз літератури дозволяє зробити висновок, що аспекти взаємодії підприємств і банківських установ неоднорідні і специфічні. Якщо акцентувати увагу на аспектах взаємодії підприємств і банківських установ як напрямах дослідження, то можливе виділення загальних тенденцій:

— робиться особливий акцент на необхідність орієнтації на потреби підприємств, розробку нових і модернізацію старих послуг відповідно до змінного попиту;

— яскраво виражена залежність між станом зовнішнього економічного середовища і формами і методами взаємодії підприємств і банківських установ;

— для розвитку підприємств і банківських установ необхідне теоретико-методологічне опрацювання оптимальних шляхів і методів розвитку системи взаємодії, що враховують особливі зовнішні умови і існуючу реальність, їх динаміку;

— форми і методи використання потенціалу взаємодії можуть бути різноманітними: індивідуальний підхід, проектна організація, фінансово-промислові групи і холдинги тощо — важливо те, наскільки вка-

зані форми досяжні і відповідають конкретній ситуації;

— важливе місце приділено цілям і методам аналізу банківських установ діяльності підприємств-клієнтів, глибокому вивченню умов його діяльності, фактичних і потенційних проблем, можливостей;

— для реорганізації процесів обслуговування підприємств-клієнтів доцільне застосування концепцій, орієнтованих на процеси;

— зауважено, що останніми роками технологія надання банківських послуг зміщується у напрямі комп'ютерних систем і автоматизації ручних операцій, посилюється взаємний вплив інформаційних технологій і процесів обслуговування клієнтів.

Аналізуючи існуючі взаємовідносини підприємств і банківських установ, можна запропонувати їх формальне групування за такими аспектами:

1) організаційні (управління, структури, регламентація, стратегічні і тактичні цілі, прогнозування);

2) економічні (фінанси, маркетинг, аналіз, планування тощо);

3) технологічні (продукція, бізнес-процеси, інформаційні потоки, функції, процедури);

4) соціальні (історія відносин, стимулювання, реклама, психологічні, суб'єктивні чинники);

5) правові (юридичні аспекти).

Для усунення вказаних суперечностей і реалізації потенціалу взаємовигідної співпраці ключовим чинником представляється оптимальне управління системою взаємодії підприємства і банківських установ.

У процесі взаємодії підприємство і банк не просто оцінюють взаємовідносини між собою як звичайних партнерів по бізнесу, а по низці параметрів: асортимент продукції, цінова політика і штрафні санкції тощо, серед яких значущим є те, що вони повинні всесторонньо аналізувати фінансовий стан партнерів і визначати потреби і переваги один одного.

У даному випадку взаємодія модифікується в задачу розвитку бізнесу один одного (особливо це стосується вектора взаємодії "банк — підприємство"). Взаємна зацікавленість у розвитку бізнесу партнера обумовлена тим, що підприємство повинне бути упевнено в надійності даної банківської установи. В той же час, банківська установа не захоче співпрацювати з підприємством, що має значні фінансові труднощі. Отже, в числі основних задач банківської установи можна виділити задачу "створення" та "розвитку" клієнта.

З вказаних особливостей банківських установ особливо значущим є механізм взаємодії підприємств і банківських установ, структура якого представлена на рисунку 1.

Таким чином, наявність взаємопроникнення між суб'єктом і об'єктом взаємодії обумовлює: по-перше, спільність, збіг за основними параметрами їх стратегій; по-друге, коректування як внутрішнього, так і зовнішнього середовища суб'єктів господарювання.

Зовнішнє середовище суб'єктів взаємодії складається з політичної, економічної, соціальної і ресурсної складових. Представляється, що з названих елементів зовнішнього середовища, зміни в результаті взаємопроникнення підприємств і банківських установ, відображається в її ресурсній і економічній характеристиках. Кредити банківських установ є вагомою умовою ресурсної бази підприємств, наявність яких дозволяє підтримувати поточну діяльність і забезпечувати реалізацію інвестиційних проектів підприємств реального сектора економіки. В той же час, засоби підприємств є одним з основних і найдешевших ресурсів для банківських установ, акумулюючи які, вони забезпечують їх перерозподіл суб'єктам господарювання. Таким чином, коректування ресурсної складової відбувається за допомогою досягнення доступності і розширення спектру послуг банківських установ, що надаються, — для підприємств; наявності працюючих кредитоспроможних підприємств — для банківських установ.

Особливістю внутрішньої взаємодії "підприємство-банківська установа" існує серйозна відмінність економічних і комерційних інтересів. Для банківської установи взаємодія з підприємством на даний час є об'єкт кредитування, розрахунково-касового обслуговування, що є основним видом діяльності, але і особливу роль треба приділяти частковому або повному інвестуванню у підприємства.

Для підприємств ця взаємодія значуща, але не основна в напрямі діяльності, а лише ланка підстратегії, елемент фінансового розрахунку. Тому пошук нових форм та активізація взаємодії частіше за все ініціюється банківським установами.

Це пояснює той факт, що хоча названі структури є рівноправними партнерами, частіше за все суб'єктом взаємодії (ініціатором) є банківські установи, а об'єктом — підприємство.

Наступною особливістю взаємодії підприємств і банківських установ є специфіка вибору ними партнерів. Банківські установи, по суті, надають свої послуги всім клієнтам, але право вибору їх належить головним чином підприємству. В цьому полягає основна відмінність характеру взаємодії підприємства і банківських установ. Проте банк може, залежно від прийнятої стратегії, диференційовано "відбирати" клієнтів, виходячи із ступеня переваги партнера по бізнесу.

Слід зазначити, що в окремих випадках, механізм взаємодії "підприємство — банк" буде більш ефективним при його підтримці державними або приватними страховими компаніями, а також рейтинговими агентствами.

У розвинених країнах і ринкова, і державна системи налаштовані на координацію і захист інтересів всіх учасників інвестиційного процесу. Там, де значна роль банківських ресурсів фінансування (наприклад, в Японії), банки здійснюють жорсткий кредитний контроль над інвестиційною політикою корпорацій, часто будучи їх партнерами. Нерідко конкурентноздатні підприємства, у яких склалися економічні передумови, як для значного розширення інвестиційної діяльності за рахунок власних нагромаджень, так і для участі в цьому процесі банківського капіталу, мають ефективні інвестиційні проекти, але не можуть їх реалізувати самостійно, у тому числі і тому, що до кінця не сформована інституційна структура, що зменшує ризики і забезпечує надійну взаємодію "підприємство — банк". Іншими словами, держава повинна створювати інститути, що за-

безпечують гарантії інвесторам і захист їх інтересів, а також відповідні механізми реалізації правових норм. Таким інститутом може стати кредитно-інвестиційне бюро, що формує базу даних про підприємства та банківські установи, створення якого підвищить ступінь довіри і буде взаємовигідним для обох партнерів по бізнесу.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз процесу взаємодії підприємств і банківських установ дозволяє визначити відносини підприємства і банку як сукупність реальних, планованих або потенційних дій, що ініціюються ними, умовою здійснення яких є використання властивостей, можливостей і пропозицій протилежної сторони з урахуванням її умов і вимог, і направлених на досягнення певних цільових орієнтирів кожної із сторін. При цьому значна роль у відносинах підприємства і банку відводиться аналізу поточних і очікуваних результатів вказаних дій — використання банком властивостей підприємства-клієнта дозволяє брати участь у розподілі прибутку від операцій; для підприємства можливість співпраці з банком дозволяє залучати ресурси з ринків, доступ до яких обмежений через їх специфічність.

Значна роль у відносинах підприємства і банківських установ відводиться також минулим і очікуваним результатам вказаних дій.

Таким чином, специфіка взаємодії промислових підприємств і банківських установ виявляється не тільки у взаємному впливі на внутрішнє і зовнішнє їх середовище, але і в участі у формуванні стратегій розвитку один одного.

У зв'язку з цим важливе місце у взаємодії підприємства і банківських установ займають цілі і методи постановки аналізу сторін, необхідність глибокого вивчення умов їх діяльності, фактичних і потенційних проблем і можливостей.

Література:

1. Ансофф И. Стратегическое управление / Пер. с англ. / И. Ансофф., науч. ред. и авт. предисл. Л.И. Евенко. — М.: Економіка, 1989. — 519 с.

2. Банковское дело: современная система кредитования: учебное пособие / О.И. Лаврушин, О.Н. Афанасьева, С.Л. Корниенко; под ред.засл. деят. науки РФ, д-ра экон. наук, проф. О.И. Лаврушина. — 3-е изд., доп. — М.: КНОРУС, 2007. — 264 с.

3. Баранов П.А. Банковский маркетинг: особенности рекламы в коммерческих банках / П.А. Баранов // Финансы и Кредит. — 2009. — № 7. — С. 12—13.

4. Вовчак О. Фінансові інструменти управління кризовим банківництвом в Україні / О. Вовчак, О. Галущак // Вісник Національного банку України. — 2010. — № 3. — С. 16—20.

5. Вовчак О.Д. Банківська інвестиційна діяльність в Україні: монографія / О.Д. Вовчак. — Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2005. — 544 с.

6. Васильченко З.М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація: монографія / З.М. Васильченко. — К.: Кондор, 2004. — 528 с.

7. Долан Э.Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Э.Дж. Долан, К.Д. Кэмпбелл, Р.Дж. Кэмпбелл / Пер. с англ. В. Лукашевича и др.; Под общ. ред. В. Лукашевича. — М.: Туран, 1996. — 448 с.

8. Кредитование / Пер. с англ. / Под ред. М.А. Гольцберга, Л.М. Хасан-Бек. — К.: BHV, 2010. — 384 с.

9. Самочкин В.Н. Гибкое развитие предприятия: Анализ планирование. — 2-е узд., испр.и доп / В.Н. Самочкин. — М.: Дело, 2000. — 376 с.

10. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. — М.: Издательство "Азъ", 1992. — 650 с.

11. Роуз Питер С. Банковский менеджмент / Питер С. Роуз. — М.: "Дело ЛТД", 1997. — 768 с.

12. Фролов И.Т. Словарь / И. Т. Фролов. — М.: Республика, 2001. — 719 с.

13. Джеймс К. Ван Хорн. Основы финансового менеджмента / Джеймс К. Ван Хорн. — М.: И. Д. Вильям, 2008. — 1232 с.

14. Шефер Г. Банки Германии: стратегия удержания клиентуры / Г. Шефер // Бизнес и банки. — 1999. — № 25 (453).

References:

1. Ansoff, I. (1989), Stratehycheskoe Management, Economics, Moscow, Russia.

2. Lavrushin, O.Y. Afanasyev, O.N., Kornyenko, S.L. (2007), Banking: modern credit system: a tutorial, KNORUS, Moscow, Russia.

3. Baranov, P.A. (2009), "Bank marketing, especially advertising in commercial banks" Finance and Credit, vol. 7, pp. 12—13.

4. Vovchak, O. (2010), "Financial banking crisis management tools in Ukraine", News Bulletin of the National Bank of Ukraine, vol. 3, pp. 16—20.

5. Vovchak, O.D. (2005), Banking investment activity in Ukraine: monograph, Izd Lviv Academy of Commerce, Lviv, Ukraine.

6. Vasilchenko, Z.M. (2004), Commercial banks, restructuring and reorganization: monograph, Condor, Kyiv, Ukraine.

7. Dolan, E.J. (1996), Money, banking and monetary policy, Turan, Moscow, Russia.

8. Goltsberg, M.A. (2010), Lending, BHV, Kyiv, Ukraine.

9. Samochkin, V.N. (2000), Enterprise Development: Analysis of planning, Case, Moscow, Russia.

10. Ogehov, S.I. (1992), Dictionary of Russian Yazikov, Publishing house "Az", Moscow, Russia.

11. Peter, S. (1992), Bank management, The fact LTD, Moscow, Russia.

12. Frolov, I.T. (2001), Dictionary, Republic, Moscow, Russia.

13. James, C. Van Horne (2008), Fundamentals of Financial Management, William I.D., Moscow, Russia.

14. Schaefer, G. (1999), "The Bank of Germany: client retention strategy", Business and banks, vol. 25 (453).

Стаття надійшла до редакції 23.11.2014 р.

УДК 338.1

А. О. Крисак,
к. е. н., Голова циклової комісії "Фінансів",
Вінницький технічний коледж, м. Вінниця
О. А. Алєксєєнко,
Голова циклової комісії "Транспортного менеджменту та економіки",
Вінницький технічний коледж, м. Вінниця

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО БІЗНЕСУ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЇХ ПРИБУТКОВОСТІ

A. Krysak,
Ph.D. Head of Cyclic Commission of Financial disciplines, Vinnytsia Technical College, Vinnytsia
O. Alekseenko,
Head of Cyclic Commission of Transport Management and Economics, Vinnytsia Technical College, Vinnytsia

SMALL BUSINESSES ANALYSIS AND IMPROVING WAYS OF THEIR PROFITABILITY

У статті проаналізовано основні показники діяльності та розвитку підприємств малого бізнесу та виявлено проблеми їх функціонування. Відповідно до цього запропоновано шляхи підвищення прибутковості малих підприємств.

The article analyzes main performance and the development of small businesses and some problems of their functioning. The ways are suggested for improving of small businesses profitability in the article.

Ключові слова: малий бізнес, мале підприємництво, прибутковість, конкуренція.
Key words: small business, small entrepreneurship, profitability, competition.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Малий бізнес є невід'ємним провідним сектором економіки будь-якої держави, оскільки, саме він створює до 60% валового внутрішнього продукту та забезпечує до 70% зайнятості населення в країнах з ринковою економікою, становить основу дрібного виробництва, дає життя великому бізнесу, сприяє розвитку конкуренції, найбільше забезпечує ринок товарами і послугами повсякденного користування, мобілізує фінансові та виробничі ресурси, забезпечує значний рівень надходжень до бюджету та може стати вирішальним фактором у подоланні ряду соціально-економічних проблем суспільства. На сьогоднішній день, в умовах фінансово-економічної кризи, наша держава саме з малими підприємствами пов'язує надію на швидкі позитивні структурні зміни в економіці. Проте в Україні не створено сприятливого середовища для функціонування малого бізнесу, що проявляється у низці причин економічного, організаційного, правового, соціально-психологічного характеру, які стримують їх розвиток. Тому підтримка розвитку малого бізнесу, особливо в умовах подолання світової фінансово-економічної кризи, повинна бути складовою загальної системи державної політики регулювання і розвитку економіки країни в цілому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у вивчення проблем розвитку малого бізнесу зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Р. Рудик, А. Гринюк, З. Воронов, С.Румянцева, Б. Варналій, В. Кредісов, М. Хурса, Г. Цегелик, В. Грушко, М. Де-

Таблиця 1. Класифікація підприємств за їх розміром

Тип підприємства	Критерії визначення	
	Середньооблікова чисельність працюючих за звітний рік, осіб	Річний дохід від будь-якої діяльності, млн євро
Велике	≥250	≥50
Середнє	51-250	10- 50
Мале:	X	X
- суб'єкт малого підприємництва	≤ 50	≤ 10
- мікропідприємство	≤ 10	≤ 2

Джерело: [5].

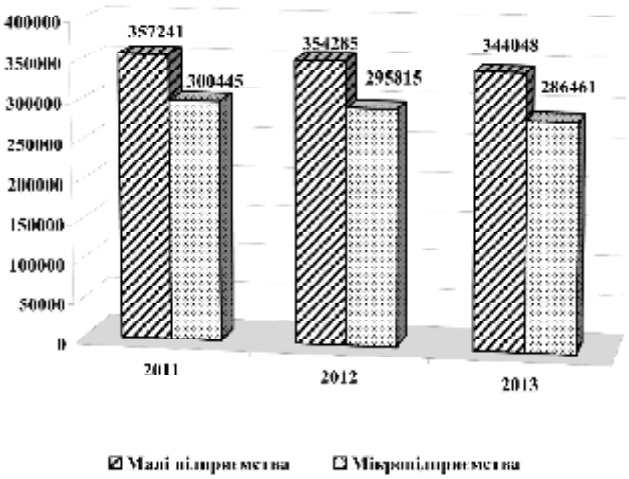

Рис. 1. Динаміка кількості малих підприємств в Україні

м'яненко та ін. Такі науковці, як О.Благодарний, О. Карпова у своїх роботах приділяють увагу аналізу окремих показників діяльності малих підприємств. Проблеми та перспективи діяльності малого підприємництва перебувають у полі зору таких українських вчених, як В. Збарський, С. Герасименко, О. Гончар, Т.Греджева, І. Максименко, Т. Меркулова Є. Свідерський, В. Сопко, А. Чухно та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Проаналізувати сучасний стан розвитку малих підприємств України та запропонувати шляхи їх підвищення на основі виявлених проблем.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Найважливішими перевагами малого бізнесу для будь-якої країни є надання численних робочих місць та значний внесок даних структур у ВВП країни. В Україні ж частка малих підприємств у ВВП та загальній зайнятості країни не перевищувала 12% та 30% у 2013 році відповідно [5].

За офіційними даними в Україні малі підприємства складають нині 93,7% від загальної кількості усіх підприємств — суб'єктів підприємницької діяльності. Так, станом на кінець 2013 року їх число склало 160,2 тис. підприємств [2].

Проаналізуємо інформацію про кількість підприємств, обсяги виробленої ними продукції та структуру персоналу (рис. 1, рис. 3) [5].

Аналіз статистичних даних щодо тенденцій розвитку малого підприємництва в Україні свідчить, що

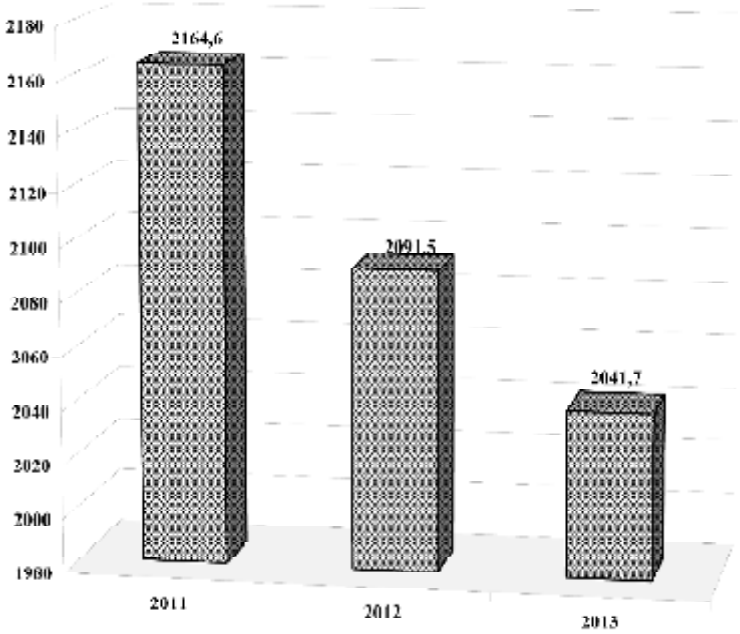

Рис. 2. Динаміка чисельності зайнятих на малих підприємствах в Україні

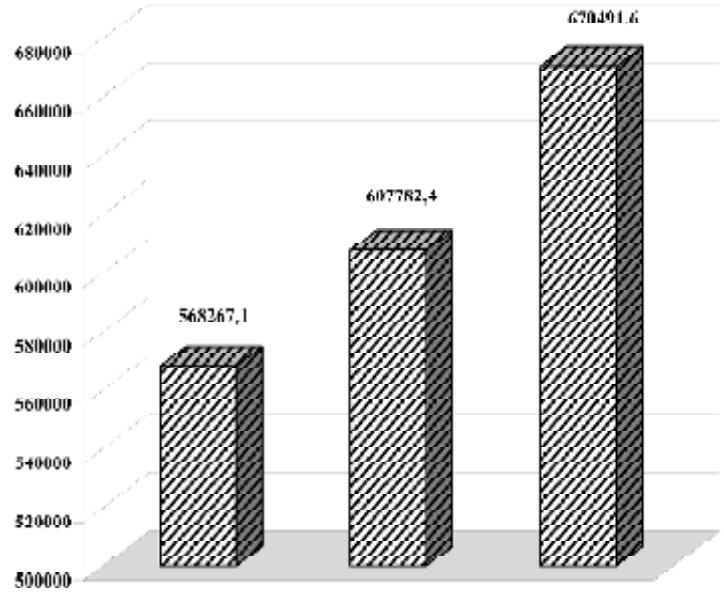

Рис. 3. Обсяги реалізації продукції малими підприємствами в Україні

Таблиця 2. Основні показники діяльності малих підприємств в Україні за 2010—2013 рр.

Показник	Роки			
	2010	2011	2012	2013
Кількість підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	75	70	70	63
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	2152	2073,6	2070,8	2054,7
Кількість найманих працівників, тис. осіб	2067,8	1992,5	1991,1	1990,5
Середня заробітна плата по малих підприємствах, грн.	950,21	1185,5	1317,7	1623,15
Частка обсягу реалізованої продукції малих підприємств до загального обсягу реалізації, %	16,7	14,2	13,8	12,2
Частка підприємств, що одержали збитки, до загальної кількості малих підприємств, %	39,9	41,4	42,5	45,6

Джерело: [5].

кількість малих підприємств в тому числі і мікропідприємств за останні три роки мають тенденцію до скорочення. Так, у 2013 році в порівнянні з 2011 роком кількість малих підприємств скоротилась на 13193, мікропідприємств на 13984. Кількість зайнятих в них скоротилась на 122,9 тис. осіб за аналізований період (рис. 2), а обсяги реалізації продукції збільшилися на 18% (рис. 3).

Такий статистичний аналіз свідчить про певне згортання діяльності малих підприємств на фоні нарощування темпів реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та про латентний характер статистичних даних.

У першу чергу це пов'язано з умовами застосування пільг для оподаткування та звітності малих підприємств. Зауважимо, що в європейській практиці віднесення до малих підприємств передбачає певні пільги щодо організації обліку, оподаткування та формування звітності. В Україні право на пільги мають лише ті підприємства, які підпадають під критерії, визначені пунктом 154.6 статті 154 Податкового кодексу: обсяг доходів від 1 до 3 млн грн., та середньооблікова чисельність працюючих від 20 до 50 осіб. Та суб'єкти господарювання, які підпадають під дію статті 291.4 ПКУ: обсяг доходу від 5 до 20 млн, середньооблікова чисельність працюючих не перевищує 50 осіб.

Основні показники розвитку малих підприємств за 2010—2013 роки подано в таблиці 2.

Дані таблиці 2 свідчать про погіршення даного сектора економіки. Всі показники, окрім середньої заробітної плати, яка збільшилась за аналізований період на 672,94 грн., що в більшій мірі зумовлено зростанням мінімальної заробітної плати, відображають зростання негативних тенденцій. З 2010 по 2013 роки спостерігається зменшення кількості малих підприємств на 10 тис. наявного населення на 12 одиниць, зайнятих і найманих працівників майже на 5% та 4% відповідно. Також відбувається зменшення частки обсягу реалізованої продукції малими підприємствами до загального обсягу реалізації.

Таблиця 3. Питома вага кредитів, наданих банками України малим підприємствам у загальному обсязі кредитного портфелю банку

Роки	Питома вага кредитів, %
2011	12,6
2012	13,7
2013	14,8

Джерело: [5].

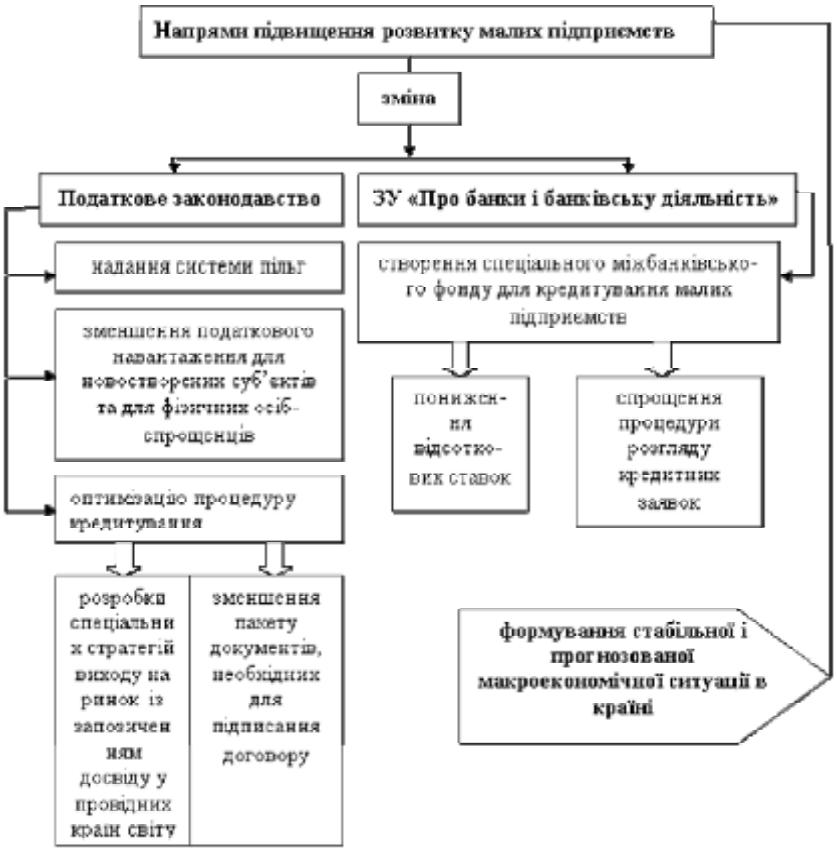

Рис. 4. Основні напрями підвищення розвитку малих підприємств в Україні

Джерело: [4].

Проаналізувавши вище зазначене, можна стверджувати, що основні фактори, які гальмують розвиток даних підприємницьких структур це:

— недостатня державна підтримка (фінансова, інформаційна, консультаційна);

— неспроможність уряду виконати пункти зазначені в ЗУ "Про державну підтримку малого підприємництва" та Національній програмі сприяння розвитку малого підприємництва в Україні, основними напрями якої є: вдосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємницької діяльності; формування єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємницької діяльності; активізація фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки малого підприємництва; сприяння створенню інфраструктури розвитку малого підприємництва; впровадження регіональної політики сприяння розвитку малого підприємництва [4].

Проблема державної підтримки полягає також у тому, що в Україні малий бізнес практично не бере участі в тендерах на закупівлю державою товарів, робіт і послуг. Таким чином, механізм державних закупівель не використовується як інструмент державної політики сприяння розвитку малого бізнесу, порушується принцип права рівної участі всіх суб'єктів підприємницької діяльності у тендерах. Основні причини того, що малий бізнес майже не бере участі в системі державних закупівель — це висока корумпованість системи державних закупівель та відсутність належного рівня прозорості процесу державних закупівель [4].

Ще одним важливим фактором, який гальмує розвиток малого бізнесу є недосконала, нестабільна та обтяжлива ситема оподаткування. Розвитку системи оподаткування малого бізнесу в Україні характеризується постійним зростанням на нього податкового навантаження. Прийняття нового Податкового кодексу також не дало очікуваних позитивних змін, а навпаки ускладнило проблему вибору оптимальної системи оподаткування та сприяє розвитку лише великому бізнесу.

Найбільш неприємне нововведення нового Податкового кодексу для фізичних осіб — спрощенців. Витрати на придбання товарів, оплату послуг, робіт, а також інших матеріальних і нематеріальних активів у фізичної особи — підприємця, який сплачує єдиний податок, не можуть бути віднесені контрагентом на витрати при визначенні оподатковуваної податком прибутку. Дане нововведення призвело до того, що платники податку на прибуток відмовляються від співпраці з підприємцями — спрощенцями, що нівелює всі переваги цього способу оподаткування [3].

Відчутною перешкодою на шляху розвитку малого бізнесу є проблеми в отриманні кредитів. Позитивним зрушенням у сфері малого бізнесу стала постанова прийнята Кабінетом міністрів України щодо умов його кредитування, де зазначається, що Український фонд підприємництва на конкурсній основі надає кредити малому бізнесу за умови їх повернення та сплати 1,5 % облікової ставки Національного банку України на момент підписання договору. Проте, як свідчать офіційні

дані, загалом стан кредитування малого бізнесу знаходиться в досить скрутному становищі (табл. 2). Через ризик неповернення кредитних зобов'язань та недосконале державне регулювання і систему правового захисту, переважна більшість українських банків відмовляються співпрацювати з малими суб'єктами господарювання.

Для отримання фінансової допомоги суб'єкт повинен надати безліч документаційних підтверджень про свій фінансовий стан, конкурентноспроможність продукції, повинен мати позитивну ділову репутацію, належати до відповідної вікової категорії (не менше 21 року на момент отримання кредиту та не більше 65 років на кінцевий термін його погашення) та багато інших перепон [3].

Отже, перед підприємствами малого бізнесу постають такі проблеми, пов'язані з банківським кредитуванням: високі відсоткові ставки; потреба ліквідної застави для забезпечення гарантій повернення кредитних; коротко- та середньостроковий характер кредитів, що пропонуються банківськими установами (суб'єкти малого бізнесу потребують невеликі за обсягом довгострокові кредити з погашенням рівними частинами); недостатня поінформованість суб'єктів господарювання про умови надання кредитних фінансових ресурсів; загроза втрати контролю за своїм підприємством [4].

Механізм змін регуляторної політики щодо покращення розвитку малого бізнесу показана на рисунку 4.

Слід зазначити, що останнім часом малі підприємства України постійно зазнають тиску з боку великих корпорацій та конкурують між собою. Окрім цього, новий Податковий кодекс своєю постановою про заборону великому бізнесу вносити до валових витрат витрати на купівлю товарів чи послуг, отриманих від підприємців, що працюють за спрощеною системою оподаткування робить їх співпрацю невигідною [3].

Необхідно також врахувати негативну динаміку основних макроекономічних показників, наприклад, обмеженість внутрішнього попиту та наявність кризи збуту; недостатня урегульованість відносини між суб'єктами підприємницької діяльності і органами влади; негативні інфляційні процеси, що ведуть до збільшення витрат підприємства на сировину, матеріали та всі інші елементи, що включаються до собівартості.

Дані проблеми функціонування та розвитку малого бізнесу в Україні потребують кардинального перегляду державної регуляторної політики у цій сфері.

Одним із інструментів підвищення прибутковості малих підприємств є широке впровадження системи кооперацийних зв'язків між малим та великим бізнесом на основі таких форм як аутсорсинг, лізинг, венчурне фінансування та субпідряд.

Особливо ефективною для України є одна із видів венчурного фінансування — бізнес-інкубатор. Кількість бізнес-інкубаторів на території України є дуже низькою (75 інкубаторів на кінець 2013 року), порівняно з провідними країнами ринкової економіки, де дані структури в короткі терміни дали свій результат. Головним їх завданнями є надання суб'єктам малого підприємництва комплексних послуг: юридичної, консалтингової, інформаційної підтримки, підготовки кадрів для малих підприємств, пошук інвесторів, надання в оренду обладнаних оргтехнікою приміщень тощо [4].

Та все ж таки, головною причиною низького рівня розвитку провідного сектора економіки — малого бізнесу — є непродуманий та неефективний механізм держаної підтримки.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було проаналізовано основні показники діяльності малих підприємств України. За аналізований період спостерігається відчутне зменшення кількості малих підприємств на 10 тис. наявного населення та збільшення кількості збиткових підприємств майже на 15%. Також було визначено головні причини, які гальмують розвиток даних підприємницьких структур. На основі визначених проблем було запропоновано інструменти підвищення прибутковості малих підприємств на основі поданого механізму змін регуляторної політики.

Означена у дослідженні проблематика потребує подальшої наукової розробки з метою покращення умов функціонування та розвитку підприємств малого бізнесу в Україні та підвищення їх прибутковості.

Література:

1. Офіційний сайт Державної податкової служби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://sts.gov.ua/

2. Офіційний сайт Міністерства фінансів Украйни [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/

3. Податковий кодекс України від 02.12.2011 р. №2755-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

4. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2013 р. №4618-VI [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17

5. Сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

References:

1. Official website of the State Tax Service of Ukraine (2014), available at: http://sts.gov.ua/ (Accessed 28 Oct 2014).

2. The official website of the Ministry of Finance Borderland (2014), available at: http://www.minfin.gov.-ua/ (Accessed 28 Oct 2014).

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (Accessed 28 Oct 2014).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), "On Development and State Support of Small and Medium Business in Ukraine", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17 (Accessed 28 Oct 2014).

5. State Statistics Service of Ukraine (2014), available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (Accessed 28 Oct 2014).

Стаття надійшла до редакції 23.11.2014 р.

УДК 338.55:636/639

Д. В. Грибова,
к. е. н., ст. викладач кафедри економіки, Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Богдана Хмельницького, м. Мелітополь

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЦІНОУТВОРЕННЯ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ В НЕСТАБІЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ УМОВАХ

D. Gribova,
teacher of faculty of economy, Melitopol state pedagogical university of Bogdan Khmelnitskiy, Melitopol

THE PERFECTION OF SYSTEM OF PRICING IN THE AGRICULTURAL ENTERPRISES IN ACTABLE INVESTMENT CONDITIONS

Сучасні тенденції розвитку світової економіки характеризуються процесами інтеграції національних економік та формуванням єдиного економічного й інформаційного простору. В цих умовах суттєво підвищується рівень конкуренції, і ціна виступає одним із головних її елементів. Проблеми встановлення цін поряд з питаннями ефективності ціноутворення знаходяться в центрі національної й світової економічної науки та являються сферою прикладення зусиль менеджерів і маркетологів. Самостійність підприємств у визначенні ціни на власну продукцію вносить певні ризики в процес ціноутворення, адже від рівня і структури ціни залежать обсяги продажів та розмір прибутку. Особливо актуальним встановлення оптимальних цін є для сільськогосподарських підприємств — виробників, які функціонують у кризових умовах. Знаходження компромісу між задоволенням попиту на продукцію та низькою ефективністю переважної більшості вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників обумовлює необхідність дослідження нових засобів удосконалення господарського механізму і процесів ціноутворення як основної його складової. У статті розроблено теоретичні і методичні засади та практичні рекомендації щодо удосконалення витратно-маркетингового ціноутворення на продукцію сільськогосподарських підприємств засобами комп'ютерних інформаційних технологій.

The modern lines of development of economic by processes of integration of national economies and formation of uniform economic and information space are characterized. In these conditions the level of a competition essentially raises, and the price acts as one of its main elements. The problems of establishment of the prices together with questions of efficiency of pricing are in the center of a national and global economic science and are sphere of the appendix of efforts of managers and experts in marketing. The independence of the enterprises in definition of the price for own production brings the certain risks in process of pricing, in fact and structures of the price depend on a level sales volumes and the size of the profit. The establishment of the optimum prices for the agricultural enterprises functioning in crisis conditions is especially actual. The presence of the compromise between satisfaction of demand for production and low efficiency of the overwhelming majority of domestic agricultural commodity producers causes necessity of research of new means of perfection of economic mechanism and processes of pricing, as its basic component. The theoretical and methodical bases and practical recommendations on perfection of marketing pricing on production of the agricultural enterprises by means of computer information technologies are developed.

Ключові слова: система, ціноутворення, підприємство, економіка, продукція, інтеграція.
Key words: system, pricing, enterprise, economy, production, integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні тенденції розвитку світової економіки характеризуються процесами інтеграції національних економік та формуванням єдиного економічного й інформаційного простору. В цих умовах суттєво підвищується рівень конкуренції, і ціна виступає одним із головних її еле-

ментів. Проблеми встановлення цін поряд з питаннями ефективності ціноутворення знаходяться в центрі національної й світової економічної науки та являються сферою прикладення зусиль менеджерів і маркетологів.

Самостійність підприємств у визначенні ціни на власну продукцію вносить певні ризики в процес ціноутворення, адже від рівня і структури ціни залежать обсяги продажів та розмір прибутку. Особливо актуальним встановлення оптимальних цін є для сільськогосподарських підприємств — виробників, які функціонують в кризових умовах.

Знаходження компромісу між задоволенням попиту на продукцію та низькою ефективністю переважної більшості вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників обумовлює необхідність дослідження нових засобів удосконалення господарського механізму і процесів ціноутворення, як основної його складової.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження особливостей формування цін і процесів ціноутворення в аграрному секторі знаходяться постійно в полі зору вітчизняних і зарубіжних науковців, серед них — В.Г. Андрійчук, М.Я. Дем'яненко, П.М. Макаренко, Б.Й. Пасхавер, О.М. Шпичак.

Сучасне ефективне господарювання базується на широкомасштабному використанні інформаційних комп'ютерних технологій та засобів моделювання в управлінні сільськогосподарським підприємством. Разом з тим, з огляду на постійну зміну середовища функціонування сільськогосподарських підприємств, не всі аспекти ціноутворення всебічно досліджені.

Недостатньо опрацьовані в науковому плані питання інформаційного супроводу формування цін в умовах змінного ринкового середовища та інтеграційних очікувань України, використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для підтримки процесів ціноутворення в сільському господарстві, зокрема: автоматизації оперативно-календарного планування в процесі управління витратами як логічної складової форму-вання цін в довготривалих виробничих процесах при змінній вартості ресурсів; диверсифікації маркетингових каналів збуту в умовах фінансової кризи.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є розробка теоретичних і методичних засад та практичних рекомендацій з удосконалення витратно-маркетингового ціноутворення на продукцію сільськогосподарських підприємств засобами комп'ютерних інформаційних технологій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розглядаючи еволюцію концепцій ціноутворення можна виділити чотири основних групи підходів. Вартісна концепція обгрунтовує формування ціни у сфері сільськогосподарського виробництва і з урахуванням тільки фактору пропозиції. Концепція граничної корисності переносить поняття ціни у сферу обігу з орієнтацією на попит.

Концепція взаємодії попиту і пропозиції характерна для сфери маркетингу. Інформативна і комунікативна концепція враховує вплив на ціни й ціноутворення новітніх тенденцій щодо індивідуалізації споживачів, диференціювання продуктів, технічні, комунікаційні та глобалізаційні зміни.

Вітчизняні ціни на сільськогосподарську продукцію в цілому наближуються до світового рівня, а за деякими товарними позиціями — навіть випереджають. Але витрати на виробництво значно перевищують світові показники [2].

Так, ціни на засоби виробництва, можуть коригуватися через ретельний підбір постачальників та оптимізацію строків поставок і платежів. Розмір виробничих, реалізаційних та адміністративних витрат повністю залежить від технології й організації виробництва та вибору каналів збуту, тому має бути предметом постійної уваги з боку менеджерів і маркетологів сільськогосподарських підприємств.

Дослідження показали, що після вступу до СОТ, залишається проблемою не адаптованість системи якості й безпечності сільськогосподарської продукції в Україні до міжнародних норм і правил, що закриває ринки розвинутих країн для української сільськогосподарської продукції і відкриває національний ринок для низькоякісного продовольчого імпорту.

Погіршує конкурентоздатність вітчизняних сільськогосподарських підприємств зниження державної підтримки галузі, адже внаслідок економічної кризи та зобов'язань, взятих країною при вступі до СОТ, бюджетне фінансування сільського господарства значно зменшилось. Глобалізація та досвід розвинених країн доводить необхідність залучення інформаційних технологій в усі бізнес-процеси сільськогосподарських підприємств [1, с. 50].

Нами встановлено, що застосування спеціалізованого програмного забезпечення залежить від потреб сільськогосподарських підприємств та їхніх фінансових можливостей. Аналіз інтернет-технологій дозволяє виділити чотири основні напрями їх використання виробниками сільськогосподарської продукції, а саме: інформаційної підтримки бізнесу, дослідження ринку, комунікації та електронної комерції.

Засоби математичного моделювання надають інструментарій для оптимізації як витратної, так і маркетингової частки ціни. Їх використання є ефективним, безризиковим і, що важливо, маловитратним підходом. Для оцінки ефективності залучених інформаційних технологій і здійснених заходів для витратного ціноутворення пропонується використовувати відносні показники економії витрат у розрізі окремих видів сільськогосподарської продукції.

Базою порівняння можуть виступати також нормативні витрати. Для оцінки ефективності виконаних заходів для маркетингового ціноутворення на сільськогосподарську продукцію нами пропонується використовувати відносні показники індексу рівня цін:

$$Іцр = Цп / Цр,\ Іцг = Цп / Цг \quad (1),$$

де Іцг, Іцр — галузевий та регіональний індекси ціни реалізації; Цп, Цг, Цр — ціна реалізації 1 ц продукції відповідно сільськогосподарським підприємством, по галузі та в регіоні, грн. При Іцг<1 та Іцр<1 є певний коридор для використання ковзних цін відповідно до цінової тактики, як-то сезонні знижки, знижки на певні групи сировини тощо.

В умовах глобальної кризи однією з провідних стратегій виживання сільськогосподарських підприємств є орієнтація на зниження собівартості продукції, як головної складової ціни реалізації продукції. З огляду на це ми пропонуємо залучати для формування ціни виробника методичні основи логістичного календарно-ресурсного управління витратами.

Спочатку введемо умовні позначення. Нехай у виробничому процесі задіяні N видів ресурсів, що забезпечують виконання K видів технологічних процесів. Позначимо через T тривалість виробничого циклу, а через t — поточний момент часу.

Для кожного виду робіт технологією визначено ряд важливих характеристик:

1. Технологічну тривалість роботи. Нехай t_k^s — момент початку, а t_k^f — момент закінчення k-ої роботи. Тоді тривалість k-ої роботи буде складати $t_k^f - t_k^s$, k=1..K. Відповідно тривалість виробничого циклу $T = t_K^f - t_1^s$.

2. Потребу в ресурсах. Будемо вважати, що a_{nk} — обсяг ресурсів n-го виду для k-ої роботи, n=1..N, k=1..K.

3. Вартість n-го виду ресурсу для k-ої роботи визначається через його ціну p_n^t і фактичний чи нормативний обсяг, тобто $p_n^t \cdot a_{nk}^t$.

У логістичній календарно-ресурсній моделі виділено три головні блоки обмежень. Перший блок обмежень описує умови щодо тривалості окремих робіт і виробничого циклу в цілому з урахуванням технології та організаційних аспектів. Зазначена тривалість не повинна бути меншою мінімального періоду та перевищувати максимальний термін:

$$\Delta t_k^{\min} \le t_k^f - t_k^s \le \Delta t_k^{\max},\ T^{\min} \le t_K^f - t_1^s \le T^{\max} \quad (2),$$

Другий блок обмежень описує умови щодо потреб в конкретних ресурсах у момент часу t:

$$\sum_k a_{nk}^t \le A_n \quad (3),$$

де A_n — загальний наявний або потрібний обсяг n-го виду ресурсу на сільськогосподарському підприємстві; a_{nk}^t — кількість ресурсу n-го виду для k-ої роботи.

Третя підсистема обмежень описує умови щодо зв'язків між окремими технологічними операціями, що мають конкретизуватись для кожного виробничого процесу сільськогосподарського підприємства. Якщо робота k_2 повинна початись не раніше, ніж закінчиться робота k_1, то $t_{k1}^f \le t_{k2}^s$.

Якщо роботи повинні розпочатись одночасно, то обмеження матиме вигляд: $t_{k1}^s = t_{k2}^s$. Для розробки цього блоку обмежень доцільно скористатися сітьовими графіками або матричною формою подачі зв'язків. В якості критеріїв оптимальності описуваної моделі слід використовувати: час $T = t_K^f - t_1^s \to \min$, якщо ставиться на меті максимальне використання наявних виробничих потужностей; обсяги ресурсів $\sum_k a_{nk}^t \to \min$, при орієнтації на економію ресурсів; вартість ресурсів $\sum_{n,k,t} p_n^t \cdot a_{nk}^t \to \min$ — одна з головних і постійних цілей, котра знаходиться в прямій залежності від перших двох та ціни ресурсів, адже збільшення періоду сільськогосподарського виробництва автоматично призводить до зростання розміру витрат.

Перевагами пропонованої моделі є можливість варіативності блоків обмежень у залежності від зміни критеріїв та застосування для стратегічного і оперативного планування й управління витратами. Ефективне господарювання передбачає не тільки витратну оптимізацію виробництва, але й його належне матеріальне і маркетингове забезпечення.

Сучасним інструментом бізнесу є представництво сільськогосподарських підприємств у глобальній мережі Інтернет. Основними цілями його створення є просування компанії, просування й продаж продукції, залучення постачальників і покупців, підтримка інвесторів та філій, вихід на регіональні вітчизняні та зарубіжні ринки.

ВИСНОВКИ

Враховуючи особливості аграрного ринку, пропонуємо обмежити види цін, що використовуються в сільському господарстві, роздрібними, оптовими, закупівельними, трансфертними, світовими цінами, тарифами на послуги та цінами на засоби виробництва. При розробці цінової політики щодо сільськогосподарської продукції нами рекомендується враховувати комплексність функцій цін. Серед них найбільш актуальні обліково-вимірювальна, розподільча, регулююча, інформаційна, соціальна і зовнішньоторговельна.

Вільне ціноутворення на сільськогосподарську продукцію повинно враховувати її сезонний і соціальний характер, тривалий виробничий цикл, територіальну розосередженість виробників і постачальників, високий рівень конкуренції та низьку інформованість виробників про стан і кон'юнктуру ринку, а також засоби державного регулювання в цій галузі. Ціноутворення в сільськогосподарському виробництві ускладнюють нерегульовані обсяги пропозиції.

Комплексне використання витратних і маркетингових методів ціноутворення виробниками сільськогосподарської продукції повинно враховувати цінову політику сільськогосподарського підприємства, його частку й тип ринку, вид і якість продукції та цільову групу споживачів. Щоб уникнути цінових ризиків, дрібним підприємствам слід орієнтуватися на середні ціни ринку.

Активним ціноутворенням варто займатися великим і середнім підприємствам, а особливо — регіональним лідерам продажів. Витратні методи доцільно застосовувати всім виробникам для визначення мінімальних цін та обсягів реалізації сільськогосподарської сировини.

Література:

1. Безкоровайна С.В. Дослідження підходів до формування цінової стратегії підприємства / С.В. Безкоровайна //Актуальні проблеми економіки. — 2003. — № 2 (20). — С. 49—52.

2. Волошенко А.В. Визначення та принципи цінової політики України / А.В. Волошенко //Актуальні проблеми економіки. — 2009. — №12. — С. 45—50.

3. Пасхавер Б. Продовольча доступність / Б. Пасхавер // Економіка України. — 2001. — № 7. — С. 69—77.

4. Лукінов І.І. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України / І.І. Лукінов, П.Т. Саблук // Економіка України. — 2000. — № 8. — С. 3—36.

References:

1. Bezkorovajnaja, S.V. (2003), "The research of approaches to formation of price strategy of the enterprise", Actualni problemu ekonomiki, vol. 2 (20), pp. 49—52.

2. Voloshenko, A.V. (2009), "The definition and principles of price policy of Ukraine", Actualni problemu ekonomiki, vol. 12, pp. 45—50.

3. Pashaver, B. (2013), "The food production availability", Ekonomika Ukrainu, vol. 7, pp. 69—77.

4. Lukinov, I.I. and Sabluk, P.T. (2000), "About strategy of transformation of agrarian and industrial complex and maintenance of food safety of Ukraine", Ekonomika Ukrainu, vol. 8, pp. 3—36.

Стаття надійшла до редакції 23.11.2014 р.

УДК 338.49:681.3

О. В. Гончаренко,
к. е. н., доцент, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

O. Goncharenko,
PhD, Associate Professor,
associate professor of department of economic theory and agrarian economics, Dnepropetrovsk state agrarian university

INFRASTRUCTURE SOFTWARE INNOVATION OF AGRICULTURAL PRODUCTION

Досліджено стан інфраструктурного забезпечення інноваційного процесу в агропромисловому виробництві.

Запропоновано етапи формування і розвитку інноваційної інфраструктури з визначальною роллю інформаційно-консультаційного забезпечення.

Доведено, що незмінність наявного стану інфраструктурного забезпечення інноваційного процесу фактично веде до втрати експериментально-виробничої бази основного продуцента агроновацій НААНУ і суттєвого зменшення впливу аграрної науки на розвиток агропромисового виробництва.

Для інтеграції аграрної науки у ринкове середовище та забезпечення реалізації програм інноваційного розвитку обгрунтовано створення єдиного Інноваційного парку на умовах державно-приватного партнерства. Такий "синтез" державної присутності на перших етапах інноваційного процесу та покладання на ринкову інфраструктуру на останніх етапах зберігає можливість регулювання наукоємного ринку та сприяє комерціалізації агроінновацій. Координація трансферно-технологічної науково-виробничої структури за трьома рівнями (центр, зона, регіон) з представництвом практично у всіх областях України має стати платформою для зростання ролі аграрної науки в інноваційному розвитку агропромислового виробництва.

The state of infrastructure software innovation process in agricultural production.

The stages of formation and development of innovative infrastructure of defining the role of the guidance.

It is proved that the current state of infrastructure consistently providing innovative process actually leads to the loss of experimental and production base of the main producers ahronovatsiy Academies and significantly reduce the impact of agricultural research for development ahropromysovoho production.

To integrate agricultural research in the market environment and implementation of innovative development programs grounded create a single Innovation Park on public-private partnership. Such a "synthesis" of state presence in the early stages of the innovation process and reliance on market infrastructure in the final stages retains the ability to adjust high-tech market and facilitate commercialization ahroinnovatsiy. Coordination transfer and technological research and production structure at three levels (center, zone, region) with representation in almost all regions of Ukraine, has become a platform for the growing role of agricultural science in the innovation of agricultural production.

Ключові слова: агропромислове виробництво, інновація, інноваційний розвиток, інноваційний процес, інфраструктура.

Key words: agricultural production, innovation, innovative development, innovation process, infrastructure.

ВСТУП

Переведення агропромислового виробництва на інноваційний шлях розвитку вимагає пошуку і реалізації нових інституціональних форм забезпечення модернізаційних процесів або трансформації вже існуючих інститутів. Найважливішим завданням, яке мають вирішити нові інституціональні форми є забезпечення комерціалізації інновацій, формування попиту на інноваційні продукти. Реалізувати цю

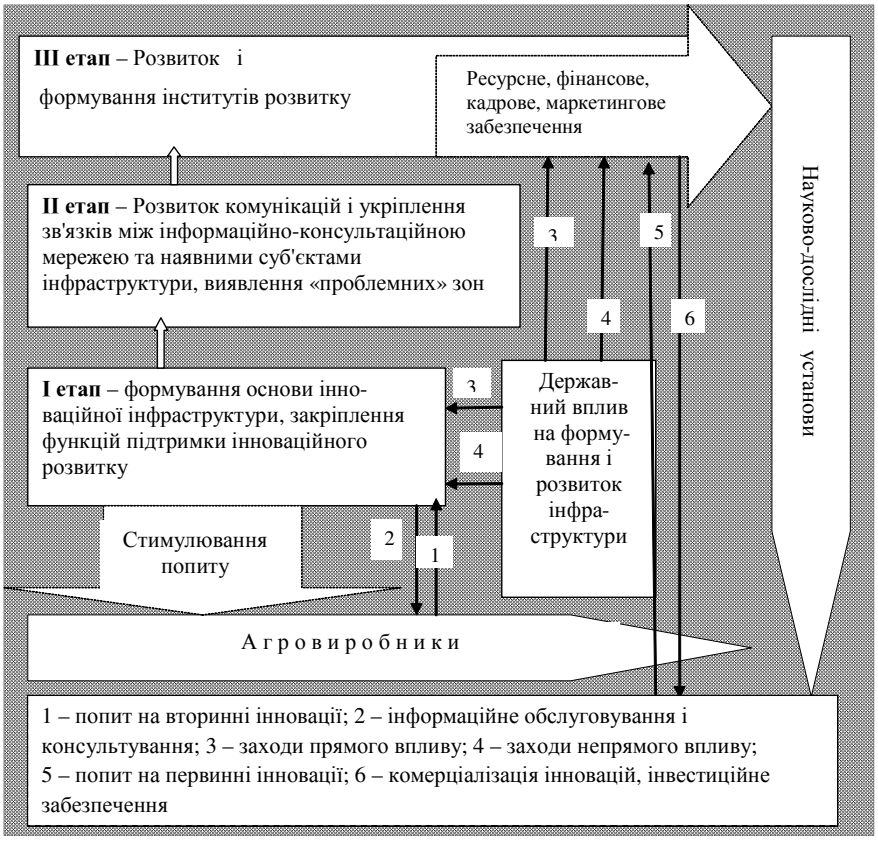

Рис. 1. Етапи формування інноваційної інфраструктури в агропромисловому виробництві

роль можна тільки спираючись на складну і системну взаємодію з майбутніми споживачами продуктів інноваційних процесів, із забезпеченням їх тісного зв'язку з ринком, а не ринку з продуктами. Такий підхід, на наш погляд, прискорить технологічний цикл від "ідеї до ринку" та скоротить непродуктивне використання інноваційних ресурсів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питанням практичного забезпечення організації інноваційного процесу в агропромисловому виробництві та пошуку шляхів його активізації присвятили наукові дослідження закордонні і вітчизняні вчені: А. Балян, А. Голубев, О. Дацій, В. Дементьєв [1; 2; 3; 4], Л. Курило, М. Малік, П. Саблук, С. Тивончук, Л. Федулова, О. Шпикуляк, О. Шубравська [6; 8; 10; 11; 12].

Дослідження стану інноваційного процесу в агропромисловому виробництві свідчить про низьку якість інноваційної інфраструктури, відсутність дієвих механізмів впроваджувальної діяльності і інформаційного забезпечення. Низька активність інноваційного процесу в агропромисловому виробництві, необхідність визначення чинників стимулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва, пошук шляхів розв'язання інституціональних проблем, що перешкоджають інноваційному розвитку, — зумовлює подальшу розробку проблем інфраструктурного забезпечення та інституціонального регулювання інноваційного розвитку.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою даної статті є аналіз наявного стану інноваційної інфраструктури та обгрунтування напрямів модернізації інфраструктурного забезпечення інноваційного процесу в агропромисловому виробництві.

РЕЗУЛЬТАТИ

Інфраструктурне забезпечення інноваційного процесу відіграє вирішальне значення у формуванні попиту на агроновації. В цьому контексті потрібна модернізація наявної інфраструктури та додаткове створення нових об'єктів інфраструктури, що мали б системний зв'язок та виконували стимулюючі і забезпечуючі функції. З огляду на наявний стан інноваційного процесу стимулюючі функції мають стати первинними, а забезпечуючі вторинними. Для реалізації даного функціонального потенціалу пропонуємо запровадження наступних етапів формування і розвитку інноваційної інфраструктури з визначальною роллю інформаційно-консультаційного забезпечення (рис. 1).

У той же час інноваційна інфраструктура має в достатній мірі охоплювати всі етапи та результати інноваційного процесу. Завданням держави на першому етапі є забезпечення роботи інформаційно-комунікаційної мережі з наданням пріоритетності функцій підтримки інноваційного розвитку агровиробників. На другому етапі втручання держави може бути мінімальним, а ініціаторами укріплення зв'язків учасників інноваційного процесу стануть інформаційно-консультаційні служби, що створять "імпульси" інноваційної активності.

На третьому етапі підтримка може бути збільшена через забезпечення створення нових суб'єктів інфраструктури, залучення інвестицій для інноваційних проектів за участі державного і приватного капіталів, покращення інноваційного клімату.

Очевидно, що підвищення конкурентоспроможності та ефективності діяльності аграрних підприємств неможливе без інформації про новітні прикладні та фундаментальні дослідження, для чого потрібні найтісніші зв'язки з первинними джерелами фундаментальної науки, що представлені ВНЗ, НДІ та академічним сектором науки. Установи освітнього та науково-дослідного сектору також зацікавлені у безпосередньому співробітництві з агропромисловими

підприємствами через пошук фінансування своїх розробок і можливостей їх комерціалізації. Таке співробітництво вимагає утворення різноманітних форм інтеграції науки з промисловістю, зокрема, створення наукових або інноваційних парків.

Незмінність наявного стану інфраструктурного забезпечення інноваційного процесу фактично веде до втрати експериментально-виробничої бази основного продуцента агроновацій НААНУ і суттєвого зменшення впливу аграрної науки на розвиток агропромислового виробництва.

Найуразливішим є перший етап інноваційного процесу — створення агроновацій, де інфраструктурний стан має рутінізований пострадянський характер. Аграрна наука досить складно адаптується до потреб часу, іноді базується на доволі обмеженій недостатньо концентрованій і низькоспеціалізованій експериментально-виробничій базі, має консервативну систему продукування знань з обмеженим державним фінансуванням і відповідно є низько мотивованою. Звідси втрата зв'язків між етапами процесу, низька конкурентоспроможність, обмежена кількість високотехнологічних розробок [1, с. 44—45].

Друга стадія інноваційного процесу, що колись супроводжувалась системою прикладних науково-виробничих мереж (насінництва, племінної справи) не продукує повноцінний трансфер новацій ні за територіальним ні за виробничим принципом. Невпорядкованість процесу підсилює поширення різного роду посередників, структур-підрядників, які віддаляють реального споживача новацій від їх розробників та сповільнюють сам процес перетворення нововведення в інновацію. Отже, значною проблемою на даній стадії є брак інноваційно-підприємницьких структур, що діють в єдиному узгодженому керунку з розробниками новацій і поєднують інтереси наукових установ і експериментально-виробничих організацій і спільно діють з різними суб'єктами інноваційного процесу та аграрної сфери.

Імперативність поширення високотехнологічних розробок робить надзвичайно важливим узгодження інфраструктурних елементів етапу створення інновацій при проведенні фундаментальних і прикладних досліджень з стадією апробації, що вимагає перегляду спрямування діяльності Центрів наукового забезпечення агропромислового виробництва в регіонах в напрямку суміщення функцій координації досліджень з функцією апробації інноваційних розробок, що в свою чергу потребує об'єднанння їх інформаційних мереж і інфраструктурних завдань.

Формування ефективної системи трансферу інновацій наукових установ і їх експериментальної бази здатне вплинути на перерозподіл джерел фінансування інновацій, шляхом зменшення частки державного бюджету і збільшення фінансування прикладних наукових досліджень приватним коштом. Державні обмежені ресурси мають використовуватись для фінансування стратегічних напрямків і пріоритетних програм.

Важливим є створення єдиної науково-виробничої мережі, що об'єднує структури, які створюють і супроводжують впровадження науково — технічної продукції та структури, що забезпечують апробацію і трансфер на ринок інноваційної продукції. При цьому в такій єдиній мережі можна поєднати галузевий і територіальний принцип формування інноваційних структур. У сфері трансферного забезпечення залучені бізнес-структури можуть діяти в межах державно-приватного партнерства.

Достатньо слабкою ланкою є сфера управління експериментальними базами. Ситуація потребує переходу на холдингову систему управління державною експериментальною базою з перерозподілом прав і обов'язків між центром і регіонами та спрямуванням роботи на задоволення інноваційного попиту. Для інтеграції аграрної науки у ринкове середовище та забезпечення реалізації програм інноваційного розвитку доцільне створення єдиного Інноваційного парку на умовах державно-приватного партнерства. Такий "синтез" державної присутності на перших етапах інноваційного процесу та покладання на ринкову інфраструктуру на останніх етапах зберігає можливість регулювання наукоємного ринку та сприяє комерціалізації агроінновацій. Координація трансферно-технологічної науково-виробничої структури за трьома рівнями (центр, зона, регіон) з представництвом практично у всіх областях України, має стати платформою для зростання ролі аграрної науки в інноваційному розвитку агропромислового виробництва [7]. Інноваційний парк за аналогією з Науковим парком є структурою, що створюється з ініціативи наукового закладу (вищого навчального закладу) шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів наукового парку. Враховуючи, що ініціатором такого утворення може виступати основний продуцент агроновацій — НААНУ, та виходячи з стратегічних завдань розвитку агропромислового виробництва, — вважаємо, що така структура може називатися Інноваційним парком. Так, якщо науковий парк створюється з метою розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі чи науковій установі, ефективного та раціонального використання наявного наукового потенціалу, матеріально-технічної бази для комерціалізації результатів наукових досліджень і їх впровадження на вітчизняному та закордонному ринках, то інноваційний парк може сприяти цим процесам у масштабах всього агропромислового виробництва. Безперечним пріоритетом має стати безумовно інноваційний напрям діяльності, що відповідають меті створення парку, профілю та спеціалізації наукової установи (які є базовими елементами інноваційного парку), враховують потреби регіонів, та узгоджуються з напрямами діяльності, визначеними стратегією розвитку агросфери. Інноваційний парк має забезпечути виконання таких функцій: створення інноваційних продуктів, їх комерціалізацію; організацію і забезпечення виробництва інноваційної продукції; інформаційне, методичне, правове, консалтингове забезпечення інноваційного процесу; стимулювання розвитку інноваційного підприємництва; залучення венчурного капіталу; розвиток міжнародної співпраці.

Механізм співробітництва між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, приватним сектором у вигляді державно приватного партнерства дозволяє забезпечувати узгодження та врахування взаємних інтересів держави і бізнесу в реалізації спільних інноваційно-інвестиційних проектів, цільових галузевих програм тощо. Для держави основними перевагами такого партнерства є активізація інвестиційної діяльності, ефективне управління майном, підвищення ефективності ринкової інфраструктури, стимулювання підприємницької діяльності. Для приватного бізнесу переваги, насамперед, полягають у доступі до ресурсів, використання яких раніше було неможливим, спрощенні дозвільних процедур, розширенні можливості отримання кредитів на пільгових умовах під державні гарантії [9].

Оскільки інноваційний парк виступає певним ядром поширення високотехнологічного агропромислового виробництва, то організаційною формою його функціонування може бути обраний кластерний механізм (рис. 2).

Так, одним з найбільш ефективних способів комерціалізації інтелектуальної власності є формування інноваційних проектів. Цей спосіб має своєю основою системний підхід.

Інноваційний проект є системою взаємозв'язаних цілей і шляхів їх досягнення, що утворюють комплекс виробничих, організаційних, управлінських, соціальних і інших заходів.

Формування інноваційних проектів грунтується на тісному поєднанні зусиль держави і приватного підприємництва.

ВИСНОВКИ

Формування інноваційного парку дозволить об'єднати в єдину інноваційну мережу державні дослідні господарства та недержавні базові господарства у всіх регіонах. За умов державно-приватного партнерства договірні відносини встановляться між галузевими науковими установами НААН, іншими науковими установами, товарними господарствами, переробниками та споживачами сільськогосподарської продукції і продовольства. До діяльності інноваційних бізнес-інкубаторів можуть бути залучені на певних умовах інвестори інноваційно-інвестиційних бізнес-проектів, кредитори, трейдери, обслуговуючі структури.

Реалізація інноваційних проектів натрапляє на багато перешкод. Одним з бар'єрів є, передусім, несформованість нормативно-правового поля комерціалізації інтелектуальної власності і недооцінки ролі інституту трансферу нових технологій і інших нововведень. Системний підхід стримується значною розгалуженістю інноваційної інфраструктури, неузгодженістю загальнодержавного, регіонального і підприємницького механізмів підтримки інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

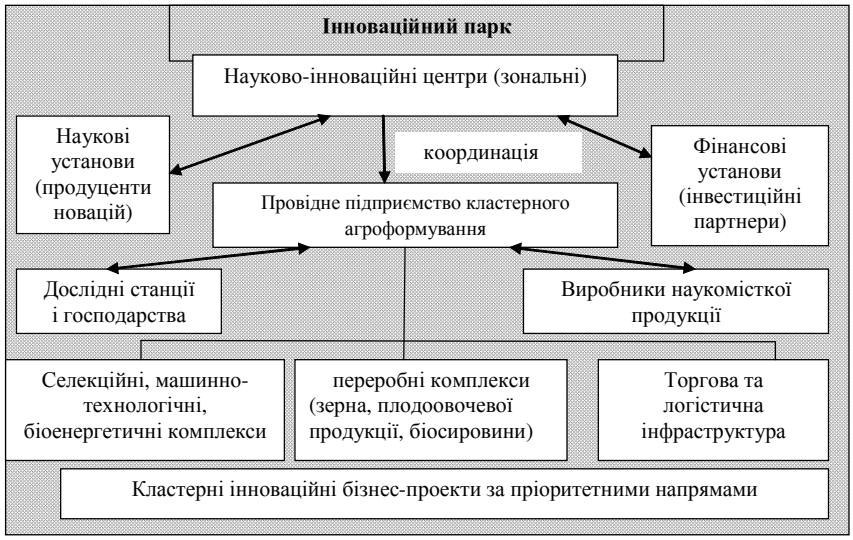

Рис. 2. Кластерний механізм ринкової інтеграції агропромислового виробництва

Завдання комерціалізації інтелектуальної власності та інновацій може бути вирішеним при використанні кластерного підходу до управління. Послідовна реалізація властивих кластерному підходу особливостей до інноваційного розвитку супроводжується повнішим поєднанням конкуренції, довіри і співпраці суб'єктів різних етапів інноваційного процесу, кооперацією праці і виробництва, формування відповідної інфраструктури.

Література:

1. Балян А.В. Проблеми інноваційної діяльності в аграрній сфері та шляхи їх розв'язання [Текст] / А.В. Балян // Агроінком. — 2013. — № 7—9. — С. 44—47.

2. Дацій О.І. Фінансове забезпечення інновацій в агропромисловому комплексі України [Текст] / О.І. Дацій// Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку. — 2011. — № 1. — С. 65—76.

3. Дементьєв В.В. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз [Текст] / В.В. Дементьєв, В.П. Вишневський // Економічна теорія. — 2011. — № 3. — С. 5—20.

4. Заболотько А.А. Стратегия инновационного развития [Текст] / А. Заболотько // Вопросы регулирования экономики.— 2013. — Том 4. — № 2.— С. 87—93.

5. Институциональные проблемы эффективного государства / Под ред. В.В. Дементьева, Р.М. Нуреева. — Донецк: ДонНТУ, 2011. — 372 с.

6. Малік М.Й. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк, О.Ю. Лузан // Економіка АПК. — 2013. — № 4. — С. 86—92.

7. Модель інноваційного розвитку НААН [Текст]: (організаційні положення) — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://old.uaan.gov.ua/ sites/default/files/ model_innovaciynogo_rozvitku_naan

8. Саблук П.Т. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило. — К.: ННЦ ІАЕ, 2010. — 706 с.

9. Сільське господарство України [статистичний збірник] / за ред. М.С.Власенка. — К.: Держстат України, 2013. — 392 с.

10. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення / Л. Федулова // Економічна теорія. — 2013. — № 2. — С. 28—45.

11. Федулова Л.І. Концептуальна модель інноваційної стратегії України [Текст] /Л.І. Федулова // Економіка і прогнозування. — 2012. — № 1. — С. 87—100.

12. Шубравська О.В. Перспективи модернізації аграрного сектору України [Текст] / О.В. Шубравська, К.О. Прокопенко // Економіка України. — 2013. — № 8 (261). — С. 64—76.

References:

1. Balyan, A.V. (2013), "Problems innovation in agriculture and solutions", Agroinkom, vol 7—9, pp. 44—47.

2. Datsiy, O.I. (2011), "Finansove zabezpechennya innovatsiy agropromislovomu kompleksi in Ukraine", Problem investitsino-inovatsionogo rozvitku, vol. 1, pp. 65—76.

3. Dementiev, V.V. and Vichnevckii, B.P. (2011), "Why Ukraine the not innovative state: institutional analysis", Ekonomichna teoria, vol. 3, pp. 5—20.

4. Zabolotko, A.A. (2013), "The strategy of innovative development", Voprosy rerulirovanya economiky, vol. 2, pp. 87—93.

5. Dementiev, V.V. and Nureev, R.M. (2011), Institucional'nye problemy jeffektivnogo gosudarstva [Institutional problems of effective state], DonNTU, Donetsk, Ukraine.

6. Malik, M.U. Shpikyliak, O.G. and Lyzan, O.Y. (2013), "Institutes and institutions in the development of integration processes in agriculture", Ekonomica APK, vol. 4, pp. 86—92.

7. "Model Innovation Development NAAS: (organizational issues)", available at: http://old.uaan.gov.ua/sites/default/files/model_innovaciynogo_rozvitku_naan_ (Accessed 16 December 2014).

8. Sabluk, P.T. Shpikuliak, O.G. and Kurilo, L.I. (2010), Innovatiinai diulnist v agrarnii sferi:instutusionalnii aspekt [Innovation activities in the agricultural sector: institutional aspects], NNZ IAE, Kyiv, Ukraine.

9. Vlasenko, M.S. (2013), Sylcke gospodarstvo Ukrainy [Agriculture of Ukraine], Dergstat Ukrainian, Kyiv, Ukraine.

10. Fedulova, L. (2013). "Innovative development: the evolution of attitudes and awareness of the problems of modern", Ekonomichna teoria, vol. 2, pp. 28—45.

11. Fedulova, L. (2012), "Conceptual model of innovation strategy Ukraine", Ekonomica i prognozuvaniy, vol. 1, pp. 87—100.

12. Shybravska, O.B. and Prokopenko, K.O. (2013), "Prospects for the modernization of the agricultural sector of Ukraine", Ekonomica Ukrainy, vol. 8, pp. 64—76.

Стаття надійшла до редакції 01.12.2014 р.

УДК 336.7

М. Ю. Ананьєв,
старший викладач кафедри міжнародних фінансів ДВНЗ "КНЕУ ім. В. Гетьмана"

ОРГАНІЗАЦІЙНО-РЕГУЛЯТИВНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ФОНДОВИХ РИНКІВ

M. Ananiev,
senior lecturer of International Finance department of "Kyiv National Economic University named after V. Hetman"

ORGANIZATIONAL AND REGULATORY FACTORS OF STOCK MARKETS DEVELOPMENT

Стаття спрямована на дослідження та аналіз організаційно-регулятивних факторів розвитку ринку цінних паперів. Вона охоплює думки різних вчених та синтезує їх в окрему групу вищезазначених факторів. У статті зазначенно найбільш ключові, на думку автора, організаційно-регулятивні фактори впливу на фондовий ринок.

This article aims to study and analyze organizational and regulatory factors of securities market development. It covers various academic opinions of scientists and synthesizes them into a separate group of factors that mentioned above. According to author, the paper indicating the most crucial organizational and regulatory impacts on the stock market development.

Ключові слова: ринок цінних паперів, інфраструктурне облаштування, моделі регуляції, правове забезпечення, організаційна фрагментарність.

Key words: securities market, infrastructure improvement, regulation models, legal support, organizational fragmentation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Динамічний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій трансформував організаційно-регулятивну архітектуру глобального ринку цінних паперів. Поява світової Інтернет мережі та процеси лібералізації і дерегуляції на ринках, що розвиваються якісно прискорили процеси фінансової глобалізації, що в результаті призвело до більш інтенсивного руху капіталу. Інтенсифікація фінансових потоків між регіонами світу оживила та прискорила розвиток багатьох емергентних економік. Однак в умовах більш вільного та динамічного руху капіталу розвиток світового господарства і окремих країн став більш волатильним і вразливим, розширюючи межі системного ризику. Саме за рахунок ефективної організації елементів інфраструктури ринку цінних паперів (далі — РЦП), забезпеченням його необхідною та своєчасною нормативно-правовою базою, а також адаптованими до потреб ринку регулятивними інститутами, — надають реальному сектору економіки додатковий більш ефективний в порівнянні з банківським кредитом механізм залучення фінансових ресурсів. Лише ринки цінних паперів в умовах динамічного розвитку глобальної економіки, плаваючих валютних курсів та високої мобільності капіталу можуть забезпечити міжнародну стабільність.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика даного дослідження активно розглядається в наукових дослідження як вітчизняних авторів, зокрема: О.М. Мозговий, М.О. Бурмака, Л.Б. Долінський, І.В. Вахрушин, Я.М. Міркін, В.А. Галанова, С.З. Мошенський, А.Ю. Молодкін та інші, а також іноземних: Л. Піатті, С. Ноя, Р. Подперія, М. Тейлор, А. Флемінг, П. Беннет, Л. Вай тощо. Також, багато матеріалу даної тематики можна зустріти в працях міжнародних організацій, зокрема: Світової федерації фондових бірж, Міжнародного банку розрахунків, Міжнародної організації комісій з цінних паперів тощо. Проте дані дослідження концентрують свою увагу на окремих складових висунутого автором питання.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є збір, аналіз та узагальнення наукових досліджень з питань організаційно-регулятивних факторів розвитку ринків цінних паперів. Автором було зроблено спробу систематизувати та відобразити загальну картину ключових, на його думку, організаційно-регулятивних чинників, що впливають на розвиток ринку цінних паперів, торкаються прав та гарантій інвесторів, а також фінансового забезпечення реального сектору економіки.

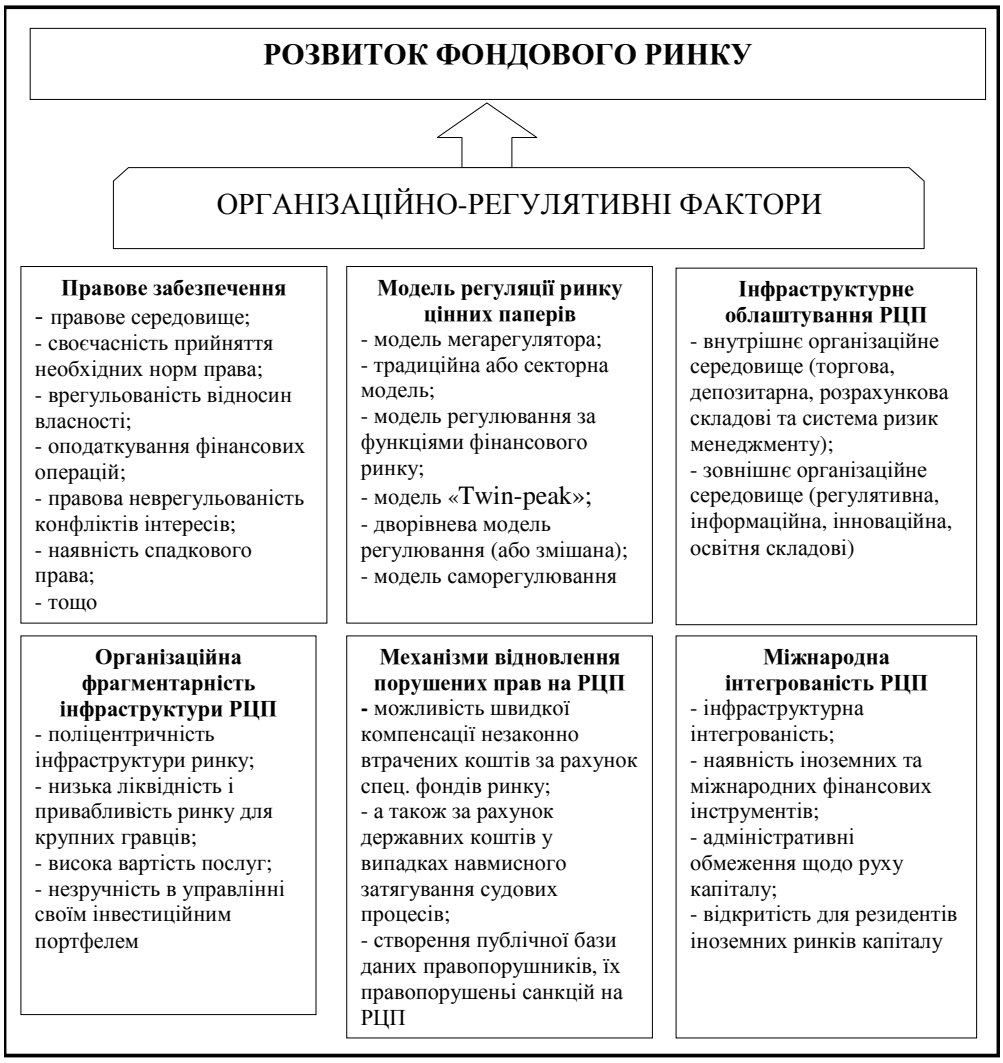

Рис. 1. Групи організаційно-регулятивних факторів розвитку фондових ринків

Створено автором.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Організація ринку цінних паперів розглядається як комплекс заходів або дій, спрямованих на одержання оптимальних його параметрів задля найбільшої ефективності його використання. В словнику С.В. Мочерного зазначено, що "організація" — сукупність процесів або дій, що зумовлюють об'єднання елементів, частин у ціле, утворення життєздатної стійкої системи; внутрішня впорядкованість, взаємодія відносно незалежних частин цілого, зумовлена його будовою [1].

З авторської точки зору, весь блок організаційно-регулятивних факторів розвитку фондових ринків можна поділити на такі групи, що схематично відображені на рисунку 1.

Фондовий ринок є одним із найбільш регламентованих та регульованих ринків у світі. Рух капіталів, який відбувається через випуск і обіг різних видів цінних паперів та їх похідних, здійснюється у тісному зв'язку з системою законодавства та відносин власності, що склалися у державі. Сама специфіка ринку, що розкривається через його: масовість, рух великих обсягів капіталу, вимоги в його прозорості, справедливого ціноутворення, ризики, волатильність, захист прав учасників ринку тощо — порушують питання про створення надійної системи управління даним ринком через введення чисельних норм та правил, а також формування необхідних регулятивних та організаційних інститутів.

Правове забезпечення як фактор впливу на розвиток фондового ринку. Під правовим забезпеченням розуміється процес своєчасного прийняття необхідних для розвитку фондового ринку норм права. Головне їх завдання — це реалізація основних засад ринку цінних паперів, що були визначені в документі IOSCO "Цілі і принципи регулювання ринку цінних паперів": захист інвесторів; забезпечення функціонування справедливого, ефективного та прозорого ринку; зниження системних ризиків [2].

Як зазначає у своїй праці М.О. Бурмака, законодавство, що регулює фондові ринки, істотно відрізняється у різних країнах. Те, що детально регламентується законом у одній країні, носить неформальний характер або забезпечується саморегулюванням у іншій. Наприклад, законодавство про компанії у Німеччині вимагає, щоб до складу незалежної наглядової ради входили тільки зовнішні директори. В США теж саме завдання вирішується за допомогою правил Нью-Йоркської фондової біржі, яка приписує всім компаніям, акції яких котируються на біржі, створювати комітети по аудиту, до складу яких входять зовнішні директори. Тоді як у Великобританії ця мета досягається за допомогою доб-

Англосаксонська	Романо-германська	Релігійна
Основні характеристики		
- відсутність рецепції римського права; - суддівський за своєю природою та змістом характер права; - розвиток загального права юристами-практиками; - менш абстрактний характер норм, ніж у романо-германському праві; - виокремлення в англосаксонському праві прецедентного та статутного права; - непоширеність кодифікації. ***Правові системи, що належать сюди:*** - правова система Великобританії; - правова система США; - правові системи країн Співдружності нації	- домінування нормативно-правового акта як джерела права; - поділ системи права на публічне та приватне право; - диференціація та кодифікація галузей права; - нормативність права, розгляд норм права як загального правила поведінки, встановленого законодавцем. ***Правові системи, що належать сюди:*** - романська група правових систем (Італія, Франція, Іспанія та ін.); - германська група (Німеччина, Австрія); - скандинавська група (Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія, Ісландія); - латиноамериканська (Аргентина, Бразилія, Чилі, Парагвай, Уругвай та ін.); - східно-європейська (Росія, Білорусь, Україна)	- нерозривний зв'язок з релігією; - персональний характер дії права; - часто не визнається принцип формальної рівності прав людини. ***Правові системи, що належать сюди:*** - ісламське право (Саудівська Аравія, Іран, Лівія, Пакистан, Єгипет, Сирія, Мавританія та ін.); - канонічне право (Ватикан); - іудейське право (Ізраїль); - індуське право (Індія, Бірма, Сінгапур, Малайзія).

Рис. 2. Коротка характеристика правових систем

ровільного кодексу — так званого кодексу Кедбері. Отже, не дивлячись на зазначені відмінності правового забезпечення, ці правові норми направлені на досягнення однакової мети — забезпечити справедливість, ефективність та відкритість фондових ринків [3, с. 243].

З усієї сукупності факторів правового забезпечення, що впливають на розвиток, фондових ринків, автор зосереджує увагу саме на таких як: правове середовище (тобто, яку правову систему використовує країна); своєчасність прийняття необхідних норм права; врегульованість відносин власності; оподаткування фінансових операцій; наявність спадкового права; правова врегульованість конфліктів інтересів тощо.

Світова практика показує, що для розвитку фондового ринку найбільш цікавими є: англосаксонська, романо-германська, релігійна правові системи. Основні характеристики яких представленні на рисунку 2.

Якщо ми проаналізуємо сучасну світову географію розміщення найбільш розвинених ринків цінних паперів, то виявиться, що на першому місці з найбільш сприятливих правових систем для розвитку фондового ринку є англосаксонська, а за нею — романо-германська.

На основі компаративного аналізу вітчизняної та зарубіжної правової бази функціонування ринків цінних паперів виявлено, що країнам англосаксонської правової сім'ї притаманний аналітичний підхід до правового врегулювання суспільних відносин (тобто вони намагаються законодавчо прописати і врегулювати всі наявні суспільні відносини), тоді як представники романо-германської правової сім'ї використовують синтезуючий підхід (тобто намагаються узагальнити всі подібні суспільні відносини, виявити їх ознаки і, таким чином, одним нормативно-правовим приписом врегулювати цілу групу однорідних суспільних відносин).

Своєчасність правового врегулювання суспільних відносин на фінансових ринках є запорукою їх стабільності. Однак, сучасний світовий досвід показує, що нормотворчі органи жодної країни в світі не встигають за розвитком фінансової інженерії (наприклад, несвоєчасне врегулювання питання щодо "непокритої торгівлі на пониження; використання кредитно-дефолтних свопів тощо). Це все створює загрозу для стійкого економічного розвитку і формує потребу у перегляді стратегії нормативного забезпечення ринку та його регулювання. Розвиток інформаційно-комунікаційних систем вимагає від регуляторів та його учасників більш мобільних, оперативних та інтегрованих у ринок систем регуляції задля швидкого одержання, обробки та аналізу інформації і відповідно попередження негативних наслідків та економічних шоків. Для того щоб, вчасно забезпечувати фондовий ринок необхідними правовими нормами, потрібно перейти на такий принцип права як: "дозволено лише те, що прописано законом", тобто, якщо виникає потреба у створені чогось нового (наприклад, фінансового інструменту), то учасники ринку ставлять до відома регулятор і разом продумують як ці відносини регламентувати. А на сьогодні діє принцип: "дозволено все, що не заборонено законом", тобто це дає можливості учасникам ринку використовувати як існуючі прогалини у чинному законодавстві, так і відсутність відповідних норм. Таким чином, регулятор повинен направляти творчий потенціал ринку у правильне русло та попереджати чинники системного ризику.

Одним із важливих питань для розвитку ринку цінних паперів є правова урегульованість відносин власності, а також, рівень їх охорони, відновлення в результаті порушення та механізми компенсації. Як зазначає Я.М. Міркін, чим вища в країні частка крупних власників в акціонерних капіталах, тим нижчий рівень захисту акціонерів як з точки зору повноти правових норм, так і правозастосування. Крім того, рівень захисту прав акціонерів у країнах романо-германської правової системи буде завжди нижчим, ніж у країнах англо-американської правової сім'ї. Відповідно, слід признати неминучість обмеженості захисту прав акціонерів в країнах, власність в яких зібрана в крупних пакетах акцій. Кодекси корпоративного управління, що створюються в цих країнах, будуть мати обмежених характер. Оскільки потоки грошових ресурсів, що направляються в реальний сектор, будуть формуватися на основі прямих інвестицій (навіть у формі акцій) і боргових ринків. До тих пір, поки власність зібрана в крупні пакети, ринок акцій і портфельні інвестиції будуть мати другорядне значення, носитимуть спекулятивний характер, і тому ніякої ролі у розвитку економіки відігравати не будуть [4, с. 408].

Ще одним важливим регулятивним важелем є оподаткування фінансових операцій. Досі у світі ще нема єдиного консенсусу щодо ведення податку на фінансові операції, так званого "податку Тобіна". Дж. Тобін був послідовником Дж.М. Кейнса та його ідеї в 1936 р. про введення податку на операції спекулянтів з Wall Street, в яких він вбачав причину високої волатильності на рин-

ку. "Податок Тобіна" спочатку був визначений як податок на операції з обміну валюти. Ця ідея Дж.Тобіна була запропонована в 1972 р. майже відразу після краху Бреттон-Вудської валютної системи, коли 15 серпня 1971 р. президент США Р. Ніксон оголосив, що долар більше не буде конвертуватися в золото. Після цього долар став єдиною резервною валютою для країн Бреттон-Вудської системи. В світлі таких подій Дж.Тобін запропонував ввести міжнародний податок на обмінні операції з валютою з метою забезпечення міжнародної валютної стабільності та усунення волатильності. Однак, практика введення "податку Тобіна" уже мала місце в історії в шведській економіці (в 1984 р. було введено податок на операції з акціями в розмірі 0,5% і операцій з інструментами з фіксованим доходом у розмірі 0,002 і 0,003% від обсягу). Імплементація даного податку мала негативні наслідки, по-перше, зменшились обсяги торгів (і відповідно ліквідність); по-друге, державна казна суттєво недоотримала заплановані надходження від даного податку (планувала на рік одержувати 1,5 млрд шведських крон, а в середньому одержувала 50 млн шведських крон); по-третє, капітал країни емігрував до інших економік з кращими податковими умовами. Отже, впровадження даного податку передбачає більше негативних наслідків для економіки, ніж позитивних.

Модель регуляції. Відмінності у правилах та опосередкована взаємодія між різними законами та положеннями щодо правового забезпечення можуть призвести до створення різноманітних моделей регуляції ринку.

Автори К.В. Муравйов, О.В. Субочев, В.В. Токар виділяють два основні види регулювання фондового ринку: внутрішнє (підпорядкування учасників фондового ринку власним нормативним документам: статуту, правилам і стандартам діяльності тощо) і зовнішнє (підпорядкування діяльності учасників фондового ринку нормативним актам держави, інших організацій і міжнародним угодам, громадському регулюванню через механізм громадської думки). Вищезазначені автори виокремлюють наступні моделі регулятивної інфраструктури фондового ринку: централізована (повна концентрація регулятивних повноважень у держави в особі її спеціалізованих органів, зокрема комісії з цінних паперів, підрозділу Міністерства фінансів, Центрального банку тощо); децентралізована (передача регулятивних повноважень саморегулівним організаціям професійних учасників фондового ринку) та змішана (поєднання регулятивних повноважень державних спеціальних органів і саморегулівних організацій) [5, с. 20].

С.З. Мошенський у своїй монографії виокремлює чотири основні моделі спеціального нагляду за діяльністю фінансових установ:

— традиційна або секторна модель (передбачає розподіл повноважень регулятивних органів за секторами фінансового ринку — банківського, страхового, ринку цінних паперів тощо. Такий спосіб, на його думку, спрощує регулювання ринку фінансового ринку, оскільки за кожний сектор ринку відповідає окремий орган, а дублювання функцій зводиться до мінімуму;

— модель мегарегулятора (контроль за будь-якою діяльністю з надання фінансових послуг (банками та небанківськими організаціями) проводить єдиний орган. Функції мегарегулятора охоплюють функції тих регулятивних органів, які увійшли до його складу);

— модель перехресного регулювання (так звана Twin-peak model, повноваження з пруденційного нагляду передані одному органу, а повноваження з регулювання комерційних операцій на фінансовому ринку — іншому);

— модель регулювання за функціями фінансового ринку (розширений варіант перехресного регулювання, коли кількість регулятивних органів визначається кількістю функцій фінансового ринку, тобто для нагляду за реалізацією кожної з них створюється окремий орган. Як зазначають Г. Ді Джорджіо, С. Ді Ноя і Л. Піатті, оскільки фінансовий ринок має шість основних функцій (проведення платежів, акумуляція ресурсів і диверсифікація портфеля, забезпечення ефективного управління, акумуляція інформації про ціни, компенсування інформаційної асиметрії), то має бути шість регулятивних органів. Кожен з яких контролює реалізацію однієї з цих функцій [6, с. 8]. Основним недоліком цієї моделі є ризик надмірного подрібнення компетентності кожного з регулятивних органів. С.З. Мошенський стверджує, що секторна модель поступово втрачає популярність, і країни з розвиненими фінансовими ринками від неї відходять, оскільки, така модель властива недостатньо розвиненим ринкам. Основною причиною переходу до мегарегуляторів є зростання лібералізації ринків та їх відкритості, а також створення фінансових конгломератів. Поява нових фінансових інструментів також спричинила ускладнення для регулятивних органів в результаті зростаючої кількості перехресних фінансових продуктів (банки пропонують страхові та пенсійні послуги, а страхові компанії — банківські, банки стають універсальними фінансовими установами тощо) [7, с. 288].

Критики створення мегарегулятора стверджують, що в разі дотримання традиційного підходу й ефективної організації механізмів взаємодії між окремими наглядовими органами немає потреби у його створенні. До того ж, його створення може призвести до посилення бюрократизації регулятивної системи, особливо в економіках, що розвиваються. Також існує побоювання, що створення мегарегулятора над всім фінансовим ринком, може залишити окремі сектори цього ринку (наприклад, ринок цінних паперів, страховий ринок тощо) якісного регулювання та нагляду [8].

Модель саморегулювання передбачає контроль та нагляд за ринком цінних паперів самими учасниками ринку, а саме: фінансовими посередниками (брокери, дилери, компанії з управління активами тощо) через їх об'єднання в саморегулівні організації. Головна ідея такого підходу полягає в тому, що учасники ринку краще знають проблеми та недоліки ринку і приймають необхідні рішення. Більш того, такий вид регулювання ринку цінних паперів здійснюється за рахунок самих учасників ринку і в їх інтересах. Однак проблема такого регулятивного підходу — це можливість монополізації ринку та лобіювання інтересів крупних учасників, що порушує конкурентні принципи. На сьогодні в чистому вигляді дана модель не існує, вона завжди поєднується з державним регулюванням. Класичним прикладом такої моделі регулювання фондового ринку була Великобританія до 1986 р. (до прийняття закону "Про фінансові послуги").

Механізми відновлення порушених прав. Даний чинник стосується питання відповідальності на ринку цінних паперів та його законодавче оформлення. Задля забезпечення привабливості ринку, держава повинна забезпечити надійність приватних інвестицій, а в результаті порушення прав — створити компенсаційні механізми, які б могли реально повернути втрачені кошти. А не

лише притягти до кримінальної чи адміністративної відповідальності правопорушника, оскільки, на фінансових ринках, для потерпілої сторони більш важливим є питання повернення своїх коштів, а не те що буде з правопорушником. Наприклад, у США відповідальність за інсайдерську торгівлю передбачено трьохкратне відшкодування незаконно одержаного прибутку, в Китаї — відшкодування в п'ятикратному розмірі, а також можливе притягнення до кримінальної відповідальності [9, с. 45], в Росії — штраф до 1 млн рубл. та/або позбавлення волі до 6 років (ст. 185.6 Уголовного кодекса РФ от 13.06.1996г. №63-ФЗ), в Україні — штраф у розмірі до 850 тис. грн. або 150% від одержаного прибутку в результаті такої діяльності (ч.12 ст.11 ЗУ " Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні" від 30.10.1996 р. №448/96-ВР), а за кримінальним кодексом України — штраф 12,75 — 85 тис. грн. з можливістю позбавлення права обіймати певні посади до 3-х років (ч.1-2 ст. 232-1 ККУ від 05.04.2001 №2341-III). Таким чином, з даного прикладу видно, що найкращий компенсаційний механізм закладено саме у китайському праві, оскільки передбачено п'ятикратне відшкодування збитку, тоді як в Україні взагалі колізія норм і фактично можна навіть обирати санкції або з ККУ, або із ЗУ "Про державне регулювання РЦП в Україні".

Ще одним важливим питанням є створення компенсаційних механізмів у випадках, коли у правопорушника недостатньо коштів для відшкодування завданих збитків потерпілій сторонні. В такій ситуації держава повинна займати активну роль через створення систем:

— відшкодування втрачених коштів потерпілій стороні за рахунок створених спеціальних фондів коштів як внески фінансових посередників ринку відповідно до їх розміру операцій на РЦП;

— створення механізмів швидкого відшкодування незаконних грошових збитків потерпілій стороні за рахунок державних коштів у випадку тривалих судових тяжб, що навмисно затягуються;

— попередження ризиків банкротства фінансових посередників і контрагентів ринку (встановлення належних вимог до капіталу і усунення дрібних учасників; створення системи онлайн моніторингу фінансового стану проф. учасників РЦП; особливий контроль за системними фінансовими організаціями країни;

— ефективна ліквідація або санація боржника з метою одержання державою в майбутньому затрачених коштів на відновлення порушених прав учасників ринку (яскравим прикладом може слугувати ситуація із спасінням американської страхової компанії AIG від банкротства. Міністерство фінансів США та Федеральний резервний банк Нью-Йорку затратили в загальному на підтримку цієї компанії 182,3 млрд дол., а повернули через декілька років 205млрд дол. Тобто держава змогла спасти компанію і ще й одержати прибуток в 22,7 млрд дол.);

— збереження даних про правопорушників та їх правопорушень на даному ринку в державних базах даних з можливістю публічного доступу. А також, внесення їх у "чорні списки", які будуть унеможливлювати займати даними особами відповідні посади, очолювати фінансові компанії та надавати фінансові послуги.

Задача держави повинна полягати в тому, щоб створити такі умови на ринку, щоб у його учасників навіть не виникало бажання зловживати або недобросовісно вести свій бізнес. Відповідальність повинна торкатись не лише юридичних осіб, а й фізичних, якщо буде доведено їх провину у навмисному доведені компанії до банкротства або використання її не за призначенням (тобто, не для тих цілей, які прописані в установчих документах організації) тощо.

Інфраструктурне облаштування РЦП. Згідно з документом, опублікованим Комітетом з платіжних і розрахункових систем (BIS) і Міжнародною організація комісій з цінних паперів (IOSCO) від 16 квітня 2012 року під інфраструктурою фінансових ринків розуміють функціонування: платіжних систем; центральних депозитаріїв цінних паперів; систем розрахунку по цінним паперам; центральних контрагентів (ССР) і торгових репозитаріїв (електронних баз даних про операції на фінансових ринках). Тобто поняття ІФР охоплює кліринг, розрахунки і запис транзакцій на фінансових ринках [10].

Якщо звернутися до поняття самого слова "інфраструктура", то його тлумачать як — комплекс взаємопов'язаних обслуговуючих структур, що складають і/або забезпечують основу для вирішення проблеми (завдання).

А.А. Мішарєв під інфраструктурою РЦП розуміє посередницьку діяльність професійних учасників і розділяє її на два види: операційну та обслуговуючу. Операційна інфраструктура — це ті види професійної діяльності на РЦП, які передбачають укладання угод з цінними паперами, зведення в часі і просторі інтересів інвесторів і емітентів, а більш ширше — покупців і продавців цінних паперів (наприклад, брокерська, дилерська та управлінська діяльності). Обслуговуюча інфраструктура — це такі види діяльності , що передбачають надання різних послуг, які забезпечують умови здійснення угод з цінними паперами і дотримання інтересів та прав їх сторін (сюди відносять: клірингову, депозитарну діяльності, діяльність з ведення реєстру і організацію торгівлі цінними паперами [11, с. 61].

А.Ю. Молодкін у своєму дисертаційному досліджені характеризує інфраструктуру ринку цінних паперів як самоорганізуючу систему, що включає сукупність обслуговуючих господарюючих суб'єктів в процесі товарообігу цінних паперів, комплексу технологій, які забезпечують функціонування РЦП, і систему страхування ризиків на фондовому ринку. В інфраструктурі РЦП він виокремлює два рівні: внутрішнє організаційне середовище (інститути, що забезпечують процес укладання і виконання угод на основі розмежування функцій і спеціалізації діяльності). Сюди автор відносить такі складові інфраструктури РЦП як: облікова, торгова, розрахунково-клірингова; допоміжне або зовнішнє організаційне середовище (здійснює обслуговування внутрішньої інфраструктури і забезпечує її нормальне функціонування) [12, с. 29].

У даній роботі автор притримується підходу щодо інфраструктури РЦП, запропонованого А.Ю. Молодкіним, але із дещо скорегованими зовнішнім і внутрішнім організаційними середовищами. Тобто на національному рівні інфраструктура РЦП розглядається як дворівнева система, яка складається з: внутрішнього організаційного середовища (торгова, депозитарна, розрахункова складові та система ризик менеджменту); зовнішнього організаційного середовища (регулятивна, інформаційна, інноваційна, освітня). Схематично модель інфраструктури РЦП на національному рівні можна відобразити наступним чином на рисунку 3.

Розвиток інфраструктури йде паралельно з розвитком самого ринку, з ростом об'ємів на ньому. Головні задачі інфраструктури ринку цінних паперів, як зазначає В.М. Скрипниченко, зводяться до двох основних на-

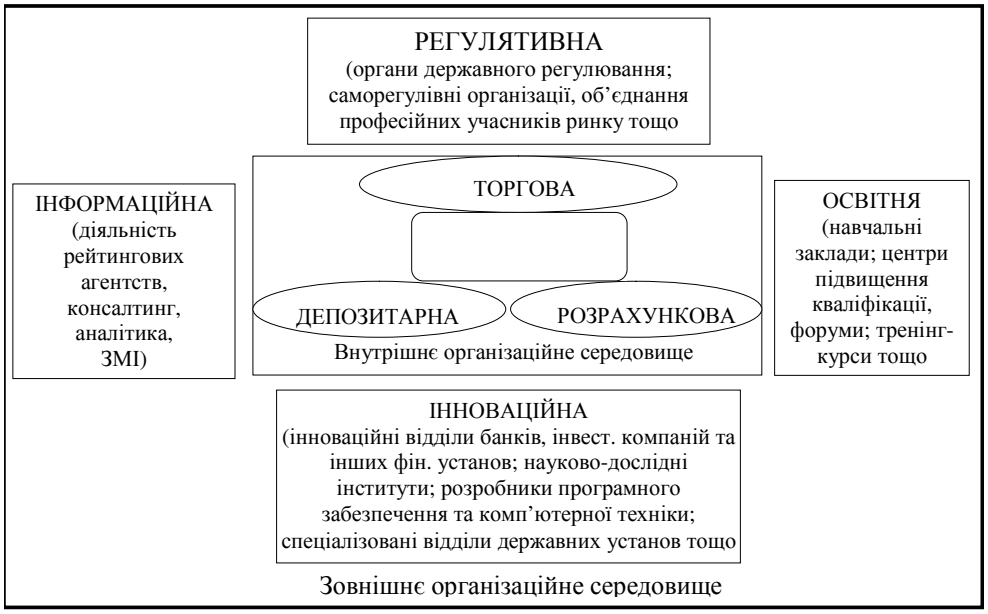

Рис. 3. Інфраструктура ринку цінних паперів на національному рівні

Створено автором.

прямків: управління ризиками на ринку цінних паперів; зниження вартості проведення операцій. Роль інфраструктури в управлінні ризиком полягає в тому, щоб відокремити різні види ризику (організаційні, фінансові, адміністративні тощо) один від одного і дозволити перекласти визначені види ризиків на інфраструктуру; визначати відповідального за реалізацію ризику; реалізувати відповідальність учасників за заподіяні ними збитки [13, с. 41].

Організаційна фрагментарність інфраструктури ринку цінних паперів. У даній роботі організаційною фрагментарністю інфраструктури ринку цінних паперів розуміється наявність великій кількості локальних центрів (наприклад, фондових бірж), що розділяють загальний національний ринок цінних паперів на частини, де зосереджується інформація про учасників ринку, попит та пропозицію. Така поліцентричність інфраструктури ринку цінних паперів порушує права інвесторів щодо: одержання найкращої ціни на певний фінансовий інструмент; загальної інформації про ринок та його товар; переплати за послуги посередників кожної із складових ринку; незручність управління своїм інвестиційним портфелем; зниження ліквідності ринку і як наслідок підвищення його маніпулятивності; зниження інвестиційної привабливості ринку для крупних гравців, що можна побачити з розмірів припливу капіталу на ринок; відсутності альтернативного банківському депозиту джерела інвестиції для резидентів певної країни тощо.

Основними проявами фрагментарності на емергентних фінансових ринках є поліцентричність інфраструктури і високий рівень сегментації ринку. Торги проводяться переважно з невеликою кількістю цінних паперів великих емітентів на торгових майданчиках, що знижує ліквідність, збільшує різницю в цінах і затрудняє вибір біржі. Крім того, ускладнюється контроль якості операцій з цінними паперами та здійснення їх моніторингу. Все це призводить до підвищення ризиків і збільшення ймовірності зловживань на таких ринках цінних паперів. Тому, наявність централізованої біржі збільшує консолідацію і ліквідність ринку, оскільки вся інформація зосереджена в одному центрі. Внаслідок цього зростають обсяги операцій, що підвищує глибину ринку, зменшуючи транзакційні витрати.

На думку А. Фріно, конкуренція бірж і фрагментація ринку навряд чи понижує вартість транзакції, більш того, загрожує ліквідності. Він, стверджує, що фрагментований ринок призводить до пониження торгової активності і відповідно, розширюються бід-аск спреди. Навіть невелике розширення бід-аск спредів нівелює зменшення комісійних через збільшення вартості транзакції. Таким чином, фрагментація торгової інфраструктури призводить до збільшення загальної вартості транзакції і зменшення ліквідності ринку [14, p. 24].

Міжнародна інтегрованість РЦП. Даний організаційно-регулятивний чинник розвитку РЦП характеризується мірою взаємодії та взаємозалежності між інфраструктурою і учасниками вітчизняного фондового ринку з іншими іноземними ринками цінних паперів. Ступінь міжнародності національного РЦП можна визначити за наступними параметрами: наявність на вітчизняних торгових площадках іноземних цінних паперів та їх кількість; налагодженість взаємозв'язків національної депозитарної системи з депозитарними системами інших країн та міжнародними депозитарними системами (глобальними кастодіанами, міжнародними центральними депозитаріями); інтеграція вітчизняних фондових бірж з міжнародними операторами фондового ринку; обсяги руху капіталів і палітра напрямів; сприятливі нормативні та адміністративні обмеження щодо руху валюти, цінних паперів, похідних; нормативне забезпечення здійснення операцій з іноземними, міжнародними цінними паперами ("єврооблігації", "єврокції" тощо) як резидентами, так і не резидентами РЦП; доступність для пересічного вітчизняного інвестора іноземних ринків цінних паперів, можливість та надійність прямого володіння акціями іноземних компаній тощо.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах розвитку глобальної економіки, РЦП є тим ринковим механізмом, за допомогою якого можна "згладжувати" тимчасові кризи ділової активності, силу впливу зовнішніх факторів, впливати на розвиток окремих галузей економіки, а також слугувати

об'єктом диверсифікації та примноження приватних заощаджень. Все це можливо через побудову ефективної, надійної організаційно-регулятивної інфраструктури ринку цінних паперів, своєчасного нормативно-правового забезпечення та створення надійних систем швидкої компенсації незаконно втрачених на даному ринку грошових коштів (технічні збої на біржі, шахрайство фінансових посередників, їх банкротство, опосередкована взаємодія з клієнтами тощо). Розвиток фондового ринку — це не самоціль, а лише посилення одного із каналів фінансового забезпечення реального сектору економіки, що є більш гнучкішим і ширшим, ніж банківський кредит.

Література:

1. Мочерний С.В./ Економічна енциклопедія: у трьох томах, Т. 2. — К.: Видавничий центр "Академія", 2001. — 848 с.

2. Документи Міжнародної організації комісій з цінних паперів (IOSCO)/Цілі та принципи IOSCO, June 2010. [Електроний ресурс]. — Режим доступу: http://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD323.pdf

3. Бурмака М.О., Бутенко Д.С., Долінський Л.Б./ Біржовий фондовий ринок України: навч.посібник. — К.: АДС УМК Центр, 2013. — 264 с.

4. Миркин Я.М./Рынок ценных бумаг России: воздействие фундаментальных факторов, прогноз и политика развития. — М.: Альпина Паблишер, 2002. — 624 с.

5. Муравйов К.В. Правове регулювання ринку цінних паперів: навч.посіб. — К.: "Центр учбової літератури", 2012. — 272 с.

6. Di Giorgio G., Di Noia C., Piatti L. Financial market regulation: The case of Italy and a proposal for the Euro area. — The Wharton School, University of Pennsylvania [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ideas.repec.org/p/wop/pennin/00-24.html

7. Мошенський С.З. Фондовий ринок та інституційне інвестування в Україні: вплив на інвестиційну безпеку держави: монографія. — Житомир: ЖДТУ, 2008. — 432 с.

8. Taylor M., Fleming A. Integrated financial supervision: lessons of the Northern European experience/ World Bank Policy Research Working Paper №2223. — 1999. — 35 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://wbln0018.worldbank.org/research/workpapers.nsf/bd04ac9da150d3038525681 5005076ce/5f52ea1e-6cf0a3518525682c005bdf1e/SFILE/wps2223.pdf

9. Вахрушин И.В. Рынок ценных бумаг КНР: состояние, развитие, перспективы: дис. на соискание у.с. к.э.н. — Москва, 2009.

10. Офіційний сайт Міжнародного Банку Розрахунків, [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bis.org/press/p120416.htm

11. Мишарев А.А. Рынок ценных бумаг. — СПб.: Питер, 2007. — 256 с.

12. Молодкин А.Ю. Формирование инфраструктуры рынка ценных бумаг: дисс. на сосискание у.с. к.э.н. — Москва, 2009.

13. Скрипниченко В.М., Мальцев Д.М., Голубев А.А. Фондовые рынки и операции: учебное пособие. — СПб.: СПб НИУ ИТМО, 2014. — 130 с.

14. World Federation of Exchanges/Focus — NO 235 — September 2012/52nd WFE Annual Meeting [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.world-exchanges.org/files/files/focus/pdf/Focus_2012_09.pdf

References:

1. Mochernyj, S.V. (2001), Ekonomichna entsyklopediia: u tr'okh tomakh, T.2. [Economic Encyclopedia: in three volumes, Vol.2], Vydavnychyj tsentr Akademiia, Kyiv, Ukraine.

2. The official site of The International Organization of Securities Commissions (2010), "Objectives and Principles of Securities Regulation", [Online], available at: http://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD323.pdf (Accessed 24 November 2014).

3. Burmaka, M.O. Butenko, D.S. and Dolins'kyj, L.B. (2013), Birzhovyj fondovyj rynok Ukrainy: navch.posibnyk [Stock exchange market of Ukraine: tutorial], ADS UMK Tsentr, Kyiv, Ukraine.

4. Myrkyn, Y.M. (2002), Rynok tsennykh bumah Rossyy: vozdejstvye fundamental'nykh faktorov, prohnoz y polytyka razvytyia [Russia's Stock market: the impact of fundamental factors, forecast and development policy], Al'pyna Pablysher, Moscow, Russia.

5. Muravjov, K.V. (2012), Pravove rehuliuvannia rynku tsinnykh paperiv: navch.posib [Legal Regulation of securities market: tutorial], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

6. Di Giorgio, G. Di Noia, C. and Piatti, L. (2000), "Financial market regulation: The case of Italy and a proposal for the Euro area", The Wharton School University of Pennsylvania, [Online], available at: http://ideas.repec.org/p/wop/pennin/00-24.html (Accessed 24 November 2014).

7. Moshens'kyj, S.Z. (2008), Fondovyj rynok ta instytutsijne investuvannia v Ukraini: vplyv na investytsijnu bezpeku derzhavy: monohrafiia [Stock market and institutional investment in Ukraine: the impact on investment security state: monograph.], Zhytomyr, Ukraine.

8. Taylor, M. and Fleming, A. (1999), "Integrated financial supervision: lessons of the Northern European experience", World Bank Policy Research Working Paper №2223, [Online], available at: http://wbln0018.worldbank.org/ research/workpapers.nsf/bd04ac9da150d30385256815005076ce/5f52ea1e6cf0a 351 85256-82c005bdf1e/SFILE/wps2223.pdf (Accessed 24 November 2014).

9. Vakhrushyn, Y.V. (2009), Rynok tsennykh bumah KNR: sostoianye, razvytye, perspektyvy [Securities Market of China: state-of-market, development and prospects], Abstract of Ph.D. dissertation, Moscow, Russia.

10. The official site of the Bank for International Settlements (2014), [Online], available at: //www.bis.org/press/p120416.htm (Accessed 24 November 2014).

11. Mysharev, A.A. (2007), Rynok tsennykh bumah [Securities market], St. Petersburg, Russia.

12. Molodkyn, A.Y. (2009), Formyrovanye ynfrastruktury rynka tsennykh bumah [Formation of the securities market infrastructure], Abstract of Ph.D. dissertation, Moscow, Russia.

13. Skrypnychenko, V.M. Mal'tsev, D.M. and Holubev, A.A. (2014), Fondovye rynky y operatsyy: uchebnoe posobye [Stock markets and operations: tutorial], NYU YTMO, St. Petersburg, Russia.

14. The official site of World Federation of Exchanges (2012), "52nd WFE Annual Meeting", Focus, vol. 235, [Online], available at: http://www.world-exchanges.org/files/files/focus/pdf/Focus_2012_09.pdf (Accessed 24 November 2014).

Стаття надійшла до редакції 24.11.2014 р.

УДК 336.71:65.012.32

В. Є. Волохата,
викладач кафедри банківської справи, Харківський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України

УПРАВЛІННЯ ЗАЛУЧЕНИМИ РЕСУРСАМИ БАНКУ НА ОСНОВІ ЦІНОВОГО ПРОГНОЗУВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ МУЛЬТИПЛІКАТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ARIMA

V. Volokhata,
teacher of Chair of Banking in Kharkiv Institute
of banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

MANAGEMENT OF BANK DEBT CAPITAL ON THE BASIS OF PRICE FORECAST UNDER MULTIPLICATIVE MODELS ARIMA

У статті розроблено схему формування цінової політики банку на основі ринкової орієнтованості цінових стратегій та обгрунтовано мультиплікативну модель ARIMA для прогнозування ціни на залучені ресурси банку з метою забезпечення стратегічного ціноутворення. Розроблено бізнес-модель функціонального блоку "Формування процентної ставки на залучені ресурси" формалізованої моделі процесу управління залученими ресурсами банку. Надано уточнене визначення поняття "ціноутворення на залучені ресурси банку". Проведений порівняльний аналіз прогнозних і фактичних значень вартості залучених ресурсів на ринку та наведено загальні статистичні характеристики якості прогнозування. Як результат, побудовано графіки узгодженого прогнозу процентних ставок на довгострокові та короткострокові залучені ресурси відповідно конкурентних ринкових рівнів вартості ресурсів. Запропоновані бізнес-моделі дають змогу забезпечити стратегічний розвиток залучених ресурсів банку за рахунок науково-обгрунтованого позиціювання банку на ринку.

In this article there was worked out the scheme of forming of bank pricing policy under market pricing strategies and was explained the multiplicative model ARIMA to forecast prices on bank debt capital for ensuring strategic pricing. There was suggested business model of function unit "Rate of interest organization under debt capital." There was given an adjusted determination of "pricing for bank debt capital." There were analyzed predicted and actual values of price for debt capital among the market and there were determined common statistic quality characteristics of forecasting. As a result, there were drawn graphs of consentient process for rates of interest for long-term and short-term debt capital under competitive market levels of capital value. The given business models permit to assure strategic development of bank resources under scientifically determined bank positioning in a market.

Ключові слова: мультиплікативна модель ARIMA, прогнозування, процес управління, управління залученими ресурсами банку, ціноутровення залучених ресурсів банку, прогноз процентних ставок, бізнес-моделі, вартість залучених ресурсів.

Key words: multiplicative model ARIMA, forecasting, management process, management of bank debt capital, pricing of bank debt capital, forecast of rates of interest, business models, debt capital value.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Основою управління залученими ресурсами банку є застосування цінових і нецінових методів формування ресурсів банку. Інструментарій управління залежить від поточного стану внутрішнього, зовнішнього середовища банку та стратегічних орієнтирів розвитку діяльності банку. Цінова стратегія дає можливість не лише залучити лояльних клієнтів, але і сформувати тісні довготривалі відносини з постійними клієнтами за рахунок формування позитивного іміджу банку. Таким чином, одним із зав-

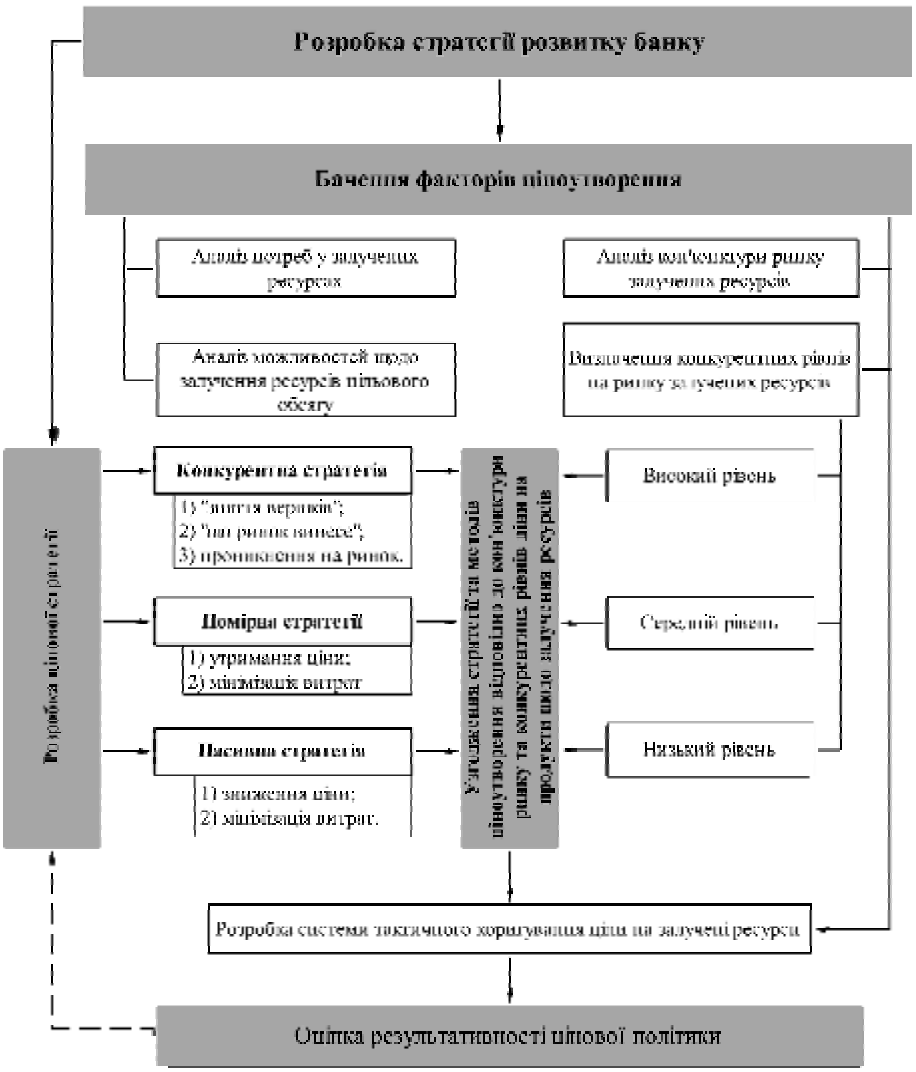

Рис. 1. Схема формування цінової політики банку на основі ринкової орієнтованості цінових стратегій

Джерело: розроблено автором на основі [2; 3].

дань, яке перманентно вирішує банк у процесі своєї діяльності, є формування цінової стратегії на ринку залучених ресурсів та узгодження відповідно до неї тактичних дій щодо коригування ціни на нові продукти щодо залучення ресурсів. При чому особливого значення набуває використання прогнозних моделей як стратегічних рівнів, так і ціни у короткотерміновій перспективі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженню питань формування цінової політики та ціноутворенню на банківські продукти присвятили свою увагу багато провідних наукових фахівців в сфері банківської справи, серед яких можна відзначити: Дзюблюка О.В. [1], Жердецьку Л.В. [2], Маслак Н.Г. [3], Оніщенка С.В. [4]. Авторами докладно розглянуто теоретичні засади ціноутворення в банку, формування цінової політики та стратегії банку, розглянуто основні методи ціноутворення на банківські продукти, спрямовані на залучення ресурсів банку. Проведено докладний аналіз факторів, що впливають на формування цінової політики в сфері залучення ресурсів. Незважаючи на всебічне висвітлення питань ціноутворення, недостатньо уваги було приділено дослідженню питань можливості прогнозування процентних ставок на ринку залучених ресурсів з метою підвищення конкурентоспроможності банку та забезпечення сталого розвитку залучених ресурсів банку.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою роботи є розробка методичного забезпечення управління залученими ресурсами на основі прогнозних моделей ARIMA.

Об'єкт дослідження — процес управління залученими ресурсами банку на основі прогнозування ціни на ресурси.

Предмет дослідження — прогнозні моделі стохастичних систем.

Інформаційною базою дослідження є теоретичні засади та методичне забезпечення щодо прогнозування ціни та управління на основі прогнозних моделей.

РЕЗУЛЬТАТИ

У фаховій науковій літературі автори виділяють три основні підходи до ціноутворення [3, с. 31]:

1) орієнтований на внутрішні фактори (витратний/фінансовий підхід);

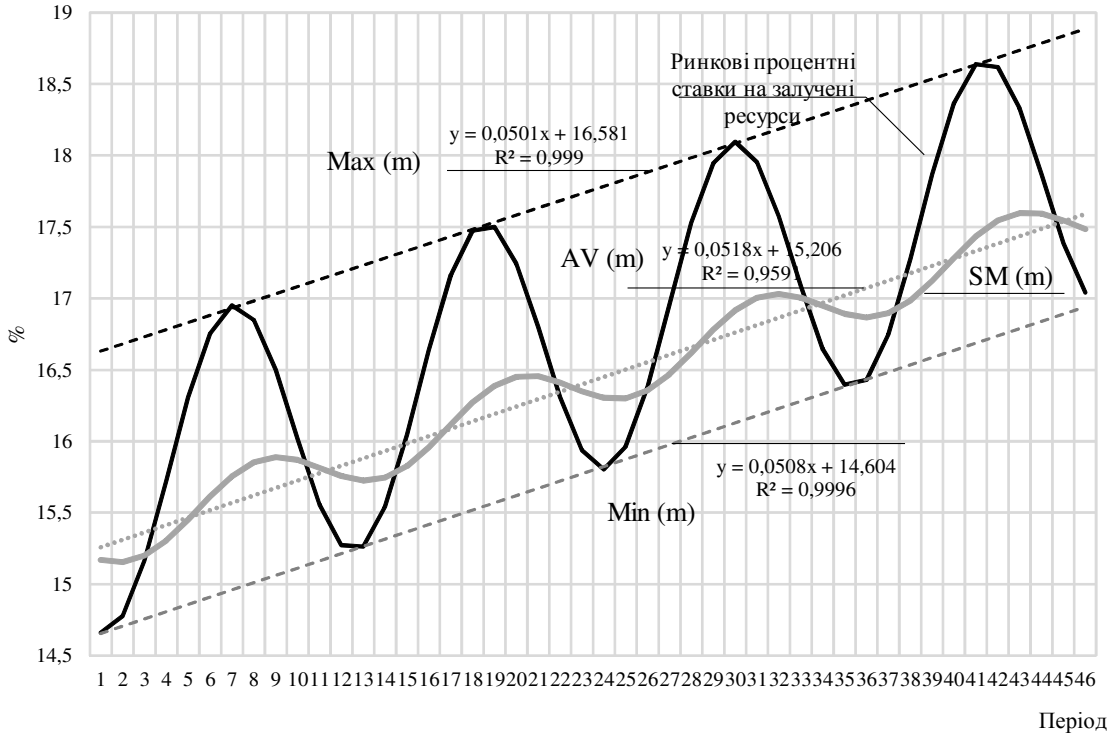

Рис. 2. Модель визначення цінових рівнів на ринку залучених ресурсів

Джерело: розроблено автором.

2) орієнтований на зовнішні фактори (ціннісний або маркетинговий підхід);

3) змішаний тип.

Маркетинговий підхід автори пов'язують з теорією граничної корисності, проте, слід зауважити, що стосовно грошових заощаджень дана теорія не працює, бо гроші не носять речового характеру і використовуються для задоволення безлічі різноманітних потреб людини. Відомо, що потреби людини безмежні, з чого виходить, що теорія граничної корисності не працює стосовно грошових вкладень та інвестицій у вигляді споживання банківських продуктів. Так, схильність до заощаджень буде зростати пропорційно до зростання дохідності банківських продуктів, і обмежується цей процес лише можливостями (наявністю тимчасово-вільних коштів) до заощаджень у потенційних клієнтів банку, при чому корисність заощаджень для споживачів банківських продуктів зменшуватись не буде.

Таким чином, можна дати наступне уточнене визначення поняття "ціноутворення на залучені ресурси банку" — це процес встановлення ціни на продукти банку щодо залучення ресурсів на основі економічної доцільності з метою забезпечення конкурентоспроможності банку та сталого розвитку залучених ресурсів відповідно до попередньо розробленої стратегії банку. Таким чином, ціна на залучені ресурси повинна формуватися відповідно до основних принципів управління залученими ресурсами банку, враховувати стан зовнішнього середовища та потреби банку у залучених ресурсах.

Банки можуть здійснювати управління залученими ресурсами на основі декількох базових стратегій ціноутворення, відповідно до власної конкурентоспроможності [2]:

1) піонерні стратегії ("зняття вершків") — залучення дешевих ресурсів за допомогою впровадження нових унікальних продуктів на основі сучасних технологій;

2) стандартні стратегії:

2.1) "що ринок винесе" — максимальне залучення ресурсів за рахунок максимального підвищення процентних ставок на свої продукти щодо залучення ресурсів;

2.2) проникнення на ринок — тимчасове підвищення процентних ставок на залучені ресурси з метою забезпечення стратегічного приросту ресурсів у майбутньому;

3) стратегії конкурентного ціноутворення:

3.1) збільшення ціни;

3.2) утримання ціни;

3.3) зниження ціни;

3.4) мінімізація витрат.

Нами було запропоновано наступну схему формування цінової політики банку на основі ринкової орієнтованості, відповідно до існуючих стратегій ціноутворення (рис. 1).

Слід відзначити, що в науковій літературі стосовно формування цінової політики авторами рекомендується розробляти стратегії ціноутворення відповідно до ринкових рівнів [2; 3], проте, під ринковим рівнем часто розуміють лише середньозважений рівень відсоткових ставок за інформацією Національного банку України.

Таким чином, особливої актуальності набуває необхідність розробки методичного забезпечення ідентифікації конкурентних рівнів процентних ставок на ринку та системи тактичного коригування ціни на залучені ресурси з можливістю прогнозування на певний період оперативного реагування.

У загальному вигляді сутність моделювання та формування цінових рівнів на ринку залучених ресурсів можна представити у вигляді моделі на рисунку 2.

На рисунку 2 представлена абстрактна модель визначення цінових конкурентних рівнів на ринку залучених ресурсів. Банки мають формувати свої стратегії відповідно до стратегічного плану розвитку та поточного рівня цін на залучені ресурси.

Таблиця 1. Аналіз адекватності прогнозу процентних ставок на довгострокові та короткострокові залучені ресурси (депозити) відповідно фактичним даним

Довгострокові ресурси				Короткострокові ресурси			
п/п	факт	прогноз	абс.відх.	п/п	факт	прогноз	абс.відх.
1	2	3	4	5	6	7	8
...	...	...	...	...	...	...	...
218	19.09.2014	18,3482	1,09513	218	19.09.2014	9,60353	0,518373
219	23.09.2014	19,7936	0,352647	219	23.09.2014	9,88082	0,501979
220	24.09.2014	20,6857	-0,152833	220	24.09.2014	9,92867	-0,206774
221	25.09.2014	19,841	-0,230617	221	25.09.2014	10,1213	0,191272
222	26.09.2014	17,6565	0,423510	222	26.09.2014	10,2259	0,294093
223	29.09.2014	16,3424	-2,405950	223	29.09.2014	10,0925	0,790780
224	02.10.2014	20,7939	-0,582617	224	02.10.2014	10,8027	0,034229
225	03.10.2014	18.3609	0.838720	225	03.10.2014	10.6465	0.057557
226	06.10.2014	20,6204	0.159417	226	06.10.2014	12,2819	-0,791979
227	07.10.2014	20,3261	-0,446047	227	07.10.2014	9,55048	0,378019
228	08.10.2014	20,164	-0,048507	228	08.10.2014	10,2102	0.138211
229	09.10.2014	20,3376	0,036090	229	09.10.2014	10,249	0,189388

* відображено прогнозні та фактичні дані для 12 послідовних спостережень.

Реалізація конкурентної стратегії банку полягає у створенні продуктів щодо залучення ресурсів з рівнем процентних ставок, який перевищує просте рушійне середнє значення вартості та не перевищує трендову лінію місячних максимумів.

Реалізація помірної цінової стратегії передбачає встановлення ціни на банківські продукти щодо залучення ресурсів у межах трендової лінії простої місячної рушійної середньої, при цьому рівень процентних ставок на ресурси в рамках даної стратегії не повинен перевищувати верхні та нижні ліміти, які задаються максимальними та мінімальними значеннями лінії простої місячної рушійної середньої.

Реалізація пасивної стратегії банку полягає в тому, що банк, в разі прогнозованого надлишку залучених ресурсів або підвищеного рівня витрат на їх залучення, змушений зменшувати обсяги ресурсів або мінімізувати витрати на їх залучення, тому пропонується у такому випадку встановлювати ціну на залучені ресурси, відповідно, в межах між лініями простої місячної рушійної та трендовою лінією місячних мінімумів.

Така система ціноутворення на залучені ресурси банку, яка грунтується на аналізі та прогнозуванні місячних цінових рівнів, дає можливість забезпечити реалізацію цінової політики в стратегічному плані. Виходячи з того, що цінові максимуми та мінімуми носять характер вирівняних рушійних значень, лінії тренду описуються досить високим показником достовірності апроксимації (вище 95%), що підтверджує якість прогнозованих значень цінових рівнів на майбутній період. Для вирішення питання щодо короткотермінового (тактичного) коригування цінових рівнів відповідно до ринкових коливань процентних ставок доцільно звернутись до методики статистичного аналізу часових рядів даних, яка дає можливість будувати короткотермінові прогнози процесів, які описують нестаціонарні ряди — метод проінтегрованих (мультиплікативних) рушійних середніх ARIMA (Auto-Regressive Integrated Moving Average).

Моделі ARIMA відносяться до класу універсальних лінійних моделей, що поєднують у собі дві моделі: рушійного середнього та авторегресії. Мультиплікативна модель ARIMA використовується у разі, якщо в ході дослідження встановлено нестаціонарність часового ряду в межах моделі, проводиться перетворення вхідної моделі і використовується різниця процесу, що спостерігається, порядку d $w_n = \nabla^d v_n$, $\nabla v_n = v_n - v_{n-1}$ — перша різниці (аналог диференціювання), а ∇^d означає послідовність використання d раз оператора ∇. В ході таких перетворень, ми отримуємо модель проінтегрованого рушійного середнього (AutoRegressive Integrated Moving Average) порядку (p, d, q), яка має наступний вигляд (1) [5]:

$$w_n = a_n + \mu + \sum_{i=1}^{p} \phi_i w_{n-1} - \sum_{i=1}^{q} \theta_i a_{n-1} \quad (1)$$

$w_n - \nabla^d v_n$

Застосування методу проінтегрованого рушійного середнього був запропонований Боксом і Дженкінсом і набув поширення серед дослідників соціально-економічних процесів [5]. Ця методика реалізована в багатьох статистичних процесорах у прикладному програмному забезпеченні таких, як: Statistica, Statgraphics, SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) — при чому у дослідника відпадає необхідність у здійсненні складних статистичних розрахунків і застосування даної методики прогнозування статистичних часових рядів стає більш доступним.

Методика прогнозування Боксу-Дженкінса [5] відрізняється від більшості методів, тому що в ній не допускається будь-якої особливої структури даних часових рядів, для яких виконується прогноз та використовується ітеративний підхід до визначення допустимої моделі середзагального класу моделей. Потім обрана модель зіставляється з історичними даними, для того, щоб перевірити чи точно вона описує ряди. В загальному використання методики проінтегрованого рушійно-

Таблиця 2. Прогнозні дані щодо процентних ставок на довгострокові та короткострокові залучені ресурси (депозити) на 12 днів

Дата	Прогноз	Нижній ліміт 95,0%	Верхній ліміт 95,0%	По спостереж.	Прогноз	Нижній ліміт 95,0%	Верхній ліміт 95,0%
10.10.2014	20,0912	17,5818	22,6007	230	10,7498	8,65227	12,8473
13.10.2014	20,3066	17,7937	22,8196	231	12,595	10,3125	14,8776
14.10.2014	19,8786	17,2924	22,4648	232	12,5956	10,1624	15,0287
15.10.2014	20,6413	18,041	23,2414	233	12,7474	10,1895	15,3053
16.10.2014	20,9501	18,3373	23,5629	234	12,3299	9,66748	14,9923
17.10.2014	20,5548	17,9359	23,1737	235	13,5913	10,8405	16,3421

го середнього здійснюється шляхом реалізації чотирьох етапів:

1) попередній аналіз часового ряду та вибір моделі ARIMA;

2) ідентифікація пробної моделі;

3) визначення параметрів моделі;

4) діагностична перевірка моделі.

Модель ARIMA порядку (p,d,q) досить гнучка і характеризує широкий спектр несезонних процесів. При наявності сезонних коливань в моделі враховується їх періодичність з лагом s (для квартальних даних s = 4, для місячних даних s =12), описується (P,D,Q)s. Порядок мультиплікативної моделі ARIMA має вигляд: (p,d,q) ×(P, D, Q) × s. Найбільш прості види моделей ARIMA описуються наступними параметрами: (1,0,0) — авторегресійна функція; (0,1,0) — рушійна середня; (1,0,1) — комбінована модель авторегресії та рушійної середньої; (0,1,1) — експоненційна середня; (1,1,1) — нестаціонарний процес з лінійним трендом; (0,1,1)×(0,1,1) — мультиплікативна модель сезонного процесу.

У роботі досліджується можливість застосування методу проінтегрованого рушійного середнього для короткотермінового прогнозування процентних ставок за довгостроковими та короткостроковими залученими ресурсами банку на ринку залучених ресурсів. У процесі аналізу були використані річні дані щодо динаміки середньозважених денних процентних ставок за даними Національного банку України [6].

Попередній спектральний аналіз Фурьє виявив наявність сезонної складової у часовому ряді довгострокових та короткострокових значеннях процентних ставок. Так, у часовому ряді довгострокових процентних ставок спостерігається 28 денна сезонна складова, в часовому ряді короткострокових процентних ставок спостерігається 38 денна сезонна складова. Подальші розрахунки були здійснено ітеративним методом, відповідно до методики, яка описана вище, розрахунки реалізовано в статистичному процесорі Statgraphics Centurion XV.

Мультиплікативні моделі ARIMA, які були отримані в результаті ітеративного перебору моделей для прогнозування процентних ставок на короткострокові та довгострокові залучені ресурси, були обрані відповідно до таких вимог: P-value менше 0,05, статистично значиме і відрізняється від нуля; за оцінками стандартне відхилення вхідного білого шуму дорівнює 1,27328 та 1,06318 відповідно. Моделі прогнозування ціни на довгострокові та короткострокові залучені ресурси мають

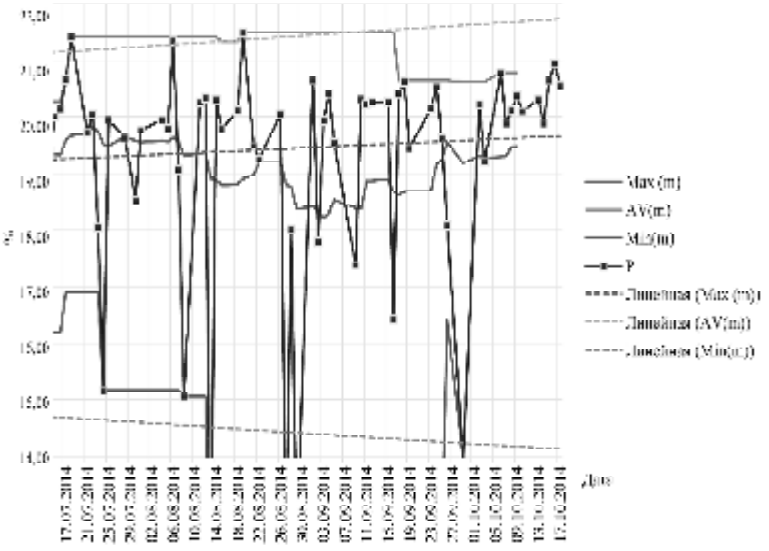

Рис. 3. Прогнозний графік процентних ставок на довгострокові залучені ресурси (депозити) з урахуванням конкурентних ринкових рівнів

Джерело: розроблено автором.

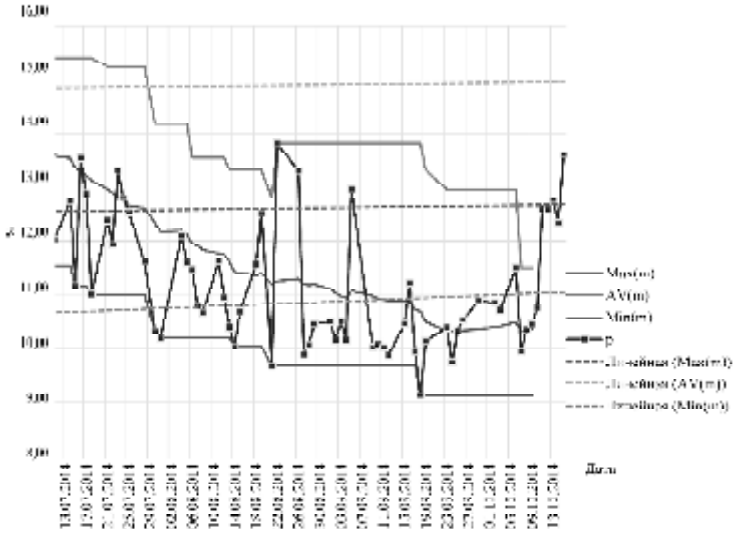

Рис. 4. Прогнозний графік процентних ставок на короткострокові залучені ресурси (депозити) з урахуванням конкурентних ринкових рівнів

Джерело: розроблено автором.

вигляд, відповідно: ARIMA (2,1,2)×(2,0,2) 28; ARIMA (1,0,1)×(2,1,2) 38.

У таблиці 1 представлено порівняльний аналіз прогнозних і фактичних значень вартості залучених ресурсів (депозитів) на ринку та наведено загальні статистичні характеристики якості прогнозування. Запропоновані моделі на основі мультиплікативних моделей ARIMA дають досить якісний прогноз, середня похибка якого варіює в межах 0,008—0,009 п.п.

У таблиці 2 представлено прогноз процентних ставок на довгострокові та короткострокові залучені ресурси (нові депозити) на ринку. Прогноз побудований на основі запропонованих моделей з довірчим інтервалом 95,0 %. Довірчий інтервал задає верхні та нижні ліміти прогнозної похибки.

На рисунку 3 та рисунку 4 представлено узгоджений прогноз процентних ставок на залучені ресурси відповідно до конкурентних рівнів вартості ресурсів.

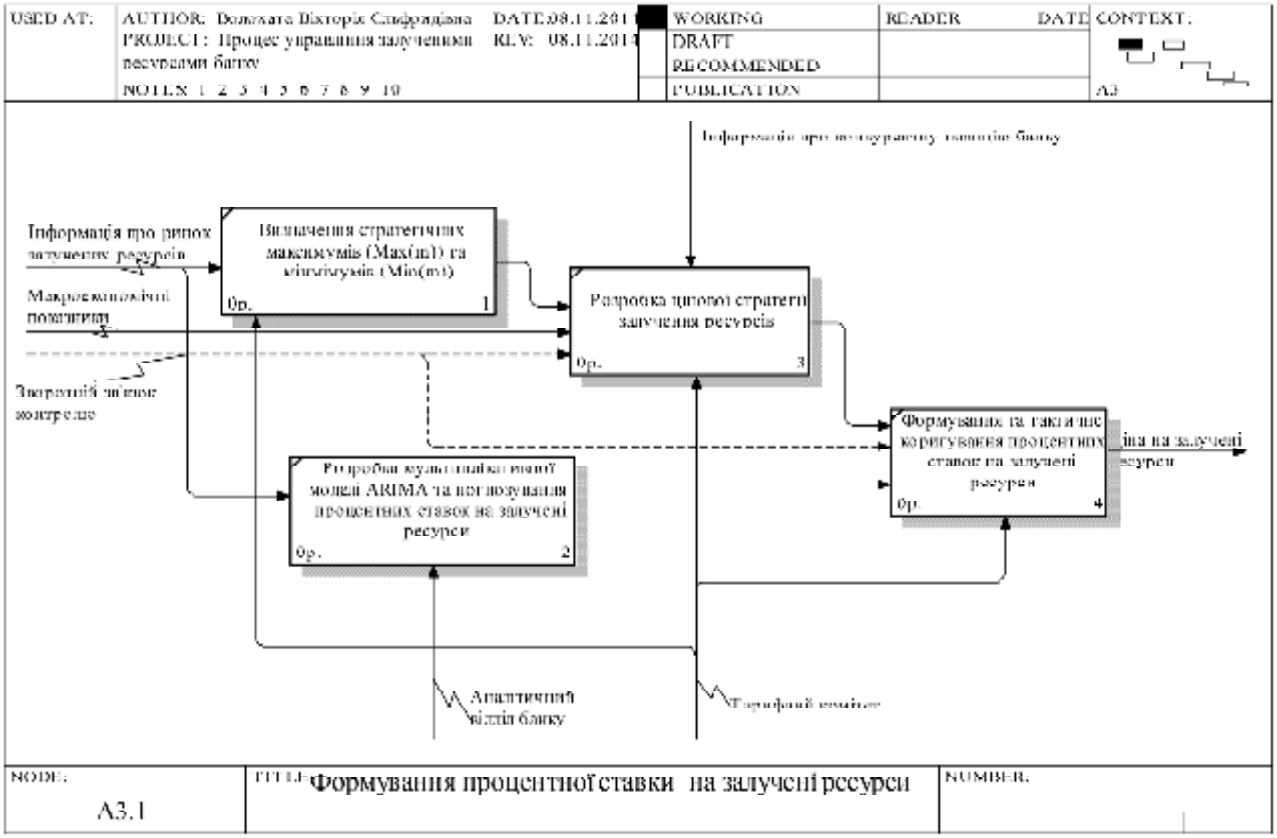

Рис. 5. Декомпозиція контекстної діаграми функціонального блоку (А3.1) "Формування процентної ставки на залучені ресурси"

Джерело: розроблено автором.

Прогнозний рівень процентних ставок за довгостроковими ресурсами на ринку залучених ресурсів у короткотерміновому часовому інтервалі розмістився вище середньозваженої місячної лінії AV(m), що потребує від банків, які провадять конкурентну цінову політику, встановлювати вартість на нові депозити в конкурентному полі, яке обмежується верхніми максимами (Max(m)).

Конкурентний ціновий рівень станом на 09.10.2014 р. знаходиться в межах 19,4% — 21,5 %. Для банків, які не потребують додаткового залучення ресурсів, процентні ставки мають встановлюватись нижче середньозваженої місячної лінії AV(m).

Дещо інша ситуація спостерігається на ринку щодо вартості короткострокових залучених ресурсів (депозитів) (рис. 4).

Середньозважена місячна лінія AV(m) станом на 09.10.2014 р. знаходилась на рівні 10,3 %, при цьому, прогнозні дані свідчать про стрімке зростання ціни на короткострокові ресурси, що у подальшому призведе до повернення середньозваженої місячної лінії AV(m) в межі лінійної лінії тренду.

Для банків, які провадять конкурентну цінову стратегію, рівень процентних ставок на короткострокові ресурси не повинен встановлюватись нижче середньозваженої місячної лінії AV(m), вартість на нові депозити повинна коригуватись відповідно до побудованого за обраною мультиплікативною моделлю ARIMA прогнозу.

Виходячи з того, що ринкове середовище характеризується високою конкуренцією, важливим і необхідним удосконаленням процесу управління залученими ресурсами банку є розробка формалізованої моделі функціонального блоку "Формування процентної ставки на залучені ресурси" (А.3.1), яка є частиною функціонального блоку "Організація та залучення ресурсів" (А3) (рис. 5).

Як видно з рисунка 5, ціна на залучені ресурси формується у наступній послідовності:

1) на основі інформації про ринок залучених ресурсів визначаються стратегічні мінімуми та максимуми (А3.1.1);

2) розробляється прогнозна мультиплікативна модель ARIMA та проводиться короткотерміновий прогноз процентних ставок на довгострокові та короткострокові ресурси (А3.1.2);

3) на основі інформації про макроекономічне середовище, з урахуванням стратегічних цінових рівнів, розробляється цінова стратегія залучення ресурсів (А3.1.3);

4) на основі інформації щодо розробленої цінової стратегії та прогнозованого рівня процентних ставок відбувається формування та тактичне коригування процентних ставок на залучені ресурси (А3.1.4), при цьому враховується інформація щодо виконання попередніх планів відповідно до інформації зворотного зв'язку, яка надходить з функціонального блоку "Контроль за процесом залучення ресурсів" (А5).

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз конкурентної позиції банку на ринку залучених ресурсів показав, що найвагомішим фактором, який впливає на рішення клієнтів щодо вибору банку для розміщення своїх коштів, є рівень пропонованих банком процентів на залучені ресурси, що, у свою чергу, визначило необхідність розробки методичного забезпечення формування цінової стратегії на ринку залучених ресурсів на основі встановлення стратегічних конкурентних рівнів та чіткого короткотермінового прогнозування процентних ставок. Для вирішення цього питання автором було розроблено методичний підхід до формування цінової стратегії банку на ринку залучених ресурсів шляхом встановлення стратегічних цінових мінімумів та максимумів на основі визначення ліній тренду простих місячних рушійних середніх (максимумів, мінімумів та середніх) з подальшим коригуванням рівня ціни на ресурси з використанням прогнозних мультиплікативних моделей ARIMA, що дає змогу забезпечити якісне тактичне коригування ціни на залучені ресурси в межах обраної банком стратегії.

Література:

1. Дзюблюк О. Формування процентної політики комерційних банків / О. Дзюблюк // Економіка України. — 2000. — № 12. — С. 24—30.

2. Кузнєцова Л.В. Ціноутворення в банківській справі: підручник / Л.В. Кузнєцова, Л.В. Жердецька. — Одеса: Видавництво "Атлант", 2008. — 320 с.

3. Маслак Н.Г. Ціноутворення на банківські продукти: монографія / Н.Г. Маслак, О.А. Криклій. — Суми: УАБС НБУ, 2010. — 121 с.

4. Оніщенко С.В. Продуктова політика комерційного банку: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.02 / С.В. Оніщенко; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. — Л., 2001. — 23 с.

5. Бокс Дж. Анализ временных рядов. Прогноз и управление. Выпуск 1, 2. // Дж. Бокс, Г. Дженкинс / Пер. С англ. А.Л. Левшина. — М.: Мир. — 1974. — 408 с.

6. Вартість строкових депозитів за даними статистичної звітності банків України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/files/Procentlastb_DEP.xls;jsessionid=0F633C69FB95DD4D89C71B0AA396925E

References:

1. Dzyublyuk, O. (2000), "Organization Of Interest Rate Policy In Commercial Banks", Ekonomika Ukrainy, vol. 12, pp. 24—30.

2. Kuznetsova, L. V. and Zherdetska, L. V. (2008), Tsinoutvorennya v bankivskiy spravi: pidruchnyk [Pricing In Banking: Reference Book], Atlant, Odessa, Ukraine.

3. Maslak, N. H. and Krykliy, O. A. (2010), Tsinoutvorennya na bankivski produkti: monografia [Pricing For Bnking Products], Ukrainian Academy of Banking of National Bank of Ukraine, Sumi, Ukraine.

4. Onishenko, S. V. (2001), "Product Policy of A Commercial Bank," Ph.D. in Economics Thesis, 08.06.02, Institute of Regional Researches of The National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv, Ukraine.

5. Box, G. and Jenkins G. (1974), Analiz vremennyh ryadov. Prognoz I upravlenie. Vipusk 1 [Time Series Analysis. Forecasting And Control. Volume 1], Mir, Moscow, Russia.

6. "Time Deposit Value According To Ukrainian Bank Statistical Report Data," available at: http://www.bank.gov.ua/files/Procentlastb_DEP.xls;jsessionid=0F633C69FB95DD4D89C71B0AA396925E

Стаття надійшла до редакції 25.11.2014 р.

УДК 336.77

О. В. Золотарьова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту,
Дніпродзержинський державний технічний університет, м. Дніпродзержинськ
І. А. Федченко,
магістр, Дніпродзержинський державний технічний університет, м. Дніпродзержинськ

УНІФІКАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОРТФЕЛЬНОГО КРЕДИТНОГО РИЗИКУ БАНКУ

O. Zolotaryova,
Ph.D., associate Professor, associate Professor of Department of finances and credit,
Dneprodzerzhinsk State technical university, Dneprodzerzhinsk
I. Fedchenko,
master's degreet, Dneprodzerzhinsk State technical university, Dneprodzerzhinsk

UNIFICATION OF APPROACHES TO DEFINITION OF CONTENTS PORTFOLIO CREDIT RISK BANK

Проаналізовано динаміку частки простроченої заборгованості за кредитами в кредитному портфелі банку та з'ясовано, що на сьогоднішній день спостерігається різке зростання питомої ваги проблемних кредитів, що обумовлено, в тому числі, недостатньою увагою до своєчасного виявлення і оцінки портфельного кредитного ризику. Досліджено походження категорії "ризик" та економічну природу кредитного ризику банку. На основі вивчення найбільш відомих вітчизняних наукових підходів до трактування категорії "кредитний ризик" виділено її базові ознаки. Структуровано і охарактеризовано джерела виникнення кредитного ризику, зокрема зовнішні, обумовлені позичальником, гарантом, заставою, макросередовищем, та внутрішні, пов'язані з поточною діяльністю банку. На основі уніфікації існуючих трактувань кредитного ризику та систематизації джерел його виникнення надається авторський підхід до визначення змісту портфельного кредитного ризику. Акцентується увага на приділенні особливої уваги грунтовній оцінці кредитоспроможності позичальників банку як найважливішому і базовому інструменту зниження індивідуальних кредитних ризиків та портфельного кредитного ризику в цілому. Наводиться авторський підхід до процедури оцінки кредитоспроможності фізичних і юридичних осіб.

The dynamics of the share of overdue loans in the loan portfolio and found that today there is a sharp increase in the proportion of bad loans, due, including insufficient attention to early detection and assessment of portfolio credit risk. Investigated the origin of the category of "risk" and economic nature of the credit risk of the bank. On the basis of the most famous domestic scientific approaches to the interpretation of the category of "credit risk" highlighted its basic features. Structured and described the sources of credit risk, including external, due to the borrower, guarantor, pledge, macro and domestic associated with the daily operations of the bank. Based on the unification of existing interpretations of credit risk and systematization of the sources of its occurrence given the author's approach to determining the content of portfolio credit risk. The attention to particular regard to thoroughly assessing the creditworthiness of borrowers of the bank as the most important and basic tools to reduce individual credit risk and the credit risk of the portfolio as a whole. We give the author's approach to credit scoring procedures individuals and businesses.

Ключові слова: кредитний ризик, кредитний портфель, проблемні кредити, ймовірність, кредитний портфель, оцінка, управління, джерела, фактори.

Key words: credit risk loan portfolio, non-performing loans, probable loan portfolio, assessment, management, source factors.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Кризові явища у вітчизняній економіці призводять до погіршення якості кредитних портфелів банків, накопичення суми простроченої кредитної заборгованості клієнтів та, як наслідок, до вилучення значних сум коштів з обороту для формування все більшого обсягу резервів на покриття можливих втрат від кредитних операцій.

Таблиця 1. Склад кредитного портфеля комерційних банків України у 2007—2014 рр. в млрд грн.

Назва показника	01.01.2007 р.	01.01.2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01.2010 р.	01.01.2011 р.	01.01.2012 р.	01.01.2013 р.	01.01.2014 р.	01.11.2014 р.
Кредитний портфель	269,7	485,5	792,4	747,3	755,0	825,3	815,3	911,4	965,7
- кредити юридичним особам	167,7	276,2	472,6	475,0	508,3	580, 9	609,2	698,8	752,2
- кредити фізичним особам	77,8	153,6	268,9	222,5	186,5	174,7	161,8	167,8	172,4
- частка простроченої заборгованості за кредитами у кредитному портфелі, %	1,7	1,3	2,3	9,4	11,2	9,6	8,9	7,7	11,5

Про даний факт свідчать дані офіційного сайту Національного банку України, які характеризують динаміку і склад кредитного портфеля комерційних банків України в 2007—2014 рр., наведені в таблиці 1.

З таблиці 1 очевидно, що з 2007 р. по 2014 р. обсяг кредитного портфеля в цілому збільшився в 3,58 рази. Кредити фізичним особам зросли в 2,2 рази, а юридичним особам — в 4,5 рази. Але збільшення темпів кредитування супроводжувалось зростанням проблемних кредитів та простроченої заборгованості за кредитами, питома вага яких зросла на 01.11.2014 р. до 11,5%, що є найбільшим показником за весь наведений період, що слід вважати негативним фактом, пов'язаним з недостатньою увагою до своєчасного виявлення та оцінки кредитних ризиків, а також побудови дієвої системи їх управлінням.

Відповідно, на сучасному етапі розвитку банківської діяльності проблема нівелювання негативних наслідків кредитного ризику є дуже актуальною. Необхідно додати, що у зв'язку з тим, що кредитні операції продовжують залишатись основним джерелом доходів для вітчизняних банків, але при цьому їх висока дохідність супроводжується підвищеним ризиком, банки змушені постійно вдосконалювати стратегію і тактику своєї кредитної діяльності, переглядати методи оцінки та мінімізації кредитного ризику.

Тільки обгрунтована концепція управління кредитним ризиком дозволить банку вижити й розвиватись в обраному напрямку, а також не зазнавати надмірних витрат. Для формування такої концепції обов'язковою умовою є, перш за все, чітке визначення змісту кредитного ризику як об'єкта управління, структуризація факторів, які обумовлюють зміну його рівня та вдосконалення існуючих підходів щодо оцінювання та зниження величини кредитного ризику.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ ТА ДОСЛІДЖЕНЬ

Особливості формування системи управління кредитним ризиком розглядаються такими відомими вітчизняними науковцями, як: О. Вовчак, В. Вітлінський, В. Галасюк, А. Єпіфанов, В. Міщенко, Л. Примостка, І. Сало, Л. Слобода. Методи оцінки кредитного ризику та можливості його мінімізації досліджуються у працях Х. Ван Грюнінга, С. Брайовіча-Братановіча, І. Парасій-Вергуненка, Л. Примостки, О. Ковальова, А. Белікова, С. Кабушкина, В. Вітлінського, Г. Лисиченка, О. Терещенко. Однак й досі доволі дискусійним залишається питання щодо визначення сутності кредитного ризику, що впливає на вибір стратегії та інструментарію управління ним та, в підсумку, й на ефективне функціонування як окремого банку, так і банківської системи в цілому. Об'єктивна потреба в подальшому поглибленні теоретико-методичних досліджень у цій сфері пов'язана, насамперед, із необхідністю розкриття економічної природи кредитного ризику банку та інструментарію його оцінки.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ СТАТТІ

Метою статті є теоретичне обгрунтування авторського підходу до визначення змісту кредитного ризику банку, систематизація методів його оцінки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перш за все, доцільно проаналізувати основні підходи до трактування поняття "ризик" як першооснови визначення поняття "кредитний ризик", а також охарактеризувати фактори, які впливають на даний вид ризику банку.

Як відомо, термін "ризик" походить від латинського слова "resecum" — скеля або небезпека зіткнення з нею. Тому історично поняття ризику не лише асоціювалося з багатозначними негативними проявами життєвих ситуацій, а й часто вживалося як їх синонім. Причому у найширшому сенсі під ризиком розуміють, як правило, по-перше, невизначеність щодо здійснення тієї чи іншої події в майбутньому, по-друге, можливість зазнати збитку чи шкоди.

Не можна заперечити той факт, що економічна природа ризику визначається його присутністю в будь-які економічній, в тому числі й фінансовій та кредитній діяльності, тобто ризик притаманний кожному фінансовому рішенню, пов'язаному з отриманням прибутку та проявляється в певному рівні ймовірності недоотримати прибуток або й взагалі — зазнати збитку.

У банківській справі, як і в інших видах бізнесу, ризик пов'язується, насамперед, з фінансовими втратами, що виникають у разі реалізації певних ризиків.

З метою здійснення банківського нагляду Національний банк України виділив дев'ять категорій ризику, а саме: кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик

Таблиця 2. Найбільш відомі підходи до визначення змісту кредитного ризику

№	Прізвища авторів	Визначення змісту кредитного ризику
1	В. Вітлінський [4, с. 29]	сукупність ймовірнісних, небажаних подій при здійсненні фінансових угод, суть яких полягає в тому, що контрагент банку не зможе виконати взятих на себе зобов'язань і при цьому не вдасться скористатись наявними засобами захисту
2	У.Владичин [5, с. 357]	ймовірність несплати позичальником основного боргу та процентів за користування кредитом у строки, визначені у кредитному договорі
3	А. Єпіфанов, І. Сало [6, с. 45]	можливість того, що у майбутньому в певний момент вартість банківських активів зменшиться у зв'язку з неповерненням (неповним або несвоєчасним поверненням) цих активів
4	О. Ковальов [7, с. 18]	можливість збитків унаслідок неповернення основної суми боргу та процентів за ним
5	О. Криклій, Н. Маслак [8, с. 7]	ймовірність повної або часткової втрати вартості активів банку в результаті нездатності контрагентів (позичальників) виконувати свої зобов'язання або недоотримання доходу на вкладений капітал внаслідок впливу різноманітних чинників
7	Г. Лисиченко [9, с. 70]	ймовірність відхилення в одиницю часу фактичного грошового потоку платежів клієнта, направлених на погашення заборгованості, проценту та комісії, від номінального грошового потоку, який клієнт мав би направити банку у відповідності до укладеного кредитного договору, під впливом ряду негативних для фінансового результату діяльності банку факторів
8	В. Подчесова [10, с. 8]	ймовірнісні негативні зміни у стані функціонування банку в разі виникнення небажаних та можливо непередбачених подій під час здійснення кредитного процесу, пов'язані з проявом конкурентної боротьби, які структуруються на події прямої або опосередкованої дії стосовно впливу на стан розвитку банку, що і визначає наявну множинність різновидів кредитних ризиків
9	І. Прокопенко [11, с. 151]	можливе падіння прибутку банку і навіть втрата частини його акціонерного капіталу в результаті неспроможності позичальників погашати й обслуговувати борг

зміни процентної ставки, ринковий ризик, валютний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик репутації, юридичний ризик та стратегічний ризик. Будь-який продукт або послуга може наражати банк на декілька ризиків. Однак для зручності аналізу Національний банк виявляє та оцінює ці ризики окремо.

Дискусійність у трактуванні поняття "кредитний ризик" у сучасній економічній науці, на нашу думку, викликана наявністю різних поглядів на причини його виникнення й особливості прояву.

Зокрема М. Денисенко характеризує кредитний ризик як ймовірність збитків у зв'язку з несвоєчасним поверненням позичальником основного боргу і відсотків за ним [1, с. 240].

О.М. Петрук визначає кредитний ризик як можливість того, що в певний момент часу вартість кредитної частини банківського портфеля активів зменшиться у зв'язку з неповерненням, неповним або несвоєчасним поверненням кредитів, наданих банком [2, с. 282]. Як бачимо, такі точки зору кардинально відрізняються між собою.

І. Демчик визначає кредитний ризик як потенційну можливість втрати сум основного боргу й відсотків по ньому, що виникає в результаті порушення цілісності руху вартості під впливом різноманітних ризикоутворюючих факторів (неповернення кредиту у зв'язку зі злиттям або поглинанням, банкрутством, шахрайством та ін.) [3, с. 5].

Базуючись на теорії систем, кредитний ризик визначається як сукупність об'єкта, предмета, суб'єкта (суб'єктів), які управляють (управляються) за допомогою застосування комплексів взаємозалежних методів (установлення лімітів кредитування, визначення ціни кредиту, організація кредитної справи) і використання

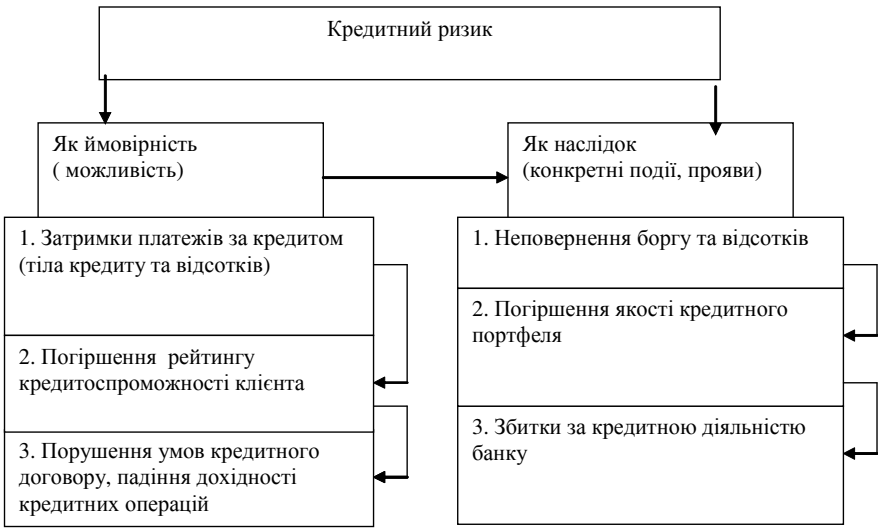

Рис. 1. Базові ознаки категорії "кредитний ризик" як об'єкта управління

Таблиця 3. Характеристики джерел кредитного ризику

Група джерел кредитного ризику	Підвиди кредитного ризику за джерелом виникнення	Характеристика джерел кредитного ризику
Зовнішні – обумовлені позичальником, заставою, гарантом і макросередовищем	Джерела ризику, обумовлені позичальником	
	Фінансовий	Нездатність позичальника (гаранта, страховика) виконати свої зобов'язання за рахунок поточних грошових надходжень чи від продажу активів
	Репутаційний	Погіршення репутації позичальника або його гаранта
	Документарний (юридичний)	Недоліки в складанні і оформлені кредитного договору, гарантійного листа, договору страхування і застави
	Джерела ризику, обумовлені заставою та гарантом	
	Неліквідності застави	Неможливість реалізації предмета застави
	Втрати або псування застави	Можливе знецінення предмета застави за період дії кредитної угоди, псування предмета застави
	Втрати гарантії, ненадійності гаранта	Можлива відмова гаранта відповідати за зобов'язаннями або різке падіння рівня його платоспроможності
	Джерела ризику, обумовлені макросередовищем	
	Військово-політичний	Військові конфлікти в країні, політична нестабільність та порушення грошового обігу
	Нормативно-правовий	Недосконалість банківського законодавства
	Конкурентний	Загострення конкуренції в галузі або олігополізм
	Інфляційний	Знецінення національних грошових одиниць
	Інституційний	Недостатній контроль за дотриманням нормативів кредитного ризику
Внутрішні – обумовлені персоналом, технологічним процесом кредитування, управлінськими аспектами	Джерела ризику, обумовлені поточною діяльністю банку	
	Персоналу	Помилки, шахрайство та зловживання персоналу
	Технологічний	Неефективна організація кредитного процесу
	Управлінський	Нездатність керівництва приймати раціональні рішення

достатнього ресурсного забезпечення (грошового, інформаційно-аналітичного, кадрового й ін.)

У "Методичних вказівках НБУ з інспектування кредитів "Система кількісної оцінки ризиків", які затверджено Постановою НБУ від 15.03.2004 № 104, кредитний ризик визначено як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, що виникає через неспроможність сторони, яка взяла на себе зобов'язання виконати умови фінансової угоди із банком.

Отже, одні автори включають у поняття "кредитний ризик" загрозу несплати позичальником основного боргу і процентів, інші — пов'язують ризик із прибутком, який отримує банк (наприклад, кредитний ризик — це можливе падіння прибутку банку і навіть втрата частини акціонерного капіталу в результаті неспроможності позичальника гасити і обслуговувати борг.

Головні підходи щодо визначення змісту кредитного ризику вітчизняними науковцями представлені в таблиці 2.

Авторське синтезоване бачення наведених підходів наведено на рисунку 1.

Враховуючи різноманіття прояву кредитного ризику, для більш точного трактування його сутності, доцільно врахувати джерела, які його зумовлюють, оскільки даний ризик може виникати з різних причин.

Найбільш поширеним є їх поділ на наступні:

— макроекономічні (економічна криза, падіння обсягів виробництва, інфляція, порушення потоків платежів, недосконаліть законодавчої бази, політична нестабільність, недостатній розвиток інформаційного ринку, тощо);

— фактори пов'язані із позичальником (втрата право- чи дієздатності, фінансова нестійкість, невідповідність термінів руху грошових потоків, викривлення інформації, що надається в банк, нецільове використання кредитних коштів);

— фактори, пов'язані із банком (недосконала технологія кредитування, недостатньо високі вимоги до кредитоспроможності позичальника, невірне визначення вартості застави по кредиту, недостатня або надмірна диверсифікація кредитного портфеля, помилки персоналу, недостатність та низька якість інформації [1, с. 14].

За іншим підходом розрізняють:

— фактори, які мають зовнішній характер виникнення, і пов'язані з можливістю реалізації кредитного ризику через дії, що не залежать від діяльності персоналу кредитного підрозділу банку. Позичальник може не повернути кредит, незважаючи на сумлінні дії співробітників банку;

— фактори, які мають внутрішній характер пов'язані з помилками персоналу, допущеними в ході оформлення кредитної документації, при оцінці кредитоспроможності позичальника, порушенням посадових інструкцій і помилками, допущеними безпосередньо в правилах здійснення кредитування [12, с. 40].

На думку О. Ковальова, кредитний ризик діяльності банку виникає на основі об'єктивних та суб'єктивних чинників. Перші спричинені невизначеністю, природно притаманною банківській діяльності, другі — особливостями прийняття рішень зацікавленими особами в умовах цієї невизначеності.

Г. Партин вважає, що фактори, які впливають на кредитний ризик, можуть бути контрольованими — залежать від рішень управлінського впливу, які є прорахунками банку та неконтрольованими — обумовлені об'єктивним проявом випадковості та знаходяться поза межами впливу банку [14, с. 65].

Систематизуючи наведені підходи, доцільно вважати, що кредитний ризик виникає, по-перше, внаслідок зовнішніх змін, які обумовлюються клієнтом, об'єктом застави, гарантом або макросередовищем, та, по-дру-

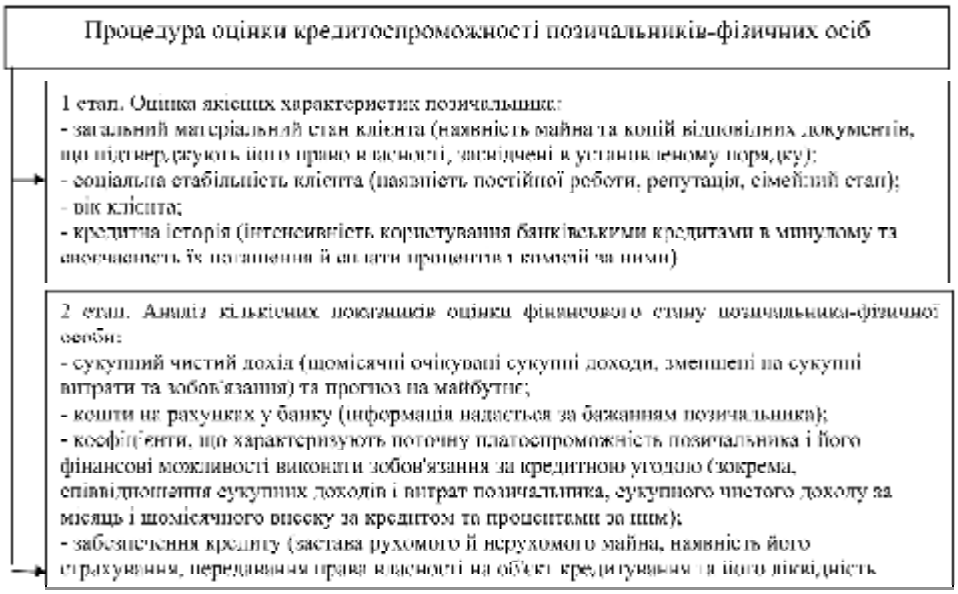

Рис. 2. Процедура оцінки кредитоспроможності позичальників-фізичних осіб

ге, в процесі функціонування банку через недостатній контроль за здійсненими кредитних операцій, проблеми з персоналом та помилки керівництва, тощо. У таблиці 3 наведена класифікація та характеристика джерел кредитного ризику.

Отже, на нашу думку, ключовим аспектом при уніфікації існуючих підходів до визначення дефініції портфельного кредитного ризику має стати поєднання наявних джерел (зовнішніх і внутрішніх) виникнення такого ризику (ймовірність) та обов'язкового розкриття наслідків (подій), до яких може призвести кредитний ризик, і які, в свою чергу, виступатимуть його проявами і головними ознаками.

Можемо дати наступне визначення портфельного кредитного ризику — це ймовірність того, що в майбутньому через вплив системи негативних зовнішніх (пов'язані з позичальником, предметом застави, гарантією та негативним впливом макросередовища) та внутрішніх (пов'язані з поточною діяльністю банківської установи та її забезпеченням) чинників не буде вчасно повернено кредитний борг та відсотки за ним, погіршиться якість кредитного портфеля та буде отримано збиток за кредитною діяльністю банку.

Оскільки портфельний (сукупний) кредитний ризик формується з індивідуальних, то на найбільшу увагу в контексті оцінки та мінімізації слід приділити, перш за все, їм.

У рамках оцінки кредитного ризику за кожною окремою операцією, на найбільшу увагу повинна заслуговувати оцінка кредитоспроможності позичальників, тобто оцінка спроможності позичальника за конкретних умов кредитування в повному обсязі й у визначений кредитною угодою термін розраховуватись за своїми борговими зобов'язаннями виключно грошовими коштами, що генеруються в ході звичайної діяльності [15, с. 367].

Достовірність оцінки кредитоспроможності позичальника істотно впливає як на результати конкретних кредитних угод, так і на ефективність кредитної діяльності банку в цілому. Точність оцінки важлива й для позичальника, адже від неї залежить рішення про надання кредиту та про його можливий обсяг.

Авторський систематизований підхід до процедури оцінки кредитоспроможності позичальників-фізичних

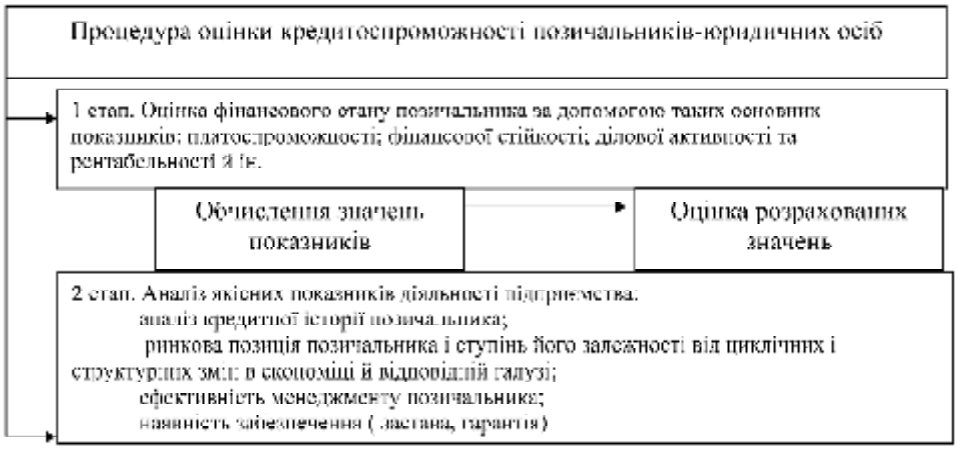

Рис. 3. Процедура оцінки кредитоспроможності потенційних позичальників-юридичних осіб

осіб відображено на рисунку 2, а юридичних осіб — на рисунку 3.

Наслідком систематичних помилок в оцінці кредитоспроможності позичальників може бути погіршення якості кредитного портфеля, через що банк змушений буде збільшувати витрати на додаткове резервування.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На основі уніфікації наукових підходів до визначення сутності кредитного ризику та детального розгляду природи його походження було дано авторське трактування портфельного кредитного ризику як ймовірності того, що в майбутньому через вплив системи негативних зовнішніх та внутрішніх чинників не буде вчасно повернено кредитний борг та відсотки за ним, погіршиться якість кредитного портфеля та буде отримано збиток за кредитною діяльністю банку.

Як свідчить реальна дійсність, практично кожний банк має у своєму портфелі проблемні кредити і тому досить важливим є встановлення допустимого для банку рівня цих кредитів щодо загальної вартості виданих позик, а також допустимого рівня кредитних ризиків й в цілому якості та захищеності кредитного портфеля з боку ризиків. Адже високий рівень кредитного ризику не тільки негативно впливає на прибутковість банку, а й породжує інші ризики, які в майбутньому можуть мати масштабний негативний прояв. Тому надзвичайно важливо своєчасно виявляти джерела його походження, правильно оцінювати рівень кредитного ризику та професійно обирати методи його управління. В цьому контексті доцільно в подальших дослідження детальніше розглянути процедуру квантифікації та побудови системи управління кредитними ризиками з урахуванням сучасних практичних особливостей вітчизняного банківського менеджменту.

Література:

1. Кредитування та ризики: навч. посіб. / Під ред. М.П. Денисенко. — К.: Професіонал, 2008. — 480 с.

2. Петрук О.М. Банківська справа: навч. посіб. / Петрук О.М. — К.: Кондор, 2004. — 461 с.

3. Демчик І. Управління кредитним ризиком / І. Демчик // Банківський менеджмент. — 2008. — № 8. — С. 5—13.

4. Кредитний ризик комерційного банку: навч. посіб / Під ред. В.В. Вітлінського. — К.: Знання, 2000. — 251 с.

5. Владичин У.В. Банківське кредитування / У.В. Владичин. — Київ: Атіка, 2008. — 648 с.

6. Єпіфанов А.О. Операції комерційних банків: навч. посіб. / А.О. Єпіфанов, Н.Г. Маслак, І.В. Сало. — Суми: Університетська книга, 2007. — 523 с.

7. Ковалев А.П. Кредитный риск-менеджмент: монография / А.П. Ковалев. — К.: Сузір'я, 2007. — 406 с.

8. Криклий О.А. Управління кредитним ризиком банку: монографія / О.А. Криклий, Н.Г. Маслак. — Суми: УАБС НБУ, 2008. — 86 с.

9. Лисиченко Г.В. Природний, техногенний та екологічний ризики: аналіз, оцінка, управління / Г.В. Лисиченко. — К.: Наукова думка, 2008. — 542 с.

10. Подчесова В.Ю. Управління кредитним ризиком банку: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.08 / В.Ю. Подчесова. — Суми, 2009. — 19 с.

11. Прокопенко І.Ф. Основи банківської справи: навч. посіб. / І.Ф. Прокопенко. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 410 с.

12. Кузнецова Л.В. Кредитний менеджмент: навч. підруч. [Текст] / Л.В. Кузнецова. — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2007. — 332 с.

13. Дмитренко М.Г. Кредитування і контроль: навч.-метод. посіб. [Текст] / М.Г. Димитренко. — К.: Кондор, 2009. — 296 с.

14. Партин Г.О. Внутрішньобанківське регулювання кредитних ризиків: монографія / Г.О. Партин, Л.Я. Слобода. — К.: УБС НБУ, 2007. — 254 с.

15. Сова О.В. Напрями вдосконалення управління кредитними ризиками комерційних банків / О.Ю. Сова // Чернігівський науковий часопис. — 2012. — № 1 (3). — С. 120—126.

References:

1. Denysenko, M.P. (2008), Kredytuvannia ta ryzyky [Crediting and risks], Profesional, Kyiv, Ukraine.

2. Petruk, O.M. (2004), Bankivs'ka sprava [Banking], Kondor, Kyiv, Ukraine.

3. Demchyk, I. (2008), "Management by a credit risk ", Bankivs'kyj menedzhment, vol. 8, pp. 5—13.

4. Vitlyns'kyj, V.V. (2000), Kredytnyj ryzyk komertsijnoho banku [Credit risk of commercial bank], Znannia, Kyiv, Ukraine.

5. Vladychyn, U.V. (2008), Bankivs'ke kredytuvannia [Bank crediting], Atika, Kyiv, Ukraine.

6. Yepifinov, A.O. Maslak, N.H. and Salo, I.V. (2007), Operatsii komertsijnykh bankiv [Operations of commercial banks], Universytets'ka knyha, Sumy, Ukraine.

7. Koval'ov, A.P. (2007), Kredytnyj rysk-menedzhment [Credit risk-management], Suzir'ia, Kyiv, Ukraine.

8. Kryklij, O.A. (2008), Upravlinnia kredytnym ryzykom banku [Management the credit risk of bank], UABS NBU, Kyiv, Ukraine.

9. Lysychenko, H.V. (2008), Pryrodnyj, tekhnohennyj ta ekolohichnyj ryzyky: analiz, otsinka, upravlinnia [Natural, technogenic and ecological risks: analysis, estimation, management], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

10. Podchesova, Y.V. (2009), "Management the credit risk of bank", Ph.D. Thesis, Money, finances and credit, Ukrainian academy of banking NBU, Sumy, Ukraine.

11. Prokopenko, I.F. (2005), Osnovy bankivs'koi spravy [Banking bases], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

12. Kuznetsova, L.V. (2007), Kredytnyj menedzhment [Credit management], ORIDU NADU, Odesa, Ukraine.

13. Dmytrenko, M.H. (2009), Kredytuvannia i kontrol' [Crediting and control], Kondor, Kyiv, Ukraine.

14. Partyn, H.O. and Sloboda, L.Ya. Vnutrishn'obankivs'ke rehuliuvannia kredytnykh ryzykiv [Interbank adjusting of credit risks], UBS NBU, Kyiv, Ukraine.

15. Sova, O.V. (2012), "Directions of perfection of management the credit risks of commercial banks", Chernihivs'kyj naukovyj chasopys, vol. 1 (3), pp. 120—126.

УДК 336.145.2

С. Г. Саєнко,
к. е. н., викладач кафедри обліку та аудиту,
Запорізький національний університет , м. Запоріжжя
О. Р. Саєнко,
ст. викладач кафедри обліку та аудиту,
Запорізький національний університет , м. Запоріжжя
М. О. Баранова,
студентка, Запорізький національний університет , м. Запоріжжя

ОЦІНКА СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ США: ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ, ХАРАКТЕРНІ РИСИ ТА СУТНІСНІ АСПЕКТИ ДЛЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

S. Sayenko,
PhD, lecturer of the department of accounting and auditing Zaporizhzhya national university, Zaporizhzhya
E. Sayenko,
senior lecturer of the department of accounting and auditing Zaporizhzhya national university, Zaporizhzhya
M. Baranova,
student of the department of accounting and auditing Zaporizhzhya national university, Zaporizhzhya

EVALUATION OF USA TAXATION: BASIC PRINCIPLES, CHARACTERISTICS AND ESSENTIAL ASPECTS OF THE TAX REFORM FOR UKRAINE

У статті проаналізовано стан та структуру системи оподаткування Сполучених Штатів Америки в сучасних умовах економічного розвитку. Розкрито закономірності встановлення та співвідношення різних податків на федеральному та регіональному рівнях. Досліджено рівень податкового навантаження на суб'єкти господарювання та роль податків у формуванні федерального та регіонального бюджетів. Проведено аналіз порядку податкового адміністрування та механізму оподаткування прямими та непрямими податками. Визначено проблеми розвитку податкових відносин США. Обгрунтовано стратегічні орієнтири розвитку системи оподаткування з урахуванням стимулювання ефективності діяльності економічних суб'єктів господарювання. Доведено необхідність системного удосконалення податкової політики України щодо розвитку економічних відносин та зростання бюджетних надходжень.

The article analyzes the structure of the United States of America tax system in the present economic situation. Revealed regularities of establishment and the relationship of different taxes at the federal and regional levels. Investigated level of the tax burden on business entities and the role of taxes in the formation of the federal and regional budgets. Held analysis of the order of tax administration and taxation mechanism of direct and indirect taxes. Identified problems of development fiscal relations of US. Identified the problem of tax of US relations. Grounded strategic guidelines for the development of the taxation system, taking into account the effectiveness of the stimulation of economic subjects. Proved the necessity to improve the system of tax policy of Ukraine for the development of economic relations and increase budget receipts.

Ключові слова: податок, збір, бюджет, система оподаткування, податкова політика, ставка, база оподаткування.

Key words: tax, budget, tax system, tax policy, rate, basis of taxation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ефективність системи оподаткування визначається тим, наскільки цілеспрямовано вона вирішує комплекс завдань пов'язаних з управлінням економікою держави. Шляхом оптимального розподілу доходів суб'єктів підприємництва та громадян забезпечується дохідна

Таблиця 1. Витяг з рейтингу Paying Taxes-2014 (за підсумками 2013 року)

Показник / Країна	Всього податкових платежів	Податок на прибуток	Податок з доходів фізичних осіб	Інші податки
Податкові платежі				
США	11	2	4	5
Україна	28	1	24	3
Час на сплату податків				
США	175	87	55	33
Україна	390	100	140	150
Загальна податкова ставка				
США	46,3	27,9	9,9	8,5
Україна	54,9	11,2	43,1	0,6

частина бюджету, необхідна для фінансування соціальних процесів та розвитку як України в цілому, так і регіонів. Система оподаткування має бути побудована таким чином, щоб сприяти пріоритетним напрямам економічного та соціального розвитку держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питанням застосування зарубіжного досвіду при побудові вітчизняної системи оподаткування приділялася значна увага відомих науковців. Карлін М. І. розглядає основні податки та порядок їх застосування у США. Структура й особливості функціонування податкових органів у Сполучених Штатах аналізувалися Поповою Л.В. Дослідженню досвіду зарубіжних країн щодо побудови систем оподаткування та адміністрування податків присвячено працю Андрущенка В.Л. та Данілова О.Д. [4]. Питання організації податкового адміні,стрування в Україні досліджують провідні українські вчені: З. Варналій, С. Захарін, Т. Єфименко, А. Кізима, А. Крисоватий, В. Луніна, П. Мельник, В. Мельник, С. Онишко, В. Опарін, А. Соколовська, В. Сутормінa, С. Терещенко, О. Тимченко, В. Федосов, С. Юрій. Попри всі наукові надбання в нашій країні показники ефективності роботи податкової служби є недостатньо високими, зберігається значний рівень витрат на збір та облік. До того ж спостерігається великий обсяг податкового боргу платників податків, що спричинено як наявністю фактів умисного ухилення від сплати податків, так і збитковістю діяльності багатьох суб'єктів господарювання.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета наукового дослідження полягає в проведені всебічного аналізу питань, пов'язаних із функціонуванням системи оподаткування США задля удосконалення системи оподаткування в Україні, з визначенням заходів з оптимізації як порядку податкового адміністрування, так і механізму оподаткування прямими та непрямими податками.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економіка США — найбільша та найбільш диверсифікована економіка, яка утримує лідерство в світі останні 100 років.

Сполучені Штати Америки є федеративною республікою з автономними державними та місцевими органами влади. Податки накладаються в США на кожному з цих рівнів. Це одна з двох країн у світі (друга країна — Еритрея), у якій прибуток нерезидентів оподатковується та тарифікується таким же чином, як резидентів [3].

У цій країні одна з найбільш розвинених податкових систем. Штати посідають 64 місце (Україна 164 місце) в рейтингу Paying Taxes-2014 (за підсумками 2013 року) завдяки відносно невеликій кількості платежів (11) при досить високій їх загальною ставкою (46,3%). Для американської податкової системи характерне переважання прямих податків над непрямими (співвідношення 7:3) (табл. 1) [11].

Найбільш впливовим федеральним відомством є Міністерство фінансів (Department of the Treasury, інколи перекладається також як Державне казначейство) — головна фінансова установа держави [5]. Основний структурний підрозділ мінфіну США СВД — Служба внутрішніх доходів (Internal Revenue Service). Діяльність СВД поєднує функції власне податкової служби і податкової поліції [2].

До числа основних в Америці належать податки на доходи, що сплачуються фізичними особами та корпораціями; податок на соціальне забезпечення (внесок); податок на майно юридичних осіб та податок на майно, що переходить у порядку спадкування або дарування, які стягуються тільки на рівні штатів і місцевих органів влади; акцизи. Якщо у більшості європейських держав одним з провідних є податок на додану вартість, то в США він відсутній [8, с. 87].

Розглянемо систему федеральних податків. У центрі системи федеральних податків знаходиться індивідуальний прибутковий податок (personal income tax), забезпечуючи близько 49% податкових надходжень до федерального бюджету. Цей податок аналог українського податку на доходи фізичних осіб.

Платники індивідуального податку діляться на чотири категорії: самітні фізичні особи; подружні пари, які сплачують податки спільно; члени сімей, які виплачують податок самостійно; голова домогосподарства (у США поняття "домогосподарство" об'єднує людей, що займають окреме житлове приміщення (будинок, квартиру), а голова домогосподарства — член домогосподарства, на ім'я якого дане житлове приміщення, що служить постійним місцем проживання для домогосподарства, придбано на правах власності або оренди (суборенди); якщо такої людини в домогосподарстві, то головою домогосподарства може вважатися будь-який член домогосподарства у віці 15 років і старше).

Максимальна ставка індивідуального податку в Сполучених Штатах складає 39,60 відсотків. У 2014 році найвища ставка застосовується до оподатковуваного прибутку понад 457 600 USD для подружніх пар, котрі подають спільну декларацію; 40 6750 USD для неодружених осіб та 228800 для подружжя, яке подає декларацію окремо. Ставка податку застосовується до різних джерел доходу: заробітна плата, дивіденди, відсотки [4].

В Україні звичайна ставка індивідуального доходу складає 15%, максимальна ставка (17%) застосовується до доходу за місяць понад поріг в 10 мінімальних зарплат (12180 грн. станом на 1 січня 2014 р.). Динаміку змін ставок індивідуального доходу подано на рисунку 1 [10].

Особи мають право претендувати на пільги (personal and dependency exemption) для себе і будь-яких утриманців, яких вони підтримують. Особиста пільга діє так само, як податкове вирахування: це зменшує оподатковуваний дохід, так що ви в кінцевому підсумку платити податки на менший дохід. Персональний розмір пільги щорічно індексується з урахуванням інфляції. Для податкового року 2014, персональний розмір пільги $ 3950. Якщо хтось ще може представити вас в якості утриманця, то ви не можете використати свою особисту пільгу. Подружжя, яке подає спільну податкову декларацію може претендувати на дві особисті пільги, по одному для кожного з подружжя, навіть якщо один з подружжя заробляє весь дохід.

Особиста пільга поступово зменшує на 2 відсотка кожні $ 2500, якщо скоригований валовий дохід за рік перевищує граничне значення. Для одружених, які подають декларації окремо, 2 відсотки застосовуються до $ 1250. У таблиці 2 представлений діапазон доходу для отримання особистої пільги [4].

На другому місті за питомою вагою у доходах федерального бюджету (біля 33,5%) знаходяться цільові соціальні податки або внески (обов'язкові платежі) у фонди соціального страхування: податок для фінансування програм соціального страхування (social security tax), податок для медичного обслуговування (medicare tax), податок на фінансування допомоги по безробіттю (unemployment tax).

Податок на соціальне страхування (пенсії по старості та інвалідності, допомоги по тимчасовій непрацездатності) справляються в залежності від фонду заробітної плати за ставкою 12,4%, яка розділяється порівну — по 6,2% для роботодавців і працюючих. За таким же принципом розщеплюються порівну ставка податку (2,9%) на медичне обслуговування та податок у фонд допомоги по безробіттю (14,5% від фонду заробітної плати).

Зокрема за рахунок податку на медичне обслуговування фінансуються федеральні програми Medicare — безплатного лікування літніх людей (старших 65 років) і Medicaid — безплатної або пільгової медичної допомоги тим, хто не може оплачувати лікування. Щодо податку на прибуток корпорацій (corporate income tax), то він складає близько 10% доходів федерального бюджету (близько 200 млрд дол.).

Платниками корпоративного податку є місцеві організації (створені за законами США) та іноземні (інші юридичні особи). Максимальна ставка, по якій проводиться стягування даного податку, становить 40%. Ставка податку застосовується до чистого доходу компаній, який був отриманий за один фінансовий рік. У таблиці 3 представлено ставки корпоративного податку.

Головним інструментом підтримки та стимулювання бізнесу в США є застосування для нього більш м'якої системи оподаткування. З цією метою в американському законодавстві при справлянні податку на доходи юридичних осіб застосовується велика кількість пільг. Найбільш поширені податкові кредити бізнесу з метою стимулювання інвестицій (регулярний податковий та інвестиційний кредит) [5].

Особливість американського податку на прибуток корпорацій полягає в тому, що максимальна ставка в

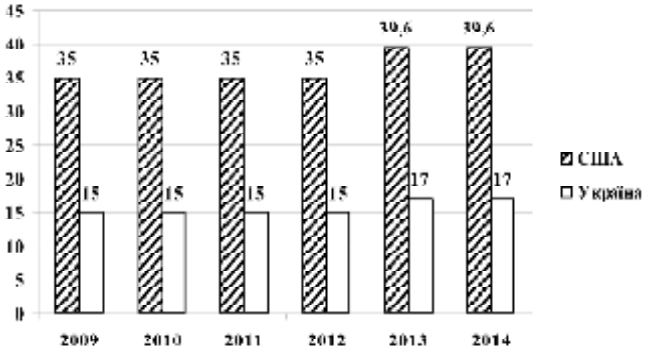

Рис. 1. Динаміка ставок індивідуального податку в Україні та США за 2009—2014 рр.

Таблиця 2. Діапазон доходу для особистої пільги на 2014 рік

Статус	Від ($)	До ($)
Одружені, що подають спільну декларацію	305050	427550
Вдови (вдівець)	305050	427,550
Голова домогосподарства (Head of Household)	279650	402150
Самотні фізичні особи	254200	376700
Одружені, що подають окремі декларації	152525	213775

Таблиця 3. Ставки корпоративного податку

Від	До	Ставка
$ 0	$ 50,000	15%
50000	75000	$ 7500 + 25%
75000	100000	13750 + 34%
100000	335000	22250 + 39%
335000	10000000	113900 + 34%
10000000	15000000	3400000 + 35%
15000000	18333333	5150000 + 38%
18333333	.....	35%

загалом прогресивній шкалі оподаткування знаходиться не в кінці шкали, а в її середині. Порівняння динаміки максимальних ставок корпоративного податку в Україні та США подано на рисунку 2.

Всі корпорації, незалежно від розміру, оподатковуються в однаковому порядку, в тому числі мають право на податкові кредити. Збори акціонерів вправі прийняти рішення, за яким податок сплачується не на корпоративному рівні, а самими акціонерами в формі при-

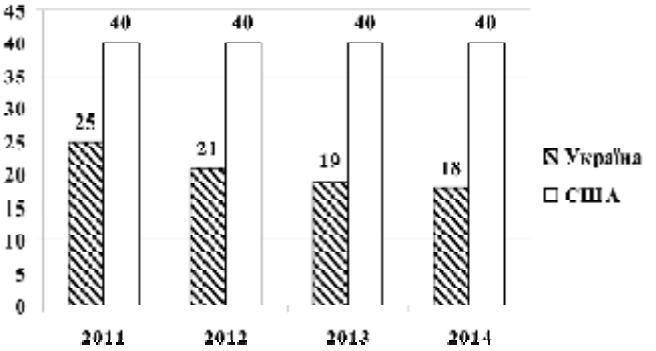

Рис. 2. Порівняння динаміки максимальних ставок корпоративного податку в Україні та США

Таблиця 4. Ставки АМП

Статус	Неодружені	Одружені зі спільною декларацією	Одружені з окремими деклараціями	Корпорації
Низька податкова ставка	26%	26%	26%	20%
Висока податкова ставка	28%	28%	28%	20%
Поріг застосування низької ставки	$ 179 500	$ 179 500	$ 89 750	-------

буткового податку з дивідендів. Саме у такий спосіб сплачує податок на прибуток більшість американських корпорацій.

Прибуток, одержаний корпорацією, підлягає подвійному оподаткуванню: перший раз як дохід корпоративної господарської одиниці, другий раз, як прибуток після сплати корпоративного податку, що підлягає розподілу між акціонерами. В результаті сукупний тягар обох податків може сягати і навіть перевищувати 60%.

Крім розглянутих індивідуального і корпоративного прибуткових податків, у США справляється так званий альтернативний мінімальний податок (Alternative Minimum Tax), який був запроваджений у 1969 р. з метою запобігання зменшення платниками з високим рівнем доходів податкових зобов'язань шляхом зловживання пільгами, знижками і кредитами, передбаченими для податку на прибуток корпорацій (тобто легалізованого ухилення від податків). Для АМП кількість пільг значно скорочена. Отже, АМП — реакція на можливість такої комбінації пільг і знижок, що здатна звести податкові зобов'язання нанівець. Якщо АМП, нарахований однаково на дохід корпорації чи фізичної особи, перевищує суми звичайних зобов'язань по корпораційному й індивідуальному прибуткових податках, то платник має сплатити саме альтернативний податок. Ставки АМП представлено в таблиці 4 [5].

Альтернативний мінімальний податок прийнято, щоб примусити тих, хто має право на численні пільги, хоч що-небудь платити. Американські фахівці так оцінили цю форму оподаткування: "Альтернативний мінімальний податок — ще один доказ відсутності внутрішньої логіки в нашій податковій системі... Такий податок є визнанням невдачі. Він демонструє не тільки дефекти системи, але й нездатність Конгресу справитися з ними".

Податок на спадщину і дарування — податок на майно, яке переходить до спадкоємців (посмертний податок) і/або роздаровується при житті. За американським законодавством спадкова маса складається з грошових коштів та цінних паперів, нерухомості, страховок, бізнес — інтересів і інших активів. Отримана підсумкова вартість зменшується на іпотечні кредити та інші борги, на витрати з управління майном, а також на інші витрати. Для резидентів США (платників податків, що мають постійне місце проживання на території Сполучених Штатів, а також громадян США) існує істотна податкова пільга, яка в 2012 році становила 5 млн 120 тис., а в 2013 році 5 млн 250 тис. американських доларів. Розмір податкової пільги змінюється щороку. Тобто якщо спадщина не перевищує цих сум, то ніякі податки з нього не платять, а якщо перевищує, то податком обкладається, тільки те, що перевищує ці суми частини спадщини. У тож час в деяких "дорогих" штатах, наприклад, таких, як Нью-Йорк неоподатковувана податком сума складає всього 1 млн доларів.

Ставка на неоподатковувану частину спадщини (що перевищує вищевказані суми) розрізняється в різних штатах. Вона варіюється в залежності від близькості споріднення спадкоємця і спадкодавця. Для близьких родичів вона може бути 1 — 2 % (що пережили подружжя може взагалі бути звільнені від сплати податку). Для осіб, які не є родичами ставка на неоподатковувану частину спадщини набагато більше, вона може реально доходити до 55%.

Для нерезидентів (осіб не мають постійного перебування в державі) ситуація набагато важче. Неоподаткована на спадкування сума складає всього 60 тис. доларів. У теж час слід зазначити, що для осіб цієї категорії податковий обов'язок є неповною. Тобто майно, яке знаходитися за межами Сполучених Штатів податком взагалі не обкладається. Сплата податку може бути відстрочено на строк від шести місяців до чотирьох років. Необхідно зауважити, що існує більше кількість абсолютно законних способів уникнути сплати податку на спадщину. Найпростіший з них це страхування життя, цьому випадку страховка просто покриває суму податку на спадщину. У свою чергу нерухомість можна просто оформити на юридичну особу.

Податок на спадщину та дарування дуже дорогий в адмініструванні через великі затрати часу, складності обліку й оцінки об'єктів оподаткування, а також труднощі врахування на визначення податкових зобов'язань степені родинних зв'язків, які в юридичному сенсі бувають дуже заплутаними. Тому майбутнє податку на спадщину і дарування в США знаходиться під знаком питання. Конгрес прийняв рішення про поступове скасування даного податку, хоч президент загрожує накласти на цей законопроект вето.

Акцизи в США забезпечують приблизно 4% доходів федерального бюджету (близько 70 млрд дол.). Акцизи установлені на нафтопродукти, алкоголь, тютюнові вироби, шини, знаряддя для мисливства та рибальства, транспортні та комунікаційні послуги. Звичайно, в такій моторизованій країні, як США на першому місці за своїм фіскальним значенням знаходиться акциз на бензин. Акцизну природу мають також природоохоронні збори, які входять у вартість хімічної та іншої продукції, що шкодить природі, руйнує озоновий шар.

Помітна особливість американської системи федеральних податків — відсутність податку на додану вартість, що вочевидь суперечить загальносвітовій тенденції. Полеміка навколо цього податку ведеться в США давно, але уряд так і наважився запровадити ПДВ на федеральному рівні. Можливі причини полягають у тому, що проти налаштовані впливові ділові кола, з погляду яких ПДВ не надає реальних конкурентних переваг американським корпораціям на внутрішньому ринку та у зовнішніх економічних зв'язках.

Розглянемо систему штатних і місцевих податків. Відповідно до принципів фінансової автономії та бю-

джетного федералізму, котрі історично склалися в США, кожна з ланок бюджетної системи має власні, закріплені за нею податкові доходи. Між окремими бюджетами податки розмежовуються на підставі трьох підходів:

— виключного права (податок закріплений за одним із бюджетів: федеральним, штатним чи місцевим);

— співпадаючого права (на один і той же податок мають право різні рівні влади, податкові надходження розподіляються між бюджетами в дольовому порядку або мають форму надбавок; наприклад, у такому порядку справляється податок на майно, надходження від якого розподіляються між бюджетами штату та місцевими бюджетами міст, графств, округів);

— делегованого права або "правила Ділона" (з одного рівня влади на інший разом із певними повноваженнями передаються і адекватні податкові доходи, необхідні для їх фінансування).

Основу доходної бази штатних бюджетів складають прибуткові податки з громадян і корпорацій, а також податок із продаж [9].

Ставки прибуткового податку диференційовані в залежності від штату в діапазоні від 2 до 15%. Реальну автономію штатів відображає також порядок визначення оподатковуваного доходу та справляння індивідуального прибуткового податку, що кожен із штатів робить по-своєму. Так, одні оподатковують лише доходи громадян свого штату, незалежно від місця походження доходів. Інші обмежуються доходами, одержаними в межах даного штату. Треті враховують всі доходи, незалежно від території їх походження. Подібний різнобій створює умови для так званої міграції податків із штату в штат, і, звичайно, породжує серйозні труднощі в адмініструванні податків. Крім того, штати мають право установлювати власний неоподатковуваний мінімум.

Податок із продаж (sales tax) — різновид податку з обороту — стягують у 44 штатах. Ставки знаходяться в межах від 2 до 8,5%. Самі високі ставки в Алабамі (8,5%). У США цей податок не позначають як такий на ціннику або в меню. Податок зазвичай буде доданий до ціни на касі або дописаний в на рахунку. Алкоголь, ліки, ювелірні вироби, сигарети, їжа ресторану, одяг, електроніка, послуги та багато іншого, крім бензину, може оподатковуватись цим податком за вказаною схемою. Наприклад, пляшка вина коштуватиме $ 50. Місцевий податок на алкоголь на 20 %. 20 % від $ 50 дорівнюватиме $ 10. Це означає, що $ 10 буде додано до ціни пляшки вина, тобто до сплати буде 60 $.

Як виняток, у штаті Мічиган, одному на всю країну, з 1975 р. запроваджений податок на додану вартість.

Аналог податку з продаж існує і в Україні — податок на додану вартість. В Україні існує дві ставки податку: 0% та 20% [10].

На рівні штатів справляється також податок на ділову активність, який складається з двох частин: податку з річного обороту (ставки 1—2,5%) і податку на фонд заробітної плати (1,6%) [5].

Серед місцевих податків найперше фіскальне значення має податок на нерухоме і рухоме майно. В загальній сумі місцевих податків доля майнового податку в окремі роки перевищує 80%. До нерухомого майна відносять землю, будинки, будівлі та споруди різного призначення. Їх велика кількість природна для урбанізованої країни, де в одному Нью-Йорку налічується 1 мільйон будівель. Під рухомим майном розуміють 2 групи власності. До першої належать виробниче обладнання, товарні запаси, худоба, а також деякі предмети особистого користування та побутового призначення (витвори мистецтва, антикваріат, коштовності); до другої — цінні папери (акції, облігації), договори і патенти, що засвідчують право їх власника на певний дохід.

Ключова проблема оподаткування майна — облік та оцінка об'єктів податку. В більшості штатів вартість майна визначають спеціальні управління оцінки нерухомості один раз в два роки. Видатки на адміністрування майнових податків, затрати часу, зусиль, грошей на консультування й оскарження з боку платників (compliance costs) значно вищі, ніж в інших податків [1].

Ставка податку на нерухоме майно (землю і будівлі) сягає 6,75% від 1/3 їх оціночної вартості, але в середньому по країні складає 1,4%.

Щодо характеристики української податкової політики, то: по-перше, вона математично обтяжлива. По-друге, вона спрямована виключно на фіскальний результат (тобто, на збір податків до бюджету, а не на стимулювання росту бізнесу). За підрахунками МФК, у дрібного бізнесу на те, щоб спілкуватися із податковою системою йде сума, еквівалентна 8% обсягів товарообігу. В Америці — не більше 2,6%, навіть якщо мова йде про найдрібніші компанії [7, с. 379].

У США існує багато безкоштовних комп'ютерних програм (таких як TurboTax, H&R Block), які дозволяють за лічені хвилини підготувати річний податковий звіт. Його потім необхідно подати до 15 квітня до федеральної податкової служби (IRS — Internal Revenue Service) і до 30 квітня до податкової служби штату [12].

Якщо працівник переплатив податок, то йому повертають суму переплати чеком, надісланим поштою протягом кількох тижнів. У протилежному випадку працівник має сам додати чек на суму податку, який він не доплатив. Особи з низьким рівнем доходу можуть бути взагалі звільнені від сплати податку.

Наприклад, у штаті Айова граничний річний дохід до $9000 звільняє від податку штату. Крім того, під час кризи соціально незахищені працівники отримали податковий кредит на кілька сот доларів на рік. Звільнені від оподаткування також певні витрати на медичні послуги, на встановлення енергозберігаючих систем у будинках тощо. Вся процедура настільки автоматизована, що податки можна сплачувати і отримувати відшкодування повністю через Інтернет".

Враховуючи, що в Штатах ціни на житло, автомобілі, одежу і харчі нижчі ніж в Україні, наші громадяни, котрі мають дохід менше $ 9000 в рік, теж могли б звільнятися від усіх податків на дохід, тим більше, що усі ми сплачуємо податок на додану вартість при покупці товарів і послуг [12].

Більше того, в США є гарантія, що податківець допоможе при складанні декларації, вони випускають з цього приводу тисячі безкоштовних брошур. Також там

є гарантія, що твої надходження триматимуться у таємниці, а в законодавстві записано: в разі, якщо за різними схемами сплати податків (наприклад, подружжя може складати кожен окрему декларацію, або одну на двох) виходять різні суми, то ти можеш заплатити меншу суму.

Якщо врахувати хоча б цю невелику кількість аспектів податкової системи США, то податкова політика України почне ефективно функціонувати, враховуючи потреби як платників, так і держави.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідження порядку функціонування системи оподаткування США дало змогу оцінити і розкрити її вплив на фінансово-економічні процеси та економічний розвиток держави і на цій підставі визначити основі напрями гармонізації системи оподаткування України:

— вдосконалення податкового механізму сприяння активізації інвестиційного та інноваційного процесів;

— мінімізація витрат та часу з податкового адміністрування;

— розробка адекватного порядку формування та подання податкової звітності для різних категорій платників.

Література:

1. Amadeo K. How the U.S. Federal Debt and Deficit Differ and How They Affect Each Other [Електронний ресурс] K. Amadeo. — Режим доступу: http://www.useconomy.about.com/od/fiscalpolicy/p/US_Debt_Deficit.htm

2. Internal Revenue Service [Електрон.ресурс]. — Режим доступу: http://www.irs.gov/Businesses/Small-Businesses-&-Self-Employed/Estate-Tax

3. Penne R. The Tax Policy Briefing Book A Citizens Guide for the 2012 Election and Beyond / R. Penne. — Washington: Urban-Brookings Tax Policy Center, 2008. — 457 p.

4. Sales tax institute [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.salestaxinstitute.com/resources/rates

5. The New York State. Department of Taxation and Finance [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.tax.ny.gov/pit/estate/etidx.htm

6. World Bank national accounts data [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://data.worldbank.org/

7. Варналій З. Підвищення ефективності податкової політики як чинник конкурентоспроможності підприємництва України / З. Варналій // Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук. пр. — К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2009. — Вип. 19. — 379 с.

8. Вінниченко О.Л. Аналіз закордонного досвіду використання спрощеної системи оподаткування / О.Л. Вінниченко // Вісник ХНЕУ ім. С. Кузнеця. — 2013. — №4. — С. 85—90.

9. Кучеров И.И. Налоговое право зарубежных стран: курс лекций / И.И. Кучеров. — М.: АО "Центр ЮрИнфоР", 2003. — 374 с.

10. Податковий кодекс України: за станом на 28 січня 2014 року N 736-VII зі змінами та доповненнями від 01 січня 2011 року / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

11. Річний звіт "Paying Taxes 2014: The global picture" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/pwc-paying-taxes-2014.pdf

12. Україні варто запровадити податкову систему як у США: податки із зарплати платять працівники, а не роботодавці [Електронний ресурс]. — http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/33245/

References:

1. Amadeo, K. (2013), "How the U.S. Federal Debt and Deficit Differ and How They Affect Each Other", About, [Online], available at: http://www.useconomy.about.com/od/fiscalpolicy/p/US_Debt_Deficit.htm. (Accessed 30 Apr 2014).

2. Internal Revenue Service (2014), "Estate Tax", available at: http://www.irs.gov/Businesses/Small-Businesses-&-Self-Employed/Estate-Tax (Accessed 29 apr 2014).

3. Penne, R. (2008), Tax Policy Briefing Book A Citizens Guide for — the 2012 Election and Beyond, Urban-Brookings Tax Policy Center, Washington, USA.

4. The New York State. Department of Taxation and Finance (2014), "Estate Tax", available at: http://www.tax.ny.gov/pit/estate/etidx.htm (Accessed 1 may 2014).

5. Sales tax institute (2014), "State sales tax rates", available at: http://www.salestaxinstitute.com/resources/rates (Accessed 27 may 2014).

6. World Bank national accounts data (2012), "Research report", available at: http://data.worldbank.org/ (Accessed 2 may 2014).

7. Varnalij, Z. (2009), "Improving the effectiveness of fiscal policy as a factor in business competitiveness Ukraine", Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky [Theoretical and Applied Economics questions], Zbirka naykovih prats' [Scientific publication], Vydavnycho-polihrafichnyj tsentr "Kyivs'kyj universytet", Kyiv,Ukraine, pp. 379.

8. Vinnychenko, O. L. (2013), "Analysis of foreign experience to a simplified tax system", Visnyk KhNEU im. S. Kuznetsia, no. 4, pp. 85—90.

9. Kucherov, Y. Y. (2003), Nalohovoe pravo zarubezhnykh stran [Tax law abroad], AO Tsentr YurYnfoR, Moscow, Russia.

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "The Tax Code Ukraine", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (Accessed 30 November 2014).

11. The annual report (2014), "Paying Taxes 2014: The global picture", available at: http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/pwc-paying-taxes-2014.pdf (Accessed 27 November 2014).

12. Kramariv, T. (2011), " Ukraine should implement tax system in the US: taxes from wages paid to employees, not employers", Teksty.org.ua, [Online], available at: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/33245/ (Accessed 30 Nov 2014).

Стаття надійшла до редакції 30.11.2014 р.

УДК 657.6.012.16

О. М. Волковицька,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і аудиту,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв
С. В. Початкова,
магістрант,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв

МЕТОДИКА КАМЕРАЛЬНОЇ ПЕРЕВІРКИ ЕКСПОРТНИХ ПОСЛУГ

O. Volkovitskaya,
Ph.D. of Economic Sciences, associate professor to chair of the account and audit,
Nikolaev national university of a name B, O. Sukhomlinsky, Nikolaev
S. Pochatkova,
the undergraduate, kolayevsky national university of V. O. Sukhomlinsky, Nikolaev

TECHNIQUE OF CAMERAL CHECK OF EX-DRESSMAKERS OF SERVICES

Формування і здійснення комерційних зв'язків з іноземними партнерами, ефективне управління експортними операціями неможливе без науково обгрунтованого підходу до розв'язання комплексу завдань, які вирішуються в системі обліку їх інформаційного забезпечення. Дані бухгалтерського обліку та контролю стали необхідними елементами при прийнятті обгрунтованих управлінських рішень, для одержання ефективних результатів фінансово-господарської діяльності. Разом з тим, неузгодженість бухгалтерського і податкового законодавства з питань зовнішньоекономічної діяльності, викликає багато проблем з відображення експортних операцій у бухгалтерському обліку і побудови ефективної системи її контролю. Дослідження розвитку експортних операцій суб'єктів господарювання свідчить про відсутність системного підходу до організаційно-методичного забезпечення їх обліку і контролю, що призводить до серйозних порушень валютного, податкового та митного законодавства. Більше того, становлення зовнішньоекономічної діяльності відбувається в період реформування бухгалтерського обліку, що характеризується наявністю певних прорахунків та неузгодженостей і підвищує ризик ринкової невизначеності.

Formation and implementation of commercial communications with foreign partners, effective management of export operations is impossible without evidence-based approach to the solution of a complex of problems of their information support which are solved in system of the account. Data of accounting and control became necessary elements at adoption of reasonable administrative decisions, for receiving effective results of financial and economic activity. At the same time, inconsistency of the accounting and tax law concerning foreign economic activity, causes many problems on reflection of export operations in accounting and creation of effective system of its control. Research of development of export operations субектив managing testifies to lack of system approach in organizational and methodical providing their account and control that leads to serious violations of the currency, tax and customs law. Moreover, formation of foreign economic activity happens during accounting reforming, is characterized by existence of certain miscalculations and not coherences and increases risk of market uncertainty.

Ключові слова: експорт, контроль, облік, звітність.
Key words: export, monitoring, accounting, reporting.

Система внутрішнього контролю заснована на організаційно-методичному підході до обліку на підприємстві. Основною метою даної методики є контроль правильності відображення в бухгалтерському обліку, фінансової та податкової звітності:

— доходу;
— курсових різниць;
— різниць курсів.

Облікову інформацію доцільно навести в узагальнюючу таблицю, яка буде побудована логічно за тимчасовими показниками і дасть повну інформацію щодо експортних операціях, дозволяючи контролювати відображення в бухгалтерському обліку первинних документів та перенесення даних зведеного обліку в фінансову та податкову звітність.

Рис. 1. Послідовність контролю обліку експортних операцій

Первинні та зведені документи, за експортними операціями, які необхідні для контролю і експертизи обліку на підприємстві:

— договір з покупцем (особлива увага приділяється валюті договору, схемі оплати, враховуючи строки надходження валюти згідно з законодавством, умов поставки — згідно з ІНКОТЕРМС 2010);

— рахунок (інвойс), акт виконаних робіт, податкові накладні (якщо операції є базою для нарахування ПДВ);

— банківські виписки валютних рахунків — розподільчий рахунок підприємства та поточний;

— офіційний курс валют з сайту Національного банку України;

— банківські виписки рахунків у національній валюті;

— картки рахунків, журнали ордера і інші реєстри по рахунках: 362, 311, 312, 314, 334, 703 , 711, 714, 942, 945.

Головна книга, фінансова і податкова звітність.

Дохід визначається за курсом НБУ на дату нарахування доходу (тобто на дату відвантаження товару, робіт, послуг). Курсові різниці від перерахунку грошових коштів в іноземної валюті та інших монетарних статей операційної діяльності відображаються у складі інших операційних доходів на субрахунку 714 "Дохід від операційної курсової різниці" або витрат на субрахунку 945 "Втрати від операційної курсової різниці". Позитивна різниця курсів на підприємстві обліковується на субрахунку 711 "Дохід від купівлі-продажу іноземної валюти", від'ємна різниця курсів обліковується на субрахунку 942 "Витрати на купівлю-продаж іноземної валюти". В облікової політиці доцільно прописати відображення різниць курсів у складі інших операційних доходів і витрат, що буде відображено у фінансовій звітності підприємства. Контроль за відображенням експортних операцій в бухгалтерському обліку ведеться за рахунками згідно з інструкціями Міністерства фінансів України № 291 та стандартів бухгалтерського обліку в Україні. Послідовність контролю первинних документів, їх проведення і відображення на рахунках бухгалтерського обліку для перевірки результату і контролю звітності представлена на рисунку 1.

Наступним кроком контролю за веденням бухгалтерського обліку є визначення доходу і витрат від продажу валюти, що надійшла від покупця експортера. У 2014 році національний банк України неодноразово змінював обсяги обов'язкового продажу, крім цього, по експортних продажах валюти зарахування національної валюти на рахунок підприємства здійснюється з наступного дня після продажу, що призводить до зміни курсу національного банку, курсових різниць та різниць курсів. Балансова вартість валюти визначається за ставкою НБУ діючої згідно П(С)БО 21. Валюта в розмірі 25% від виручки надходить на поточний валютний рахунок. Від суми надходження валюти на розподільчий валютний рахунок банк знімає 75% і виходить на міжбанківський валютний ринок для обов'язкового продажу. Національну валюту від продажу банку наступного тижня зараховує на поточний розрахунковий рахунок. Розподільчий рахунок у банку обліковується на рахунку 314, поточний рахунок у валюті в банку на рахунку 312. На

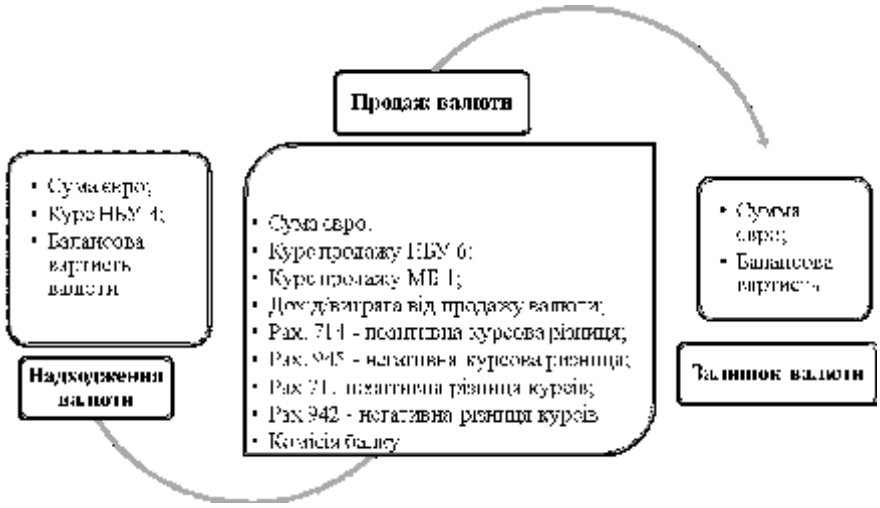

Рис. 2. Послідовність контролю за обліком продажу валюти

рисунку 2 показана методика контролю продажу валюти.

На підставі узагальнених даних здійснюють контроль за складанням звітності з податку на прибутку, у частині експортних операцій (рис. 3).

У схемі контролю за складанням податкової декларації з податку на прибуток, з обов'язковими додатками, наведено дані, які визначають дохід і витрати за експортними операціями. Дохід за кредитом рахунка 703 відображено у рядку 02 "Дохід від операційної діяльності (дохід від реалізації товарів (робіт, послуг)" декларації. У рядку 03 "Інші доходи" декларації відображаються дані додатка ІД, згідно з поясненнням інформаційно-довідкового департаменту Міністерства доходів і зборів позитивна курсова різниця за даними рахунку 714, відображається у рядку 03.19 додатка, а позитивна різниця курсів у рядку 03.30. Дані додатку ІВ "Інші витрати звичайної діяльності та інші операційні витрати" відображаються в рядку 06.4 декларації з податку на прибуток. У додатку ІВ негативна курсова різниця відображена в рядку 06.4.12, а негативна різниця курсів у рядку 06.4.43.

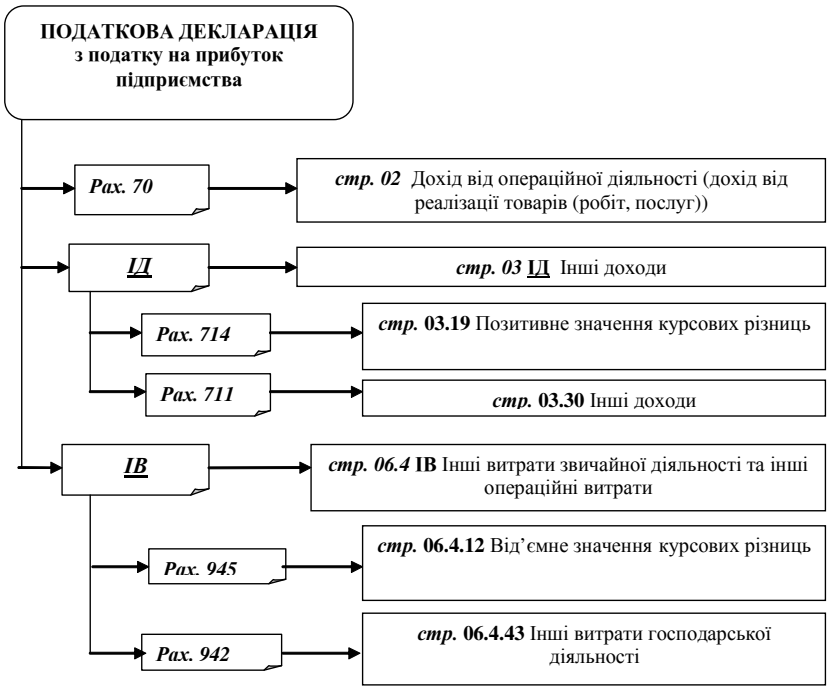

Рис. 3. Схема контролю за складанням звітності з податку на прибуток

Фінансова звітність на малих підприємствах здається за формою 1М, 2М. Внутрішній контроль за складанням звітності відбувається згідно з даними зведених таблиць. Фінансова звітність надається в органи статистики, в державні фіскальні служби та засновникам. Головна вимога до звітності — достовірність. Схема контролю за складанням фінансової звітності відображена на рисунку 4.

Дохід по кредитом рахунка 703 відображено в рядку 2000 звіту про фінансові результати 2М. Кредитовий оборот за рахунком 714 і кредитовий оборот за рахунком 711 відображено в рядку 2240 "Інші доходи". Сума дебетових оборотів за рахунками 945 і 942 відображені в рядку 2770 "Інші витрати" звіту.

Що стосується декларації з податку на додану вартість, то послуги за експортними операціями, відповідно до статті 186.3 Податкового кодексу не обкладаються податком на додану вартість. Якщо підприємство зареєстровано платником податку, то декларація з податку на додану вартість з обов'язковими додатками щомісяця подається до Державної фіскальної служби України. Схема контролю відображена на рисунку 5.

У першому розділі реєстру, в графі 4 встановлюється код -07 "експортні поставки". У графі 16 відображається нарахування за кредитом 703 рахунку або надходженням за дебітом 681,в залежності від того, яка подія відбулась раніше. У таблиці 2, довідки Д6, в графі 3 вказується стаття кодексу, за якою визначається, що поставка послуг поза межами митної території України. У графі 4 переноситься значення з реєстру першого розділу графі 16, ці ж дані переносяться в рядок 4 дек-

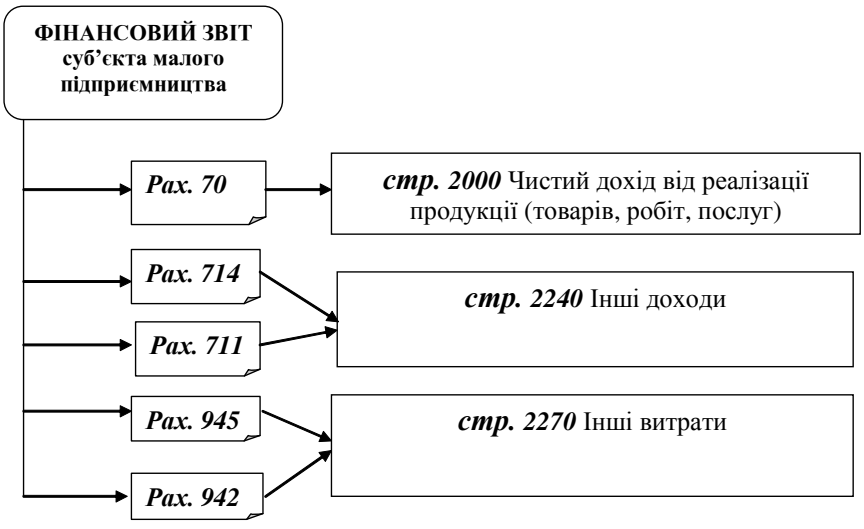

Рис. 4. Схема контролю за складанням фінансової звітності

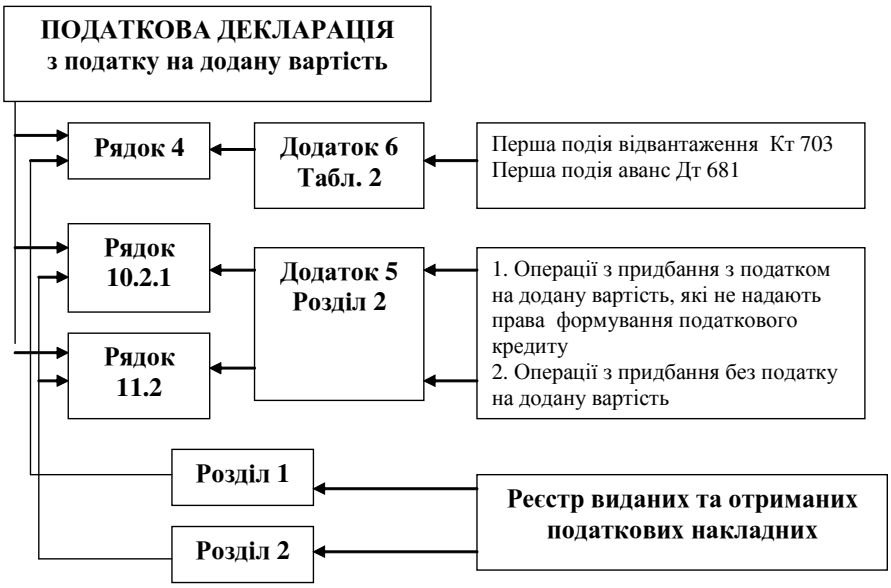

Рис. 5. Схема контролю за складанням декларації з податку на додану вартість ТОВ "Адріан"

ларації. У другій розділ реєстру заносяться операції отримання робіт, послуг, що підлягають оподаткуванню податком на додану вартість і не оподаткованих, які відображаються в рядку 10.2.1 та 11.2. Через те, що дохід не підлягає оподаткуванню податком на додану вартість, то і право на податковий кредит у підприємства відсутнє.

Значна кількість видів зовнішньоекономічної діяльності, існування сукупності нормативних актів законодавства, що регулюють цю діяльність, сприяє формуванню нового розділу в бухгалтерському обліку — бухгалтерський облік зовнішньоекономічної діяльності та його напряму — експорту операції як найважливішу форму діяльності підприємств, що вимагає від бухгалтера спеціальних знань при відображенні операцій, пов'язаних з експортними операціями. Визначення завдань внутрішнього контролю експортних операцій дозволяє систематизувати процес перевірки, однак, недосконаліть законодавчої основи в цілому в Україні породжує проблеми методологічного і нормативного характеру.

Контроль за складанням податкової та фінансової звітності відображено в таблиці 1.

Зовнішньоекономічна діяльність підприємств відіграє значну роль у розвитку економіки України як об'єкт бухгалтерського обліку та контролю тісно пов'язана з нормами законодавчо-нормативних актів. У зв'язку з цим на підприємстві запропоновано для захисту інтересів, підтвердження обліку і звітності контролювати всі зміни в законодавстві України, що стосуються зовнішньоекономічної діяльності.

Література:

1. Декрет Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/15-93

2. Закон України "Про банки та банківську діяльність" від 7.12.2000 р. №2121-111 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14

3. Закон України "Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті" від 23.09.1994 р. №185/94-ВР. Зі змінами і доповненнями, внесеними законами України, у тому числі від 04.07.2013 р. №406 — VII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/185/94-%D0%B2%D1%80

4. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність" від 16.07.99р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14

5. Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" (ЗЕД) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov. ua/laws/show/959-12

Таблиця 1. Камеральна перевірка даних податкової та фінансової звітності

Рахунки бухгалтерського обліку	Податкова декларація з податку на прибуток підприємства, код рядка	Фінансова звітність малого підприємства 1-м, 2-м, код рядка
703	02 - Дохід від операційної діяльності (дохід від реалізації товарів (робіт, послуг))	2000 - Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)
711	03 - ІД (03.30 Інші доходи)	2240 - Інші доходи
714	03 - ІД (03.19 Позитивне значення курсових різниць)	2240 - Інші доходи
942	06.4 - ІВ (06.4.43 Інші витрати господарської діяльності, до яких розділом ІІІ Податкового кодексу України)	2270 - Інші витрати
945	06.4 - ІВ (06.4.12 Від'ємне значення курсових різниць згідно з пунктом 153.1 статті 153 розділу ІІІ Податкового кодексу України)	2270 - Інші витрати

6. Інструкція №291 — Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. №291 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?uid=-1037.666.15&nobreak=1

7. Лист Мінфіну від 29.05.2012г. № 31-08410-06-5/13634 Про складання податкової декларації по податку на прибуток підприємств з використанням даних бухгалтерського обліку і дотриманням вимог міжнародних стандартів фінансової звітності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340470&cat_id=293538

8. Податковий кодекс України 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги" Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 14 грудня 1999 р. за № 860/4153 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13

10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 "Дохід" Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 14 грудня 1999 р. за № 860/4153 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://minfin.com.ua/taxes/-/bo_standart15.html

11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 "Витрати" Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 14 грудня 1999 р. за № 860/4153 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://minfin.com.ua/taxes/-/bo_standart15.html.

12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 "Вплив змін валютних курсів" Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 17 серпня 2000 р. за № 515/4736 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://minfin.com.ua/taxes/-/bo_standart21.html

13. Положення про валютний контроль Затверджене Постановою НБУ від 08.02.2000 р. №49 (витягання). Зі змінами і доповненнями, внесеними постановами НБУ, у тому числі від 07.06.2012 р. №224 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0209-00

14. Постанова НБУ Про встановлення розміру обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті від 15.11.2013 р. № 457 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1951-13

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (1993), "Dikret Cabinet of Ministers of Ukraine "On the system of currency exchange control regulyuvannya i"", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/15-93 (Accessed 5 December 2014).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "On Banks and Banking", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14 (Accessed 5 December 2014).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The Law of Ukraine "On the order of payment in foreign currency", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/ show/185/94-%D0%B2%D1%80 (Accessed 5 December 2014).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14 (Accessed 5 December 2014).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Foreign Economic Activity", available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/959-12 (Accessed 5 December 2014).

6. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "Approved by the Ministry of Finance of Ukraine "Instructions on the use of Chart of Accounts for assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations"", available at: http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1037.-666.15&nobreak=1(Accessed 5 December 2014).

7. Ministry of Finance of Ukraine (2012), Letter from the Ministry of Finance 29.05.2012h. № 31-08410-06-5 / 13634 "On the compilation tax return for income tax companies using accounting data and compliance with International Financial Reporting Standards", available at: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/ publish/article?art_id=340470&cat_id=293538 (Accessed 5 December 2014).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine Tax Code of Ukraine, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (Accessed 5 December 2014).

9. Ministry of Finance of Ukraine (2013), "Registered with the Ministry of Justice of Ukraine December 14, 1999 for № 860/4153 Regulation (Standard) 1 "General Requirements"", available at: http://zakon4.rada.-gov.ua/laws/show/z0336-13 (Accessed 5 December 2014).

10. Ministry of Finance of Ukraine (2013), "Registered with the Ministry of Justice of Ukraine December 14, 1999 for № 860/4153 Regulation (Standard) 15 "Revenue"", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13 (Accessed 5 December 2014).

11. Ministry of Finance of Ukraine (2013), "Registered with the Ministry of Justice of Ukraine December 14, 1999 for № 860/4153 Regulation (Standard) 16 "Costs"", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13 (Accessed 5 December 2014).

12. Ministry of Finance of Ukraine (2013), "Registered with the Ministry of Justice of Ukraine December 14, 1999 for № 860/4153 Regulation (Standard) 21 "Effects of Changes in Foreign Exchange Rates"", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/ laws/show/z0336-13 (Accessed 5 December 2014).

13. Board of National Bank of Ukraine (2000), "Registered with the Ministry of Justice of Ukraine "Regulations on Foreign Exchange Control"", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0209-00 (Accessed 5 December 2014).

14. Board of National Bank of Ukraine (2013), "Registered with the Ministry of Justice of Ukraine " On setting the amount of compulsory sale of foreign exchange earnings"", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1951-13 (Accessed 5 December 2014.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2014 р.

УДК 339.14

О. В. Собкевич,
к. е. н., с. н. с., завідувач сектору безпеки державних фінансів
Національний інститут стратегічних досліджень

МЕХАНІЗМИ РОЗБУДОВИ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ НА ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСАДАХ

O. Sobkevych,
public finances security sector, Head of sector,
PhD in Economics, Senior Research Fellow, National institute for strategic studies

MECHANISMS OF UKRAINIAN DOMESTIC MARKET OF INDUSTRIAL PRODUCTS DEVELOPMENT ON INNOVATIVE PRINCIPLES

У статті розглянуто основні тенденції та проблеми внутрішнього ринку України на основі аналізу його місткості та структури. Визначено зовнішньоекономічні чинники, які впливають на динаміку внутрішнього ринку базових галузей промисловості України. Запропоновано галузеві напрями розширення місткості внутрішнього ринку, а також заходи промислової політики держави щодо підтримки його розвитку і розбудови на інноваційних засадах.

The article reviews the main trends and problems Ukraine's domestic market by analyzing its capacity and structure. Defined external factors that affect the dynamics of the domestic market of basic industries in Ukraine. A sectoral areas of capacity expansion of the internal market and industrial policy measures to support its growth and development on innovative principles.

Ключові слова: внутрішній ринок, імпортозаміщення, інноваційний розвиток, промислова політика.
Key words: domestic market, import substitution, innovative development, industrial policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Відкритість національної економіки закріплює вразливість внутрішнього ринку від зовнішньої кон'юнктури та несприятливих світових тенденцій (коливань валютного курсу, волатильності цін на основну експорту продукцію України тощо). Звуження зовнішнього попиту та надмірне насичення внутрішнього ринку імпортованими товарами свідчить про вичерпаність інерційного зростання економіки і підтверджує необхідність розвитку внутрішнього ринку, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва на інноваційних засадах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про широке висвітлення у науковій літературі окремих аспектів проблематики розбудови внутрішнього ринку. Серед представників вітчизняного наукового середовища, які присвятили розробки різним питанням дослідження потенціалу розвитку внутрішнього ринку, — Я. Базилюк [1], Д. Венцковський [2], О. Власюк [3], В. Геєць, М. Скрипниченко [4], С. Давиденко [5], Я. Жаліло, В. Гацько [6], А. Мазаракі, І. Бланк, В. Базилевич [7], М. Якубовський [8] та ін. Однак в умовах посилення імпортозалежності економіки України, поступової втрати вітчизняними виробниками низки сегментів внутрішнього ринку товарів недостатньо висвітленими залишились галузеві проблеми розбудови внутрішнього ринку на інноваційних засадах.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в оцінці стану внутрішнього ринку України на основі аналізу показників реалізації та внутрішнього споживання товарів за видами діяльності і обгрунтуванні напрямів промислової політики держави щодо стимулювання розвитку внутрішнього ринку промислової продукції України на інноваційних засадах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Питання розвитку внутрішнього ринку в Україні актуалізується у зв'язку зі скороченням обсягів зовнішньої торгівлі України, яке спостерігається з 2013 р.[1] (табл. 1). У січні — вересні 2014 р. експорт товарів скоротився на 7,7 %, або на 3,5 млрд дол. США, імпорт — на 25,4 %, або на 14,1 млрд дол. США порівняно з відповідним періодом 2013 р. У 2014 р. вищі темпи сповільнення імпорту товарів порівняно з експортом змінили триваючу з 2005 р. тенденцію до формування негативного сальдо у зовнішній торгівлі товарами, позитивне значення якого за січень-вересень 2014 р. становило 803,3 млн дол. США, що поруч з переважанням

[1] За винятком 2009 р. у 2005—2012 рр. відмічалось нарощування обсягів зовнішньої торгівлі.

експорту послуг над їх імпортом склало загальне позитивне сальдо у зовнішній у зовнішній торгівлі України у розмірі 5,2 млрд дол. США.

У поточному році руйнування виробничих потужностей, пошкодження транспортної інфраструктури та суттєва міграція населення унеможливили виробництво в зоні проведення АТО продукції, орієнтованої на експорт. Це поруч із суттєвим ускладненням відносин з РФ, яке призвело до встановлення на ринку Росії та її партнерів по Митному союзу обмежень для продукції, виробленої в Україні, а також з низькою товарною та географічною диверсифікованістю українського експорту обумовило зменшення у січні — вересні 2014 р. обсягів експорту товарів порівняно з аналогічним періодом 2013 р. за більшістю товарних груп.

Загальне зниження експорту товарів з України було сформоване на 78 % продукцією чотирьох товарних груп — недорогоцінних металів; засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів; хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості; полімерних матеріалів і пластмас, обсяги експорту яких знизились на 0,6 млрд дол. США (на 5,4 %), 1,2 млрд дол. США (49,8 %), 0,9 млрд дол. США (27,9 %) та 0,1 млрд дол. США (20,3 %) відповідно.

Найбільшим за цей період стало скорочення експорту до РФ — на 3,1 млрд дол. США (на 27,3 %), Казахстану — на 871 млн дол. США (51,1 %), Білорусі — на 204 млн дол. США (13,8 %) та Азербайджану — на 209 млн дол. США (31,5 %). Продовження громадянської війни в Сирії, яка дестабілізувала ситуацію в цьому регіоні, насамперед Лівані, призвело до продовження тенденції суттєвого скорочення експорту до цих двох країн — на 62,4 % і 38 % відповідно за підсумками січня-вересня 2014 р., або в цілому на 320 млн дол. США.

Погіршення економічного стану України у 2014 р. обумовило різке скорочення витрат як суб'єктами господарської діяльності, так і домогосподарствами. Це поруч із стрімкою девальвацією національної валюти призвело до зниження імпорту в Україну абсолютно за всіма секторами. Найбільше скоротився імпорт мінеральних продуктів — на 23,4 % (зокрема, природного газу — на 45 %, що, серед іншого, зумовлено перебоями з його постачанням з РФ) та засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів (насамперед, через стрімке падіння попиту на легкові автомобілі). Скорочення імпорту за цими позиціями на 6,1 млрд дол. США сформувало 43,5 % загального зниження імпорту товарів.

У географічному вимірі скорочення імпорту зафіксоване від всіх основних торговельних партнерів, за виключенням Білорусії, імпорт з якої за січень — вересень 2014 р. зріс на 7,4 %.

Таблиця 1. Динаміка показників зовнішньої торгівлі України, млрд дол. США *

Рік	Обсяг зовнішньої торгівлі	Експорт	Імпорт	Сальдо
Усього (товари і послуги)				
2005	79,43	40,36	39,07	1,29
2006	94,63	45,87	48,76	-2,89
2007	123,94	58,34	65,6	-7,26
2008	170,71	78,71	92	-13,29
2009	99,89	49,29	50,6	-1,31
2010	129,35	63,16	66,19	-3,03
2011	171,02	82,18	88,84	-6,66
2012	173,7	82,34	91,36	--9,03
2013	162,72	78,15	84,57	-6,42
2014 (січень-вересень)	96,1	50,66	45,43	5,23
Товари				
2005	70,37	34,23	36,14	-1,91
2006	83,41	38,37	45,04	-6,67
2007	109,92	49,3	60,62	-11,32
2008	152,5	66,97	85,53	-18,56
2009	85,12	39,69	45,43	-5,74
2010	112,14	51,4	60,74	-9,34
2011	151	68,39	82,61	-14,22
2012	153,49	68,81	84,66	-15,85
2013	140,28	63,31	76,96	-13,65
2014 (січень-вересень)	83,15	41,98	41,17	0,8

* Розраховано за: інформація Державної служби статистики України "Географічна структура експорту-імпорту товарів", "Географічна структура експорту-імпорту послуг" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

Оцінка стану внутрішнього ринку здійснюється за результатами аналізу частки продукції окремих галузей української промисловості у структурі внутрішнього споживання. Місткість внутрішнього ринку у 2013 р. у вартісному вимірі становила 1506,5 млрд грн. і зменшилася порівняно з 2012 р. на 4,4 % (табл. 2). У поточному році різке скорочення як споживчого, так і інвестиційного попиту обумовило подальше зменшення місткості внутрішнього ринку, яка у січні-вересні 2014 р. становила близько 900 млрд грн. Попри його зростання на 0,3 % у гривневому вимірі у порівнянні з аналогічним періодом 2013 р., перерахунок місткості рин-

Таблиця 2. Динаміка обсягів реалізації та внутрішнього споживання промислової продукції *

	2012	2013	2014 січ. — вер.
Обсяги реалізації вітчизняної промислової продукції, *млрд грн.*	1400,7	1354,1	857,7
у т.ч. експорт, *млрд грн.* **	468,7	426,5	401,2
Внутрішнє споживання			
Загальний обсяг***, *млрд грн. / % до аналогічного періоду попереднього року*	1575,9 /106,9	1506,5 / 0,96	898,6 / 100,3
вітчизняна продукція, *млрд грн.*	932,0	927,6	456,5
% вітчизняної продукції у загальному обсязі внутрішнього споживання	59,1	61,6	50,8
імпортована продукція****, *млрд грн.*	643,9	578,9	442,0
% імпорту в загальному обсязі внутрішнього споживання	40,9	38,4	49,2

* Розраховано за: інформація Державної служби України "Обсяг реалізованої промислової продукції за видами діяльності", "Товарна структура зовнішньої торгівлі України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

** Розраховано шляхом переведення даних Державної служби статистики по експорту з доларів у гривні за середнім обмінним курсом за період.

*** Розраховано шляхом віднімання від обсягу реалізації продукції вартості експорту та додавання вартості імпорту. Вартість експорту та імпорту переведена з доларів у гривні за середнім обмінним курсом за період.

**** Розраховано шляхом переведення даних Державної служби статистики по імпорту з доларів у гривні за середнім обмінним курсом за період.

Таблиця 3. Динаміка структури внутрішнього ринку України, %*

	2012	2013	2014 січень — вересень
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	19,7	18,5	22,4
Переробна	57,5	57,7	61
- харчова	13,1	14,5	15,9
- нафтохімічна	11,6	12,4	15,8
- машинобудівна	13,7	12,5	11,6
- металургійна	7,3	7,1	6,8
- інші галузі	11,8	11,2	10,9
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	21,5	22,4	16,1
Забір, очищення та постачання води	1,3	1,4	0,5

* Розраховано за: інформація Державної служби України "Обсяг реалізованої промислової продукції за видами діяльності", "Товарна структура зовнішньої торгівлі України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

ку у доларах США свідчить про звуження ринку на третину (з 112 млрд дол. США до 74 млрд дол. США).

Тобто цьогорічне збереження місткості внутрішнього ринку майже на рівні 2013 р. було досягнуте через подорожчання продукції, викликане інфляцією, і різку девальвацію гривні до долара США. Так, за січень — вересень 2014 р. споживчі ціни зросли на 16,2 % (в річному вимірі прискорилися до 17,5 %), ціни виробників — на 27,4 %, (у річному вимірі — до 26,9 %). За січень — вересень 2014 р. офіційний обмінний курс гривні до долара США знизився на 63,0 %.

У 2012—2014 рр. задоволення потреб внутрішнього ринку відбувалося завдяки посиленню позицій імпортованої продукції (у внутрішньому споживанні продукції промисловості частка імпорту зросла 40,9 % у 2012 р. до 49,2 % у січні — вересні 2014 р.) на тлі переспрямування внутрішнього виробництва на зовнішні ринки (частка експорту в обсягах реалізації продукції зросла за цей період з 33,5 % до 46,6 %) (табл. 2).

Провідне місце у структурі товарної пропозиції на внутрішньому ринку продукції промисловості України займає переробна промисловість (58,7 % у середньому за 2012—2014 рр.), її частка демонструє тенденцію до збільшення. Серед галузей переробної промисловості частки харчової та нафтохімічної промисловості у загальному обсязі внутрішнього ринку збільшились за аналізований період з 13,1 до 15,9 % і з 11,6 до 15,8 % відповідно, частки машинобудування і металургійної галузі зменшилась з 13,7 до 11,6 % і з 7,3 до 6,8 % відповідно.

Частка добувної промисловості і розроблення кар'єрів у загальному обсязі внутрішнього ринку протягом останніх трьох років зростала і у середньому за аналізований період становила 22,3 %, частка постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря скоротилася і за підсумками січня — вересня 2014 р. становила 16,1 %.

Аналіз показників динаміки обсягів реалізації та внутрішнього споживання продукції за видами промислової діяльності свідчить, що в останні роки суттєво скоротились обсяги внутрішнього споживання металопродукції: у 2013 р. — на 6,1 %, у січні — вересні 2014 р. — на 16,3 % порівняно з відповідними періодами попередніх років (табл. 4), що зумовлено, насамперед, негативними показниками виробництва у супутніх галузях економіки (будівництві та машинобудуванні).

Україна займає впевнені позиції на світовому ринку сталі (за підсумками 2013 р. Україна посідала 10 місце в світі за виробництвом сталі). У 2012—2013 рр. експортувалося 68 %, а у січні — вересні 2014 р. — 81 % металургійної продукції, виробленої в Україні. Але триваюче протягом останніх трьох років падіння світових цін на сталь (у 2014 р. порівняно з 2011 р. ціни знизились на понад 20 % — з 749,6 дол. США за тонну до 580,4 дол. США за тонну) обумовило зменшення її експорту на зовнішні ринки (з 16,6 млрд дол. США у січні — вересні 2011 р. до 12,2 млрд дол. США у січні-вересні 2014 р.).

Нині прогнозується подальше погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури — загострення конкуренції на ринках Європи та Азії на тлі надлишку у світі виробничих потужностей, домінування на ринку дешевого китайського прокату (зростання сталеливарних потужностей у КНР здійснюється такими темпами, що його частка у світовому виробництві металу, за прогнозами експертів, може зрости з 5 % у 2008 р. до 30 % у 2015 р., що зробить його провідним виробником сталі у світі), скорочення попиту на металургійну продукцію на Близькому Сході, який традиційно є одним з найбільших споживачів української металургійної продукції.

За таких умов традиційні конкурентні переваги української металургії — відносно низькі ціни на металопродукцію, "м'яке" екологічне законодавство, наявність рудних ресурсів та спеціалізація на виробництві напівфабрикатів, — уже у середньостроковій перспективі обмежать можливості її експорту.

На внутрішньому ринку металургійної продукції частка вітчизняних виробників у 2012—2013 рр. складала ледь більше 60 %, а за підсумками січня — вересня 2014 р. скоротилася до 52 %. Український ринок металопродукції є залежним від імпорту феросплавів та наукоємної продукції з високою доданою вартістю такої, як сталевий плаский прокат з покриттям (імпорт в Україну у січні — вересні 2014 р. становив 486,2 млн дол. США або 19,1 % імпорту металопродукції), а також продукції з корозійностійкої неіржавіючої та легованої сталі (імпорт в Україну у січні — вересні 2014 р. становив 199,5 млн дол. США або 7,8 % імпортної металопродукції).

Загалом, якщо коефіцієнт покриття експортом імпорту по чорним металам становить 10,4 то аналогічний коефіцієнт по виробам з чорних металів — 2,1 (за підсумками січня — вересня — 2014 р.). Попри те, що за обома товарними групами Україна є "нетто" експортером, динаміка наростання імпорту виробів з чорних металів може змінити цю тенденцію.

Нині перспективи розвитку металургійної галузі України значною мірою пов'язані з розширенням внутрішнього ринку за рахунок переорієнтації металургійних підприємств на задоволення внутрішніх потреб, а також зниження залежності від змін кон'юнктури на світових ринках. Перспективи завершення Антитерористичної операції на Сході України поставлять перед країною завдання проведення відновлюваних робіт, які потребуватимуть значного обсягу металургійної продукції, що сприятиме збільшенню її виробництва з орієнтацією на внутрішній ринок.

При цьому посилення інноваційної спрямованості розвитку металургійної галузі створить умови для збільшення

Таблиця 4. Динаміка обсягів реалізації та внутрішнього споживання продукції за видами промислової діяльності *

	2012	2013	2014 січ. — вер.
Металургійна продукція			
Обсяги реалізації, *млрд грн.*	223,8	208,2	171,3
у т. ч. експорт**, *млрд грн.*	150,9	140,4	139,4
Внутрішнє споживання			
Загальний обсяг***, *млрд грн. / % до аналогічного періоду попереднього року*	114,8 / 102,7	107,8 / 93,9	61,0 / 83,7
вітчизняна продукція, *млрд грн.*	72,9	67,8	32,0
% вітчизняної продукції у загальному обсязі внутрішнього споживання	63,5	62,9	52,4
імпортована продукція****, *млрд грн.*	41,9	40,0	29,1
% імпорту в загальному обсязі внутрішнього споживання	36,5	37,1	47,6
Хімічна і нафтохімічна продукція			
Обсяги реалізації, *млрд грн.*	130,2	124,0	85,4
у т. ч. експорт**, *млрд грн.*	48,4	40,9	33,6
Внутрішнє споживання			
Загальний обсяг***, *млрд грн. / % до аналогічного періоду попереднього року*	186,2 / 108,1	187,3 /100,6	141,8 / 107,9
вітчизняна продукція, *млрд грн.*	81,8	83,1	51,9
% вітчизняної продукції у загальному обсязі внутрішнього споживання	44,0	44,4	36,6
імпортована продукція****, *млрд грн.*	104,3	104,2	89,9
% імпорту в загальному обсязі внутрішнього споживання	56,0	55,6	63,4
Машинобудівна продукція			
Обсяги реалізації, *млрд грн.*	143,5	117,3	68,1
у т. ч. експорт**, *млрд грн.*	106,1	84,8	67,6
Внутрішнє споживання			
Загальний обсяг***, *млрд грн. / % до аналогічного періоду попереднього року*	216,7 / 109,3	187,8 / 86,7	104,0 / 94,7
вітчизняна продукція, *млрд грн.*	37,4	32,5	0,7
% вітчизняної продукції у загальному обсязі внутрішнього споживання	17,3	17,3	0,5
імпортована продукція****, *млрд грн.*	179,3	155,3	103,4
% імпорту в загальному обсязі внутрішнього споживання	82,7	82,7	99,5
Харчова продукція			
Обсяги реалізації, *млрд грн.*	254,5	261,8	180,1
у т. ч. експорт**, *млрд грн.*	62,6	57,7	61,6
Внутрішнє споживання			
Загальний обсяг***, *млрд грн. / % до аналогічного періоду попереднього року*	205,9 / 109,1	218,0 / 105,9	143,3 / 105
вітчизняна продукція, *млрд грн.*	191,9	204,1	118,5
% вітчизняної продукції у загальному обсязі внутрішнього споживання	93,2	93,6	82,7
імпортована продукція****, *млрд грн.*	27,2	29,2	24,8
% імпорту в загальному обсязі внутрішнього споживання	6,8	6,4	17,3

* Розраховано за: інформація Державної служби України "Обсяг реалізованої промислової продукції за видами діяльності", "Товарна структура зовнішньої торгівлі України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

** Розраховано шляхом переведення даних Державної служби статистики по експорту з доларів у гривні за середнім обмінним курсом за період.

*** Розраховано шляхом віднімання від обсягу реалізації продукції вартості експорту та додавання вартості імпорту. Вартість експорту та імпорту переведена з доларів у гривні за середнім обмінним курсом за період.

**** Розраховано шляхом переведення даних Державної служби статистики по імпорту з доларів у гривні за середнім обмінним курсом за період.

питомої ваги п'ятого і шостого технологічних укладів, що сприятиме подоланню структурних деформацій у галузі та зменшенню енергоємності виробництва (з огляду на те, що чорна металургія є найбільш енергоємною галуззю промисловості — нею споживається 18,2 % енергоресурсів промисловості).

Нині в Україні технологічна структура виробництва сталі як важлива характеристика розвитку металургійної галузі залишається застарілою. Через застарілі технології виплавки сталі на вітчизняних підприємствах практично не застосовуються прогресивне електронно-променеве плавлення сталі та методи прямого відновлення залізних руд, які належать до п'ятого технологічного укладу.

В основу інноваційної перебудови світової металургійної галузі покладено скорочення застарілих виробничих потужностей з випуску сталі та будівництво нових, компактніших виробництв для випуску кінцевої продукції з високою доданою вартістю [9]. В останні 10 — 15 років у чорній металургії США було ліквідовано біля 30 % потужностей з виробництва сталі, Японії — 20 %, Німеччині — біля третини [10]. Світові тенденції зміни структури сталеплавильного виробництва свідчать про повне заміщення до 2015 р. мартенівського виробництва сталі електросталеплавильним і конвертерним способами. В Україні ж на сьогодні 25 % сталі все ще плавиться в мартенах, на машинах безперервного литва заготовок розливається 53 % сталі, за середніх показників у світі 1,1 % і 93 % відповідно.

Надзвичайно актуальним напрямом є впровадження технології вдування пиловугільного палива при виплавці чавуну, адже її застосування дозволяє скоротити використання природного газу в металургії щонайменше на 80 %, а подекуди й повністю відмовитися від його використання. За розрахунками фахівців Інституту економіки промисловості НАН України перспективний економічний ефект від впровадження цієї технології на провідних металургійних підприємствах України може становити щонайменше 4,3 млрд грн. на рік. Крім того, комплексне впровадження пиловугільних установок передбачає мінімізацію викидів у атмосферу. Всі відходи роботи доменних печей акумулюватимуться й використовуватимуться на потреби підприємств та населених пунктів (на виробництво електроенергії, тепла тощо).

Ринок хімічної і нафтохімічної продукції зріс у січні — вересні 2014 р. порівняно з відповідним періодом 2013 р. на 7,9 %. При цьому ринок характеризується значною залежністю від імпорту — частка імпортної продукції у загальному обсязі внутрішнього споживання продукції хімічної та нафтохімічної промисловості зросла з 56,0 % у 2012 р. до 63,4 % за підсумками січня — вересня 2014 р. В імпорті про-

дукції хімічної промисловості найбільшими є частки продукції органічної хімії — полімерів, пластмас, каучуку, гуми, органічних хімічних сполук (разом — 41,6 %), а також фармацевтичної продукції (23,3 %).

Специфікою галузі є значна її залежність від імпорту природного газу, який для хімічного виробництва є не лише енергетичним ресурсом, але й сировиною для виробництва найважливіших видів продукції. Споживання енергії у хімічній та нафтохімічній промисловості становить 16,1 % енергії, спожитої промисловістю України.

Втім, модернізація устаткування і часткова заміна агрегатів дозволять наблизити питоме споживання газу при виробництві аміаку до кращих світових показників, знизивши його майже на 25 %. Сумарний обсяг необхідних підприємствам хімічної промисловості інвестицій на виконання подібної модернізації оцінюється у 32 млрд грн.

Значні перспективи розвитку хімічної галузі пов'язані з налагодженням виробництва вуглецевих матеріалів. Якщо виробництво вуглець-вуглецевих композитних матеріалів в Україні є достатньо розвиненим (ця продукція виробляється ТОВ ТД "Углекомпозит" та ННЦ Харківський фізико-технічний інститут та повністю задовольняє вітчизняний попит), то виробництво вуглецевих волокон та вуглепластиків в Україні відсутнє попри значний попит на цю продукцію з боку промислових підприємств.

Згідно з прогнозом експертів, світовий попит на вуглецеве волокно до 2020 р. збільшиться вчетверо й сягне 140 тис. тонн на рік [11], що зумовлено широкими можливостями використання цього матеріалу та його похідних у медицині (виробництво імплантів, сорбентів, дренажів тощо), будівництві (виробництво армованих композитів, ізоляційних матеріалів), літако-, судно- та автомобілебудуванні (виробництво теплоізоляційних матеріалів, енергетичних установок тощо) та у багатьох інших галузях.

В Україні внутрішній попит на ці матеріали задовольняється за рахунок імпорту. У 2010 р. фахівцями Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича у рамках наукового проекту НАН України було досліджено можливості організації виробництва в Україні поліакрилнітрильних (ПАН) вуглецевих волокон. Розглядалися можливості створення виробництва на території ПАТ "Чернігівське хімволокно" та ДП "Конструкторське бюро "Південне". Наказом НАН України та Міністерства промислової політики України від 04.08.2010 р. № 479/435 було затверджено склад Міжвідомчої робочої групи з організації в Україні виробництва високоміцних високомодульних вуглецевих волокон, а також передбачено розроблення Концепції державної цільової науково-технічної програми виробництва високоміцних високомодульних вуглецевих волокон. Проте наразі концепцію затверджено не було, виробництво не налагоджене.

Потужний потенціал міститься у фармацевтичній промисловості. Розвиток інноваційних та наукоємних виробництв у фармацевтичній галузі дозволить знизити імпортозалежність України від фармацевтичної продукції та може стати важливою складовою формування потенціалу України як високотехнологічної держави.

За даними Євростату, фармацевтична промисловість є безперечним лідером серед інших високотехнологічних галузей у світі за показником створення валової доданої вартості на одну зайняту особу. За оцінками експертів, протягом наступних років у структурі світової хімічної галузі зростатиме частка фармацевтичного виробництва при одночасному скороченні темпів зростання базової хімії та засобів захисту рослин [12]. В Україні ж частка фармацевтики у структурі реалізованої продукції галузі та в товарному експорті залишається вкрай низькою: у 2013 р. вона становила 10,4 та 4,9 % відповідно. Крім того, українські підприємства фармацевтичної галузі залишаються залежними від імпортних постачань основної сировини та матеріалів, що прив'язує як структуру собівартості, так і рівень відпускних цін до коливань курсу національної валюти. Сировина та матеріали українського виробництва представлені насамперед допоміжними матеріалами [13]. Проте до позитивних чинників слід віднести той факт, що частка вітчизняної продукції у загальному обсязі продажу фармацевтичних препаратів у натуральному вимірі у 2010—2013 рр. зберігалася на досить високому рівні — 66—68 %.

Розвитку фармацевтичної галузі України перешкоджають численні проблеми, серед яких недостатній рівень науково-технічного забезпечення фармацевтичного виробництва, неефективність контролю у сфері запобігання ввезенню та поширенню на території України фальсифікованих лікарських засобів, недостатність фінансування державних програм розвитку фармацевтичного ринку, незначна частка фармацевтичних підприємств в Україні, сертифікованих на відповідність європейським стандартам належного виробництва (GMP)[2], недостатнє фінансування модернізаційних заходів у фармацевтичній галузі, відсутність ефективного співробітництва між державою, бізнесом та наукою у сфері створення повних технологічних циклів виробництва фармацевтичної продукції.

Внутрішньому ринку продукції машинобудівної промисловості в Україні притаманні дисбаланси: за наявності потужного потенціалу галузей машинобудування, інвестиційний і споживчий попит за низкою товарних позицій задовольняється за рахунок імпортних надходжень (частка імпорту на внутрішньому ринку України протягом останніх трьох років складала від 80 до 99 %), тоді як вітчизняна продукція спрямовується на експорт (частка експорту машинобудівної продукції у загальних обсягах її реалізації зросла з 73,9 % у 2012 р. до 99,3 % у січні — вересні 2014 р.).

За роки незалежності України машинобудівний комплекс зазнав значних структурних деформацій, втрат виробничого та кадрового потенціалу, зниження активності в інноваційно-інвестиційній діяльності. Відсутність модернізації цієї галузі протягом останніх років призвела до суттєвого відставання її виробничих потужностей за технологічними укладами, що призводить до нарощування імпорту.

Частка імпортної продукції у витратах на кінцеве споживання домашніх господарств останні три роки становила понад 90 %. Зважаючи на несприятливий інвестиційний клімат та умови ведення бізнесу в Україні, іноземні компанії надають перевагу імпорту в Україну готової машинобудівної продукції завдяки розвитку дистриб'юторських мереж. Приклади перенесення іноземними компаніями виробництва в Україну є нечисленними. Так, в автомобільному сегменті найбільшим в Україні виробником автотранспортних засобів ПАТ "Запорізький автомобілебудівний завод" завдяки залученню корейських інвестицій налагоджено повний цикл виробництва автомобілів "Lanos", "Sens", "Chance", "Forza", "Vida", автобусів "А07" та "А10", а також вантажних автомобілів на базі шасі "ТАТА". ПрАТ "Єврокар" завдяки залученню польських інвестицій вдалося налагодити виробництво в Україні всього модельного ряду марки "Skoda".

Вітчизняні підприємства у процесі виробництва та модернізації також надають перевагу імпортному устаткуванню. Валове нагромадження основного капіталу на 92,9 % здійснюється за рахунок імпортних поставок машинобудівної продукції. Тобто закріплюється "прив'язка" вітчизняних споживачів до продукції іноземних виробників, тоді як вітчизняні виробничі потужності залишаються незадіяними.

[2] GMP — сукупність організаційно-технічних вимог і правил, які є частиною системи забезпечення якості і гарантують, що продукція постійно виробляється і контролюється за стандартами якості, відповідно до її призначення, а також відповідно до вимог реєстраційного досьє.

Слід відмітити, що в умовах переважання на українському ринку імпортної інвестиційної машинобудівної продукції стимулювання її виробництва в Україні ускладнюється відсутністю обмежень на використання імпортної техніки у проектах удосконалення виробництва, відсутністю координації з боку держави діяльності проектних організацій щодо розроблення проектів нового або вдосконаленого виробництва продукції, на яку існує платоспроможний внутрішній попит, а також відсутністю державного замовлення на вітчизняну інвестиційну продукцію (зокрема, енергозберігаюче обладнання, високотехнологічне металургійне та гірничошахтне обладнання тощо).

При цьому слабка диверсифікованість ринків збуту українських товарів машинобудівної промисловості (більшість з яких знаходяться в країнах СНД, переважно у Росії) за сучасних обставин ускладнення відносин України з РФ провокує загрози для економіки України, пов'язані з політикою Росії щодо запровадження обмежень на імпорт окремих видів машинобудівної продукції, а також активною реалізацією нею власних імпортозаміщуючих проектів.

Подоланню негативних тенденцій у галузі та нарощуванню виробництва сприятиме зростання внутрішнього попиту на машинобудівну продукцію у зв'язку з реалізацією в Україні протягом наступних років великих інфраструктурних проектів у будівництві та ЖКГ, що активізуватиме попит на продукцію важкого машинобудування; прогнозованим зростанням сільськогосподарського виробництва, що стимулюватиме оновлення сільськогосподарської техніки; здійсненням реформування та модернізації Збройних сил України, що активізуватиме роботу вітчизняних машинобудівних підприємств оборонно-промислового комплексу.

Слід, зокрема, посилити з боку держави координацію діяльності проектних організацій щодо розроблення проектів нового або вдосконаленого виробництва продукції, на яку існує платоспроможний внутрішній попит, а також забезпечити державне замовлення на вітчизняну інвестиційну продукцію (зокрема, енергозберігаюче обладнання, високотехнологічне металургійне та гірничошахтне обладнання тощо).

Протягом 2012—2014 рр. відмічались позитивні показники розширення внутрішнього ринку харчової продукції (темпи зростання загального обсягу внутрішнього споживання становили 9,1 % у 2012 р., 5,9 % у 2013 р, 5 % у січні — вересні 2014 р.), а також високий ступінь (понад 80 %) насичення ринку продукцією українського виробництва. Це зумовлено існуванням стабільного попиту на вітчизняну харчову продукцію на внутрішньому ринку — частка вітчизняної продукції у структурі проміжного споживання харчової продукції економікою протягом останніх років зберігається на рівні близько 80 %, у кінцевому споживанні домашніх господарств — на рівні 78,3 %.

Основним викликом для галузі є обумовлене Угодою про Асоціацію з ЄС запровадження в Україні європейської моделі системи гарантування безпеки і якості продуктів харчування, що базується на процедурах HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Points). Важливим кроком на цьому шляху стало прийняття Верховною Радою України Закону України від 22.07.2014 р. № 1602-VII "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів", яким передбачено уточнення термінології, видів правопорушень, створення єдиного контролюючого органу у сфері безпеки харчової продукції, відміну дозвільних документів та процедур, що не застосовуються у ЄС, запровадження європейських принципів регулювання ГМО у харчовій продукції.

Імплементація цього закону допоможе вітчизняним виробникам вийти на ринок ЄС, проте вимагатиме від них додаткових коштів на переобладнання виробництва відповідно до європейських вимог (за розрахунками фахівців, витрати окремого підприємства складуть від 6 до 8 тис. дол. США). Такі імплементаційні витрати можуть бути занадто обтяжливими для багатьох вітчизняних виробників та здатні призвести до закриття діяльності значної кількості малих підприємств у цій галузі.

Крім того, відповідно до Угоди про Асоціацію, Україна зобов'язалася поступово знижувати до нуля, відповідно до узгодженого графіка, протягом 10 років експортне мито на живу худобу, шкіряну сировину та насіння деяких видів олійних культур. Це призведе до обмеження вітчизняних виробників харчової продукції у сировині для її вироблення. Так, наприклад, поступове зниження Україною експортних мит на насіння соняшника протягом наступних 10 років з 9,1 до 0 % може спричинити зростання його експорту та призвести до дефіциту сировини для олійно-жирової галузі та подорожчання кінцевої продукції.

Одним з найбільш перспективних напрямів інноваційного розвитку харчової промисловості у світі є виробництво органічної продукції. Зростання попиту на органічну харчову продукцію зумовлене посиленням екологічної та соціальної складових економічного розвитку. Згідно з оцінками IFOAM (Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху — International Federation of Organic Agricultural Movements), у 2010 р. обсяги світового ринку органічної продукції перевищували 59 млрд дол. США [14]. Середні щорічні темпи зростання ринку становлять 10—15 %. Близько 97 % загального споживання органічної продукції припадає на країни Західної Європи та Північної Америки. Найбільш розвинуті ринки органічної продукції зосереджені у США, Німеччині, Франції [15].

Дослідження Федерації органічного руху України свідчать, що сучасний внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні почав розвиватись з 2006—2007 рр., його ємність оцінювалась у 2008 р. у 600 тис. євро, у 2009 р. — 1,2 млн євро, у 2010 р. — 2,4 млн євро, у 2011 р. — 5,1 млн євро, у 2012 р. — 7,9 млн євро. Кількість господарств, що займаються виробництвом органічної продукції, в Україні зросла з 72 у 2005 р. до 155 у 2011 р. Протягом останніх років спостерігається тенденція наповнення внутрішнього ринку власною органічною продукцією за рахунок налагодження переробки органічної сировини. Зокрема це крупи, соки, сиропи, повидло, сухофрукти, мед, м'ясні та молочні вироби [16].

Перспективи розвитку органічного виробництва в Україні пов'язані з наявністю сприятливих агрокліматичних умов, значною місткістю цього ринку, високим експортним потенціалом цього сектору, зумовленим зростанням попиту на органічну продукцію з боку європейських країн на тлі недостатньої пропозиції. Найбільш перспективними підгалузями харчової промисловості України для розвитку цього інноваційного напряму є виробництво плодоовочевої консервації, дитячого харчування, а також молочної продукції.

Важливим кроком для розвитку органічного виробництва стало прийняття Верховною Радою України Закону України № 425-VII від 03.09.2013 р. "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини".

ВИСНОВКИ

Державна політика щодо розвитку внутрішнього ринку повинна бути системною, комплексною і забезпечувати збалансований розвиток промисловості з поступовим зниженням обсягів сировинних видів продукції та збільшенням обсягу випуску якісної та інноваційної продукції, розширенням асортименту, що приведе до зменшення залежності від імпорту. Основні пріоритети розбудови внутрішнього ринку промислової продукції України на інноваційних засадах мають полягати у наступному.

1. Стимулювання технологічного імпорту, передусім машин і обладнання, обмеження припливу морально застарілих технологій, активізація залучення іноземних інвестицій у вигляді нових технологій та інноваційного менеджменту. Для цього необхідно:

— опрацювати питання щодо звільнення від сплати ввізного мита та ПДВ при ввезенні в Україну сировини, устаткування, обладнання, комплектуючих та інших товарів, які не виробляються в Україні, але необхідні для технологічного переоснащення вітчизняних підприємств;

— забезпечити вдосконалення державного регулювання міжнародного трансферу технологій у напрямі попередження припливу морально застарілих технологій до підприємств промисловості, що знаходяться в державній власності, шляхом проведення державної експертизи технологічних рішень, що надходять з-за кордону, на основі перевірки новизни, ефективності, рівня безпеки та інших характеристик іноземної технології;

— розглянути можливість заснування Фонду фінансування придбання технологій, який здійснюватиме часткове відшкодування витрат промислових підприємств на придбання передових виробничих технологій в рамках патентно-ліцензійної діяльності для вдосконалення власного виробництва;

— сприяти налагодженню науково-технічних зв'язків українських виробників з провідними зарубіжними виробниками, для чого слід посилити поінформованість провідних світових корпорацій про науково-технологічні і виробничі можливості України шляхом розроблення і затвердження переліку міжнародних виставково-ярмаркових заходів, що проводяться за кордоном, у яких вітчизняні підприємства можуть брати участь з частковим фінансуванням витрат за рахунок коштів Державного бюджету;

— здійснювати розроблення пілотних проектів з розширення масштабів лабораторних розробок, створення інновацій і нових продуктів у високотехнологічних секторах української промисловості із залученням провідних українських виробників, а також вітчизняних та іноземних експертів.

2. Стимулювання внутрішнього виробництва і збуту продукції, що сприятиме наповненню внутрішнього ринку якісними товарами, відродженню та розширенню традиційних для України виробництв, збільшенню внеску промисловості у формування валової доданої вартості та зміцненню конкурентних позицій промислового комплексу України. Для цього необхідно:

— впровадити постійно діючу систему оцінки якості та споживчих показників вітчизняної продукції і зарубіжних аналогів, своєчасно виявляти причини низьких конкурентних позицій вітчизняних виробників та розробляти пропозиції по їх усуненню [17];

— удосконалити інфраструктуру реалізації продукції вітчизняної промисловості, налагоджувати взаємодію виробників з представниками торговельної мережі, сприяти розвитку оптової торгівлі (у т. ч. сезонною продукцією), розробити і впроваджувати системи моніторингу та прогнозування кон'юнктури внутрішнього ринку;

— розробити Програму модернізації інфраструктури реального сектору економіки, в якій, зокрема, необхідно передбачити заходи щодо заміни і оновлення зношеного металофонду з використанням вітчизняної металопродукції;

— затвердити єдині стандарти якості, пакування, етикетування та маркування харчових продуктів у відповідності з міжнародними нормами Кодексу Аліментаріус, а також запроваджувати на підприємствах харчової галузі системи управління безпечністю харчових продуктів на базі концепції НАССР[3];

— розвивати мережеву співпрацю шляхом створення вертикально та горизонтально інтегрованих структур між підприємствами промисловості, науково-дослідними організаціями та торговими мережами, що сприятиме більш ефективному використанню виробничих потужностей, створенню замкнених ланцюгів виробництва, появі на ринку інноваційної продукції з поліпшеними якостями;

— стимулювати розширення виробництва традиційної для України сировини — льону, вовни, хімічних волокон, натуральної шкіри. Інституціональною основою вдосконалення організаційної і виробничої структури галузі можуть стати міжгалузеві кластери з участю наукових і виробничих підприємств аграрного і хімічного комплексів [8].

3. Розбудова фінансово-кредитних механізмів підтримки розвитку внутрішнього виробництва у промисловості, що дозволить підвищити ефективність руху грошових коштів, здійснити перерозподіл фінансових потоків у напрямі стимулювання імпотозаміщуючих виробництв. Для цього необхідно:

— розробити механізм компенсації банкам за рахунок держбюджету частини відсоткової ставки при спрямуванні кредитів на сезонну закупівлю сировини та матеріалів проміжного споживання у виробництві продукції;

— забезпечити надання державних гарантій для отримання вітчизняними підприємствами кредитів, що спрямовуватимуться на виконання замовлень для потреб внутрішнього ринку у пріоритетних сферах, за умови наявності у підприємств позитивних результатів від операційної діяльності, здійснених соціальних зобов'язань у повному обсязі, позитивної кредитної історії, а також відсутності прострочень по кредитах;

— забезпечити проведення оцінки та аудиту нематеріальних активів підприємств промисловості, що знаходяться у державній власності, з метою їх використання у якості застави при отриманні зазначеними підприємствами кредитів, що спрямовуватимуться на виконання замовлень для потреб внутрішнього ринку;

— здійснювати державні закупівлі вітчизняної продукції для вирішення важливих соціально-економічних завдань (наприклад, шляхом розміщення державного замовлення на продукцію автомобілебудівної галузі для забезпечення транспортом інвалідів, закладів охорони здоров'я, пожежних частин, військових угрупувань тощо).

Література:

1. Базилюк Я. Б. Організація зовнішньої торгівлі України в контексті викликів глобального середовища / Я.Б. Базилюк // Економічний і соціальний розвиток посткомуністичних держав в умовах глобалізації: збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції. — Рівне, 2010. — С. 144—150.

2. Венцковський Д. Ю. Сучасний стан і пріоритети розвитку внутрішнього товарного ринку України / Д. Ю. Венцковський // Вісник Академії митної служби України. Серія: "Економіка": науковий журнал. — 2011. — № 2. — С. 125—132.

3. Власюк О. Внутрішній ринок України як рушій економічного зростання: Матеріали восьмого засідання "круглого столу" "Безпека економічних трансформацій", 22 грудня 1999 р. — К., 2000. — С. 6.

[3] HACCP (hazard analysis and critical control points) — превентивна система в галузі харчової продукції, яка передбачає систематичну ідентифікацію, оцінку і управління небезпечними факторами, що впливають на безпеку продуктів харчування.

4. Геєць В. М., Скрипниченко М. І. Від екзогенно-залежної до ендогенно-орієнтованої стратегії розвитку економіки // Економіка і прогнозування. — 2003. — № 1. — С. 37—42.

5. Давиденко С.В. Вплив розширення внутрішнього ринку на економічне зростання України / С.В. Давиденко // Стратегічні пріоритети. — 2006. — № 1. — С. 93—101.

6. Жаліло Я. А., Гацько В. М. Проблеми формування сучасних засад політики імпортозаміщення в Україні // Стратегічна панорама. — 2006. — № 1. — С. 102—111.

7. Мазаракі А., Бланк І., Базилевич В. та ін. Перспективи розвитку внутрішньої торгівлі в Україні: критичний погляд // Вісник КНТЕУ. — 2002. — № 6. — С. 3—29.

8. Якубовський М.М. Реструктуризація промисловості як засіб подолання імпортної залежності економіки України [Електронний ресурс] // Електронне видання Національне господарство України: теорія та практика господарювання. — ІЕП НАН України, 2011. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/NacGosp/index.html

9. Ринки реального сектора економіки України в інституціональному середовищі СОТ: кон'юнктура та інтеграція / За ред. д-ра екон. наук, проф. В. О. Точиліна; НАН України, Ін-т екон. та пронгозув. — К., 2012. — 552 с. — С. 486—492.

10. Кислова Л.А. Аналіз впливу тенденцій розвитку світового ринку чорних металів на економіку України / Л.А. Кислова // Вісник Донецького університету. — серія В: Економіка і право. — Вип. 2. — 2007. — С. 144—149.

11. Японская корпорация взяла под контроль почти 32 % мирового рынка углеродного волокна [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://economics.unian.net/stockmarket/836499-yaponskaya-korporatsiya-vzyala-pod-kontrol-pochti-32-mirovogo-ryinka-uglerodnogo-volokna.html

12. Кондратьев В. Мировая химическая промышленность [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.perspektivy.info/oykumena/ekdom/mirovaja_khimicheskaja_promyshlennost_2011-05-04.htm

13. Аналітичний огляд рейтингового агентства "Кредит-Рейтинг" "Огляд фармацевтичного ринку України за 2013 р." [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.credit-rating.ua/img/st_img/AS/2014/10.04.2014/Pharma_2013.pdf

14. Мировые тенденции органического агропроизводства // Экспертный канал "Экономическая политика" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ecpol.ru/index.php/2012-04-05-13-45-47/2012-04-05-13-46-45/309-mirovye-tendentsii-organicheskogo-agroproizvodstva

15. Потапенко В.Г. Органічне сільське господарство як чинник економічної безпеки // Економіка АПК. — 2011. — № 5. — С. 58—65.

16. Федерація органічного руху України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29

17. Дейнеко Л.В., Завгородня М.Ю. Посткризовий розвиток текстильної промисловості України // Проблеми системного підходу в економіці. — 2011. — № 2.

References:

1. Baziljuk, Ja. B. (2010), "Organization of Ukraine's foreign trade in the context of global environmental challenges", Ekonomichnij i social'nij rozvitok postkomunistichnih derzhav v umovah globalizacii: zbirnik naukovih prac' mizhnarodnoї naukovo-praktichnoї konferenci [Economic and social development of post-communist countries in the context of globalization: Collected Works International Scientific Conference], Mizhnarodna naukovo-praktichnf konferencija [International Scientific Conference], Rivne, Ukraine, pp. 144—150.

2. Venckovs'kij, D. Ju. (2011), "Present situation and development priorities domestic commodity market of Ukraine", Visnik Akademiї mitnoї sluzhbi Ukraїni. Serija Ekonomika: naukovij zhurnal, vol. 2, pp. 125—132.

3. Vlasjuk, O. S. (1999), "The domestic market of Ukraine as a driver of economic growth", Materiali vos'mogo zasidannja kruglogo stolu: Bezpeka ekonomichnih transformacij [Materials eighth meeting of the round table: Safety of economic transformation], Kruglij stil: Bezpeka ekonomichnih transformacij [Round table: Safety of economic transformation], Kyiv, Ukraine, p. 6.

4. Geec', V. M. and Skripnichenko, M. I. (2003), "From exogenously-dependent Endogenous-oriented economic development strategy", Ekonomika i prognozuvannja, vol. 1, pp. 37—42.

5. Davidenko, S. V. (2006), "The impact of the expansion of the domestic market for growth Ukraine", Strategichni prioriteti, vol. 1, pp. 93—101.

6. Zhalilo, Ja. A. and Gac'ko, V. M. (2006), "Problems formation of modern principles of import substitution policy in Ukraine", Strategichna panorama, vol. 1, pp. 102—111.

7. Mazaraki, A., Blank, I. and Bazilevich, V. (2002), "Prospects for the development of domestic trade in Ukraine: a critical view", Visnik KNTEU, vol. 6, pp. 3—29.

8. Jakubovs'kij, M.M. (2011), "The restructuring of the industry as a means of overcoming import dependence of economy of Ukraine", Nacional'ne gospodarstvo Ukraїni: teorija ta praktika gospodarjuvannja, [Online], available at: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/NacGosp/index.html (Accessed December 2014).

9. Tochilin, V. (2102), Rinki real'nogo sektora ekonomiki Ukraїni v institucional'nomu seredovishhi SOT: kon'junktura ta integracija [Markets real economy in Ukraine's institutional WTO: conditions and Integration], Institut ekonomiki ta prongozuvannja, Kyiv, Ukraine.

10. Kislova, L.A. (2007), "Analysis of the impact of global market trends ferrous metals Ukraine's economy", Visnik Donec'kogo universitetu. — serija V: Ekonomika i pravo, vol. 2, pp. 144—149.

11. The site of News agency UNIAN (2013), "The Corporation of Japan took control of almost 32% of global carbon fiber market", available at: http://economics.-unian.net/stockmarket/836499-yaponskaya-korporatsiya-vzyala-pod-kontrol-pochti-32-mirovogo-ryinka-uglerodnogo-volokna.html (Accessed December 2014).

12. Kondrat'ev, V. (2011), "The global chemical industry", Setevoe izdanie Centra issledovanij i analitiki Fonda istoricheskoj perspektivy, [Online], available at: http://www.perspektivy.info/oykumena/ekdom/mirovaja_khimicheskaja_promyshlennost_2011-05-04.htm, (Accessed December 2014).

13. The site of Rating agency Credit rating (2013), "Review of pharmaceutical market in Ukraine 2013", available at: http://www.credit-rating.ua/img/st_img/AS/2014/10.04.2014/Pharma_2013.pdf (Accessed December 2014).

14. The site of Expert Channel economic policy (2012), "Global trends in organic agricultural production", available at: http://www.ecpol.ru/index.php/2012-04-05-13-45-47/2012-04-05-13-46-45/309-mirovye-tendentsii-organicheskogo-agroproizvodstva (Accessed December 2014).

15. Potapenko, V.G. (2011), "Organic agriculture as a factor of economic security", Ekonomika APK, vol. 5, pp. 58—65.

16. The site of Organic Federation of Ukraine (2014), "Organic in Ukraine", available at: http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29 Accessed December 2014).

17. Dejneko, L.V. and Zavgorodnja, M.Ju. (2011), "Post-crisis development of the textile industry of Ukraine", Problemi sistemnogo pidhodu v ekonomici, vol. 2.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2014 р.

УДК 330.320

Б. А. Москаленко,
аспірант, Сумський державний університет, м. Суми

ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

B. Moskalenko,
PhD Student, Sumy State University, Sumy

THE PROBLEMS OF EVALUATION OF THE ENTERPRISE'S INVESTMENT POTENTIAL

На сьогодні актуальною є проблема реформування усієї системи соціально-економічних відносин в Україні відповідно до європейських норм. Важливою умовою для подальшого розвитку вітчизняних підприємств є залучення інвестицій, у першу чергу, із розвинених країн. На сьогодні складнощі доступу до зовнішніх інвестиційних ресурсів для вітчизняних підприємств призводять до збільшення частки власних коштів у структурі освоєних інвестицій, що в ринкових умовах не є оптимальним рішенням. Сучасні події в Україні не дозволяють об'єктивно оцінити інвестиційний потенціал підприємства за допомогою існуючих нормативних моделей оцінки. Авторами було проаналізовано основні підходи до оцінки інвестиційного потенціалу підприємства та запропоновано удосконалено методику, що поєднує переваги нормативних економічних моделей та актуальність експертних оцінок.

Nowadays the actual problem is of reforming the whole system social and economic relations in Ukraine in accordance with European standards. Attracting investment resources from developed countries is essential for the development of Ukrainian enterprises. Ukrainian enterprises cannot attract investment resources in the required quantities and it leads to increase in the share of own funds in the structure of investments. Current Affairs in Ukraine does not allow to objectively evaluating the investment potential of enterprises through existing normative evaluation models. The authors analyzed the main approaches to the evaluation of investment potential companies and offered improved technique that combines the advantages of normative economic models and relevance of expert opinion.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційний ринок, інвестиційна привабливість, інвестиційний потенціал, оцінка інвестиційного потенціалу.

Key words: investment, investment market, investment attractiveness, investment potential, evaluation of investment potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Процес реформування та переорієнтації економіки України на європейський рівень має базуватися на врахуванні об'єктивних можливостей суб'єктів вітчизняної економіки. Маючи доступ до порівняно дешевих ресурсів (сировина, кваліфікована робоча сила, виробничі фонди та території) українські підприємства не можуть залучати достатньо інвестиційних ресурсів для використання у повному обсязі своїх ринкових переваг з метою завоювання міжнародного ринку. Інвесторів відлякує не тільки ризики зовнішнього середовища діяльності об'єкта інвестування, нівелювати які не можуть навіть найбільші міжнародні організації. Важливе значення у процесі залучення інвестиційних ресурсів має невміння або небажання об'єктів інвестування себе "продати" донести до інвесторів свій потенціал та здатність до росту. Саме тому проблема актуальної оцінки інвестиційного потенціалу підприємства має важливе значення для менеджменту такого підприємства у процесі управління в сучасних умовах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам оцінки інвестиційного потенціалу підприємства присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених: Бєлова О.В. [1], Боярко І.М. [2], Жувагіна І.О. [3], Литюга Ю.В. [4], Макарюк О.В. [5], Макух Т.О. [6], Новікова І.В. [7], Олексюк О.І. [10], Панков С.А. [8], Рєпіна І.М. [10], Федонін О.С. [10], Чуб Б.А. [11] та багато інших.

Наведені науковці розробили велику базу методичних матеріалів для оцінки інвестиційного потенціалу підприємства, однак, у сучасних умовах нестабільності під час оцінки потенціалу необхідно здійснювати коригування існуючих моделей, враховуючи нові фактори зовнішнього середовища.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Цілями нашого дослідження є розглянути найбільш прийнятні для українських підприємств підходи до оцінки інвестиційного потенціалу підприємства, проаналізувати переваги та недоліки їх застосування в сучасних умовах, на основі результатів аналізу запропонувати оптимальний підхід до оцінки інвестиційного потенціалу підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сукупність підходів до визначення категорії "інвестиційний потенціал підприємства", залежно від цілей та контексту дослідження, об'єднують у такі блоки: матеріально-ресурсний, ринково-перспективний, результативний. У нашому дослідженні будемо визначати дану категорію як сукупність інвестиційних ресурсів підприємства та можливостей щодо залучення інвестицій. При цьому під інвестиціями слід розуміти не тільки матеріальні ресурси, що прямо чи опосередковано беруть участь у процесі створення продукту, а й інформаційні, інтелектуальні, трудові та інші нематеріальні ресурси, що дозволяють отримати конкурентні переваги на ринку.

Сукупність підходів до оцінки інвестиційного потенціалу підприємства, відповідно до напряму дослідження категорії "інвестиційний потенціал підприємства", поділимо на блоки: матеріально-ресурсний, ринково-перспективний, результативний.

Матеріально-ресурсний підхід передбачає оцінку інвестиційного потенціалу на основі фактичних даних звітності підприємства. Як і під час визначення категорії "інвестиційний потенціал", оцінка грунтується на сукупності матеріальних та нематеріальних ресурсів, підконтрольних підприємству. Прикладом такої оцінки виступає витратний підхід до визначення вартості підприємства, що зустрічається в оцінці інвестиційного потенціалу. Для нашого дослідження такі методи оцінки не підходять у зв'язку з обмеженнями, що стосуються визначення інвестиційного потенціалу як сукупності ресурсів. Ще одним недоліком такого підходу до оцінки інвестиційного потенціалу є статичність вихідних даних, а отже, і результатів.

Ринково-перспективний підхід передбачає розрахунок відносних показників під час оцінки інвестиційного потенціалу. Відносні показники розкривають залежності між різними елементами звітності підприємства у різні моменти часу, що дає змогу прослідкувати явище в динаміці. До даного блоку належить "Методика проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій" затверджена Наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств №81 від 27 червня 1997 р. на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 25 листопада 1996 р. №1403 (1403-96-п) "Про Положення про реєстр неплатоспроможних підприємств та організацій" для забезпечення єдиного підходу при проведенні поглибленого аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій [9].

Згідно зі згаданою методикою аналіз проводиться за такими етапами:

— оцінка фінансового стану об'єкта інвестування;

— визначення вагомості групових та одиничних показників на основі експертних оцінок;

— визначення частки розмаху варіаційної множини;

— визначення ранжируваного значення за кожним показником;

— розрахунок інтегрального показника інвестиційної привабливості [9].

До переваг даної методики слід віднести її динамічний характер, грунтовність, високу формалізованість. Обробка значної кількості показників звітності дозволяє говорити про порівняну точність та обгрунтованість розрахунків, а отже, і цінність результатів для прийняття управлінських рішень.

Недоліки методики випливають з її переваг:

— обробка значної бази показників часто призводить до неможливості однозначного висновку, появи суперечливих результатів, що в сучасних умовах України досить актуально;

— висока формалізованість показників не враховує галузевих особливосте й діяльності об'єкта оцінки, тому дану методику необхідно оптимізувати до визначеного підприємства.

Результативний підхід до оцінки інвестиційного потенціалу об'єднує методи економіко-математичного моделювання та експертних оцінок. Методи результативного підходу часто включать у себе (як етапи у побудові економіко-математичних моделей) статистичні показники із матеріально-ресурсного та ринково-перспективного підходів. Необхідність появи інтегральних методів виникла через недоліки існуючих методик стосовно нових економічних умов та задач управління в умовах невизначеності.

Таким чином, оптимальним, на наш погляд, підходом до оцінки інвестиційного потенціалу підприємства буде одночасне застосування об'єктивних економіко-математичних методів для точності діагностики потенціалу та суб'єктивного методу експертних оцінок для врахування нематематичних параметрів, які складно або неможливо точно виміряти.

На початковому етапі діагностики інвестиційного потенціалу проводимо аналіз фінансової звітності підприємства. Грунтуючись на нормативних вимогах щодо оцінки фінансового стану підприємства [9], визначимо:

— показники майнового стану підприємства;

— показники рентабельності;

— показники фінансової стійкості та платоспроможності підприємства;

— показники ліквідності підприємства;

— показники ділової активності підприємства (табл. 1).

З метою адекватного ранжування показників оцінки фінансового стану підприємства використаємо метод експертних оцінок. Така методика має на меті визначити ступінь впливу кожної групи показників залежно від сфери діяльності підприємства (або підприємств), регіональних особливостей території, де таке підприємство розміщене та інших умов зовнішнього середовища.

Для визначення компетенції експертів використаємо метод оцінки на основі анкети, що враховує теоретичну підготовку, практичний досвід та отриману спеціальну освіту у сфері інвестиційної діяльності та управління підприємством.

На початковому етапі обчислимо коефіцієнт рангової кореляції Спірмена (Spearman C.) для показників, що характеризують визначену базу інвестиційного потенціалу:

$$\rho = 1 - \frac{6\sum_{i=1}^{n}(r_i - s_i)^2}{n(n^2 - n)} \quad (1),$$

де r_i, s_i — ранги показників, що порівнюються, присвоєні і-им експертом;

n — кількість експертів.

Експертам пропонувалося розподілити показники згідно з кожною окремою складовою інтелектуального потенціалу за ступенем зменшення їх пріоритетності за відповідними рангами від 1 до 5 (саме стільки груп показників оцінки інвестиційного потенціалу ми виділили).

Для перевірки узгодженості думок експертів використовувався коефіцієнт рангової кореляції Кенделла (Kendall M. G.), який може коливатись від 0 (повна відсутність узгодженості) до 1 (100% узгодженість):

$$W = \frac{12\sum_{j=1}^{m}(S_j - \overline{S})^2}{n^2(m^3 - m)} \quad (2),$$

де S_j — сума рангів, призначених експертами j-му показнику

$$S_j = \sum_{i=1}^{n} r_{ij} \quad (3),$$

де r_{ij} — ранг j-го показника, який призначено і-им експертом;

$\overline{S}$ — середнє значення суми рангів за всіма показниками

$$\overline{S} = \frac{1}{m}\sum_{j=1}^{m} S_J \quad (4),$$

де m — кількість показників.

Формула обчислення коефіцієнта конкордації використовується тоді, коли немає однакових рангів у кожного експерта щодо об'єктів експертизи. Для оцінки значущості коефіцієнта конкордації використовується Х-критерій Пірсона (Pearson E. S.):

$$\chi^2 = \frac{12\sum_{j=1}^{m}(S_j - \overline{S})^2}{n \cdot m \cdot (m+1)} \quad (5).$$

У випадку, коли розраховане значення Х-критерію Пірсона більше нормативного ($\chi^2 > \chi^2_{0,05}$) — узгодженість міркувань можна вважати суттєвою і навпаки.

Показники інвестиційної привабливості, на яких грунтується оцінка інвестиційного потенціалу необхідно узагальнити, привести до певного інтегрального показника. Задля цього Литюга Ю.В. [4] пропонує використовувати наступну методику:

$$I = \sum k_j \times Rj$$

$$R_j = \sum_{i=1}^{n} d_i \times (1 - \frac{|x_i - x_{i\max(\min)}|}{x_{\max} - x_{\min}}) \quad (6),$$

де I — інтегральний показник інвестиційної привабливості підприємства,

R_j — узагальнений ранговий показник, відповідної групи коефіцієнтів,

d_i — рівень показника (його вага),

X_i — значення і-того показника,

X_{max} — максимальне значення показника (при умові максимізації),

X_{min} — мінімальне значення показника (при умові мінімізації).

Таблиця 1. Фінансові показники діяльності підприємств

Оцінка фінансової стійкості
Коефіцієнт фінансової автономії Коефіцієнт фінансової залежності Коефіцієнт співвідношення залучених та власних коштів Коефіцієнт структури залученого капіталу Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел Узагальнюючий коефіцієнт фінансової стійкості
Оцінка ліквідності
Коефіцієнт покриття Коефіцієнт швидкої ліквідності Коефіцієнт абсолютної ліквідності Узагальнюючий коефіцієнт ліквідності
Оцінка майнового стану
Темп зростання оборотних активів Коефіцієнт зносу основних засобів Коефіцієнт придатності необоротних активів Узагальнюючий коефіцієнт майнового стану
Оцінка рентабельності
Рентабельність продукції Рентабельність активів Рентабельність власного капіталу Узагальнюючий коефіцієнт оцінки рентабельності
Оцінка ділової активності
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості Коефіцієнт оборотності активів Оборотність власного капіталу Фондовіддача Узагальнюючий коефіцієнт оцінки ділової активності

Під час оцінки інвестиційного потенціалу поряд з оцінкою інвестиційної привабливості слід враховувати особливості інвестиційної активності. Розрахунок інвестиційної активності передбачає визначення обсягу інвестицій, здійснених підприємством на одиницю виготовленої продукції.

Недоцільно прирівнювати значення цих двох показників — оцінка інвестиційної активності у структурі оцінки інвестиційного потенціалу підприємства, на нашу думку, носить швидше інформативне дорадче значення. При низькій інвестиційній привабливості висока інвестиційна активність показує прагнення менеджменту такого підприємства до реформування та інтенсифікацію розвитку шляхом спрямування значної частини прибутку на інвестування. Тому висока інвестиційна активність є передумовою для росту інвестиційної привабливості та покращання інвестиційного потенціалу.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗРОБОК

Описана нами методика оцінки інвестиційного потенціалу має ряд переваг:

— дозволяє охопити декілька часових періодів, тобто має динамічний характер;

— дозволяє проводити одночасну оцінку-порівняння групи підприємств однієї галузі;

— поєднує нормативні математичні розрахунки на основі фінансової звітності та думки експертів у сфері інвестиційного ринку;

— надає менеджменту підприємства інформацію про показники, які гальмують розвиток підприємства та приток зовнішніх інвестицій.

Недоліком викладеної методики є те, що поза увагою знаходяться якісні характеристики менеджменту, виробничого персоналу, не враховуються підконтрольні нематеріальні активи та інші нефінансові показники. Ці недоліки можна було б усунути шляхом введення у систему оцінки інвестиційної привабливості шостого компонента — оцінка нефінансової складової. Слід зазначити, що останній компонент не буде універсальним для оцінки інвестиційного потенціалу підприємств і має змінювати структуру своїх елементів залежно від галузі, регіону та інших умов діяльності об'єкта оцінювання.

Література:

1. Белова Е.В. Методика оценки финансово-инвестиционного потенциала предприятий АПК / Е.В. Белова, Г.В. Ковальчук // Вестник Алтайского государственного аграрного университета. — 2010. — № 9 (71). — С. 88—91.

2. Боярко І.М. Оцінка інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання / І.М. Боярко // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 7. — С. 90—99.

3. Жувагіна І.О. Концептуальна модель оцінки інвестиційного потенціалу підприємств роздрібної торгівлі / І.О. Жувагіна // Схід. — 2011. — № 5 (112). — С. 24—30.

4. Литюга Ю.В. Інвестиційний потенціал підприємства: формування та розвиток (за матеріалами хімічних підприємств України): дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Литюга Ю.В. — К., 2009. — 167 с.

5. Макарюк О.В., Москаленко Б.А. Особливості інвестиційного процесу між Україною та Кіпром // Економічний Часопис-XXI. — 2014. — № 3—4. — С. 16—19.

6. Макух Т.О. Інвестиційний потенціал як фактор підвищення ефективності використання фінансових ресурсів / Т.О. Макух // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сер. Економіка: зб. наук. пр. — 2008. — Вип. 1 (41). — С. 175—186.

7. Новікова І.В. Інноваційний потенціал підприємства: оцінка та фінансово-інвестиційне забезпечення розвитку (за матеріалами підприємств алмазно-інструментального виробництва України): дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / Новікова І.В. — К., 2003. — 273 с.

8. Панков С.А. Аналитические подходы к оценке инвестиционной привлекательности предприятия / С.А. Панков // Вісник Хмельницького національного університету. — 2010. — № 2, Т.3. — С. 65—68.

9. Про затвердження Методики проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій [Електронний ресурс]: Наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 27.06.1997 № 81. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0288-97/page.

10. Федонін О.С., Рєпіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посібник. — К.: КНЕУ. — 2003. — 316 с.

11. Чуб Б.А. Оценка инвестиционного потенциала субъектов российской экономики на мезоуровне / Под ред. д. э. н. Бандурина В.В. — М.: БУКВИЦА, 2001. 227 с.

Refereces:

1. Belova, E.V. (2010), "Methods of assessing the financial and investment potential of agribusiness", Vestnik Altayskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta, vol. 9 (71), pp. 88—91.

2. Boiarko, I.M. (2010), "Evaluation of investment attractiveness entities", Aktualni problemy ekonomiky, vol. 7, pp. 90—99.

3. Zhuvahina, I.O. (2011), "Conceptual model for evaluating the investment potential retail trade enterprises", Skhid, vol. 5 (112), pp. 24—30.

4. Lytiuha, Yu.V. (2009), "Investment potential of the enterprise: the formation and development (based on chemical enterprises of Ukraine)", Abstract of Ph.D. dissertation, Global economy, DVNZ "Kyivskyi Natsionalnyi Ekonomichnyi Universytet imeni Vadyma Hetmana", Kyiv, Ukraina.

5. Makariuk, O.V. and Moskalenko, B.A. (2014), "Features investment between Ukraine and Cyprus", Ekonomichnyi Chasopys-XXI, vol. 3—4, pp. 16—19.

6. Makukh, T. O. (2008), "Investment potential as a factor in improving the efficiency of financial resources", Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Ser. Ekonomika, vol. 1 (41), pp. 175—186.

7. Novikova, I.V. (2003), "Innovative potential of enterprises: assessment of financial and investment software development (based on enterprise diamond tool manufacture Ukraine)", Abstract of Ph.D. dissertation, Global economy, DVNZ "Kyivskyi Natsionalnyi Ekonomichnyi Universytet imeni Vadyma Hetmana", Kyiv, Ukraina.

8. Pankov, S.A. (2010), "Analytical approaches to assessing the investment attractiveness of the enterprise", Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, vol. 2 (3), pp. 65—68.

9. The official site of Verkhovna Rada of Ukraine (1997), "About approving the Methodology in-depth analysis of the financial condition of enterprises and organizations", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0288-97/page (Accessed 4 November 2014).

10. Fedonin, O.S. Riepina, I.M. and Oleksiuk, O.I. (2003), "Potentsial pidpryiemstva: formuvannia ta otsinka" [Potential of the enterprise: the formation and evaluation], KNEU, Kyiv, Ukraina.

11. Chub, B.A. (2001), "Ocenka investicionnogo potenciala sub'ektov rossijskoj jekonomiki na mezourovne", [Evaluation of the investment potential of the Russian economy at the meso level], BUKVICA, Moskva, Rossijskaja Federacija.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2014 р.

УДК 330.46

Л. Л. Клевчік,
асистент кафедри економічної теорії та менеджменту,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ СУТНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

L. Klevchik,
assistant of Economics and Management, Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University, c. Chernivtsi

PRAGMATIC ASPECTS OF ESSENCE OF ECONOMIC INFORMATION

У статті здійснено розвиток прагматичного підходу до сутності економічної інформації. Запропоновано виокремлювати прагматичний підхід у широкому сенсі інформацією вважається сукупність символів, що розширюють будь-які наявні знання суб'єкта та проблемно-прагматичний підхід — інформацією вважається сукупність символів, що розширюють знання, актуальні на даний момент для суб'єкта. Обгрунтовано, що проблемно-прагматичний підхід є найбільш коректний до сутності економічної та будь-якої спеціалізованої інформації.

The pragmatic approach to the essence of economic information has been developed in the article. It has been proposed to separate pragmatic approach in a broad sense (the information is a set of symbols that extend any existing knowledge of the subject) and problem- pragmatic approach (the information is a set of characters that expand knowledge, current at the moment for the subject). It has been grounded that a pragmatic approach in the narrow sense is most appropriately to the nature of economic and any specialized information.

Ключові слова: економічна інформація, прагматичний підхід, тезаурус, цінність інформації, інформаційна економіка.

Key words: economic information, pragmatic approach, thesaurus, value of information, information economy.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ТА ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інформація є надзвичайно багатогранним та багатоаспектним поняттям, а тому досліджується різними науками. Незважаючи на досить інтенсивне вивчення даного феномена в науці дотепер відсутнє не лише єдине загальноприйняте визначення інформації, але й підходу до її сутності. Тому в умовах становлення інформаційного суспільства та зростанні ролі інформації у всіх сферах людського життя актуальність наукових пошуків в напрямі уточнення сутності інформації все більше зростає.

У дослідження феномену інформації внесли вклад значна кількість вчених, серед яких можна виокремити Р. Хартлі, К. Шенона [6], Н. Вінера [1], Г. Хакена [5], Ю. Шрейдера [7], Д. Харраха та інших, які розглядали інформацію за різних підходів до розуміння її суті заклали основі наукового розуміння її сутності. Однак за наявності значної кількості наукових праць присвячених інформації переважно поза увагою перебуває той факт, що людина як суб'єкт будь-якого виду діяльності активно шукає і опрацьовує її для вирішення певних проблем, які перебувають на заваді досягненню певних цілей. Тому невирішеною проблемою є конкретизація сутності інформації у контексті певної діяльності людини, зокрема в сфері економічних відносин.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є подальший розвиток прагматичного підходу до сутності інформації з врахуванням активності суб'єкта-отримувача в пошуку інформації.

ОГЛЯД ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Всього можна виокремити п'ять системних підходів до сутності інформації: ймовірнісно-статистичний (кількісний), функціонально-кібернетичний, синергетичний, семантичний, прагматичний, та якісні підходи до інформації. В рамках кожного з підходів розроблено численні теорії інформації, які знаходять застосування в різних науках. Тому доцільно проаналізувати основні особливості кожного з них з тим. щоб визначити ті з них, які можуть бути найбільш плідно застосовані для з'ясування сутності економічної інформації.

Ймовірнісно-статистичний підхід до сутності інформації бере свій розвиток від часів інтенсивного впровадження засобів зв'язку, їх основи, розроблені Р. Хартлі та К. Шеноном. Інформація за такого підходу це певні відомості, які дозволяють зменшити невизначеність у вирішенні певної проблеми. Інформація ототожнюється з сукупністю символів, які становлять повідомлення, кількість інформації дорівнює кількості переданих (прийнятих) символів. Проте в соціальних процесах, а до них відно-

сяться і економічні відносини, на нашу думку, такий підхід не дозволяє розкрити сутність феномену інформації. Адже, без сумніву, на перебіг економічних процесів впливає не лише кількість інформації, а й її наповнення.

Функціонально-кібернетичний підхід також деякими науковцями вважається кількісним, бо також, як і ймовірнісно-статистичний оперує кількісними мірами інформації [3], однак в його рамках інформація розглядається як особлива властивість систем певного типу, здатних до самоуправління та самоорганізації. Однак самоорганізація в даному випадку розглядається як адаптація до зовнішніх умов. Один з основоположників даного підходу Н.Вінер визначав інформацію як "... позначення змісту, отриманого із зовнішнього світу в процесі пристосування до нього..." [1, с. 46]. У даному випадку інформацією є не весь набір символів, що доходять до отримувача, а лише його частина. Решта сприймається як шум. Фактично, інформація розглядається як певне організовуюче начало, яке забезпечує найкращу адаптацію систем до зовнішніх умов.

Ще більше на організовуючій ролі інформації акцентує увагу синергетичний підхід, основоположником якого вважається Г. Хакен [5]. За даного підходу інформація є важливим чинником уже не адаптації систем до зовнішніх умов, а й "переорганізації", переходу в нові стани з властивостями та характеристиками, які суттєво відрізняються від початкових. Зазначимо, що вищерозглянуті підходи базуються на припущенні, що з усієї сукупності символів подібна інформація, яка надходить в системи однакової природи приймається і оброблюється ними однаково, що викликає певні заперечення стосовно тих систем, функціонування яких пов'язано з людиною, яка є не просто приймачем інформації, але й зберігає і користується інформацією, отриманою раніше.

Дане зауваження враховується в семантичному підході до інформації, який базується на тому, що інформація може мати неоднакову цінність для приймача, в якості якого виступає людина. В рамках даного підходу найбільш довершеною є теорія Ю. Шрейдера, в якій враховується, що до отримання певного повідомлення суб'єкт уже має свої власні знання про проблему чи ситуацію. Такі, отримані раніше знання, Ю. Шрейдер назвав тезаурус, саме від них залежить здатність суб'єкта до сприйняття і осмислення отриманої інформації [7]. В рамках його теорії інформація *I*, яку отримує приймач з повідомлення *T* суттєво залежить від тезаурусу приймача θ, тобто [7]:

$$I = I\left(T, \theta\right) \qquad (1).$$

Формула (1) має важливий зміст, з неї випливає кілька важливих властивостей інформації.

По-перше повідомлення (як кількість переданих символів) не співпадає з інформацією, яку отримує з даного повідомлення приймач (ця властивість інформації притаманна і функціонально-кібернетичному та синергетичному підходам).

По-друге, для кожного повідомлення існує свій мінімально-необхідний тезаурус, при якому воно взагалі буде містити певну інформацію для суб'єкта-приймача. Якщо тезаурус менший мінімально-необхідного, повідомлення буде незрозуміле приймачу і сприйматиметься як семантичний шум. Це особливо актуально для специфічних різновидів інформації, до яких відноситься й економічна.

По-третє, зникає універсальність та однозначність прийому інформації — з одного й того ж повідомлення різними суб'єктами (з різними тезаурусами) буде отримана різна інформація.

Дві останні властивості відсутні у кількісному, функціонально-кібернетичному та синергетичному підходах. До того ж теорія Шрейдра передбачає, що з повідомлення інформації буде отримуватися суб'єктом лише тоді, коли вона доповнить уже існуючі його знання (змінить тезаурус на певну величину $\Delta\theta$, тому отримувана інформація залежить від повідомлення (переданої інформації), наявного в суб'єкта тезаурусу та зміни останнього під дією повідомлення, тобто

$$I = I\left(T, \theta, \Delta\theta\right) \qquad (2).$$

Формула (2) відображає прагматичний підхід до інформації, коли головною характеристикою інформації є не її кількість, а вплив на уже існуючий тезаурус приймача. Причому важливим вважається не вплив на зміну тезаурусу взагалі, а на певну його частину, пов'язану з вирішенням конкретної проблеми (задачі).

Чим більше відбулася зміна, тим ціннішою отримана з повідомлення інформація. Якщо зміни тезаурусу не відбулося ($\Delta\theta = 0$), то суб'єктом отримане повідомлення буде сприйматися як прагматичний шум, бо повідомлення не впливає на існуючі в суб'єкта знання щодо вирішення даної конкретної проблеми. Прагматичний підхід до теорії інформації розроблений в роботах Р.Аккофа [8], В. Майлса та Д. Харраха. Переваги та недоліки даного підходу проаналізовані І. Гришкіним [2, с. 96—100]. На нашу думку, він може бути найбільш плідно застосованим до вивчення сутності економічної інформації, однак, потребує певного вдосконалення, з врахуванням певних особливостей інформаційної активності суб'єктів, які її використовують.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Фундаментальним поняттям підходу до сприйняття інформації в Р. Аккофа є "індивідуальний цілеспрямований стан" суб'єкта-приймача інформації, під яким розуміється стан, якщо індивід прагне до чогось і має альтернативні шляхи досягнення мети [8, с. 223]. Такий "цілеспрямований стан" використовує і У. Майлс, який наводить дві ознаки стану: 1) існує хоча б один результат Q_1 поведінки індивіда, який має для нього певну значимість в даній ситуації; 2) існує хоча б дві послідовності дій C_1 і C_2, які приводять індивіда до результату Q_1 з різною ефективністю [10, с.97].

Д. Харрах [9] розвинув прагматичну теорію базуючись на апараті логіки. Зокрема розроблена ним модель комунікації характеризується наступними рисами:

— послідовний характер розгляду повідомлень отримувачем;

— інтерпретація і оцінка повідомлення в світлі знань, досвіду та інтересів отримувача;

— отримувач може знати, а може й не знати чи достовірне отримане ним повідомлення;

— у ході комунікації отримувач може змінити свою думку щодо повідомлення під впливом відправника повідомлення, який може впливати, наприклад, на знання та інтереси одержувача;

— інтереси відправника і отримувача повідомлення відносно його оплати є різними: відправник прагне якомога швидшої оплати, отримувач, навпаки, намагається відстрочити платіж, бо хоче перевірити отримане повідомлення [9, с. 267—268].

Розглядаючи тезаурус як сукупність наявних знань та "цілеспрямований індивідуальний стан", який використовується в прагматичному підході, необхідно відзначити, що його головні ознаки: наявність певної мети та альтернативних шляхів її досягнення адекватні недостатності тезаурусу приймача вирішити проблему вибору послідовності дій для досягнення мети. В конкретній діяльності суб'єкта, наприклад, економічній мета може бути поставлена ним самим, або ж іншими людьми (керівництвом, підприємства, акціонерами, державними контролюючими органами). Тому "цілеспрямований індивідуальний стан" означає ак-

туалізацію для індивіда певної проблеми, пов'язаної з досягненням мети і необхідність розширення тієї частини тезаурусу, яка сприяє (сприятиме) її досягненню.

Однак потрібно відзначити, що інформація не завжди отримується лише тоді, коли індивід перебуває в "цілеспрямованому індивідуальному стані". Виходячи з специфіки сприйняття інформації суб'єктом, доцільно розрізняти два режими прийому інформації: пасивний та активний. При пасивному прийомі суб'єкт, отримує інформацію внаслідок того, що завжди перебуває в певному інформаційному середовищі, де функціонують потоки інформації (новини, розмови, візуальна реклама), від сприйняття яких фізично не можливо відмежуватися і для отримання яких не потрібно здійснювати ніякої активності. Пасивний режим прийому інформації наявний завжди. Саме для такого режиму прийому інформації справедлива формула цінності інформації (2), яка відображає сприйняття повідомлення як інформацію певного "ідеального" суб'єкта, який прагне всебічно розширити коло своїх знань. Логічно позначити трактування інформації як набору символів, що розширюють обсяг існуючих у суб'єкта-приймача знань "прагматичним підходом до інформації в широкому сенсі", підкреслюючи, цінність інформації визначається за ступенем збільшення знань взагалі, а не в якомусь конкретному напрямі.

В активному режимі суб'єкт не просто сприймає потоки повідомлень, а здійснює певні активні дії для пошуку потрібної інформації. Рушієм активності суб'єкта є актуалізація вирішення певної проблеми. Активний режим пошуку та сприйняття інформації виникає тоді, коли суб'єкт здійснює діяльність: економічну, політичну та ін.

У таких практичних ситуаціях цінність інформації суб'єктом сприймається не за зміною тезаурусу взагалі, а лише його певної частини ΔQ^*_i, яка пов'язана з певною проблемою *i*, яка має бути вирішена. Необхідно також врахувати, що в різні моменту часу актуалізується вирішення різних проблем, тому індекс *i*, який позначає конкретну проблему, змінюється в часі, тобто $i = i(t)$. Тому формула (2), яку можна назвати вираженням прагматичного підходу до інформації, у "широкому сенсі" трансформується в формулу:

$$I = I\left(T, \theta, \Delta\theta^*_{i(t)}\right) \qquad (3).$$

де $i(t)$ — проблема, яка є актуальною для суб'єкта, приймача інформації в момент часу (t).

Якщо зміни тезаурусу, пов'язаного з вирішенням певної проблеми не відбувається $\Delta Q^*_i = 0$, то набір символів сприймається суб'єктом як прагматичний шум.

Формула (3) відображає підхід до інформації, який логічно назвати "проблемно-прагматичним" підходом до інформації. Зазначений підхід відрізняється від прагматичного підходу у "широкому сенсі" тим, що цінність інформації визначається не зміною тезаурусу взагалі, а лише тих знань, які допомагають вирішити конкретну проблему. До того ж даний підхід надає динамічної природі кількості інформації, яку отримує суб'єкт-приймач. Через те, що в різні моменти часу актуалізуються різні проблеми, то одне й те саме повідомлення (наприклад, певний текст) в одні моменти часу сприймається як прагматичний шум (зміни тезаурусу пов'язаного з конкретною проблемою, актуальною в даний час не відбувається), тоді як в інші — як цінна інформація (якщо в цей час є актуальною така проблема, що змінюється та частина тезаурусу, яка пов'язана з можливістю її вирішення). Проблемно-прагматичний підхід бачиться найбільш плідним у випадку, якщо розглядається інформація певного виду, яка застосовується для вирішення певного кола проблем: технічних, наукових, економічних, політичних та ін.

Отже, виходячи з "проблемно-прагматичного підходу", інформацію, яка отримується суб'єктом в режимі активного пошуку, можна визначити як ту частину інформаційних повідомлень, що отримуються із зовнішніх джерел, які розширюють актуальну на момент пошуку частину тезаурусу (знання, щодо вирішення певної проблеми, задля чого і здійснюється пошук інформації).

Застосовуючи "проблемно-прагматичний підхід" легко визначити сутність економічної інформації. Адже це та частина інформаційних повідомлень, яка відображає економічні процеси та явища і розширює знання суб'єкта щодо вирішення проблем, пов'язаних з участю у суспільному виробництві, розподілу, купівлі-продажу, обміну та інших або з їх дослідженням.

Але ситуація ускладнюється тим, що в економічній діяльності використовуються різні види інформації, які не стосуються безпосередньо економічних процесів та явищ, наприклад, науково-технічна та культурна інформація.

Звернемося до П. Самуельсона та В. Нордхауса, які зазначають, що будь-яка особа, що здійснює підприємницьку діяльність (займається бізнесом), повинна знати відповіді на чотири найважливіших запитання, які вважаються "класичними" задачами бізнесу, тобто вирішити такі проблеми:

1. Що робити? 2. Кому продавати або у кого купувати? 3. Де взяти кошти? 4. Хто є хто? [4, с. 49—50].

Зазначений перелік визначає по суті в узагальненому вигляді основні проблеми, які необхідно вирішити в економічній діяльності. До нього, на нашу думку, необхідно додати і проблему ("Хто і як буде виробляти продукцію?").

Якщо перефразувати та перегрупувати ці питання то отримуємо такі блоки інформації, яку логічно віднести до економічної:

— інформація про стан та тенденції споживчого попиту (вирішує проблеми "Що робити?" та "Кому продавати?");

— інформація про вартість, якість та інші характеристики сировини, напівфабрикатів, обладнання, комплектуючих — інших матеріальних ресурсів, необхідних для виробництва (вирішує проблему "У кого купувати");

— інформація про стан та тенденції фінансового ринку (Вирішує проблему "Де взяти кошти?", яку вважаємо за потрібне доповнити симетричною "Куди вкласти (де розмістити) кошти";

— інформація про ринковий статус: на мікрорівні — окремих суб'єктів та макрорівні — стану та тенденцій макроекономічної динаміки (вирішує проблему "Хто є хто");

— інформація про ринок трудових ресурсів та технологій виробництва (вирішує проблему "Хто і як буде виробляти продукцію").

Вищенаведений перелік в узагальненому вигляді представляє основні блоки інформації, яку логічно віднести до економічної. Від вирішення цих проблем значною мірою залежить можливість успішного ведення економічної діяльності, а тому її суб'єкти спрямовують свою пошукову активність на такі повідомлення, які можуть надати інформацію, що збільшить знання суб'єкта-отримувача щодо вирішення актуальної актуальних) проблеми.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗВІДОК

Будь-яка діяльність людини передбачає виникнення численних проблем різного ступеня складності, які необхідно вирішувати. Тому інформацію, яка використовується в різних видах діяльності (в тому числі й в економічній), найбільш коректно розглядати в рамках прагматичного

підходу, за якого вона визначається як частина символів повідомлення що збільшує наявні знання (тезаурус) суб'єкта-приймача інформації. Економічна діяльність у сучасних умовах передбачає вирішення великої кількості вузькоспеціалізованих проблем, що передбачає активний пошук спеціальної інформації. Тому в рамках розвитку вищезгаданого підходу до сутності інформації доцільно виокремити проблемно-прагматичний підхід у вузькому сенсі, за якого інформація розглядається як певний набір символів, що розширює не тезаурус суб'єкта-приймача взагалі (прагматичний підхід у широкому сенсі), а лише актуальну на момент пошуку частину (знання, щодо вирішення певної проблеми, задля чого і здійснюється пошук інформації).

Такий підхід до сутності інформації особливо застосований до процесів купівлі-продажу інформації (ринку інформації) та дозволяє легко визначати будь-яку спеціалізовану інформацію. За проблемно-прагматичного підходу економічна інформація — це частина символів, яка приймається суб'єктом і збільшує його знання для вирішення проблем, які виникають у економічній діяльності. Решта символів сприймаються суб'єктом як прагматичний шум першого роду (якщо вони не розширюють його тезаурус взагалі), або прагматичний шум другого роду (не розширюють актуальну на даний час частину тезаурусу). Такі інформаційні повідомлення не мають корисності для суб'єкта-приймача інформації, а отже, він не буде зацікавлений у її придбанні в покупця. Базуючись на узагальненні основних проблем, які виникають у ході економічної діяльності та пов'язані з економічними відносинами до економічної логічно віднести інформацію про стан та тенденції споживчого попиту; про вартість, якість та інші характеристики сировини, напівфабрикатів, обладнання, комплектуючих; про стан та тенденції фінансового ринку; інформація про ринковий статус: на мікрорівні — окремих суб'єктів та макрорівні — стану та тенденцій макроекономічної динаміки; інформація про ринок трудових ресурсів та технологій виробництва. Обгрунтовано, що економічна інформація є економічним благом, на яке поширюється дія основних економічних законів. Економічна інформація може набувати товарної форми у вигляді інформаційного продукту і відповідно вступати в процес обміну на інші блага.

Проблемно-прагматичний підхід у вузькому сенсі надає динамічності корисності інформаційному повідомленню. Через те, що в різний час для суб'єкта актуалізуються різні проблеми (різні частини тезаурусу), то корисність одного й того ж повідомлення може бути нульовою в один період і досить високою в інший. З цього випливає, що величина попиту на одне й те ж інформаційне повідомлення (однотипну інформацію) може бути різною в різні моменти часу і залежатиме не лише від кількості покупців інформації, а від актуальних на певний момент часу проблем, які вони вирішують.

Отже, інформація — це особливе економічне благо (задовольняє потребу у вирішенні певної проблеми), попит на який формується інакше ніж на інші блага. Дослідження таких особливостей економічної інформації становить перспективи подальших наукових розвідок. Більш глибокого наукового опрацювання потребує і класифікація економічної інформації, як сукупності інформації, що сприяє вирішенню проблем в економічній діяльності.

Література:

1. Винер Н. Кибернетика или управление, связь в живом организме и машине. — М.: Наука; Главная редакция изданий для зарубежных стран, 1983. — 344 с.

2. Гришкин И.И. Понятие информации: Логико-методол. аспект / [Послесл. Б.В. Бирюкова и др.]. — М.: Наука, 1973. — С.96—100.

3. Громов Ю.Ю. Материалы к разработке теории информации. 1. Меры количества и качества информации / Ю.Ю. Громов, В.М. Тютюнник / /Фундаментальные исследования. — 2011. — № 8. — С. 347—355.

4. Самуэльсон Пол А., Нордхаус Вильям Д. Экономика / Пер. с англ. — М.: "БИНОМ", "Лаборатория Базовых Знаний", 1997. — 800 с.

5. Хакен Г. Информация и самоорганизация. Макроскопический подход к сложным системам / Г. Хакен / Пер. с англ. / Предисл. Ю.Л. Климонтовича. — М.: КомКнига. — 2005. — 248 с.

6. Шеннон К. Работы по теории информации и информатики / К. Шеннон / Пер. с англ. — М.: Иностранная литература. — 1963. — 832 с.

7. Шрейдер Ю.А. Об одной модели семантической теории информации / Ю.А. Шрейдер. — М.: [б. и.], 1965. — С. 233—240 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_all/cgiirbis_64.exe?Z21ID=-&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=-10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=-0&S21P02=0&S21P03=M=&S21COLORTERMS=0&S21STR=

8. Ackoff R. Towards a Behavioral Theory of Communication / R. Ackoff [Електронний ресурс] / / Management Science. — 1958. — Vol. 4. — P. 218—234. — Режим доступу: http://www.kukshinov.name/lib/ackoff/articles/1958_towards_a_behavioral_theory_of_communication.pdf

9. Miles W. The Measurement of Value of Scientific Information // Research and Development. — New York-London. — 1963. — P. 97—123.

10. Rowley R.D. Pragmatic Communication Model /R.D. Rowley [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.aligningaction.com/prgmodel.htm

References:

1. Viner, N. (1983), Kibernetika ili upravlenie, svjaz' v zhivom organizme i mashine [Cybernetics or control, communications in a living organism and machine] , Nauka Glavnaja redakcija izdanij dlja zarubezhnyh stran, Moscow, Russia.

2. Grishkin, I.I. (1973), Ponjatie informacii: Logiko-metodol. aspekt [concept of information: Logical metodol. aspect], Nauka, Moscow, Russia.

3. Gromov, Ju. Ju. and Tjutjunnik, V.M. (2011), "Materials for the development of information theory. 1. Measure the amount and quality of information", Fundamental'nye issledovanija, vol. 8, pp. 347—355.

4. Samujel'son, P. A. and Nordhaus, V. D. (1997), Jekonomika [Ekonomika], "BINOM" "Laboratorija Bazovih Znanij", Moscow, Russia.

5. Haken, G. (2005), Informacija i samoorganizacija. Makroskopicheskij podhod k slozhnym sistemam [Information available and self-organization. Macroscopic Approach to Complex Systems], KomKniga, Moscow, Russia.

6. Shennon, K. (1963), Raboty po teorii informacii i informatiki [Works on information theory and computer science], Inostrannaja literatura, Moscow, Russia.

7. Shrejder, Ju. A. (1965), Ob odnoj modeli semanticheskoj teorii informacii [On one model of semantic information theory], Moscow, Russia.

8. Ackoff, R. (1958), "Towards a Behavioral Theory of Communication", Management Science, vol. 4, pp. 218—234.

9. Miles, W. (1963), "The Measurement of Value of Scientific Information", Research and Development, pp. 97—123.

10. Rowley, R. D. (2001), "Pragmatic Communication Model", available at: http://www.aligningaction.com/prgmodel.htm (Accessed 24 Nov 2014).

Стаття надійшла до редакції 25.11.2014 р.

УДК 331.25:33

С. С. Пахода,
аспірант, ПВНЗ "Європейський університет"

МОЖЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

S. Pahoda,
Postgraduate student, "European University"

POSSIBILITIES FOR ADAPTATION OF FOREIGN EXPERIENCE OF THE NON-STATE PENSION PROVISION SYSTEM FUNCTIONING IN UKRAINE

У статті проведено аналіз функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в країнах з розвиненою економікою. З'ясовано, що в країнах з розвиненою економікою на законодавчому рівні встановлено досить широке поле інвестиційних можливостей пенсійних фондів. Вони мають право вкладати кошти не лише в інвестиційні активи на внутрішньому фінансову ринку, а й на інших фінансових ринках світу. Слід зазначити, що це звичайна світова практика, оскільки можливості ринку однієї країни залежно від певних обставин мають обмежені інвестиційні можливості. Крім того, географічна диверсифікація активів пенсійного фонду, як відомо з теорії інвестицій, є одним з високоефективних методів зниження його інвестиційних ризиків. Визначено, що головною перевагою пенсійних фондів як суб'єктів фінансового ринку є їх інвестиційна політика, яка характеризується високим рівнем вимог при визначенні напрямів інвестування та конкретних об'єктів вкладень. Порівняно з іншими країнами світу ми значно відстаємо від світових темпів розвитку пенсійної системи. В статті акцентовано увагу на тому, що в Україні тільки починають створюватися нові інститути спільного інвестування з великим інвестиційним потенціалом. Вони здатні суттєво прискорити не лише розвиток фінансового ринку України, а й реального сектору економіки. Це надасть змогу в межах системи пенсійного забезпечення нагромаджувати значні обсяги інвестиційних ресурсів та відповідно створювати передумови для довгострокового економічного зростання.

In the article is analyzed the non-state pensions provision systems functioning in countries with developed economies. It was found that in countries with developed economies at the legislative level is set quite wide field of investment opportunities for pension funds. They are entitled to invest not only in the investment assets on the domestic financial market, but also on other financial markets around the world. It should be noted that this is the common international practice, as market opportunities in one country, depending on certain circumstances have limited investment opportunities. In addition, the geographic diversification of pension fund assets is known from the theory of investment, as one of the highly efficient methods to reduce its investment risk. Is determined that the main advantage of pension funds as the financial market is their investment policy, which is characterized by high requirements in determining investment trends and specific investment opportunities. In comparison with other countries, we are far behind the rate of development of the world's pension system. In the article is accented attention on the fact that in Ukraine just beginning to create new joint investment institutions with great investment potential. They can significantly speed up not only the development of the financial market of Ukraine, but also the real sector of economy. It will give an opportunity to accumulate significant amounts of investment resources within the pension system and accordingly create conditions for long-term growth.

Ключові слова: пенсійна система, зарубіжний досвід, пенсійні фонди, інститути спільного інвестування, пенсійне забезпечення.

Key words: pension system, foreign experience, pension funds, joint investment institutions, pension provision.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах одним з найбільш важливих напрямів соціально-економічної політики держави є реформування пенсійної системи і забезпечення стабільності її функціонування, що впливає на платоспроможний попит, інвестиційні процеси в економіці, рівень життя населення. В країнах з розвиненою ринковою економікою процеси реформування системи пенсійного забезпечення, які розпочались у XX сторіччі, відбуваються через заміщення солідарної системи пенсійного забезпечення накопичувальною.

Зазначимо, що більшість країн обрали шлях реформування пенсійної системи за одним з таких напрямів: збереження державної розподільної системи в більш удосконаленому вигляді з одночасним стимулюванням розвитку добровільних приватних пенсійних програм; упровадження багаторівневої розподільної та накопичувальної пенсійної схеми, фінансування з різних джерел; перехід до повного впровадження накопичувальної системи. У країнах із ринковою економікою поширені три основні інститути пенсійного забезпечення: державна соціальна допомога, обов'язкове державне страхування та добровільне пенсійне страхування. Поєднання цих складових дозволяє створювати різноманітні комбінації моделей пенсійних систем. З метою підвищення надійності страхування та мінімізації різноманітних ризиків важливо включити у пенсійну систему усіх трьох складових. Недержавне пенсійне страхування дозволяє забезпечити індивідуалізацію страхування, базуючись на принципі накопичення. Тому вивчення можливостей адаптації зарубіжного досвіду недержавного пенсійного забезпечення є актуальним.

Дослідженням систем недержавного пенсійного забезпечення займаються відомі вітчизняні вчені: В. Геєць, Б. Зайчук, Е. Лібанова, Л. Лісогор, О. Макарова, Б. Надточій, А. Нечай, В. Яценко. Однак у сучасних умовах дослідження можливостей адаптації функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення як закордоном, так і в Україні, визначення напрямів її розвитку залишається актуальним.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів функціонування систем недержавного пенсійного забезпечення в інших країнах та визначення можливостей адаптації світового досвіду в Україні.

ВИКЛАД МАТЕРІАЛУ

Підвищення частки населення пенсійного віку, зростання пенсійних виплат призводить до підвищення соціального навантаження на державний бюджет та створює соціально-економічні проблеми багатьох країн. Згідно з соціально-демографічною статистикою, в період з 2015-го по 2030 рр. пенсійного віку досягнуть люди післявоєнного покоління, на яке припав бум народжуваності. Крім того, проявляються загальноєвропейські тенденції зниження народжуваності і збільшення тривалості життя. Якщо сьогодні особи старше 65 років становлять 16% населення Європи, то згідно з останнім демографічним прогнозом ООН [1], до 2030 р. їх частка зросте приблизно до 25%, а до 2050 р. — до 28%. В даний час в Європі на одну людину старше 65 років припадає більше 4 чоловік працездатного віку. До 2050 р. цей показник скоротиться до 2,4 особи у Великобританії і до 2,3 — у Франції. Найбільшу небезпеку демографічні проблеми представляють для Німеччини та Італії. У цих країнах, за оцінками експертів ООН, до 2050 р. на одного пенсіонера будуть припадати, відповідно, 2 і 1,5 людини працездатного віку [1]. У зв'язку з цим поряд із державними пенсійними фондами з'являються недержавні, які протягом тривалого часу успішно функціонують у зарубіжних країнах.

Система недержавного пенсійного страхування країн із розвиненою економікою складає основу пенсійних доходів населення. У країнах ОЕСР через систему недержавного пенсійного страхування забезпечується від 30 до 60% коефіцієнта заміщення заробітної плати. Накопичувальна пенсійна система позбавлена впливу демографічного чинника, надає свободу вибору її учасникам і забезпечує диференціацію розмірів пенсії залежно від заробітної плати та ефективності використання накопичень.

Також недержавні пенсійні фонди як елемент соціальної сфери впливають як безпосередньо на соціальні процеси, так і на функціонування економічної сфери, передусім шляхом використання внутрішніх інвестиційних ресурсів. У країнах із розвиненою економікою недержавні пенсійні фонди є важливими учасниками інвестиційного процесу, оскільки вони надають економіці значний інвестиційний ресурс на довгостроковій основі. Найбільш ефективними напрямами інвестування пенсійних активів вважаються проекти у житловому будівництві, капіталомістких інфраструктурних секторах. Залучення на фінансові ринки коштів інституційних інвесторів, серед яких найважливішими є саме пенсійні фонди, дозволяє сформувати стійкий процес економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності галузей національного господарства. У багатьох країнах світу недержавні пенсійні фонди акумулюють значні фінансові ресурси, інвестування яких дозволяє розв'язати масштабні завдання у економічній та соціальний сферах.

Як свідчить світовий досвід, недержавні пенсійні фонди відіграють значну роль також з точки зору забезпечення стійкого функціонування фінансових ринків. Зростання активів інституційних інвесторів сприяє збільшенню пропозиції довгострокових коштів та заміні ними короткострокових джерел, крім того, знижуються ринкові ризики інвестування. Кошти недержавних пенсійних фондів, які найменш чутливі до змін ринкової поведінки, мають здатність підвищувати стабільність фінансових ринків та знижувати рівень їх чутливості до впливу зовнішніх чинників. Зазначимо, що необхідною передумовою результативності адаптації світового досвіду є стійке економічне зростання.

У країнах із розвиненими фінансовими ринками обсяг активів недержавних фондів з орієнтацією на приватних вкладників складає 10—20% ВВП, а частка домогосподарств із заощадженнями у і різних формах колективного інвестування — 50%. Динаміка розвитку недержавних пенсійних фондів за останні 15 років свідчить, що вартість активів недержавних пенсійних фондів збільшилась з 3,8 трлн дол. до 18 трлн дол. США, або майже в 5 разів. Їх частка в активах інституціональних інвесторів зросла за цей час до 30,2%. Такий стан розвитку недержавних пенсійних фондів дозволяє розвинутим країнам інвестувати в національну економіку величезні фінансові ресурси, які забезпечують конкурентоспроможність їх виробничо-економічних систем.

Так, пенсійна система Великобританії складається з трьох рівнів: система державного страхування, система професійних пенсій, система персональних пенсійних планів і пенсій. Пенсійна система Німеччини має в своїй основі трирівневу модель: державне обов'язкове

пенсійне страхування, виробниче пенсійне страхування (добровільна справа керівників фірм і підприємств) та приватне страхування.

Пенсійна система Швейцарії складається з державного, трудового та особистого пенсійного страхування. Пенсійна система Швеції складається з трьох рівнів — розподільчого, накопичувального і добровільного.

У чилійській системі всі особи, які розпочинають трудову діяльність, отримують пенсію у повному обсязі із загальнообов'язкової накопичувальної системи. В 1981 р. особи, що вже працювали на той час, мали вибір залишитись у реформованій солідарній системі або вступити до нової системи. Заохочувальні засоби на користь нової системи були запроваджені урядом. Він також надав гарантію мінімальної пенсії у разі, коли розміри пенсій у новій системі виявляться низькими. Учасники старої системи отримали облігації, які підлягали погашенню при виході на пенсію в залік їх пенсій, на які вони мали право за старою системою. Першочерговим наслідком введення в дію цієї системи є те, що з часом всі пенсії будуть сплачуватись з приватної пенсійної системи, а солідарна система, яка до цього існувала, повністю зникне.

Нашу увагу привертає досвід пенсійних реформ країн Латинської Америки, яка пережила "пенсійну революцію". Існує одна характерна риса, яка зумовлює латиноамериканських підхід як унікальний: введення важливого другого рівня у пенсійну систему, який базується на внесках на індивідуальних рахунках у пенсійних фондах. Ці кошти інвестуються на фінансових ринках та знаходяться на керуванні приватних компаній.

Вважаємо, що всі країни Латинської Америки при проведенні пенсійних реформ наслідують чилійську модель. У латиноамериканських пенсійних системах присутній великий рівень різноманітності. У країнах Латинської Америки загальнообов'язкова накопичувальна система є принаймні пропозицією на вибір для осіб, які розпочинають трудову діяльність, і деяких груп працівників. На цьому і закінчується подібність. Громадяни, які вже беруть участь у пенсійній системі, мають право вибору залишитись в старій солідарній системі або приєднатись до нової системи, яка містить у собі реформований солідарний компонент. Особи, що розпочинають трудову діяльність, автоматично стають учасниками реформованої солідарної системи. Кожний новий учасник цієї системи має право вибрати загальнообов'язкову накопичувальну систему або додаткову пенсію з солідарної системи. Рішення про це він повинен прийняти під час вступу до системи.

Деякі елементи болівійської пенсійної системи є навіть радикальнішими, ніж чилійської. Пенсійна система Болівії має ще дві цікаві риси. Вибір приватних пенсійних фондів здійснюється на основі тендеру, який проводить держава. Сьогодні в країні функціонують лише два фонди, з яких учасники мають вибрати один. Інша відмінність даної системи — це використання надходжень від приватизації для забезпечення через приватні фонди додаткових пенсій для осіб, які вже мають трудовий стаж [2].

Отже, програми пенсійної реформи в країнах Латинської Америки значно відрізняються одна від одної (а також від інших регіонів світу). Деякі з них такі, як: Аргентина і Уругвай, головним чином залишили в дії солідарні системи. Інші, Болівія і Чилі, перейшли головним чином до приватних пенсійних систем. Середню позицію займають Перу і Колумбія, оскільки вони дають працівникам можливість залишитись у солідарній системі або вступити до накопичувальної.

Відмінністю пенсійної системи Франції є обов'язковість усього приватного сектору економіки та нефондованість при акумуляції та розподілі коштів при тому, що система додаткового пенсійного страхування на рівні держави має власні резерви, що розподіляються та використовуються у встановленому порядку. Така система забезпечує гнучкість у сфері збереження права на отримання пенсії на весь час роботи, що дозволяє полегшити процес зміни робочого місця, в умовах, що не притаманні для більшості зарубіжних країн.

У Канаді на підприємствах передбачені колективні пенсійні плани, за якими страхування відбувається за рахунок внесків працівників та роботодавців. Умови для залучення в інвестиційний процес "довгих" грошей створюються завдяки накопичувальній системі формування резервів, що забезпечує високий рівень соціального захисту та суттєвий приріст заощаджень. У Австрії, Швейцарії пенсійні системи, які фінансуються роботодавцями, є обов'язковими [3].

Недержавне пенсійне страхування у Нідерландах отримало широке розповсюдження через страхові компанії, воно створюється на основі колективних угод або за ініціативою роботодавців.

Система недержавного пенсійного забезпечення у всьому світі в останні п'ятнадцять років розвивається швидкими темпами завдяки переходу від солідарної системи пенсійного забезпечення до накопичувальної. Наприклад, активи пенсійних фондів країн великої сімки у 2013 р. становили 45% їх кумулятивного ВВП, а в 1991 р. — лише 29%. Тобто відбувся значний приріст пенсійних заощаджень.

За даними [3] спостерігається вражаюча динаміка зростання активів глобальних пенсійних фондів. При цьому частка трьох — США, Великобританії та Японії — становить понад 80% станом на 2013 р. Це пов'язано з тим, що дані країни найбільше здійснили перехід до накопичувальної системи пенсійного страхування. В світовій пенсійній індустрії у розпорядженні пенсійних фондів на кінець 2013 р. знаходиться більш ніж 18 трлн дол. США пенсійних активів. Розвинені країни Західної Європи, Північної Америки, Південно-східної Азії почали реформаційний процес на фоні макроекономічної стабільності та економічного зростання. Країни з перехідною економікою, зокрема, Східної Європи не мали таких умов і здебільшого реформування розпочалося за економічної кризи.

При цьому головною перевагою пенсійних фондів як суб'єктів фінансового ринку є їх інвестиційна політика, яка характеризується високим рівнем вимог при визначенні напрямів інвестування та конкретних об'єктів вкладень [4].

У вітчизняному законодавстві, що регулює інвестиційну діяльність пенсійних фондів, існують певні обмеження щодо використання їх активів. Так, у статті 49 Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення" зазначено, що особа, яка здійснює управління активами пенсійного фонду під час провадження нею такої діяльності, не має права:

1) тримати на банківських депозитних рахунках та в ощадних сертифікатах банків більш як 40% загальної вартості пенсійних активів пенсійного фонду, при цьому не більше як 10% загальної вартості пенсійних активів у зобов'язаннях одного банку;

2) придбати або додатково інвестувати в цінні папери одного емітента більш як 5% загальної вартості пенсійних активів;

3) придбати або додатково інвестувати в цінні папери доходи, за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України більше як 50% загальної вартості пенсійних активів;

4) придбати або додатково інвестувати в цінні папери, доходи за якими гарантовано Радою міністрів Автономної Республіки Крим, та облігації місцевих позик більше як 20% загальної вартості пенсійних активів;

5) придбати або додатково інвестувати в облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України, більше як 40% загальної вартості пенсійних активів;

6) придбати або додатково інвестувати в акції українських емітентів більше як 40% загальної вартості пенсійних активів;

7) придбати або додатково інвестувати в цінні папери іноземних емітентів більше як 20% відсотків загальної вартості пенсійних активів;

8) придбати або додатково інвестувати в іпотечні цінні папери, визначені законодавством України, більше як 40% загальної вартості пенсійних активів;

9) придбати або додатково інвестувати в об'єкти нерухомості більш як 10 % загальної вартості пенсійних активів;

10) придбати або додатково інвестувати в банківські метали більше як 10 % загальної вартості пенсійних активів.

В Україні порівняно зі світовими стандартами функціонування накопичувальної системи пенсійного забезпечення встановлено досить ліберальні вимоги щодо інвестиційної політики пенсійних фондів.

У світі недержавні пенсійні фонди поділяють на автономні та неавтономні. Автономні визначаються як незалежні юридичні особи, відмінні від страхових компаній та інших фінансових установ, або відокремлена сукупність активів без статусу юридичної особи, які використовуються для пенсійного забезпечення і здійснення відповідних виплат. Автономні недержавні пенсійні фонди існують у всіх країнах Організації економічного співробітництва і розвитку, за винятком Словаччини і Туреччини, де законодавство не передбачає існування таких утворень. Усі автономні пенсійні фонди мають орган управління чи адміністратора, який є особою (особами), відповідальною за здійснення операцій фонду. Орган управління може бути внутрішнім чи зовнішнім залежно від юридичної форми організації фонду. Неавтономні пенсійні фонди складаються з резервів чи інших активів, які юридично не відокремлені від вкладника чи адміністратора, та інших активів, власниками яких є вкладники.

У світовій практиці існує два типи автономних пенсійних фондів:

— інституційний тип, у якому фонд є незалежною юридичною особою з правоздатністю і дієздатністю;

— контрактний тип, у якому пенсійний фонд складається з юридично відокремленої сукупності активів без права і дієздатності [5].

ВИСНОВКИ

Якщо проблема збереження та примноження вартості активів накопичувальних пенсійних фондів на теоретично-методологічному рівні є центральною проблемою теорії інвестування, яка достатньо грунтовано розроблена в науковій літературі, то проблема оцінки інвестиційного потенціалу накопичувальних фондів є новою. Принаймні у вітчизняній літературі фактично не існує фундаментальних досліджень за даною темою.

Таким чином, порівняно з іншими країнами світу ми значно відстаємо від світових темпів розвитку пенсійної системи. В Україні тільки починають створюватися нові інститути з великим інвестиційним потенціалом (що видно з наведених вище даних), які здатні суттєво прискорити не лише розвиток фінансового ринку України, а й реального сектора економіки. Це дозволяє в межах пенсійної системи нагромаджувати значні обсяги інвестиційних ресурсів та відповідно створювати передумови для довгострокового економічного зростання.

Література:

1. Електронна система оприлюднення інформації про діяльність недержавних пенсійних фондів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nfp.gov.ua

2. Juan Yermo. Revised Taxonomy For Pension Plans, Pension Funds And Pension Entities. // OECD. — 2010. Режим доступу: http: // www.Oecd.org/Dataoecd/34/23/2488707. Pdf

3. Пенсия в разных странах мира [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.npfalmaz.ru/news/3-news/201-pensia-analiz.html

4. Пенсійна реформа в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pension.kiev.ua/index.-php?option=com_content&task=blogcategory&id=-25&Itemid=109

5. Лук'яненко Д.Г. Перспективи роботи недержавних пенсійних фондів / Д.Г. Лук'яненко // Цінні папери України. — 2010. — № 18. — 378 с.

References:

1. The official site of National Commission for the State Regulation of Financial Services Markets (2011), "Electronic system of publishing information about non-state pension funds", available at: http://nfp.gov.ua (Accessed 21 July 2014).

2. The official site of the Organization for Economic Co-operation and Development (2010), "Revised Taxonomy For Pension Plans, Pension Funds And Pension Entities", available at: http://www.oecd.org/finance/private-pensions/2488707.pdf (Accessed 22 July 2014).

3. The official site of the Non-state pension fund "Diamond's autumn" (2011), "Pension in different countries of the world", available at: http://www.npf-almaz.ru/news/3-news/201-pensia-analiz.html (Accessed 22 July 2014).

4. Pension reform in Ukraine (2010), "Non-state pension provision", available at: http://pension.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=blogcategory&-id=25&Itemid=109 (Accessed 21 July 2014).

5. Luk'ianenko, D.H. (2010), "Prospects of non-state pension funds", Tsinni papery Ukrainy, vol.18, p. 378.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2014 р.

УДК 330.101:316.422

І. В. Шостак,
аспірант кафедри економіки та фінансів підприємства,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

ЕКОНОМІКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ СТИМУЛЮВАННЯ І МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

I. Shostak,
postgraduate student of economics and finance companies, Kyiv National University of Trade and Economics, m. Kyiv

ECONOMIC AND ORGANIZATIONAL ASPECTS OF PROMOTION AND MOTIVATION OF STAFF ENTERPRISES

У статті проведений аналіз теоретико-методологічних і практичних проблем створення та раціонального використання систем стимулювання і мотивації праці персоналу підприємств через складові елементи структури "мотиваційного ядра", запропоновано класифікацію стимулів.

The article analyzed the theoretical, methodological and practical problems of creation and management of systems of incentives and motivation of the personnel of enterprises through an element of structure "motivational core" classification proposed incentives.

Ключові слова: стимулювання, мотивація, персонал, праця, стимул, класифікація, "мотиваційне ядро".
Key words: incentives, motivation, personnel, labor, stimulus classification "motivational core."

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Підвищення якості й продуктивності праці на підприємствах у сучасних умовах можливо тільки за допомогою коректного вибору систем стимулювання й методів мотивації людської праці. Детально розроблена система стимулювання ефективності і якості праці дозволяє мобілізувати трудові потенціали, створювати необхідну зацікавленість працівників у рості індивідуальних результатів, прояві творчого потенціалу, підвищенні рівня їх компетентності, зниженні питомої ваги живої праці на одиницю продукції і підвищенні якості виконуваних робіт.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові дослідження в області стимулювання праці великі й велися як у нашій країні, так і за кордоном. Теоретичні основи матеріального стимулювання праці сформовані в працях закордонних авторів: Дж. Аткинсона, Дж.Кейнса, К. Маркса, А. Маслоу, М. Мескона, Ф. Тейлора, Гари Десслера й інших. Істотний внесок у розвиток теорії й практики матеріального стимулювання праці у вітчизняній економіці в умовах розвитку ринкових відносин внесли Д.П. Богиня, М.І. Карлін, В.Д. Лагутін, І.І. Лукінов, М.І. Нижнік, О.М. Онищенко, В.М. Петюх, М.П. Поліщук, М.В. Семикіна та ін. Різними аспектами вдосконалювання матеріального стимулювання праці в торгових підприємств займались С. В. Бардаш, С.І. Бай, І.В. Височин, В.М. Геєць, О.П. Корольчук, А.А. Мазаракі, Є.В. Мних, І.О. Чаюн та інших.

Однак у сучасних умовах господарювання виникла необхідність удосконалювання й пошуку нових шляхів посилення зацікавленості працівників у динамічнім функціонуванні організацій торгівлі, в уточненні категорійного апарата матеріального стимулювання праці, у науковій розробці питань оцінки матеріального стимулювання праці і його впливу на результати діяльності підприємства, у визначенні взаємозв'язку між матеріальним стимулюванням і продуктивністю праці.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є уточнення визначення категорій "стимул" "стимулювання" як об'єктів економічної теорії та пов'язаних із нею інших економічних категорій; аналіз та обгрунтування економіко-організаційних складових системи стимулювання праці персоналу через складові елементи структури "мотиваційного ядра" підприємства.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Існує велика кількість теорій обгрунтованості використання інструментарію винагороди за виконану ро-

Таблиця 1. Співвідношення понять "стимул" та "мотив" праці у різних наукових школах

Теорія, концепція (автор, час)	Стимули / мотиви праці
Метод "батога й пряника" (до 1910 р.)	Використання стимулів у вигляді примусу до виконання певних завдань
Концепція "економічної людини" (Ф.У. Тейлор, 1910 р.) [2]	Стимули – використання погодинної і відрядної системи оплати, мотиви – створення безпечних умов праці
Концепція "психологічної людини" (Є. Мейо, 1920 р.)	Комплексне сполучення матеріального і морального стимулювання: впровадження колективних форм організації праці, задоволення психологічних і соціальних потреб
Теорія А. Маслоу (1950 р.) [3]	Мотиви – самозбереження, задоволення соціальних потреб, потреб у повазі, самовираженні; стимули – задоволення фізіологічних потреб
Теорія Д. Мак Клелланда (1950 р.) [4]	Мотиви – задоволення потреби у владі, успіху; стимули – задоволення набутих потреб, причетності
Теорія "ікс" та теорія "ігрек" (Д. Мак Грегор, 1955 р.) [5]	У теорії "ікс" стимули – задоволення матеріальних потреб; в теорії "ігрек" мотиви – задоволення духовних потреб у творчості; самореалізації
Теорія "збагачення робіт" (Ф. Герцберг, 1960 р.)	Стимули – цікава й змістовна робота; мотиви – визнання й підвищення статусу
Концепція "адміністративної людини" (Ч. Борнард, Г. Саймон, 1965 р.) [6, с. 235–248]	Стимули – обгрунтування розміру компенсації працівникам за виконану роботу, мотиви – оптимальне спільне задоволення матеріальних і нематеріальних потреб
Концепція "професійної людини" (1975 р.)	Стимули виражаються у задоволенні потреби приносити користь суспільству в цілому
"Ситуаційний підхід" (Т. Врум, кінець XX ст.) [7]	Стимул підбирається в результаті аналізу важливості для людини його цілей і цілей підприємства
Теорія Л. Портеру і Є. Лолера (кінець XX ст.)	Стимули виражаються у цінності винагороди і імовірності його одержання

Складено автором на основі [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8].

боту, поглядів на поняття "стимул" і "мотив" і доцільність їх застосування. Термін "мотив" походить від латинського "movere", що означає "приводити до руху", "штовхати", термін "стимул" (від латинського stimulus — стрекало, батіг, пуга) означає спонукання до дії, спонукальну причину. В сучасних умовах у системі поглядів на ці поняття трансформація практично не відбулась. Так, наприклад, "мотив", на думку Виханського О.С., формується за необхідності і можливості використання кваліфікаційних характеристик працівника, має, як правило, персональний характер, підштовхує до певних дій, визначає перелік виробничих завдань, крім того, на нього впливає певна кількість внутрішніх та зовнішніх факторів (зусилля, старанність, наполегливість, направленість та ін.) [1]. Тобто досі не існує однозначного трактування їх співвідношень (спільності та відмінностей), вони за своєю економічною суттю є різними категоріями (табл. 1).

Стимул — це є щось зовнішнє по відношенню до працівника, він діє в межах порогу чуттєвості людини, представляє собою вплив однієї людини на іншу, який спрямований на примушення здійснювати певну дію, потрібну ініціатору впливу. Виходячи з зазначеного, можна дійти до висновку, що в основі стимулів лежать в більшості випадків зовнішні чинники (матеріальні, моральні тощо), які починають діяти, коли причина поведінки працівника збігається з його інтересами [1, с.134]. Мотиви ж виникають без додаткових стимулів, але їх дія починається під впливом стимулів, тобто мотив — це внутрішнє усвідомлене спонукання, а стимул — це набір цінностей (благ), які діють як методи спрямування мотиву. Поняття "мотив"і "стимул" є різними за своїм значенням, але взаємопов'язаними: сила мотиву визначається як функція від величини блага (цінності), яке отримує працівник у якості винагороди за свою працю; з іншого боку — благо стає стимулом, якщо воно формує мотив праці [8]: сила мотиву (СМ) визначається як функція від величини потреби (ВП) і значимості стимулу (ЗС): СМ = (1 + ЗС)*ВП (рис. 1).

Стимулами можуть бути, як визначають деякі науковці, "окремі предмети, дії інших людей, обіцянки, можливості й багато чого іншого, що може бути запропоноване людині в компенсації за його дії або що він бажав би одержати в результаті певних дій" [13, с. 27—30]. Враховуючи проведений теоретичний аналіз існуючих видів і типів стимулів можна узагальнити ознаки класифікації та виділили за ними певні види та групи стимулів (рис. 2).

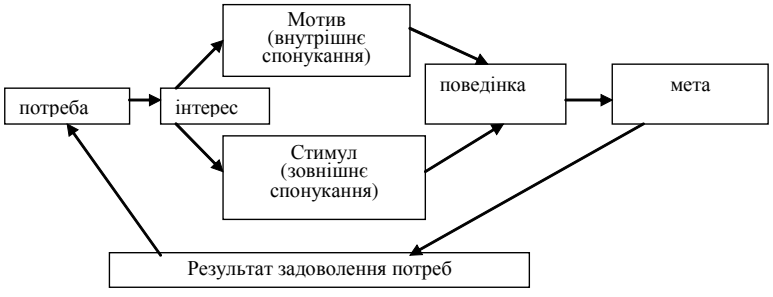

Рис. 1. Схема моделі стимулювання через потреби

Джерело: [1; 2; 7; 8].

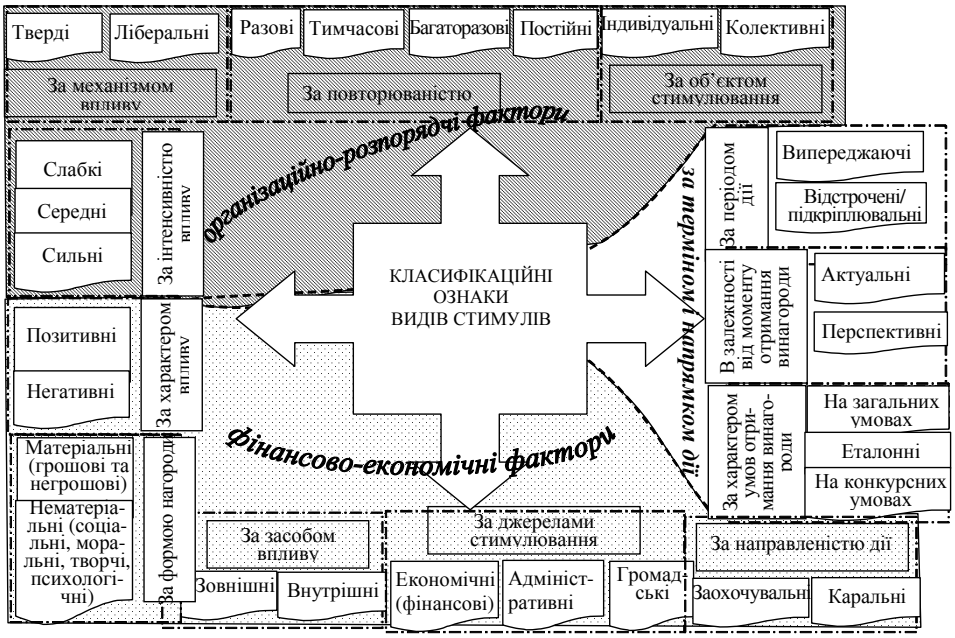

Рис. 2. Класифікація стимулів праці на мікрорівні (підприємства)

Складено автором на основі: [7; 8; 9; 13].

Необхідно дати окремі пояснення щодо запропонованої системи класифікації видів і груп стимулів та меж їх застосування. Так, на думку А. Доріна, за механізмом впливу стимули поділяються на тверді й ліберальні, де механізм твердого стимулу заснований на страху неотримання, недосягнення ціннісного мінімуму, у тому числі і оплати праці, а ліберального — на спонуканні людини до витрат зусиль, на привабливу ймовірність досягнення ціннісного максимуму. В залежності від моменту отримання винагороди стимули поділяються на актуальні (пов'язані зі значенням оплати праці як джерела простого відтворення робочої сили) та перспективні (пов'язані зі можливістю розширеного відтворення робочої сили: прагнення до багатства, влади, соціального просування і стабільності). За формою нагороди стимули підрозділяються на матеріальні (матеріально-грошові і матеріально-негрошові) та нематеріальні. За періодом дії та формами організації стимули поділяються на випереджальні (поінформованість об'єкту стимулювання про очікувані від нього результати праці) та підкріплювальні (стимулювання здійснюється після виконання роботи без попереднього повідомлення про очікувані результати). За об'єктом стимулювання стимули розрізняють на індивідуальні (встановлюється зв'язок між ефективністю діяльності конкретного виконавця і його заохочень) та колективні (конвергенція інтересів окремих виконавців з інтересами колективу, використовується коли існують труднощі у визначенні внеску конкретного виконавця в кінцеві результати діяльності трудового колективу). За характером впливу на результативність стимулювання праці стимули класифікуються на позитивні і негативні, в залежності від моменту отримання винагороди — безпосередні, поточні, перспективні, залежно від ступеню і характеру конкретних умов одержання винагороди — загальні і цільові, за змістом і складом мотивів — недостатні, адекватні та порогові.

У сучасних умовах в науці здійснюється трансформація не тільки понять "стимул" і "мотив", а й системи стимулювання праці та окремих складових, які входять до її складу. Під стимулюванням праці деякі вчені (М.І. Карлін, Н. М. Самолюк) [8] пропонують розуміти як "процес використання різних стимулів для мотивування людей", а інші (А.А. Чухно, П.І. Юхименко, П.М. Леоненко) вважають стимулювання як "позитивну мотивацію" [9], із чим не можна погодитися. Окремі автори (В.О. Тікін, Т.Є. Рубан, В.Я. Гацура) визначають мотивацію через стимулювання, строго не розрізняючи ці поняття. Більшість авторів (В.В. Белкин, Н.О. Белкина, А.В. Калина, Ю.В. Богоявленська) розрізняють стимулювання й мотивування [10, с. 84—85; 11, с. 205]. Суть цієї відмінності, як уважають О.С. Виханський, А.І. Наумов [1, с.136], "полягає в тому, що стимулювання — це один із засобів, за допомогою якого може здійснюватися мотивування". При цьому відзначається, що "чим вище рівень розвитку відносин на підприємстві, тем рідше в якості засобів управління людьми застосовується стимулювання" [1, с. 137]. Інші автори повністю розрізняють ці поняття. Так, В. Белкін [10, с. 84] під стимулюванням праці розуміє економічну категорію, яка "відображає взаємовідносини між підприємством і працівниками із приводу розподілу благ, які перші пропонують останнім, а під мотивацією — категорію, що характеризує відношення працівника до праці" [10, с. 85], але такі визначення не відображають сутності самих процесів і не є повними, тобто остається невизначеним хто здійснює процес мотивації, засоби і методи впливу на працівника та їх результативність. О.С. Виханський, А.І. Наумов вводять поняття "зовнішній тип мотивації" — таке стимулювання, при використанні якого треба брати до уваги й пророкувати виникнення певної "внутрішньої" мотивації [1, с. 138]. Існує також точка зору (Б. Жалило), згідно з якою мотиву-

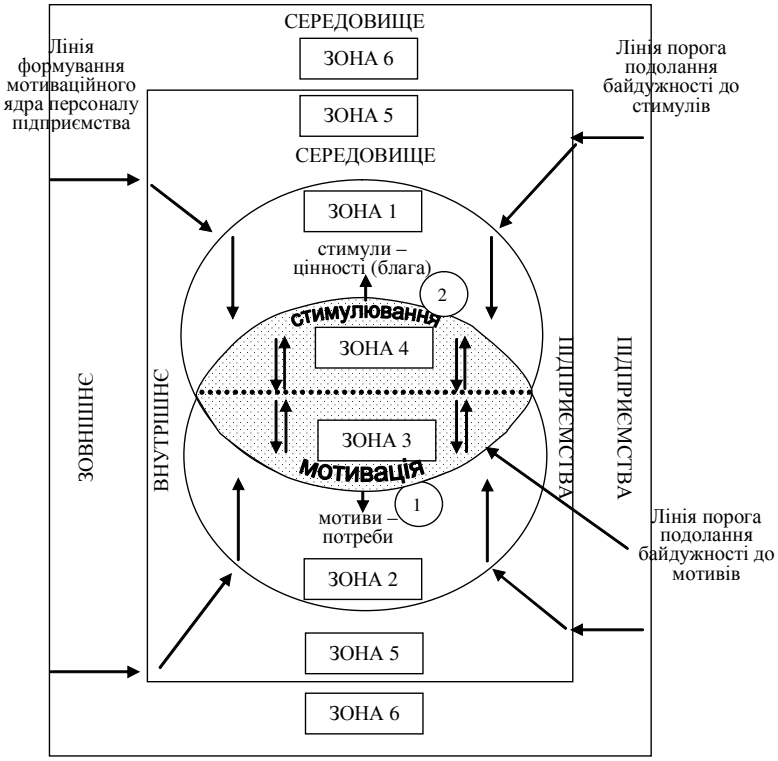

Рис. 2. Взаємозв'язок та взаємозалежність понять "стимули", "стимулювання", "мотиви", "мотивація" в мотиваційному ядрі персоналу підприємства

Джерело: [1; 8; 9; 13].

вати працівника не можна, а треба або "використовувати його мотивацію, або забезпечити його вмотивованість за допомогою стимулів" [12, с. 91—92]. М.Х. Мескон визначає мотивацію як "процес стимулювання самого себе та інших на діяльність, спрямовану на досягнення індивідуальних та загальних цілей організації". Таке визначення мотивації через стимулювання і навпаки було дуже поширено в середині XX ст., оскільки на результати праці впливає безліч факторів (кваліфікація, навички, здатності працівника, вплив з боку оточення, особисті якості, розуміння виконуваної роботи, успіх і ін.), тому і винагородження без обліку реальних результатів праці тільки залежно від мотивації може викликати погіршення результатів роботи тих працівників, які були більш продуктивні, а винагороду отримали меншу. З аналізу наведених визначень науковців можна визначити, що існує взаємозв'язок і взаємодія понять "стимул", "мотив", "стимулювання", "мотивація": спільним в визначеннях вчених є думка, що стимул формує мотив тільки тоді, коли мотив сприяє (провокує) формуванню нового стимулу. Така взаємодія стимулів та мотивів, за визначенням Кібанова А.Я., створює мотиваційне ядро персоналу підприємства як "системи стимулів і мотивів, що є двигуном трудової діяльності персоналу в даний період життя організації" [13]. Склад стимулів і мотивів, що входять до складу мотиваційного ядра, змінюється разом з розвитком, зміною цілей і завдань підприємства та її зовнішнього середовища (рис. 2).

Умовні позначки для рисунку 2: зона 1 охоплює неактуалізовані (незадіяні) у процесі стимулювання стимули (блага, цінності), байдужі для персоналу стимули, цінності; зона 2 — неактуалізовані (незадіяні) у процесі мотивації мотиви, потреби, байдужі для персоналу мотиви, потреби. Зона 3 охоплює стимули тих мотивів, на які потрібно впливати для досягнення цілей підприємства, де протікає процес стимулювання, відбувається актуалізація (приведення в дію) стимулів. Зона 4 охоплює мотиви тих стимулів, які адекватні мотивам, де відбувається актуалізація (приведення в дію) мотивів, тобто протікає процес мотивації. У цих зонах 3 і 4 протікає процес формування мотиваційного ядра персоналу підприємства, величина цих зон визначається наступними факторами: кількістю і якістю стимулів, які застосовуються на підприємстві; розвитком особистості, що визначає кількість і якість мотивів; умовами, що сприяють формуванню мотиваційного ядра персоналу організації на базі наявних стимулів і мотивів. Зони 5 і 6 відображають внутрішнє та зовнішнє середовище підприємства, які безпосередньо впливають на стимули і мотиви, а через них — на процеси стимулювання і мотивації.

Визначено, що процеси стимулювання і мотивації тісно пов'язані і перетікають один з одного, виникають тоді, коли стимули і мотиви за напрямком дії, величиною, терміном дії, змістовним наповненням відповідають вимогам, необхідним для подолання межі байдужості персоналу. Мотиваційне ядро персоналу підприємства, за визначенням А. Я. Кібанова — це "єдність взаємопов'язаних між собою стимулів і мотивів, яке характеризується наступними ознаками: наявністю декількох мотивів, які одночасно впливають на людину в процесі праці; наявністю стимулів, що відносяться до різного роду ресурсів, що знаходяться в розпорядженні системи управління; наявні-

стю послідовного, стійкого причинно-наслідкового зв'язку між мотивами і стимулами; стійкістю мотиваційного ядра; здатністю мотиваційного ядра до модернізації на основі зміни пріоритетів стимулів і мотивів; здатністю до автономного подолання протиріч між мотивами, а також між мотивами і стимулами" [13]. В мотиваційному ядрі мотив розглядається як внутрішнє усвідомлене спонукання, а стимул як набір цінностей (благ), які виступають як об'єкт спрямування. Виходячи зі змісту мотиваційного ядра, поняття "мотив" і "стимул" є різними за своїм значенням, але взаємопов'язаними, причому сила мотиву визначається, як функція від величини блага (цінності) для працівника, яке виступає стимулом, якщо воно формує мотив праці. Причому, мотивація як спонукання співробітників до досягнення цілей підприємства при дотриманні своїх інтересів, представляє собою процес досягнення балансу між цілями підприємства і працівника для найбільш повного задоволення потреб обох; процес спонукання співробітників до діяльності для досягнення цілей компанії; створення умов ототожнення інтересів організації й працівника, при яких те, що вигідно й необхідно одному, стає настільки ж необхідно й вигідно іншому. Розглянута схема мотиваційного ядра визначає створення і функціонування механізму стимулювання праці, при якому активна трудова діяльність стає достатньою умовою задоволення значимих потреб працівника та формування у нього мотивів праці.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного аналізу теоретичних підходів до стимулювання праці можна вважати систему стимулювання праці персоналу, як взаємопов'язану сукупність інструментів, заходів та методів їх використання для цілеспрямованої гармонізації інтересів персоналу (працівників) та підприємства в особі його власника. Основними цілями стимулювання праці є сприяння досягненню стратегічних цілей діяльності підприємства; забезпечення оптимального співвідношення між мірою праці та мірою винагороди; активізація мотиваційного механізму якісної роботи; інтенсивне використання праці і отримання цільового результату праці за умови раціонального формування витрат на оплату праці, що можливо завдяки вмілому використанню мотиваційного ядра, при якому активна трудова діяльність стає достатньою умовою задоволення значимих потреб працівника та формування у нього мотивів праці.

Література:

1. Виханский О.С. Менеджмент: учебник / О.С. Виханский, А.И. Наумов. — 3-е изд. М.: Издательство Экономистъ, 2003. — 528 с.

2. Тейлор Фредерик. Принципы научного менеджмента: монография / Фредерик Тейлор — М.: Республика, 1997. — 528 с.

3. Маслоу А. Мотивация и личность. / А. Маслоу. — Спб.: Питер., 2003. — 352 с.

4. Макклелланд Д. Мотивация человека. / Д. Макклелланд. — СПб.: Питер Пресс, 1997. — 672 с.

5. Douglas McGregor. Theory X and Theory Y / D. McGregor New York: McGrawHill, 2006. — 528 p.

6. Simon H. A. Optimal Problem-Solving Search: All-or-None Solutions / H. A. Simon, J. B. Kadane // Artificial Intelligence, Fall 1975. — V. 6. — P. 235—248.

7. Врум В. Труд и мотивация / В. Врум. — Иркутск: Изд-во ИГЭА. 2001. — 360 с.

8. Карлін М. І. Стимулювання праці в перехідній економіці: Монографія / М.І. Карлін / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. — Луцьк: ВДУ, 1997. — 168 с.

9. Чухно А.А. Сучасні економічні теорії: підручник / А.А. Чухно, П.І. Юхименко, П.М. Леоненко [За ред. А.А. Чухна. — К.: Знання, 2007. — 878 с.

10. Белкин В. Работник и работодатель: логика взаимного притяжения / В. Белкин, Н. Белкина // Человек и труд. — 2003. — № 5. — С. 84—85.

11. Калина А. В. Оплата праці — ключовий фактор управління людськими ресурсами / А. В. Калина // Вісник Житомирського державного технологічного університету. — 2003. — №1. — С. 204—206.

12. Жалило Б. Как построить систему стимулирования для сотрудника / Б. Жалило // Довідник кадровика. — 2003. — № 4. — С. 91—92.

13. Управление персоналом организации / под ред. Кибанова А.Я. 4-е изд., доп. и перераб. — М.: ИНФРА-М, 2010. — 695 с.

References:

1. Vihansikj, O. S. And Naumov, A. I. (2003), Menedzhment [Management], 6rd ed, Jekonomist, Moscow, Russia.

2. Tejlor, F. (1997), Principy nauchnogo menedzhmenta [Principles of scientific management], Respublika, Moscow, Russia.

3. Maslou, A. (2003), Motivacija i lichnost' [Motivation and Personality], Piter, Moscow, Russia.

4. Makklelland, D. (1997), Motivacija cheloveka, [Human motivation], Piter Press, Moscow, Russia.

5. McGregor, D. (2006), Theory X and Theory Y, McGrawHill, New York, USA.

6. Simon, H. A. and Kadane, J. B. (1975), Optimal Problem-Solving Search: All-or-None Solutions,6th ed, Artificial Intelligence.

7. Vrum, V. (2001), Trud i motivacija [Work and motivation], IGJeA, Irkutsk, Russia.

8. Karlin, M. I. (1997), Stymuliuvannia pratsi v perekhidnij ekonomitsi, [Stimulation of labor in transition economies], Volyns'kij derzhavnyj universytetimeni Lesi Ukrainky, Luck, Ukraine.

9. Chukhno, A. A.Yukhymenko, P. I. and Leonenko, P. M. (2007), Suchasni ekonomichni teorii, [Modern economic theory], Znannia, Ukraine.

10. Belkin, V. and Belkina, N. (2003), "Workers and employers: the logic of mutual attraction", Chelovek i trud, vol. 5, pp. 84—85.

11. Kalyna, A. V. (2003), "Remuneration — a key factor in human resource management", Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu, vol. 1, pp. 204—206.

12. Zhalilo, B. (2003), " How to build a system of incentives for employee", Dovidnyk kadrovyka, vol. 4, pp. 91—92.

13. Kibanov, A. Ja. (2010), Upravlenie personalom organizacii, [Personnel management], 4th ed, INFRA-M, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2014 р.

УДК 368

С. А. Шимків,
аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

S. Shymkiv,
Postgraduate, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

REGULATION THE ACCIDENT INSURANCE OF UKRAINE

Нещасний випадок може статися з кожним працюючим громадянином, не залежно від статі, віку, матеріальної забезпеченості та соціального стану, тому важливою при врегулюванні наслідків при нещасних випадках є наявна нормативно-правова база, що гарантує умови компенсації та покриття цих наслідків. Визначено, проаналізовано та охарактеризовано основні положення існуючої нормативно-правової бази, що регулює відносини у сфері страхування від нещасних випадків в Україні. Розглянуто механізм розслідування нещасного випадку на виробництві та визначено, що кваліфікація нещасного випадку має на увазі аналіз ознак нещасного випадку: виробничої; суб'єктної; територіальної; тимчасової, разом з тим, наголошено, що при розслідуванні нещасного випадку необхідно керуватися матеріалами кожної конкретної пригоди з початковою опорою на чинну законодавчу базу України.

Accidents can happen every working citizen, regardless of gender, age, financial security and social status, so important in resolving the consequences in case of accidents is available regulatory and legal framework that guarantees compensation conditions and coverage of these effects. The paper identifies, analyzes main provisions of the existing legal framework governing relations in the field of insurance against accidents in Ukraine. The study also examines the mechanisms for investigating accidents at work and determines that the qualification of an accident involves analysis such features of accident at work as production; subjective; territorial; temporary. And at investigation of accidents is necessary to consider materials accidents at work with primary reliance on the existing legal and regulatory framework Ukraine.

Ключові слова: нормативно-правове регулювання, соціальне страхування, страхування від нещасних випадків, соціально-економічний захист, соціально-трудові відносини.
Key words: legal regulation, social insurance, accident insurance, socioeconomic protection, labor relations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Державне регулювання соціально-економічного захисту у сфері праці відіграє важливу роль у життєдіяльності кожної людини, бо соціальна захищеність надає громадянам впевненість і можливість реалізуватись у обраному напрямі трудової діяльності та забезпечити себе необхідними для гідного життя засобами.

Побудова соціально-орієнтованої моделі ринкової економіки України потребує значної уваги до стану соціального захисту населення, гідних умов праці і всієї соціальної сфери загалом як до основного індикатора рівня розвитку країни та суспільного добробуту населення зокрема. У зв'язку з цим існує необхідність у вивченні нормативно-правового поля, що регулює соціально-трудових відноси при страхуванні від нещасних випадків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження питань щодо страхування від нещасних випадків та його нормативно-правового регулювання в Україні, як свідчить аналіз, досліджували ряд відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, які здійснили фундаментальні дослідження у цій сфері, серед них: В. Базилевич [9], Н. Внукова, М. Вігдорчик, О. Гаманкова, Н. Горєлов, О. Залєтов, Р. Пікус, В. Роїк та інші. Разом з тим, дана проблематика все ще потребує подальшого аналізу та вивчення.

НЕВИРІШЕНІ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Враховуючи досить широке коло розглянутих теоретичних та практичних питань, актуальним залишаєть-

ся проблематика, пов'язана з дослідженням та узагальненням правових основ регулювання страхування від нещасних випадків населення в Україні.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою даної роботи є вивчення та аналіз існуючої нормативно-правової бази, яка регулює соціально-трудові відносини у сфері страхування від нещасних випадків.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На сьогодні в Україні соціально-правовою базою для розвитку системи соціального захисту є Основний закон України — Конституція. Зокрема стаття 46 Конституції України закріплює основні положення щодо права громадян на соціальну захищеність, при чому варто наголосити саме на "праві громадянина", що формує приналежність людини до конкретної держави, громадянином якої вона є. Дана стаття проголошує: "право громадян на належні, безпечні і здорові умови праці, соціальний захист", що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника тощо. А саме право соціального захисту грунтується на загальних засадах діяльності соціально-орієнтованої держави, яка визначає: "людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку ... найвищою соціальною цінністю" [3].

За допомогою механізму організації загальнообов'язкового соціального страхування і реалізується право на соціальний захист громадян. До найважливіших законів, що безпосередньо відносяться до регулювання соціального забезпечення є конституційно-правові акти, сфера впливу яких спрямована і регулює відносини щодо загальнообов'язкового соціального страхування.

Для реалізації Концепції соціального забезпечення населення України були розроблені Основи законодавства України про соціальне страхування, які прийняті у вигляді базового закону [9]. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 року, беззаперечно вважаються базовим законом у регулюванні відносин даної сфери і прийнятий він відповідно до положень ст.46 Конституції України, яка і визначає соціальне страхування як одну з гарантій права громадян на соціальний захист [3].

Основним завданням, яке покликане вирішити даний закон є встановлення гарантій щодо захисту прав та інтересів громадян, які мають право на пенсію, а також на інші види соціального захисту, які включають право на забезпечення їх у разі хвороби, постійної або тимчасової втрати працездатності, безробіття з незалежних від них обставин, народження дитини, необхідності догляду за малолітньою дитиною або дитиною-інвалідом, хворим членом сім'ї, смерті громадянина та членів його сім'ї тощо [2]. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування відповідно до Конституції України визначають принципи та загальні правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян в Україні. Соціальне страхування є однією із організаційно-правових форм соціального забезпечення, визначальною категорією в якому є соціальні ризики й вимога їх обов'язкового й добровільного страхування.

В Основах законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування поняття "соціального страхування" визначається як система прав, обов'язків і гарантій, що передбачає надання соціального захисту, в тому числі і матеріального забезпечення непрацездатних внаслідок настання соціальних ризиків громадян, за рахунок спеціальних грошових фондів, які формуються з страхових внесків роботодавців, громадян, а також бюджетних та інших коштів [2]. Правові відносини, що безпосередньо пов'язані зі сферою соціального страхування розділяються на дві основні групи:

1) правові відносини, що регулюють безпосередньо страхування як процес, що формує і використовує страховий фонд;

2) правові відносини, що виникають при організації самого процесу страхування, тобто дій страховиків як суб'єктів ринкових відносин, їх зв'язку з банківськими структурами, бюджетом і різними державними управлінськими органами.

Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування визначають і види загальнообов'язкового соціального страхування, які в залежності від страхового випадку поділяються на: пенсійне страхування; страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням; медичне страхування; страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; страхування на випадок безробіття та інші види страхування, передбачені законами України [2].

До 1999 року соціальний захист працівників, потерпілих від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, визначався трудовим законодавством (інститутом охорони праці) та іншими численними нормативно-правовими актами, що були розрізненими та не являли собою цілісної, сформованої системи. Соціальний захист потерпілих осіб забезпечувався підприємствами або органами соціального захисту за кошти відповідних підприємств [1].

При чому варто зазначити, що до певного часу така система виконувала покладені на неї функції, проте разом з початком процесу ринкових перетворень та з введенням нових методів та форм господарювання, а також за багатьох інших обставин таких, як зміна власника, ліквідація, банкрутство, реорганізація чи перепрофілювання підприємств, значка кількість осіб, потерпілих на виробництві залишалися без соціальної підтримки. Загострення таких тенденцій впродовж останніх років сприяло та вимагало реформування, як організації та здійснення страхування від нещасного випадку на виробництві так і всієї системи соціального страхування.

Соціально-захисна діяльність України як незалежної держави, по суті, розпочалася ще до набуття незалежності, після ухвалення Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р. Скерування дер-

Таблиця 1. Характеристика нормативно-правового забезпечення страхування від нещасних випадків

Законодавчий акт	Концептуальні засади
1. Конституція України	Закріплено право кожного громадянина України на соціальний захист, право на охорону праці та безпечні умови її здійснення
2. Кодекс законів про працю	Визначено базові норми та нормативи щодо показників охорони праці в цілому для трудових відносин
3. Закон України «Про охорону праці»	Управління та регулювання відносин між роботодавцями та найманими працівниками у сфері охорони праці та чітке регламентування та визначення прав та обов'язків обох сторін
4. Закон «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності»	Передбачено створення Фонду та регламентовано його діяльність. Закріплено права та обов'язки страхувальника та страховика щодо умов страхування
5. Закон України «Про страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності»	Встановлює відповідно до класів професійного ризику виробництва страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності
6. Постанова Кабінету Міністрів України №1423 від 13.09.00 р. «Про затвердження Порядку визначення страхових тарифів для підприємств, установ та організацій на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання»	Наведене методичне забезпечення розрахунку необхідних показників для визначення професійного ризику, також передбачаються зниження та надбавки до страхового внеску в залежності від роботи підприємства за минулий календарний рік
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про деякі питання розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві» № 1094 від 21.08.01	Визначає процедуру проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій

Джерело: складено автором на основі [2; 3; 4; 5; 6; 7].

жави на соціальний захист найбільш незахищених категорій громадян переконливо спостерігається в законодавчих актах, які були ухвалені спочатку Верховною Радою УРСР, а після набуття незалежності — Верховною Радою України [1].

Після того, як Україна стала незалежною державою, назріла потреба у створенні власної дієвої та ефективної системи державного соціального страхування. Для реалізації цього завдання, Державним комітетом з нагляду за охороною праці України було розроблено та опрацьовано проект Закону "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності". У 1999 році даний законопроект був прийнятий та набув чинності з 01.04.2001 р.

На сьогодні в Україні страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань представляє собою складну систему, покликану виконувати ряд соціально значущих завдань і регулюється Законом України від 21.12.2000 року №2180-III "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань" (далі — Закон). Дія цього закону поширюється на осіб, які працюють в умовах трудового договору (контракту) на підприємствах, в установах, організаціях, незалежно від їхньої форми власності та господарювання, а також на фізичних осіб та на осіб, які забезпечують себе роботою самостійно і громадян-суб'єктів підприємницької діяльності. Цей Закон визначає правову основу, економічний механізм та організаційну структуру загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які призвели до втрати працездатності або загибелі застрахованих на виробництві [4].

Сфера дії даного Закону спрямована та поширюється на осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) на підприємствах, в установах, організаціях, незалежно від їх форм власності та господарювання, які працюють у фізичних осіб, а також на тих осіб, які забезпечують себе роботою самостійно та на громадян — суб'єктів підприємницької діяльності.

Одним з основоположних документів безпосередньо в галузі охорони праці також є Закон України "Про охорону праці", який визначає основні положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, на належні, безпечні і здорові умови праці, регулює за участю відповідних державних органів відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні. Він визначає основні положення щодо реалізації конституційного права громадян на охорону їх життя і здоров'я в процесі трудової діяльності, регулює за участю відповідних державних органів відносини між власником підприємства, установи, організації незалежно від форм власності та видів їх діяльності і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, встановлює єдиний порядок організації охорони праці України [5].

Також встановлює пріоритет життя та здоров'я працівників по відношенню до результатів виробничої діяльності підприємства, тобто в першу чергу мають дотримуватись вимоги нормативно-правових актів про охорону праці, щоб працівник під час операцій виробничого циклу не отримував травм, не зазнавав по-

гіршення стану здоров'я, професійних захворювань або зменшення працездатності, і лише потім має звертатись увага на результати виробничої діяльності підприємства. Інші нормативні акти мають відповідати не тільки Конституції та іншим законам України, але, насамперед, цьому Законові. Загальний перелік та коротка характеристика основних законів України, спрямованих на формування і регулювання системи соціального захисту зайнятого населення наведено у таблиці 1.

Варто розуміти, що всі нещасні випадки, що сталися з працівниками на території підприємства, як в робочий час, так і після нього, поза підприємством під час виконання завдання роботодавця підлягають обов'язковому розслідуванню у порядку, встановленому вимогою ст. 22 Закону України "Про охорону праці" від 14.10.1992 року № 2695-XII та затвердженому Порядку проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві (далі — Порядок) [5]. За підсумками розслідування комісією вирішується питання щодо взяття чи не взяти даного нещасного випадку на облік. Відповідно Порядку розслідування і обліку підлягають нещасні випадки (травми, в тому числі отримані в результаті нанесення тілесних ушкоджень іншою особою; гостре отруєння; тепловий удар; опік; обмороження; утоплення; поразка електричним струмом, блискавкою та іонізуючим випромінюванням; укуси комах і плазунів; тілесні ушкодження, завдані тваринами; ушкодження, отримані внаслідок вибухів, аварій, руйнування будівель, споруд, конструкцій, стихійних лих та ін.), які потягли за собою переведення працівника на іншу роботу, тимчасову або стійку втрату ним працездатності; смерть.

Згідно із законодавством тільки комісія з розслідування нещасного випадку має право кваліфікувати його як зв'язаний або не пов'язані з виробництвом, грунтуючись на встановлених нею обставинах справи. Проте дана процедура часом викликає гострі дискусії, щоб уникнути яких в даній статті розкрито деякі її аспекти. Зокрема, кваліфікація нещасного випадку має на увазі аналіз певних ознак нещасного випадку: виробничого; суб'єктного; територіального (просторового); тимчасового.

Щодо виробничої і суб'єктної ознаки, то на жаль, не цілком вдале формулювання "нещасний випадок на виробництві" іноді стає причиною її обмеженого розуміння: передбачається, що такий випадок може мати місце тільки у виробничих організаціях, робота в яких здійснюється за допомогою технічного обладнання або в умовах машинного виробництва. У той же час виробничий ознака уточнює і включає в себе всі ситуації, коли працівник здійснює трудову діяльність у свій робочий час незалежно від його посади та професійних обов'язків. Іншими словами, нещасний випадок на виробництві може статися і при виконанні офісної, невиробничої роботи. Належним суб'єктом виступає працівник, що складається на момент настання нещасного випадку в трудових відносинах з роботодавцем. Таким чином, комісії з розслідування нещасного випадку необхідно встановлювати характер дій працівника.

За загальним правилом просторова ознака полягає в тому, що нещасний випадок повинен наступити на території роботодавця або на будь-якій іншій території, де працівник перебував у силу свого підпорядкування, за дорученням чи в інтересах роботодавця. Тобто встановленню підлягає, хто, на якій підставі, за яких обставин, де і в який час діяв в момент настання нещасного випадку і необхідно оцінювати дану ознаку в сукупності з іншими ознаками.

Тимчасова ознака виражається в тому, що нещасний випадок стався в робочий час або коли працівник слідував до місця службового відрядження або назад, на роботу чи з неї на наданому роботодавцем (або особистому — при його використанні у виробничих цілях) транспортному засобі, здійснював службову поїздку (вже незалежно від виду транспорту) та в деяких інших випадках, прямо вказаних у законі.

Комісія в подібних випадках повинна встановлювати, в який час, на якій підставі працівник перебував (був відсутній) на робочому місці і якими документами це підтверджується. Важливо, щоб всі доводи комісії були підкріплені документально з тим, щоб її висновки відповідали загальній картині нещасного випадку і були максимально об'єктивними.

Однак навіть якщо перераховані вище ознаки є в наявності, цього недостатньо, щоб приступити до кваліфікації нещасного випадку, оскільки необхідно, щоб підтвердилося відсутність низки обставин. Зокрема, якщо смерть працівника настала внаслідок загального захворювання або самогубства, смерть або пошкодження здоров'я через алкогольного, наркотичного або іншого токсичного сп'яніння потерпілого або вчинення потерпілим кримінально караного діяння, що допускає кваліфікацію нещасного випадку як не пов'язаного з виробництвом є непростим питанням і залежить від конкретних обставин. З одного боку, законодавство передбачає певний набір кваліфікуючих ознак, але на практиці доводиться стикатися з їх колізією. Сформуємо деякі вихідні положення, які слід враховувати при вивченні того чи іншого нещасного випадку:

— Наявність трудових відносин між працівником і роботодавцем само по собі не може мати визначального значення при кваліфікації нещасного випадку;

— Для визнання нещасного випадку на виробництві страховим достатньо того, що він стався в робочий час і в зв'язку з виконанням застрахованим дій, обумовлених трудовими відносинами або скоєних правомірно в інтересах роботодавця;

— Якщо алкогольне, наркотичне сп'яніння не є єдиною причиною смерті особи відповідно до висновку судово-медичної експертизи, то воно не зумовлює характер нещасного випадку як не пов'язаного з виробництвом.

В даний час закон не встановлює будь-яких пріоритетних ознак або типових ситуацій, оскільки комісії з розслідування нещасного випадку належить керуватися матеріалами кожної конкретної пригоди за початковою опорою на Закон. Кваліфікація нещасного випадку — безперечне право комісії, але мета розслідування — не лише юридична оцінка наявних обставин, але й встановлення їх правового впливу на зв'язок стався події з виробництвом.

ВИСНОВКИ

Отже, законодавство України, що регулює забезпечення громадян соціальним захистом у сфері соціально-трудових відносин, являє собою систему взаємозв'язаних нормативно-правових актів, що регулюють відносини у галузі реалізації державної політики щодо правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці. Воно складається із Основного закону України — Конституції, Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: закон України, Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності", Закон України "Про страхування", Закону України "Про охорону праці" та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів. Разом з тим, сьогодні існують проблемні аспекти в законодавчому та нормативно-правовому полі за регулюванням процесу організації та здіснення страхування від нещасного випадку, а також необхідність розширення важелів впливу для Державних органів влади з метою посилення контролю за здійсненням страхових виплат при настанні страхового випадку, тому вважаємо за необхідне врегулювати всі законодавчі прогалини та неузгодженості, що надасть можливості для уникнення негативних наслідків, які є можливими за відсутності чіткого законодавчого та нормативно-правового регулювання.

Література:

1. Андрушко А.В. Деякі питання відшкодування шкоди, заподіяної працівнику внаслідок нещасного випадку на виробництві // Українські наукові записки. — №3 (15), 2005. — С.182.

2. Закон України "Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування" від 14.01.1998 № 16/98-ВР [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр

3. Закон України "Конституція України" від 28 червня 1996 року/[Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

4. Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" від 23 вересня 1999 року № 1105 — XIV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1105к/99-вр

5. Закон України "Про охорону праці" від 14.10.1992 року № 2695-XII/[Електронний ресурс]// Верховна Рада України. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

6. Закон України "Про страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" № 2272-14 від 01.01.2001 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2272-14

7. Постанова Кабінету міністрів України "Порядок проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві" від 30.11.2011р. №1232. — [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1093-01

8. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку визначення страхових тарифів для підприємств, установ та організацій на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання" від 13.09.00 р. № 1423 / [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1423-2000-п

9. Страхування: підручник / За ред. В.Д. Базилевича. — К.: Знання, 2008. — 1019 с.

References:

1. Andrushko A.V. (2005), "Some issues of damages caused by the employee as a result of an accident at work" Ukrains'ki naukovi zapysky. vol. 3 (15), 2005, pp.182—185.

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1998), The Law of Ukraine "Fundamentals of Ukraine on compulsory social insurance", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр (Accessed 25 November 2014).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "The Constitution of Ukraine", available at: zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96 (Accessed 25 November 2014).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On compulsory state social insurance against accidents at work and occupational diseases that caused disability", available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1105к/99 (Accessed 25 November 2014).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Labour Protection", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2694-12 (Accessed 25 November 2014).

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "On insurance rates for compulsory state social insurance against accidents at work and occupational diseases that caused disabilit", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2272-14 (Accessed 25 November 2014).

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "The order of investigation and registration of accidents, occupational diseases and accidents at work", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1093-01 (Accessed 25 November 2014).

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2000), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of determining insurance rates for businesses and organizations on compulsory state social insurance against accidents at work and occupational diseases"", available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1423-2000-п (Accessed 25 November 2014)

9. Bazylevych, V.D. (2008), Strakhuvannia [Insurance] Znannia, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2014 р.

УДК 651.21

О. Г. Радєва,
ст. викладач кафедри обліку та аудиту,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ І ВІДТВОРЕННЯ

O. Radeva,
senior lecturer of the department of accounting and auditing Zaporizhzhya national university, Zaporizhzhya

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF FIXED ASSETS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN UKRAINE, AND WAYS OF IT'S EFFECTIVE USE AND REPRODUCTION

Встановлено, що від величини, якісного складу, вікової структури, ефективності процесу відтворення та використання основних засобів великою мірою залежать обсяги виробництва, розвиток виробничих сил галузі, її фінансово-економічні результати діяльності. Дана оцінка забезпеченості промислових організацій України основними засобами. Розглянуто структуру інвестицій у відтворення основних засобів. Розкрито теоретико-методологічні аспекти інвестиційного аналізу відтворення і використання основних засобів промислових підприємств. Визначено напрями активізації інвестиційної діяльності у країні. Встановлено, що оцінювання технічного стану основних засобів є необхідною умовою для розробки заходів щодо оновлення основних засобів. Виявлено негативні тенденції зростання зносу основних засобів та низку проблем пов'язаних із їх оновленням, спричинену в першу чергу нестачею інвестицій. Запропоновано перелік заходів щодо покращення ефективності використання основних засобів, а саме: щодо їх оновлення, модернізації та виявлення резервів.

It is found that from the magnitude , qualitative composition, age structure, the efficiency of reproduction and use of fixed assets is largely dependent amount of production, the development of the productive forces of industry, its financial and economic activities. Given the evaluation of provision of the industrial organization in Ukraine with fixed assets. Examined the structure of investment in reproduction of fixed assets. Revealed theoretical and methodological aspects of investment analysis and reproduction of fixed assets of industrial enterprises. Identified directions of investment activity in the country. It is established that the evaluation of technical condition of fixed assets is a necessary condition for the development of measures to renovate the fixed assets. Identified negative tendencies of growth of depreciation of fixed assets, and a number of problems related to their renewal, caused primarily by a lack of investment. Proposed a list of measures to improve efficiency in the use of fixed assets, namely, about their renovation, modernization and revealing of reserves.

Ключові слова: основні засоби, оновлення, відтворення, промисловість, амортизація, резерви, ефективність, інвестиції.

Key words: fixed assets, renovation, reproduction, industry, depreciation, reserves, efficiency, and investments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ефективність функціонування економіки в значній мірі визначається станом її основних засобів, які характеризують виробничі можливості галузей економіки, визначають темпи та масштаби її розвитку.

У сучасних умовах діяльності промислових підприємств стає актуальним дослідження проблем аналізу відтворення основних засобів, ефективності їх використання в умовах реалізації інвестиційних проектів, а також визначення напрямів активізації інвестиційної діяльності. Вирішує дані проблеми комплексний аналіз відтворення основних засобів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми оцінки ефективності використання та відтворення основних засобів розглядаються в роботах багатьох вітчизняних вчених та фахівців: С.Ф. Покропивного, М.Г. Грещака, М.С. Герасимчука, М.Д. Білика, М.А. Болюха, В.М. Мельника, В.О. Меца, О.В. Павловської, Г.В. Савицької, Н.М. Бондара та інших. В.Г. Андрійчук, В.Я. Амбросов, Л.М. Анічін, А.П. Гайдуцький, О.І. Гуторов, М.Я. Дем'яненко, С.М. Євтушенко, О.В. Олійник, В.Я. Плаксієнко, В.М. Трегобчук, В.Й. Шиян, О.І. Добриніна, О.І. Ноткіна, Л. Гітмана, М. Джонка, В. Шарпа та ін. Однак залишається велика кількість невиріше-

Рис. 1. Основа аналізу відтворення основних засобів

них і дискусійних питань, пов'язаних із необхідністю формування стратегії відтворення основних засобів. У сучасних умовах господарювання підприємства постійно стикаються з проблемою нестачі фінансових ресурсів, що унеможливлює інвестування розвитку виробництва, потребує постійної оптимізації та мінімізації витрат, у тому числі скорочення витрат на ремонти та обслуговування основних засобів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета дослідження полягає в аналізі питань щодо теоретичних підходів до аналізу відтворення, ефективності використання основних засобів виробництва та виявлення основних напрямів її підвищення. Узагальнити теоретичні й методологічні основи, а також розробити практичні рекомендації щодо оптимізації процесів відтворення основних засобів на промислових підприємствах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На наш погляд, аналіз відтворення основних засобів — це самостійний напрям в рамках інвестиційного аналізу, що має певні цілі, завдання та систему показників. Аналіз відтворення основних засобів є більш вузьким і спеціалізованим напрямком інвестиційного аналізу і покликаний допомогти у прийнятті управлінських рішень по варіантах капіталовкладень в основні засоби.

Виділення аналізу відтворення основних засобів в самостійну гілку інвестиційного аналізу засноване на принципах і економічних складових відтворювального процесу на підприємстві (рис. 1).

Основна мета комплексного аналізу відтворення основних засобів — оцінити потреби організації в основних засобах, проаналізувати існуючі форми і джерела їх відтворення для прийняття оптимальних інвестиційних рішень.

Відповідно до названої мети, комплексний аналіз відтворення основних засобів займається вирішенням таких завдань:

— оцінка забезпеченості та потреби організації в основних засобах;

— вивчення технічного стану основних засобів організації;

— аналіз форм і джерел відтворення основних засобів;

— поточний аналіз відтворення: оцінка показників руху, інтенсивності оновлення основних засобів;

— аналіз ефективності відтворення основних засобів організації;

— підрахунок резервів підвищення ефективності відтворення основних засобів.

У рамках даних завдань аналіз відтворення основних засобів може включати 6 основних етапів:

Таблиця 1. Наявність і стан основних засобів промислових підприємств за 2012—2013 рік

Вид промисловості	У фактичних цінах на кінець року, млн грн.				Ступінь зносу, у %	
	первинна (переоцінена) вартість		залишкова вартість			
	2012	2013	2012	2013	2012	2013
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	231128	309757	106154	132888	54,1	57,1
Переробна промисловість	677880	599980	289830	299216	57,2	50,1
Постачання електроенергії, газу, води, пари та кондиційованого повітря	694638	773134	289046	294675	58,4	61,9
Всього	1603646	1749110	685030	753733	57,3	56,9

Джерело: [3].

І етап. Аналіз забезпеченості та технічного стану основних засобів організації. На даному етапі аналізують їх склад і структуру, забезпеченість, проводять оцінку технічного стану.

ІІ етап. Визначення потреби в додаткових інвестиціях у відтворення основних засобів. На цьому етапі виробляють планування інвестицій у відтворення і визначають потреби в окремих видах основних засобів.

ІІІ етап. Аналіз форм і джерел відтворення основних засобів. Тут оцінюють існуючі форми відтворення і виробляють аналіз структури та ефективності джерел відтворення.

IV етап. Поточний аналіз відтворення основних засобів. На даному етапі аналізують показники руху основних засобів, проводять оцінку інтенсивності їх оновлення, розраховують коефіцієнти відтворення.

V етап. Аналіз ефективності відтворення основних засобів організації. Цей етап присвячений аналізу джерел фінансування інвестицій і ефективності відтворення.

VI етап. Визначення резервів підвищення ефективності відтворення основних засобів. При визначенні даних резервів вдосконалюють організацію використання основних засобів, розглядають можливості розширення джерел відтворення і технічного їх вдосконалення.

Основні засоби відіграють вирішальну роль у виробничій діяльності промислових підприємств. Забезпеченість промислових підприємств основними засобами виробництва є важливим фактором, від якого залежать якість, повнота та своєчасність виконання робіт, обсяг виробництва продукції і фінансовий стан підприємства в цілому. Тому актуальним стає дослідження стану відтворювального процесу на промислових підприємствах і визначення напрямів активізації інвестиційної діяльності [1, с.174].

Аналіз наявності та стану основних засобів за 2012—2013 рік за даними Держкомстату [3], проведений в таблиці 1, показав, що зменшення зносу основних засобів спостерігається лише в переробній промисловості на 7,1 %. Іншим видам промисловості притаманна тенденція до збільшення зносу основних засобів.

Через значне зношення основних засобів посилюється технічна та технологічна відсталість підприємств. Відтворення основних засобів на підприємствах може відбуватися за рахунок валових капітальних інвестицій, які будуть спрямовані на створення, придбання, відновлення та поліпшення основних засобів [2, с.175].

Для розрахунку показників ефективності використання основних засобів наведемо дані щодо обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за 2012—2013 рр. (табл. 2).

Всі зміни в вищезазначених показниках певним чином вплинули на ефективність використання основних засобів (табл. 3).

З аналізу видно, що в цілому по промисловості показник фондовіддачі більше за одиницю, але за останній рік спостерігається його спад. На це вплинули показники по добувній промисловості та по постачанню електроенергії, води, газу ат кондиційованого повітря. Також ці галузі промисловості є найбільш фондоємними.

Таблиця 2. Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за 2012—2013 рр.

Вид промисловості	2012		2013	
	млн грн.	у % до підсумку	млн грн.	у % до підсумку
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	146588,5	10,5	154615,9	11,4
Переробна промисловість	889496,6	63,5	836571,7	61,8
Постачання електроенергії, води, газу, пари та кондиційованого повітря	364595,1	26	362942,5	26,8
Всього	1400680,2	100,0	1354130,1	100,0

Джерело: [3].

Загалом стан основних засобів значно погіршився за останні роки. Рівень зносу зменшився в досить незначній мірі, яка істотно не впливає на загальні негативні тенденції.

Відтворення основних засобів промислових підприємств відбувається за рахунок валових капітальних інвестицій, що спрямовуються на придбання, створення, відновлення та поліпшення основних засобів.

На рисунку 2 наведено капітальні інвестиції промислових підприємств України, з якого видно, що на підприємствах спостерігалось зростання величин інвестиції, окрім переробної промисловості. Де відбулось значне скорочення у розмірі 8665,0 млн грн.

Виявлені негативні тенденції в процесах використання та оновлення основних засобів промислових підприємств спричинені багатьма чинниками.

Зростання обсягу виробництва продукції у фондозабезпечуючих галузях машинобудування на фоні їх зменшення в кількісному виразі. Машинобудування є основою науково-технічного розвитку економіки. Створюючи найбільш активну частину основних виробничих засобів — знаряддя праці, машинобудування значною мірою впливає на темпи і напрямки науково-технічного прогресу в різних галузях господарського комплексу, забезпечує його технічне переоснащення, інтенсифікацію, зростання продуктивності праці й інші економічні показники, що визначають ефективність усього національного виробництва [4, с. 69].

Таблиця 3. Показники ефективності використання основних засобів промисловості України за період 2012—2013 рр.

Показник	Роки	
	2012	2013
Промисловість у цілому		
Фондовіддача	1,22	1,08
Фондоємність	0,82	0,92
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів		
Фондовіддача	0,87	0,67
Фондоємність	1,15	1,43
Переробна промисловість		
Фондовіддача	1,84	1,86
Фондоємність	0,54	0,53
Постачання електроенергії, води, газу, пари та кондиційованого повітря		
Фондовіддача	0,74	0,68
Фондоємність	1,35	1,47

Джерело: розраховано автором за даними джерела [3].

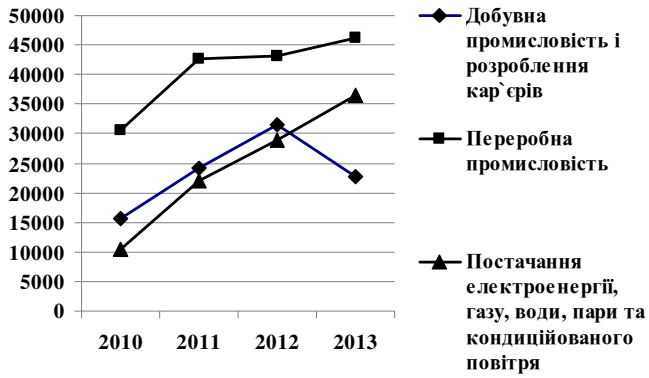

Рис. 2. Динаміка капітальних інвестицій промисловості за 2010—2013 рр.

Джерело: [3].

В умовах інноваційного розвитку відбувається постійне вдосконалення техніки, створюються нові, більш високопродуктивні види механізмів і апаратів, які замінюють стару техніку. Термін використання (термін служби) основних засобів у виробничому процесі набуває все більше значення, як з точки зору технічного прогресу, так і з точки зору більш правильного високоефективного використання тих капітальних вкладень, які витрачаються на створення нових основних засобів.

У післякризовий період проблема підвищення ефективності використання основних засобів і виробничих потужностей підприємств займає центральне місце. Від вирішення цієї проблеми залежить місце підприємства в промисловому виробництві, його фінансовий стан, конкурентоспроможність на ринку.

Маючи ясне уявлення про роль основних засобів у виробничому процесі, фізичний і моральний їх знос, фактори, що впливають на використання основних засобів, можна виявити методи, напрями, за допомогою яких підвищується ефективність їх використання та виробничих потужностей підприємства, що забезпечує зниження витрат виробництва і зростання продуктивності праці [5].

За останні роки різко сповільнилися темпи оновлення основних засобів, що призвело до збільшення їх фізичного та морального зносу і негативно відбилося на господарській діяльності підприємств.

Поява нових, більш досконалих видів обладнання з підвищеною продуктивністю, кращими умовами обслуговування та експлуатації часто робить економічно доцільним заміну старих основних засобів ще до їх фізичного зносу. Несвоєчасна заміна морально застарілих основних засобів призводить до того, що на них виробляється більш дорога і гіршої якості продукція у порівнянні з виготовленої на більш досконалих машинах і обладнанні, що абсолютно не прийнятно в умовах ринкової конкуренції.

В умовах ринкових відносин на перший план висуваються такі питання, що стосуються основних засобів, як технічний рівень, якість, надійність продукції, що цілком залежить від якісного стану техніки та ефективного її використання. Поліпшення технічних якостей засобів праці та оснащеність працівників ними забезпечують основну частину зростання ефективності виробничого процесу.

Вартість високопродуктивних засобів постійно зростає і сповільнює оновлення основних засобів. У сучасних умовах для оновлення і розвитку технічної бази підприємств необхідні нові економічні інструменти, що дозволяють залучати значні інвестиційні потоки у виробництво.

Відтворення матеріально-технічної бази промислових підприємств тісно пов'язане з економічною ситуацією в країні, і основний шлях її реалізації — підвищення ефективності роботи самих промислових товаровиробників, що супроводжується отриманням прибутку. Проте стан в галузі не дає можливості розпоряджатись грошовими коштами для купівлі нової техніки.

Поряд з безліччю проблем відтворення однією з основних є нецільове використання амортизаційного фонду, і головна причина того, що відбувається — відсутність достатньої кількості основних засобів.

Сьогодні в умовах нестабільності часто бувають ситуації, коли основні засоби або їх використання не приносить очікуваного доходу. Експлуатація майна припиняється в результаті призупинення діяльності, в якій воно бере участь через відсутність коштів на утримання цих об'єктів. Нерідкі випадки технологічної несумісності обладнання з умовами виробництва, а на створення відповідної інфраструктури потрібні додаткові ресурси і час.

Проблема поліпшення використання основних засобів — одна з першорядних за значимістю для підприємств різних організаційно-правових форм. Це визначається не тільки зростанням і вдосконаленням основних засобів, але й значним впливом рівня їх використання на ефективність суспільного виробництва в цілому, на кількісні та якісні показники роботи підприємств, а також наявністю значних резервів у цій галузі.

Поліпшення використання основних засобів, дозволяє збільшити випуск продукції при тих же основних засобах без капітальних вкладень у придбання, встановлення обладнання, будівництво споруд і т.д. При цьому також знижується собівартість продукції за рахунок того, що незмінна сума амортизаційних відрахувань, що розподіляється між великим числом одиниць продукції, стає менше. В результаті утворюється додатковий прибуток, який може бути використаний для підвищення рівня механізації, технічного переозброєння і т.д. Шляхи поліпшення використання основних засобів можуть бути представлені різним чином [6, с. 50].

Одним з варіантів системи шляхів і відповідних резервів підвищення ефективності використання основних засобів є наступна їх класифікація:

1) резерви поліпшення екстенсивного використання основних засобів або шляху збільшення часу роботи обладнання:

— прискорення введення в дію;

— скорочення та ліквідація внутрішньозмінних простоїв за рахунок сучасного і якісного забезпечення робочих місць сировиною, матеріалами, енергією, паливом, інструментом, оснащенням, робочою документацією, належного ремонтного обслуговування і т.д.;

— збільшення міжремонтних періодів і скорочення часу ремонтів;

— планування і забезпечення більш повного завантаження устаткування (оптимізація завантаження);

— підвищення коефіцієнта змінності;

— вдосконалення організації виробництва і праці [7];

2) резерви поліпшення інтенсивного використання обладнання або підвищення ступеня його завантаження в одиницю часу:

— встановлення оптимального режиму роботи обладнання;

— підвищення продуктивності праці на робочих місцях за рахунок застосування технологічної оснастки і спеціальних інструментів, вдосконалення технологічних процесів (підвищення рівня технологічності);

— підвищення рівня механізації та автоматизації виробництва, у тому числі допоміжних та обслуговуючих процесів;

— поліпшення якості підготовки сировини і матеріалів до процесу виробництва;

— підвищення кваліфікації робітників і освоєння ними передових методів праці;

— підвищення рівня спеціалізації і концентрації при формуванні технологічних процесів;

— модернізація обладнання;

3) удосконалення структури основних засобів:

— збільшення питомої ваги активної частини основних засобів;

— зменшення частки невстановленого обладнання;

— придбання високопродуктивних машин і устаткування, своєчасне їх оновлення;

— забезпечення пропорційності між цехами і ділянками;

— зменшення невикористовуваних і зайвих основних засобів за рахунок їх реалізації або здачі в оренду.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Грунтуючись на результатах проведеного дослідження можна зробити висновок, що основні виробничі засоби підприємства використовуються достатньо не достатньо ефективно. Подальшого підвищення ефективності їх використання можливо досягти інтенсивним шляхом, а саме:

— проведенням заміни частини застарілих технологій на нові, комп'ютеризовані технології, які будуть сприяти прискоренню виробництва та підвищенню продуктивності праці;

— проведенням реконструкції тих виробничих дільниць і обладнання, які є "вузькими місцями", тобто стримують можливості збільшення обсягів виробництва;

— організацією навчання та перепідготовки інженерно-технічних працівників та основних виробничих робітників, які будуть відповідати за впровадження нового прогресивного обладнання та працювати на ньому.

Покращення стану основних засобів можливе тільки завдяки оновленню та проведенню техніко-технологічної інноваційної модернізації.

Література:

1. Маринич І.А. Значення процесу відтворення основних фондів підприємств у підвищенні ефективності їхнього використання / І.А. Маринич, О.В. Кот // Науковий вісник НЛТУ України. — 2010. — Вип. 20.3. — С. 175—179.

2. Єпіфанова І.Ю. Аналіз відтворення і використання основних засобів підприємств Вінниччини / І.Ю. Єпіванова, А.В. Базалицька // Економічний простір. — 2012. — № 58. — С. 172—177.

3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

4. Приварникова І.Ю. Тенденції використання та оновлення основних засобів промислових підприємств / І.Ю. Приварникова // Вісник Запорізького національного університету. — 2011. — № 1 (9). — С. 65—74.

5. Урсуляк М.М. Необхідність оновлення основних засобів підприємств в Україні: альтернативні методи фінансування / М.М. Урсуляк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/68770.doc.htm

6. Шем'якіна Н.В. Амортизація основних засобів: проблеми та методи вирішення: монографія / Н.В. Шем'якіна. — Донецьк: Ін-т економіки пром-сті, 2009. — 98 с.

7. Федаш Г.В. Формування стратегії відтворення основних виробничих фондів підприємства / Г.В. Федаш [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/2._SND_2007/Economics/19243.doc.htm

Reference:

1. Marynych, I.A. and Kot, O.V. (2010), "The value of the playing capital assets to improve the efficiency of their use", Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy, vol. 20.3, pp. 175—179.

2. Yepivanova, I.Yu. and Bazalyts'ka, A.V. (2012), "Analysis of the reproduction and use of fixed assets Vinnichiny", Ekonominchyj prostir, no. 58, pp. 172—177.

3. The official website of the State Statistics Service of Ukraine (2013), "Statistical information",available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (Accessed 27 november 2014)

4. Pryvarnykova, I.Yu. (2011), "Trends in the use of fixed assets and industry", Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu, no. 1 (9), pp. 65—74.

5. Ursuliak, M.M. (2010), "The need for replacement of fixed assets in Ukraine: alternative methods of financing", Publishing house Education and Science, [Online], vol. 17, available at: http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/68770.doc.htm (Accessed 27 Nov 2014).

6. Shem'iakina, N.V. (2009), Amortyzatsiia osnovnykh zasobiv: problemy ta metody vyrishennia [Amortization of fixed assets: problems and their solutions], Donets'k: In-t ekonomiky promyslovosti.

7. Fedash, H.V. (2007), "Formation Strategy reproduction of fixed assets of the enterprise", Publishing house Education and Science, [Online], vol. 17, available at: http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/68770.doc.htm (Accessed 29 Nov 2014).

Стаття надійшла до редакції 30.11.2014 р.

УДК 336.761

І. М. Ройко,
аспірант кафедри "Фінансові ринки",
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ

ГЕНЕЗИС ТЕОРЕТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ ЩОДО ЕВОЛЮЦІЇ, СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МОДЕЛІ БІРЖОВОГО РИНКУ АКЦІЙ В УКРАЇНІ

I. Roiko,
PhD student, the department of "Financial markets",
Kiev national economic university named after Vadym Hetman, Kyiv

THE GENESIS OF THE THEORETICAL VIEWS ON THE EVOLUTION, ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN STOCK MARKET MODEL

У статті досліджується генезис теоретичних поглядів щодо еволюції, становлення та розвитку моделі біржового ринку акцій в Україні. Автор статті наводить періодизацію основних етапів становлення моделі вітчизняного біржового ринку акцій. Також автор акцентує увагу на думки та пропозиції провідних експертів ринку цінних паперів України щодо розвитку моделі біржового ринку акцій України в посткризовий період. На думку автора, кризові явища та потрясіння сучасного фінансового ринку виявили суперечливість, неповноту концепцій та моделі ринку, загострivши потребу в теоретичному осмисленні нових реалій та зазначає, що сьогодні є нагальна потреба в науковому аналізі еволюції сучасної "парадигми" українського біржового ринку акцій, вдосконаленні концепції розвитку ринку відповідно до нових викликів європейської інтеграції.

The genesis of the theoretical views on the evolution, establishment and development of the Ukrainian stock market model is analyzed in the article. Also, the author figures out the main stages of the Ukrainian stock market model development periodization. Also, the author focuses on the views and opinions of the leading experts of the Ukrainian stock market on the national stock market model development in the post-crisis period. According to the author's point of view the crisis and turmoils of the modern financial markets have found out the contradictory, incomplete of the concepts and model of the market, exacerbating the need for the new realities theoretical understanding and notes that today there is an urgent need for the scientific analysis of the Ukrainian stock market modern "paradigm" evolution, improving the stock market development concept to meet the new challenges of European integration.

Ключові слова: біржовий ринок акцій, парадигма фінансових ринків, нова нормальність, програма розвитку фондового ринку, консолідація біржової системи.

Key words: stock market, financial markets paradigm, new normal, program of the stock market developments, stock market system consolidation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Український біржовий ринок акцій перебуває у 2013—2014 році у стані якісної трансформації. Саме на 2013 рік припала радикальна зміна інфраструктурної моделі біржового ринку, на порядку денному стоїть проблема консолідації біржової системи України. Особливістю і складністю цих трансформаційних процесів є як нестабільність внутрішньої макроекономічної ситуації, так і не стабільність на зовнішніх глобальних фінансових ринках. Аналіз теоретико-практичних поглядів щодо еволюції та формування сучасної моделі біржового ринку акцій України, виділення основних важливих етапів становлення вітчизняної моделі ринку дозволить визначити основні недоліки та знайти головні напрямки її модернізації та вдосконалення враховуючи нові виклики Європейской інтеграції України та інтеграції вітчизняного фінансового ринку, зокрема ринку цінних паперів у Європейську фінансову систему.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Дослідження розвитку, проблем, та удосконалення моделі ринку цінних паперів, зокрема біржового ринку акцій, України в останні роки актуалізувались і знаходяться у центрі уваги наукової спільноти. На особливу увагу заслуговують роботи Гриценко Л. Л., Роєнко В.В. [1], Опарін В.М. [3], Смагін В.Л. [4], Шелудько В.М. [7], Шишков С.Є. [8].

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧЕНА ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Незважаючи на значний доробок вітчизняних науковці, останнім часом зроблено недостатньо теоретико-практичних досліджень, присвячених еволюції моделі біржового ринку акцій України та шляхів її вдосконалення на шляху інтеграції з європейською та глобальною системою фінансових ринків.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — проаналізувати генезис теоретичних поглядів щодо еволюції, формування та становлення моделі біржового ринку акцій в Україні, виділити основні важливі етапи становлення моделі вітчизняного біржового ринку акцій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Еволюція (лат. evolutio — розгортаю) — філософська і загальнонаукова теорія, що дає узагальнений вираз сукупності концепцій розвитку природи, суспільства і духу. У більш вузькому сенсі еволюція розглядається як поступова зміна і протиставляється скачкообразному, якісному типу змін. Ідея еволюції включає в себе сукупність уявлень про виникнення нових структур, функцій, законів, форм , якостей. Найбільш повна і цілісна концепція еволюції була розроблена в діалектичної філософії Гегеля, який вперше сформулював ідею еволюції у вигляді законів загального розвитку, розкрив джерела, рушійні сили еволюції, її форму і спрямованість. Світоглядно і методологічно еволюційна ідея стала "богом" для мислення XX в. Загалом можна сказати: "Ми еволюціонуємо — значить існуємо".

У соціально-філософському аспекті економічна еволюція досліджує розвиток процесів, що її характеризують, структури цих процесів, зв'язки між ними, розвиток наукових знань про парадигму розвитку суспільства, структури процесів як створення інститутів, що організують економічну еволюцію. Проблеми питань економічної еволюції, схильність ринкової економіки до повторення економічних явищ ніколи ще не були предметом таких акцентованих дискусій спеціалістів, як в наші дні. Процеси економічної еволюції як проблеми циклічного розвитку, досліджували вчені-економісти XIX—XX ст.: А. Шпітгоф, М. Туган-Барановский, К. Веблен, М. Кондратьєв, Дж. М. Кейнс, Ф. Кідланд, Е. Прескотт, Л. Абалкін, Ю. Яковець, Д. Норт, Р. Фогель та ін. Дослідженням короткострокових економічних циклів особливу увагу приділяли Дж. Кітчин, А. Бернс, У. Мітчелл.

З перших років незалежності Українська держава приділяла увагу розвитку фондового ринку. Були прийняті Закони України "Про цінні папери і фондову біржу", "Про господарські товариства", "Про приватизацію державного майна", "Про приватизаційні папери". В 1991 році був створений перший організатор торгівлі цінними паперами — Українська фондова біржа. Важливим кроком, який сприяв розвитку ринку, став Указ Президента України "Про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії", прийнятий в 1994 році. На підставі Указу Президента України від 12 червня 1995 року №446 "Про Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку" було створено державний орган регулювання фондового ринку.

Таке бурхливе зростання уваги до питань фондового ринку вимагало і його теоретичного обгрунтування. Саме на початок 90-х років можна віднести появу перших теоретичних концепцій та робіт, пов'язаних з питаннями формування фондового ринку в Україні. Цей етап можна умовно визначити як етап "абстрактних уявлень" про сучасний фондовий ринок. У науковому середовищі тільки розпочався період ознайомлення та осмислення сучасного глобального фінансового ринку. На цьому етапі переважали ідеї розгляду фондового ринку та фондової біржі як деякий різновид універсальної товарної біржі або як організатора біржової торгівлі товарами та строковими інструментами: "економічна сутність біржі полягає в наступному: ринок замінних цінностей, організація, реалізація власної вигоди учасниками біржової торгівлі; офіційне котирування цін; специфічний біржовий товар; страхування цінових та курсових ризиків; цифровий вираз попиту і пропозиції; розміщення товарів у просторі й часі; встановлення об'єктивних цін та курсів, в основному майбутніх" [7]. Бурхливий розвиток наприкінці 90-х років товарних бірж у тому числі і в Україні не міг не вплинути на цей вибір. Парадокс полягає в тому, що біржовий ринок товарів швидко зійшов зі сцени, а теорії залишились. На сьогодні діяльність товарних бірж в Україні скоріше екзотика минулого і предмет багаторічних дискусій щодо їх подальшої долі.

У свою чергу, цінні папери у цих теоретичних координатах розглядаються як біржовий товар: "Аналізуючи вимоги, яким повинен відповідати біржовий товар, легко переконатися в тому, що цінні папери є класичним біржовим товаром. До основних характеристик цінних паперів варто зарахувати їх масовість, стандартність і взаємозамінність. Цінні папери, що обертаються на фондовій біржі, мають ще одну властивість: змінюваність цін на ці папери, як правило, повинна бути постійною і мінімальною. Фондова біржа спроможна забезпечити саме таку концентрацію попиту і пропозиції цінних паперів, що дає можливість встановити ціни на них, які реально відбивають економічну ситуацію" [5].

Разом з тим можна констатувати намагання теоретично обгрунтувати місце фондової біржі як на фінансовому ринку України, так і в економіці в цілому: "Фондова біржа є одним із регуляторів фінансового ринку. Основна роль біржі полягає в обслуговуванні потоків фінансових і позичкових капіталів: нагромадженні і концентруванні капіталів, з одного боку, і кредитуванні і фінансуванні держави і різноманітних господарських структур — з другого. Роль фондової біржі в економіці країни визначається насамперед ступенем роздержавлення власності, а точніше, частки акціонерної власності у виробництві валового національного продукту" [5].

Перші наукові уявлення щодо моделі фондового ринку України та його біржового сегменту знайшли своє відображення у Законі України "Про цінні папери та фондову біржу" (1991 рік). Саме в ньому було визначено, що фондова біржа — організаційно оформлений, постійно діючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами. А в вимогах до Правил фондової

біржі були сформульовані основні принципи сучасної біржової торгівлі.

Потреба переоцінки та розвитку теоретичних поглядів формувалась під впливом нових завдань, які економічна реальність висувала перед фондовим ринком та його біржовим сегментом. Розробка програмних документів на середину 90-х років увібрала в себе досягнутий досвід як і теоретичних напрацюваннях, так і досвід практичний, набутий у перші роки формування як фондового ринку України, так і, насамперед, біржового ринку акцій. Так склалось історично, що в Україні саме біржовий ринок акцій вимагав першочергової уваги. Масова приватизація державних підприємств ринкові перетворення вимагали по-новому переосмислити місце та роль біржового ринку акцій. На той момент ринок боргових інструменті був, практично, відсутній.

Щодо фінансового ринку України, то ретроспективно його становлення відбувалось у три етапи. Послідовно серед них: 1992—1998 рр. — період так званої "хаотичної" капіталізації та групо-персоніфікованого привласнення суспільних до цього ресурсів, який закінчився відомим обвалом 1998 р.; 1998—2000 рр. — після ейфорична стагнація із спробами відновити докризову ділову активність; 2001 р. і донині — збереження підтримання продуктивної платформи розвитку ринку, коли його спекулятивна складова залишається підпорядкованою. Останній етап становить акцентований інтерес з дослідницької точки зору.

Процес формування та розвитку фондового ринку протягом 1995—2000 років (як в інституціональному та інфраструктурному аспектах) здійснювався під впливом ряду програмних документів, прийнятих Верховною Радою України та Президентом України, зокрема:

— концепції функціонування та розвитку фондового ринку, схваленої постановою ВРУ від 22.09.1995 року №342/95-ВР; Указу Президента України від 30.10.1999 року №1415/99 "Про Основні напрями розвитку фондового ринку в Україні у 2000 році";

— концепція функціонування та розвитку фондового ринку (ринку цінних паперів) України (1995 року) як документ, що представляв систему тогочасних теоретичних поглядів на мету та основні принципи функціонування і розвитку фондового ринку України. "Головною метою Концепції визначено, що це — становлення цілісного, високоліквідного, ефективного і справедливого ринку цінних паперів в Україні, регульованого державою та інтегрованого у світові фондові ринки" [1].

Теоретична модель біржового ринку акцій в Концепції передбачала його моноцентричність. Цілісність ринку передбачалось забезпечити функціонуванням єдиної біржової системи, що діє під егідою Національної фондової біржі, систем Національного депозитарію та клірингу (розрахунків) по цінних паперах. Принцип цілісності вимагав на думку авторів Концепції впровадження єдиних основних правил щодо ціноутворення на ринку цінних паперів на всій території України.

На думку Еш С.М., модель "моноцентричного" біржового ринку і сьогодні "продовжує своє життя" в науково-учбовій літературі, так описуючи один із принципів функціонування фондового ринку, автор зазначає, що: "принцип цілісності забезпечується єдиним місцем котирування, яким є УФБ, єдиним Центральним депозитарієм і єдиним Клірінговим банком".

Хоча потрібно зазначити, що у найближчі роки питання консолідації біржового ринку акцій в Україні перейде із наукових дискусій у практичну площину. Сьогодні не прості перспективи двох провідних фондових бірж України — Української біржі та Фондової біржі ПФТС, викликають більше питань, ніж відповідей. До сьогодні не зрозуміло, що планують робити із цими біржами їх нові власники (і серед акціонерів УБ, і серед акціонерів ПФТС — ВАТ "ММВБ-РТС"). Ще менш зрозумілою є стратегія власників інших восьми фондових бірж України.

За 1995—2000 роки на фондовому ринку України відбулися кардинальні зміни: створені основні елементи інфраструктури фондового ринку; значно розширене правове поле регулювання фондового ринку через прийняття Законів України "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні" та "Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів"; в результаті проведення приватизації створені десятки тисяч акціонерних товариств; сформувалась індустрія спільного інвестування, орієнтована на обслуговування процесу масової приватизації; з'явилися випуски облігацій місцевих позик органами місцевого самоврядування; запроваджені засади захисту прав інвесторів.

Основними факторами, які впливали на становлення та розвиток фондового ринку в Україні в ці роки було формування інфраструктури фондового ринку з орієнтацією на обслуговування приватизаційних процесів, а не на розвиток самого ринку; надмірна орієнтація державної політики лише на стратегічних інвесторів та на збереження значної державної частки в статутних фондах акціонерних товариств; надмірна сегментація регулювання фондового ринку України та створення надлишкової регулятивної інфраструктури; затримка в проведенні масштабної пенсійної реформи, що обмежує зростання реальної капіталізації фондового ринку України; відсутність узгодженої політики в сфері законодавства, що регулює фондовий ринок; криза 1998 року на світових фінансових ринках.

Подальший розвиток ринку був неможливий без постійного перегляду та розвитку науково-теоретичних поглядів, квінтесенція яких і знаходила своє відображення в програмних документах держави щодо напрямів розвитку фондового ринку України. Проекти цих документів стали результатом роботи великої групи науковців та експертів, яких об'єднала НКЦПФР у межах своєї Консультаційно-експертної Ради у ці роки. Велику допомогу у підготовці цих програмних документів надавали і іноземні фахівці по лінії технічної допомоги Україні від США та Європейського Союзу.

На кінець 2000 року Стратегічна група з питань розвитку фондового ринку України, до складу якої увійшли такі знані фахівці фондового ринку, як Бірюк С.О., Геєц В.М., Заря І.О., Леонов Д.А., Мозговий О.М., Ромашко О.Ю., Федоренко А.В. та інші, констатувала, "що на сучасному етапі український фондовий ринок не є ефективним і характеризується низькою ринковою капіталізацією, недостатньою прозорістю та ліквідністю. Основний обсяг угод з цінними паперами укладається поза межами організованого ринку. Такий стан ринку не заохочує вітчизняних та іноземних інвесторів до вкладання коштів в цінні папери українських емітентів.

Розвиток інвестиційного процесу в економіці України та подальше проведення ринкових реформ неможливі без створення ефективно діючого фондового ринку, що може забезпечувати реалізацію національних інтересів України. В Програмі чітко окреслено, що головними тенденціями на міжнародних фондових ринках, що визначатимуть дальший розвиток фондового ринку

України, є глобалізація світового ринку капіталу; створення глобальних торговельних та розрахунково-клірингових систем для обслуговування міжнародних ринків капіталу; технологізація ринків капіталу через зростаюче використання новітніх інформаційних і фінансових технологій; універсалізація діяльності фінансових інститутів, які спроможні надавати своїм клієнтам повний спектр фінансових послуг, включаючи послуги на ринках цінних паперів; інституціоналізація або зростання ролі інституційних інвесторів (інститутів спільного інвестування, недержавних пенсійних фондів, страхових компаній) у здійсненні фінансових інвестицій; інтернаціоналізація та регіоналізація регулювання фондових ринків; дерегуляція фінансових ринків як засіб протидії їх переміщенню в офшорні зони. Останнє десятиліття багато в чому підтвердило зроблений у 2000 році прогноз фахівців.

Мало чи не вперше в програмі розвитку фондового ринку України на 2001—2005 роки на порядок дня було поставлено питання конкурентоспроможність фондового ринку України. "Фондовий ринок України за ступенем зрілості і ризиків належить до ринків, які перебувають на початкових стадіях зростання. Йому доводиться жорстко конкурувати за обсяг інвестиційних ресурсів з іншими фондовими ринками, що розвиваються. За своєю капіталізацією та обсягами угод, український фондовий ринок є меншим за ринки країн Східної і Центральної Європи, зокрема Росії. Якщо зараз не вжити рішучих заходів по його розвитку, то за умов світової глобалізації ринків торгівля найбільш привабливими цінними паперами українських емітенті, без сумніву, буде зосереджуватися у Берліні, Відні, Стамбулі, Москві тощо". Негативними наслідками цього процесу для українських організаторів торгівлі і київського фінансового ринку як центрального в Україні можуть у подальшому стати масовий вихід з українського фондового ринку іноземних інвесторів і фінансових інститутів після закінчення грошової приватизації і постприватизаційного перерозподілу власності на іноземні фондові ринки, як більш надійні і звичні; подальше зменшення обсягів як торгівлі, так і капіталізації біржового ринку акцій, його провінціалізація. В умовах глобалізації фінансових ринків Україна має обрати шлях цивілізованої інтеграції, не забуваючи про свої національні інтереси. Підвищення конкурентоспроможності українського фондового ринку і цивілізована інтеграція до міжнародних ринків капіталу повинні стати пріоритетами державної політики на фондовому ринку України. Багато в чому подальше десятиліття підтвердило висновки авторів Програми. Пропонувалось у якості пріоритетів забезпечення виваженого державного протекціонізму до національних інститутів інфраструктури фондового ринку; стимулювання інститутів інфраструктури фондового ринку (організаторів торгівлі, прямих учасників Національної депозитарної системи) до впровадження нових фінансових послуг, фінансових продуктів і інструментів; впорядкування інтеграційних процесів до фондових ринків ЄС та Росії на засадах цивілізованості і врахування національних інтересів; міжнародне співробітництво в рамках IOSCO та інших міжнародних організацій як основа для створення позитивного іміджу українського фондового ринку.

Як справедливо підкреслює проф. Сутормінa В. М.: "Основними показниками, що характеризують роль ринку акцій в економічному розвитку, є: його капіталізація, тобто поточна вартість акцій на ринку капіталів та її відношення у процентах до ВВП, або коефіцієнт капіталізації, який визначається за показниками вторинного ринку; частка емісії акцій у фінансуванні капітальних вкладень".

Визначаючі макроекономічні орієнтири біржового ринку акцій на період 2001—2005 років Стратегічна група взяла за основу два основних показника: ринкову капіталізацію по відношенню до ВВП, та обсяг угод з акціями на організованому ринку. На той час біржова торгівля акціями була практично відсутня, а весь обсяг концентрувався на торговельно-інформаційній системі Асоціації ПФТС, яка отримала статус фондової біржі лише у 2006 році, хоча цей ринок вже класифікувався як організаційно-оформлений. Безумовно, на той момент ПФТС не претендувала на статус повнофункціональної фондової біржі, але існуючі фондові біржі України за рівнем своєї технологізації суттєво відставали від ТІС ПФТС.

Експертами було дана характеристика організованого ринку акцій, який на той час навряд чи можна було б назвати біржовим, в якій зазначалось, що сьогодні торгова інфраструктура фондового ринку України, що складається з фондових бірж та інформаційно-торговельних систем, перш за все, обслуговує приватизаційні та постприватизаційні процеси розподілу і перерозподілу корпоративної власності.

Як наслідок, розміри організованого ринку акцій Україні на той час були незначними за обсягами ринкової капіталізації, за кількістю і обсягами угод з цінними паперами; неорганізований ринок значно перевищував організований. Організатори торгівлі повинні були забезпечити ефективну торговельну платформу разом з фінансовими продуктами, які потрібні клієнтам, та за ціною, яку ці клієнти готові будуть платити.

Пріоритетними було визначено створення умов щодо налагодження інформаційного обміну з використанням сучасних технологій між організаційно оформленими ринками з метою забезпечення інвестора своєчасною і необхідною інформацією для прийняття інвестиційних рішень. Як пріоритетної визначалась необхідність зосередження торгівлі ліквідними акціями на організованому ринку. Створення сприятливих умов для торгівлі на організованому ринку акціями молодих компаній росту. Запровадження заходів для розміщення українськими емітентами своїх акцій на організованих ринках.

Криза 2008 року актуалізувала теоретичні пошуки нових напрямів та заходів реформування українського фондового ринку та його біржового сегменту з метою подолання існуючих проблем. Окремі автори пропонують цілі комплекси заходів для подальшого розвитку вітчизняного фондового ринку та забезпечення його ефективного функціонування, а саме: "підвищити капіталізацію та ліквідність організованого ринку цінних паперів шляхом використання фондових бірж у процесі приватизації через первинне публічне розміщення акцій; створити універсальну національну біржу, яка буде діяти на принципах регульованих ринків ЄС і здатна інтегруватися у світовий фінансовий простір; забезпечити поетапне створення єдиного центрального депозитарію України з урахуванням світового досвіду інтеграції обліково-фінансової інфраструктури; прийняти Закон України "Про похідні цінні папери"; підвищити прозорість операцій на фондовому ринку та інформації емітента щодо свого фінансового стану та результатів діяльності згідно з вимогами Міжнародної організації комісій з цінних паперів та Директивами Європейсько-

го Союзу" [1]. Інші, на підставі своїх наукових пошуків, роблять не менш неоднозначні висновки: "Адже світовий досвід показує, що найважливішим напрямком забезпечення високого рівня капіталізації фондових бірж є налагодження діяльності депозитарної системи". Дійсно в Україні є складна проблема із створенням повноцінного Центрального депозитарію, але безпосередньо ні на капіталізацію фондових бірж, а точніше, емітентів, акції яких торгуються на цих біржах, відсутність повнофункціонального Центрального депозитарію не впливає. Хоча його відсутність не сприяє подальшому розвитку біржового ринку акцій в Україні.

На кінець необхідно зазначити, що теоретичний пошук достойних відповідей на виклики, які постали перед біржовим ринком акцій України, внаслідок глобальної кризи 2008—2013 років ще попереду. Якщо більш менш зрозуміла, на сьогодні, модель обслуговування виконання біржових угод (розрахунково-клірингова діяльність), модель організації самої біржової торгівлі, та є великий перелік питань, відповіді на які ще потрібно отримати.

Питання перше, а чи дійсно в Україні не можна розвивати економіку без біржового ринку акцій і кому він потрібний, окрім безпосередніх біржових гравців... Чи не перетворюється сучасний біржовий ринок в місце лише спекулятивної гри і ніякого стосунку до реальної економіки він не має: "Відрив фондового ринку України від реальності, від потреб економіки, від відомих класичних функцій — перший і головний виклик, на який треба відповісти". Питання можна продовжувати, але подальші відповіді ринок буде шукати сам, або він перетвориться на "не ринок"...

Симптоматично виглядає висловлювання Голови Біржової Ради Української біржі п. Мазепи в його інтерв'ю Інтерфакс України (січень 2012 року): "Я б сказав, що фондового ринка скоріше немає, ніж він є. За моїми оцінками, на ринку залишилось не більше 10 інвестиційних компаній, які повноцінно та регулярно виконують свою роботу".

Інші експерти підкреслюють, що за 2011 рік фондовий ринок втратив більше десятка ліквідних паперів. За словами Президента інвестиційних фондів КУА "Амадеус" М. Ройка у 2011 році український ринок "втратив таких емітентів, як "Луганськтепловоз", Сумське НВО ім. Фрунзе, Маріупольський завод важкого машинобудування, практично втрачено "Укртелеком", "Дніпро" і "Західенерго", "Стирол", на межі "Азовсталь" та "Укрнафта", практично не дихають "Райффайзен Банк Аваль" та "Укрсоцбанк". "Залишилося добити вагонобудівні підприємства — Крюківський і Стахановський вагонобудівні заводи, і наші індекси треба буде стиснути до ТОП-5 або ТОП-7 у кращому разі". "За 10 років на українському фондовому ринку не з'явилося жодного ліквідного цінного папера", — додав М.Ройко. В цілому, за словами М.Ройка, "переважна більшість проблем українського фондового ринку лежить поза його межами".

Глобальна фінансова криза 2008 року каталізувала процес переосмислення сучасної парадигми фінансового ринку та напрямів її еволюції. Пріоритет тут належить Джорджу Соросу, який своєю теорією рефлексивності поклав початок дискусій стосовно нової парадигми фінансових ринків [10]. Він апелює до гіпотези ефективності, що є основою сучасної парадигми біржового ринку цінних паперів. Ефективність ринку передбачає повне відображення в біржових курсах нової ринкової інформації. Вважається, ринки прагнуть до ринкової рівноваги, і будь-які відхилення мають випадковий характер. Сорос підкреслює, що в цінах відображаються не факти, а інтерпретація фактів учасниками, і, головне, їх бажання стосовно майбутньої динаміки цін. Наріжним каменем нової парадигми за Соросом є теорія рефлексивності, яка описує вплив мислення учасників ринку не тільки на ринкові ціни, а і на фундаментальні чинники, що стоять за цими цінами, що, у свою чергу, дає нові підстави для наступного осмислення "нової ринкової реальності". За словами В.Д. Миловидова: "сьогодні стає майже очевидним, що ні одна з існуючих фінансових теорій не може пояснити фундаментальні чинники сучасної фінансової кризи ... ефективний фінансовий ринок — лише теоретична конструкція, перерозподільна функція фінансових інститутів не працює на економічне зростання, вартість фінансових активів — самостійна категорія, а фінанси — відносно незалежний сектор економіки, що здатен розвиватись за своїми законами та правилами" [2].

Ми притримуємось позиції, що у сучасній фінансовій теорії зміни однієї парадигми новою відбувається, перш за все, еволюційним шляхом. Саме поступові еволюційні зміни, які можуть бути лише прискорені кризовими потрясіннями, ведуть до поступових парадигмальних зрушень у сучасній фінансовій теорії. Кризові явища та потрясіння сучасного фінансового ринку виявили суперечливість, неповноту і неадекватність економічних концепцій та моделей, загострили потребу в теоретичному осмисленні нових реалій, вимагають нового рівня осмислення трендів сучасного ринку. Ми вважаємо, що сьогодні є нагальна потреба в науковому аналізі еволюції сучасної "парадигми" українського біржового ринку акцій. На наш погляд, саме через явища та процеси біржового ринку акцій України проявляється глибинна економічна сутність природи фондового ринку як невід'ємної частини українського фінансового ринку. За останні роки українським науковим та ринковим співтовариством було сформульовано сучасну парадигму біржового ринку акцій, яка знайшла своє відображення у діючому законодавстві України щодо фондового ринку та в низці концептуальних та програмних документів, щодо шляхів подальшого розвитку фондового ринку України.

ВИСНОВКИ

Нинішня криза поставила нові виклики. Головне питання стосується подальшої долі українського фондового ринку та його серцевини — біржового ринку акцій. Приватизаційний розподіли та постприватизаційний перерозподіли підходять до свого кінця і виникає закономірне питання щодо подальшого сенсу існування такого ринку. На наш погляд, сутність біржового ринку акцій можна визначити тільки через її проявлення, а саме: в явищах сучасного фондового ринку. У свою чергу таке економічне явище як біржовий ринок акцій є прояв ще більш глибинної, абстрактно-теоретичної сутності. При чому і явища, і сутності знаходяться у постійному розвитку, постійної зміни, як під впливом зовнішніх, так і внутрішніх чинників фінансового ринку як внутрішнього, так і глобального.

Нам здається, що відображенням нового витка еволюції сучасної парадигми біржового ринку України може стати концепція "нової нормальності", яку на початку 2009 року розробили керуючі компанії PIMCO, яка управляє одним з найбільших інвестиційних фондів "PIMCO Total Return Instl". Сутність "нової нормальності" полягає у тому, що економіка, що виходить з фінансової кризи не буде відновлюватись за нормальною циклічною моделлю і англосаксонська модель фінансів не

буде мати вирішальної ролі у постіндустріальних економіках. До найбільш відомих прибічників "нової нормальності" в Росії відносять керівника Експертного управління Президента Росії Ксенію Юдаєву: "нова нормальність призвела до декількох принципових змін; "легкі" джерела економічного економіка не може розвиватись за рахунок кредитних субсидій з-за кордону на фоні "надування" глобальної фінансової бульбашки". І за рахунок постійного зростання цін на нафту, за рахунок надлишкових потужностей та людських ресурсів — теж не можливо" [9].

Таким чином, до основних етапів генезису теоретичних уявлень щодо формування та становлення біржового ринку акцій в Україні, на наш погляд, слід віднести:

— прийняття Закону України "Про цінні папери та фондову біржу" (1991 р.), в якому біли виписані перші риси біржового ринку акцій;

— прийняття Концепція функціонування та розвитку фондового ринку (ринку цінних паперів) України (1995 р.), в якій описана теоретична модель біржового ринку акцій, яка передбачала його моноцентричність. Цілісність ринку повинна була забезпечуватись функціонуванням єдиної біржової системи, що діла б під егідою Національної фондової біржі, система Національного депозитарію та клірингу (розрахунків);

— прийняття Закону України "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні" (1996 р.), який фіксує, що біржовий ринок акцій України може бути не моноцентричний;

— прийняття Закону України "Про національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні" (1997 р.), в якому фактично прописано можливість існування не тільки одного центрального депозитарію;

— програма розвитку фондового ринку України на 2001—2005 роки: визнанання фактичної поліцентричності біржової та обліково-розрахункової систем фондового ринку України;

— процес формування нового бачення ринку у посткризовий період: створений НКЦПФР спільно з ринком Проекту програми розвитку фондового ринку на 2012—2015 роки;

— підбиття підсумків та наукове осмислення підсумків існування діючої моделі біржового ринку. Удосконалення та пошук нових штяхів розвитку моделі біржового ринку України, враховуючи нові виклики Європейської інтеграції України та інтеграції вітчизняного фінансового ринку, зокрема ринку цінних паперів у Європейську фінансову систему.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Аналіз сучасних реалій українського біржового ринку, насамперед, ринку акцій, з використанням основних ідей концепції "нової нормальності" може значно розширити науковий інструментарій пошуку відповідей на існуючі виклики. Можливо ті явища ринку, які важко пояснити з позицій існуючої парадигми, можуть бути осмислені та вивчені за допомогою нового інструментарію. Насамперед, це стосується аналізу основних рис кризи сучасної парадигми біржового ринку акцій як рефлексії глобальної фінансової кризи, за допомогою міжнародної системи показників аналізу біржової статистики, яка є новою для вітчизняного ринку та досі в повній мірі не впроваджена НКЦПФР.

Література:

1. Концепція функціонування та розвитку фондового ринку України (1995 року) Проблеми розвитку фондового ринку України в умовах фінансової глобалізації [Текст] / Л.Л. Гриценко, В.В. Роєнко // Механізм регулювання економіки. — 2010. — № 2. — С.10—15.

2. Миловидов В.Д. "Философия финансового рынка // Экономика и международные отношения. — 2012. — № 8. — С. 3—13.

3. Опарін В.М. Фінансова система України:Теоретико-методологічні аспекти: монографія. — К.: КНЕУ, 2005. — С.150.

4. Смагін В.Л.Формування та розвиток фінансового ринку в умовах трансформаційної економіки: монографія. — К.: КНЕУ, 2008. — С. 25.

5. Солодкий М.О. Біржовий ринок: навч. посібник. — 2-ге вид., випр. — К.: Джерела М, 2005. — 336 с. С.123.

6. Сохацька О.М. Біржова справа: підручник. — Тернопіль: Карт-бланш, 2003. — С. 24—25.

7. Шелудько В.М.Фінансовий ринок: підручник/ В.М. Шелудько. — К.: Знання, 2006.— С. 11.

8. Шишков С.Є. Біржовий механізм розвитку фондового ринку України: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.08// С.Е. Шишков. — Київ, 2011. — 26 с.

9. Юдаева К. New Normal для Росии [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ecpol.ru/index.php/2012-04-05-13-39-38/2012-04-05-13-39-53/576-new-normal-dlya-rossii

10. George Soros The New Paradigm for Financial Markets: The Credit Crisis of 2008 and What It Means, Published in the United States by PublicAffairs™, 119 c.

References:

1. Gricenko, L. L. and Roєnko, V. V. (2010), "Concept of functioning and development of the stock market of Ukraine (1995). Problems of Ukraine's stock market in terms of financial globalization", Mehanizm reguljuvannja ekonomiki, vol. 2, pp.10—15.

2. Milovidov, V. D. (2012), "The philosophy of the financial market", Jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija, vol. 8, pp. 3—13.

3. Oparin, V.M. (2005), Finansova sistema Ukraïni: Teoretiko-metodologichni aspekti [The financial system of Ukraine: Theoretical aspects], KNEU, Kyiv, Ukraine.

4. Smagin, V.L. (2008), Formuvannja ta rozvitok finansovogo rinku v umovah transformacijnoї ekonomiki [The formation and development of the financial market in terms of transformation economy], KNEU, Kyiv, Ukraine.

5. Solodkij, M.O. (2005), Birzhovij rinok [Stock market], Dzherela M, Kyiv, Ukraine.

6. Sohac'ka, O.M. (2003), Birzhova sprava [exchange business], Kart-blansh, Ternopil', Ukraine.

7. Shelud'ko, V.M. (2006), Finansovij rinok [Financial Markets], Znannja.

8. Shishkov, S.E. (2011), "The exchange mechanism of the stock market of Ukraine", Ph.D. Thesis, economy, Kyiv, Ukraine.

9. Judaeva, K. (2012), "New Normal for Russia", available at: http://www.ecpol.ru/index.php/2012-04-05-13-39-38/2012-04-05-13-39-53/576-new-normal-dlya-rossii (Accessed 24 Nov 2014).

10. Soros, G. (2009), The New Paradigm for Financial Markets: The Credit Crisis of 2008 and What It Means, PublicAffairs™, United States.

Стаття надійшла до редакції 01.12.2014 р.

УДК 336.77

Е. А. Коренний,
здобувач, Чернігівський національний технологічний університет

СПЕЦИФІКА ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ У ВІТЧИЗНЯНИХ УМОВАХ

E. Korenniy,
the applicant, Chernihiv National Technological University

SPECIFICITY OF MORTGAGE LENDING IN DOMESTIC CONDITIONS

У статті проведено аналіз розвитку банківського іпотечного кредитування у 2007—2013 рр., основою якого стала оцінка специфіки реалізації основних функцій та ризиків іпотеки як стимулюючого фактора економічного розвитку. В результаті проведеного аналізу було констатовано позитивні зрушення у іпотечному кредитуванні та виявлено законсервовані ризики і проблеми.

The article is devoted to the analysis of bank mortgage lending development in the 2007—2013. The foundation of which was to assess the specificity of the implementation of the basic functions and risks of the mortgage as a motivating factor for economic development. The analysis stated positive changes in mortgage lending and identified conserved risks and problems.

Ключові слова: державна політика, іпотека, іпотечне кредитування, ризики іпотеки, фінансова стійкість банківської системи.

Key words: state policy, mortgage, mortgage lending, risks of a mortgage, financial firmness of a banking system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Невід'ємною складовою економічних відносин на сучасному етапі є іпотека та іпотечне кредитування. Ще не так давно роль іпотеки у стимулюванні економічного розвитку практично абсолютизувалася. Проте кризові явища, котрі спостерігалися у 2007 році у світовій економіці, а у 2008 проникли і у вітчизняну фінансову систему, не просто внесли конструктивні корективи у романтизоване бачення перспектив та переваг розвитку іпотечного кредитування в Україні, але і спровокували певне згасання інтересу до відповідної проблематики серед науковців. Проте, на нашу думку, обидві крайнощі слід вважати непродуктивними. Як би там не було, але майже столітній досвід США переконливо доводить не тільки високий ризик виникнення іпотечних криз, але і потужний потенціал іпотечного кредитування як інструмента стимулювання економічного розвитку та одночасного підвищення якості життя населення. Проблема забезпечення балансу між ризиками і можливостями лежить у площині ефективного державного регулювання іпотечної сфери, яке повинне базуватися на врахуванні специфічних тенденції та проявів розвитку іпотеки в національній економіці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика розвитку іпотеки та іпотечного кредитування в Україні є предметом значної кількості публікацій. Грунтовні теоретичні підвалини розвитку іпотечного ринку на вітчизняних теренах закладені А.Т. Євтухом [1], В.Д. Базилевичем та Н.П. Погорєльцевою [2], І.О. Лютим, В.І. Савичем та О.М. Калівошком [3]. Крім того, існує досить багато публікацій, автори яких концентрують увагу на окремих аспектах іпотечних відносин, зокрема І.О. Завидівська [4], Л.М. Лабецька [5], В.О. Омельчук [6] та багато інших. Слід однак зазначити, що переважна більшість з них присвячена теоретичним основам становлення і розвитку інституту іпотеки, що обумовлено об'єктивною обмеженістю можливостей проведення грунтовних аналітичних оглядів, адже статистична база відповідних досліджень почала формуватися лише у 2006 році. Тому особливості та тенденції розвитку вітчизняної сфери іпотечного кредитування залишаються неідентифікованими та слабо дослідженими.

Саме тому метою даної публікації є на основі аналізу емпіричних даних щодо розвитку іпотечного кредитування в Україні ідентифікувати основні специфічні риси, особливості та тенденції даного процесу для забезпечення адекватності подальших розробок з удосконалення її державного регулювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розуміння двоякого впливу іпотеки на економіку (стимулювання економічного розвитку в тісному переплетінні з ризиком виникнення іпотечної кризи) змушує концентрувати аналіз емпіричних даних довкола особливостей реалізації у вітчизняних умовах основних функцій іпотеки та її ризиків. Аналіз та критична оцінка літературних джерел дозволили виділити наступний перелік найбільш важливих для стимулювання економічного розвитку функцій іпотеки та іпотечного кредитування:

— акумуляція додаткових фінансових ресурсів у розпорядженні фінансових посередників;

— спрямування кредитних ресурсів у діяльність суб'єктів господарювання;

— залучення до господарського обороту активів високої вартості та низької ліквідності.

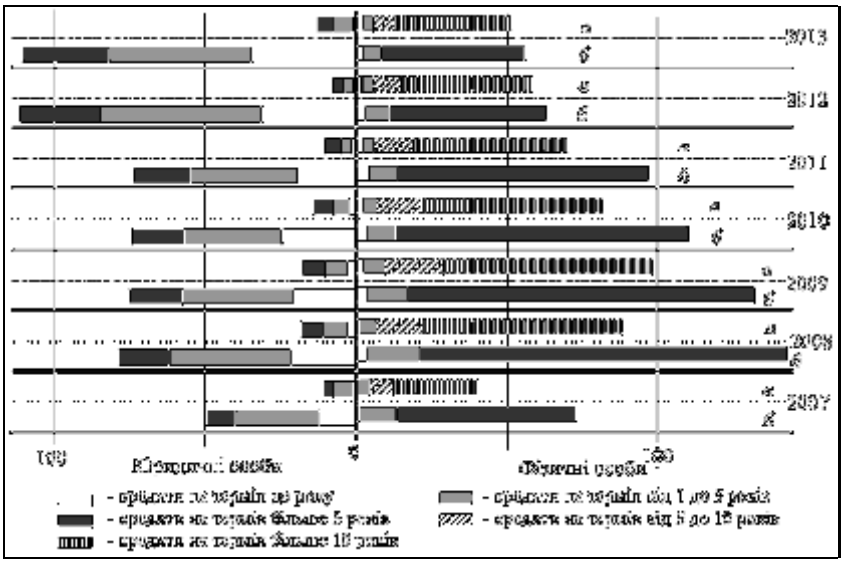

На рисунку:
а — кредити на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості;
б — іпотечні кредити.

Рис. 1. Обсяги кредитування придбання, будівництва та реконструкції нерухомості та іпотечного кредитування банками України у 2006— 2013 роках, млрд грн.

З іншого боку, основним ризиком розвитку іпотеки та іпотечного кредитування є зниження стійкості фінансової системи, яке в основному може бути обумовлене надміру лояльними умовами кредитування, обвалом ринку нерухомості або кризою ліквідності.

Говорячи про акумуляцію завдяки іпотеці додаткових фінансових ресурсів, у розпорядженні фінансових посередників, науковці, як правило, мають на увазі рефінансування іпотечних активів, що потребує розвинутого іпотечного ринку. В Україні іпотечний ринок як ринок заставного права на нерухомість покищо знаходиться на стадії формування. Приватні інвестори не готові масово придбати вторинні активи, забезпечені іпотеками тож обсяги ресурсів Державної іпотечної установи (ДІУ) у порівнянні з обсягами іпотечного кредитування залишаються незначними: загальний обсяг капіталу ДІУ на кінець 2013 року ледь перевищував 3 млрд грн. [7], у той час, як обсяги вимог банків за іпотечними кредитами становили майже 160 млрд грн. [8]. З огляду на наведені факти, залишається лише констатувати нереалізованість акумулюючої функції іпотеки у вітчизняних умовах.

Про специфіку реалізації другої й третьої функцій іпотеки у вітчизняних умовах можна судити на основі зіставлення даних щодо обсягів і структури банківського кредитування витрат суб'єктів господарювання та домогосподарств на придбання або реконструкцію нерухомості та обсягів іпотечного кредитування (рис. 1). На діаграмі чітко прослідковуються невідповідності, котрі дозволяють робити висновки щодо специфіки та тенденцій розвитку іпотечного кредитування в Україні.

Передусім слід вказати на неспівставність обсягів іпотечного кредитування юридичних осіб та наданих їм кредитів на придбання, будівництво і реконструкцію нерухомості. Це дозволяє зробити висновок про досить активне використання вітчизняними суб'єктами господарювання наявної нерухомості для отримання кредитів на цілі, з нерухомістю не пов'язані. Тож можемо констатувати, що саме іпотека і іпотечне кредитування дозволили вітчизняним суб'єктам господарювання включити у господарський обіг значні обсяги вартості, зв'язаної у немобільних та низьколіквідних активах. Характерно, що з роками отримання підприємствами кредитів під заставу нерухомості лише зростає.

В іпотечному кредитуванні домогосподарств ситуація кардинально протилежна. Суми залучених фізичними особами іпотечних кредитів не так значно перевищують суми кредитів на нерухомість, а останніми роками даний розрив скоротився до мінімуму. Тож, домогосподарства отримують іпотечні кредити переважно для фінансування набуття або реконструкції нерухомості.

Виявлені особливості є цілком закономірними, якщо враховувати майже виключну виробничу спрямованість видатків суб'єктів господарювання та не менш яскраве тяжіння домогосподарств до споживання та задоволення своїх потреб.

Так само специфікою розглядуваних суб'єктів визначається і структура їх кредитування в розрізі строків. Орієнтовані на потреби виробництва та фінансовий результат юридичні особи мають більш рівномірний розподіл термінів зобов'язань, аніж орієнтовані на обмеження власного бюджету домогосподарства. Останні вимушені максимізувати термін кредитування аби забезпечити власну платоспроможність.

Цікавим також є динамічний профіль графіку. Якщо до 2011 року переважна частина ресурсів іпотечного кредитування спрямовувалася в розпорядження домогосподарств, то в подальшому відбувається переорієнтація банків на потреби та запити суб'єктів господарювання. Дану тенденцію вітчизняного іпотечного кредитування, на нашу думку, слід вважати позитивною, адже спрямування майже 40% усього обсягу депозитних ресурсів банківської системи на іпотечне кредитування громадян, котре спостерігалося у 2008—2009 роках, все ж не відповідає потребам інвестиційного розвитку вітчизняної економіки.

По відношенню до ризиків розвитку іпотеки та іпотечного кредитування передусім слід звернути увагу на фінансову стійкість та ліквідність банківського сектору, а отже, на відповідність строків активів і пасивів. В даному відношенні спостерігається досить загрозливий розрив. Іпотечні кредити видані на термін більше п'яти років у кілька разів перевищують суму депозитів залучену банками на термін більше двох років. На кінець 2013 року перевищення було майже трикратним. Додаткових проблем додає валютна структура іпотечного кредитування, адже переважна частина іпотечних кредитів надана у валюті, при чому частка валютних кредитів у зобов'язаннях домогосподарств на кінець 2013 року складала дві третини. В умовах девальваційних процесів та відчутного зниження реальних доходів населення минула несвідома і безвідповідальна поведінка як банків, так і позичальників на даний час виливається у суттєві проблеми для банківської системи і надмірне навантаження на бюджет.

Характерно, що ознаки сумнівної кредитної політики досі зберігаються у діяльності установ банківської системи України. Деякі банки декларують готовність надання іпотечних кредитів під житло на вторинному ринку з надміру лояльними вимогами щодо авансового внеску та терміну кредитування, компенсуючи свою лояльність за рахунок відсоткової ставки [9].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити ряд висновків, які змушують констатувати суперечливий вплив розвитку іпотечного кредитування на вітчизняну економіку.

Передусім необхідно відзначити, що в Україні поки що відсутні передумови для реалізації акумулюючої функції іпотеки через нерозвиненість фондового ринку, слабку інвестиційну активність населення та низький рівень його доходів. Разом з тим, намітилася чітка тенденція до використання іпотеки в якості інструмента включення суб'єктами господарювання у господарський обіг вартості зв'язаної у нерухомих активах. Зміщення загального акценту іпотечного кредитування до юридичних осіб також є позитивним явищем. Разом з тим, у іпотечній сфері накопичені та зберігаються значні ризики втрати фінансової стійкості банківської системи, котрі витікають передусім із непродуманої та надмірно агресивної кредитної політики банків у попередні роки. Крім того, окремими банками вона підтримується досі.

Все це свідчить про наявність загальної комплексної проблеми — відсутність належної уваги до іпотечного ринку з боку держави та НБУ. Ризики іпотечного кредитування неприховано накопичувалися протягом кількох років і продовжують накопичуватися зараз, держава ж не бажає втручатися у даний процес. Позитивні зрушення, котрі намітилися за останні два — три роки, є швидше вимушеними діями банків, аніж наслідком свідомого і ефективного державного регулювання. Тому одним із найбільш пріоритетних напрямів подальших розробок саме і повинно стати обгрунтування ефективної державної політики в сфері іпотечного кредитування.

Література:

1. Евтух А.Т. Ипотека — механизм эффективного использования ресурсов / А.Т. Евтух. — Луцк: Волынская областная типография, 2001. — 316 с.

2. Базилевич В.Д., Погорєльцева Н.П. Іпотечний ринок / В.Д. Базилевич, Н.П. Погорєльцева. — К.: Знання, 2008. — 717с.

3. Лютий І.О., Савич В.І., Калівошко О.М. Іпотека: сучасні концепції, тенденції суперечності розвитку / І.О. Лютий, В.І. Савич, О.М. Калівошко. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 548 с.

4. Завидівська І.О. Сутність, роль і функції іпотеки та іпотечного кредитування в забезпеченні розвитку національної економіки / І.О. Завидівська // Регіональна економіка. — 2011. — № 3. — С. 114—121.

5. Лабецька Л.М. Теоретико-методологічні засади іпотеки та іпотечного кредиту / Л.М. Лабецька // Регіональна економіка. — 2009. — №3. — С. 241—247.

6. Омельчук В.О. Сутність та функції житлової іпотеки / В.О. Омельчук // Формування ринкових відносин в Україні. — 2010. — №12. — С. 128—134.

7. Фінансовий звіт Державної іпотечної установи за 2013 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ipoteka.gov.ua/sites/default/files/zvit_richny_2013.pdf

8. Статистичний бюлетень НБУ (електронне видання) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897

9. Щомісячний бюлетень Незалежної асоціації банків України "Будівництво та іпотека" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nabu.com.ua/Analitics/ipoteka.pdf

References:

1. Evtuh, A.T. (2001), Ipoteka — mehanizm jeffektivnogo ispol'zovanija resursov [Mortgage — a mechanism for effective resource usage], Volynskaja oblastnaja tipografija, Lutsk, Ukraine.

2. Bazylevych, V.D. Pohoriel'tseva, N.P. (2008), Ipotechnyj rynok [Mortgage Market], Znannia, Kyiv, Ukraine.

3. Liutyj, I.O. Savych, V.I. Kalivoshko, O.M. (2009), Ipoteka: suchasni kontseptsii, tendentsii superechnosti rozvytku [Mortgages: current concepts, trends contradictions of development], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

4. Zavydivs'ka, I.O. (2011), "The essence of the role and functions of mortgage credit and mortgages to ensure the development of the national economy", Rehional'na ekonomika, vol. 3, pp. 114—121.

5. Labets'ka, L.M. (2009), "Theoretical and methodological foundations of mortgages and mortgage credit", Rehional'na ekonomika, vol. 3, pp. 241—247.

6. Omel'chuk, V.O. (2010), "Essence and function of residential mortgage", Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, vol. 12, pp. 128—134.

7. Official website of State Mortgage Institution (2014), "Financial Report of the State Mortgage Institution for 2013", available at: http://ipoteka.gov.ua/sites/default/files/zvit_richny_2013.pdf (Accessed 6 November 2014).

8. Official website of National bank of Ukraine (2014), "Statistical Bulletin of the NBU (electronic version)", available at: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897 (Accessed 6 November 2014).

9. Website of Independent Association of the Banks of Ukraine (2014), "Monthly newsletter of the Independent Association of Banks of Ukraine "Construction and mortgage", available at: http://www.nabu.com.ua/Analitics/ipoteka.pdf (Accessed 6 November 2014).

Стаття надійшла до редакції 01.12.2014 р.

УДК 338.439.02

К. П. Голікова,
старший викладач кафедри фінансів і кредиту,
ПВНЗ "Інститут ділового адміністрування", м. Кривий Ріг

ОГЛЯД ТА АНАЛІЗ СТРУКТУРИ СПОЖИВАННЯ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ

K. Golikova,
Senior lecturer in finance and credit private higher educational establishment "Institute of Business Administration", Kryvyi Rih

REVIEW AND ANALYSIS OF FOOD CONSUMPTION STRUCTURE IN UKRAINE

Стаття присвячена аналізу структури споживання продуктів харчування в Україні. Розглядаються поняття кількості, якості та безпеки харчових продуктів. Проведено огляд споживання основних продуктів харчування з урахуванням мікро- та макроелементів у їх складі. Збіднений тваринницькою продукцією раціон є досить неповноцінний для людини і істотно впливає на баланс білка. Низький рівень споживання продукції тваринного походження викликає потребу заміни молока і м'яса калоріями інших продуктів, зокрема рослинного походження. У зв'язку з розбалансованим харчуванням у різних груп населення спостерігається прихований голод, що призводить до уповільнення інтелектуального розвитку і зниження продуктивності, падіння виробничого потенціалу населення в результаті підвищення захворюваності та непрацездатності, а також до катастрофічної втрати людського потенціалу. Запропоновано основні напрями формування продовольчої безпеки в Україні.

The paper analyzes the structure of food consumption in Ukraine. The concepts of quantity, quality and food safety are studied. The review of consumption of basic foodstuffs, which is based on micro- and macro elements in their composition, is done. Depleted diet of animal products is inferior to humans and it significantly affects the balance of protein. Low consumption of animal products leads to replacement of milk and meat calories for other products, including products of vegetable origin. Due to the unbalanced diet, hidden hunger is observed among different population, which leads to slow intellectual development and reduced productivity, the falling of productive capacity of the population due to increased morbidity and disability, as well as to the catastrophic loss of human potential. The basic directions of forming food security in Ukraine are proposed.

Ключові слова: продовольча безпека, якість, безпечність, прихований голод, продукти харчування, біофортифікація.
Key words: food safety, quality, safety, hidden hunger, food, biofortification.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема продовольчої безпеки України в період трансформації її економічної системи та соціального устрою на засадах ринкових відносин є тією сферою суспільного буття, що не втрачає актуальності на будь-яких стадіях трансформаційного періоду її розвитку [2, с. 6]. Наявність як позитивних, так і негативних тенденцій у сфері виробництва і рівня споживання продовольства мають безпосередній вплив на стан добробуту і рівня життя всього населення України. А збереження здоров'я населення є одним із головних стратегічних завдань держави. Збалансоване харчування — неодмінна складова формування здоров'я людини, оскільки саме кількість та якість вживаної їжі відіграє провідну роль у збереженні та зміцненні її здоров'я, обумовлює нормальне зростання, розвиток організму, адаптацію до дії навколишнього середовища, функціонування імунітету, фізичну і розумову працездатність.

Таблиця 1. Споживання основних продуктів харчування в Україні (на одну особу за рік; кілограмів)

Показник	1990 рік	1995 рік	2000 рік	2005 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	Відхилення 2013–1990 рр.	
									+/-	%
М'ясо та м'ясопродукти вкл. субпродукти і жир-сирець	68,2	38,9	32,8	39,1	52,0	51,2	54,4	56,1	-12,1	-17,7
Молоко та молочні продукти	373,2	243,6	199,1	225,6	206,4	204,9	214,9	220,9	-152,3	-40,8
Яйця, шт.	272	171	166	238	290	310	307	309	37	13,6
Хлібні продукти (хліб та макаронні вироби у перерахунку на борошно; крупи, борошно, бобові)	141,0	128,4	124,9	123,5	111,3	110,4	109,4	108,4	-32,6	-23,1
Картопля	131,0	123,8	135,4	135,6	128,9	139,3	140,2	135,4	4,4	3,4
Овочі та баштанні продовольчі культури	102,5	96,7	101,7	120,2	143,5	162,8	163,4	163,3	60,8	59,3
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	47,4	33,4	29,3	37,1	48,0	52,6	53,3	56,3	8,9	18,8
Риба та рибні продукти	17,5	3,6	8,4	14,4	14,5	13,4	13,6	14,6	-2,9	-16,6
Цукор	50,0	31,6	36,8	38,1	37,1	38,5	37,6	37,1	-12,9	-25,8
Олія	11,6	8,2	9,4	13,5	14,8	13,7	13,0	13,3	1,7	14,7

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України.

Враховуючи позитивні зрушення в українському суспільстві протягом останніх років, наслідком яких є розвиток фермерських структур і інших суб'єктів сільськогосподарського виробництва різних форм власності, проблема розробки засад забезпечення достатньої кількості та відповідної якості продуктів харчування залишається особливо актуальною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями вирішення продовольчої безпеки займалась потужна когорта вчених, які внесли значний вклад у розробку теоретико-методичних основ та прикладних аспектів цієї проблеми, серед яких можна виділити М.В. Гребенюк, О. Григоренко, О.І. Гойчук, В.І. Суперсона, І.І. Лукінова, П.Т. Саблука, М.М. Паламарчука, М.Г. Чумаченко, О.С. Щекович та ін., проте питання структури споживання продуктів харчування залишають місце для подальших наукових пошуків.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Проаналізувати структуру споживання продуктів харчування в Україні та виявити ключові проблеми, які потребують нагального вирішення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Надійне забезпечення країни продовольством має стратегічне значення, оскільки від цього залежать її не лише продовольча, але й національна безпека. Для України проблема продовольчої безпеки набуває особливої гостроти, що пов'язано з подіями в XX столітті, протягом якого народ нашої держави пережив кілька революцій, війн, голод у 30-х і 40-х роках, черги за продуктами у 80-х роках, радіоактивне забруднення значної території країни внаслідок Чорнобильської аварії, відсутність повноцінного харчування у більшої частини населення через бідність у 90-х роках минулого століття [2, с. 9].

Проблема продовольчої безпеки, як справедливо зазначає О.І. Гойчук, не має кон'юктурного характеру. Вона буде існувати доти, поки є держава, визначальним фактором сили і авторитету якої є підтримання відповідного рівня продовольчої безпеки [1].

Правове регулювання безпеки продуктів харчування здійснюється відповідно до Закону України "Про безпечність та якість харчових продуктів", "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення", "Про захист населення від інфекційних хвороб", "Про дитяче харчування", "Про ветеринарну медицину", "Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції", "Про зовнішньоекономічну діяльність", "Про пестициди та агрохімікати", "Про захист рослин", "Про захист прав споживачів" та ін., низки підзаконних нормативно-правових актів, в яких регламентуються питання продовольчої безпеки.

Важливим напрямом державного регулювання безпеки продуктів харчування є розробка стандартів, що визначають склад продукту, допустимі норми вмісту шкідливих речовин. У міжнародній практиці основою для забезпечення безпеки продовольства став Кодекс аліментаріус (Codex Alimentarius).

В Україні постановою Кабінету Міністрів України №169 від 16 лютого 1998 р. "Про створення Національної комісії України зі зводу харчових продуктів Кодексу аліментаріус" була створена Національна комісія України з Кодексу аліментаріус (НККА). Комісія діє на підставі статті 8 Закону України "Про безпеку та якість харчових продуктів" (№771/97-вр від 23 грудня 1997 р., в редакції Закону № 2809-IV (2809-15) від 06.09.2005) та Постанови Кабінету Міністрів України від

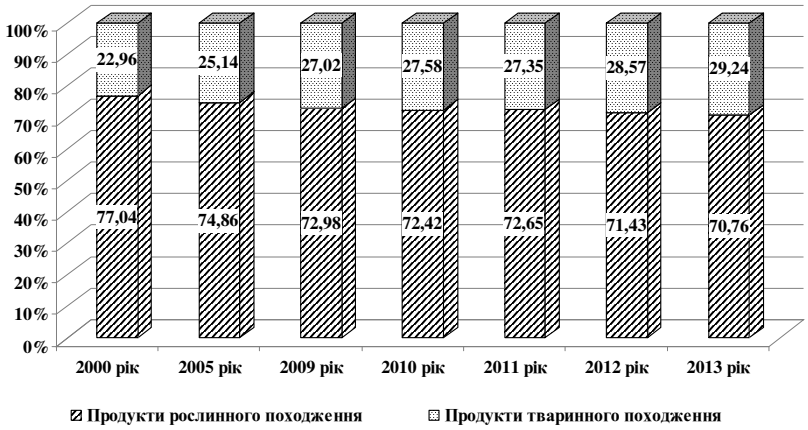

Рис. 1. Структура середньодобового споживання продуктів харчування в Україні

3 липня 2006 р. №903 "Питання Національної комісії України з Кодексу аліментаріус". За час своєї діяльності комісія розглянула стандарти з щодо допустимих доз пестицидів, антибіотиків, гормонів в продуктах харчування [4].

В Україні, не зважаючи на прийняті нормативні акти та діяльність державних інститутів, покликаних контролювати якість продовольства, проблема безпеки продуктів харчування постає досить гостро. Тому слід погодитись з Садєковим А.А. та Породіною Л.В., що організаційна та законодавча основа державного регулювання безпеки та якості харчових продуктів і продовольчої сировини в Україні фактично не зазнала суттєвих перетворень (незважаючи на прийняття ряду основоположних законів і законопроектів), залишившись орієнтованою на принципи соціалістичної економіки. Більшість прийнятих протягом останнього десятиліття законодавчих актів за умов фактичної відсутності потужних об'єднань споживачів і промисловців приречені відповідати інтересам державних контролюючих органів, а не інтересам суспільства. Адже деякі кроки в цьому напрямі роблять і набувають досвіду [7].

Згідно зы світовою практикою, критерії — достатності й доступності продовольчого споживання вважаються основними пороговими критеріями при оцінці продовольчої ситуації, що розкривають сутність поняття "продовольча безпека" в сучасному поляризованому світі: для бідної країни — це забезпечення раціону виживання, на який витрачається значна частина особистого доходу; для багатої — задоволення різноманітних продовольчих споживчих уподобань за відносно (порівняно з розмірами доходу) малих витрат. Тому стратегічна ціль для України щодо забезпечення продовольчої безпеки полягає у вирішенні двоєдиного завдання — наздогнати розвинуті країни у сфері продовольчого споживання за показниками: кількості та якості харчування; економічної доступності харчування (у частках сімейного бюджету) [8]. Споживання основних продуктів харчування в Україні у розрахунку на одну особу наведено в таблиці 1.

Наведенні дані дають загальне уявлення про тенденцію зміни обсягу споживання основних продуктів харчування в Україні. Так, протягом 1990—2000 рр. відбувається різкий спад аграрного виробництва та спожи-

Таблиця 2. Середньодобове споживання населенням основних мікро- та макроелементів у складі продуктів харчування (у розрахунку на одну особу)

Показник	1990 рік	1995 рік	2000 рік	2005 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	Відхилення 2013–1990 рр.	
									+/-	%
Калорійність, ккал	3597	2696	2661	2916	2933	2951	2954	2969	-628	-17,46
Протеїн, г	105,3	77,7	73,4	86,0	87,5	87,9	89,4	90,4	-14,9	-14,15
Жири,г	124,0	77,1	71,7	89,7	99,2	96,2	97,3	99,7	-24,3	-19,60
Кальцій, мг	1362	954	825	927	893	909	939	956	-406	-29,81
Залізо, мг	25,0	20,2	19,4	20,5	20,5	21,2	21,2	21,2	-3,8	-15,20
Ретинол, мкг	1863	1217	1004	1156	1088	1088	1135	1165	-698	-37,47
Еквівалент бета-каротину, мкг	1528	1431	1472	1735	2035	2290	2304	2306	778	50,92
Еквівалент ретинолу і бета-каротину, мкг	2115	1455	1249	1446	1427	1471	1520	1550	-565	-26,71
Тіамін, мг	2,3	1,86	1,81	1,90	1,88	1,91	1,93	1,92	-0,38	-16,52
Рибофлавін, мг	3,46	2,57	2,27	2,51	2,55	2,57	2,66	2,71	-0,75	-21,68
Ніацин, мг	22,4	17,3	16,8	17,9	18,8	19,1	19,3	19,3	-3,1	-13,84
Аскорбінова кислота, мг	123	98	100	111	121	133	133	133	10	8,13

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України.

вання за всіма видами продуктів харчування. Починаючи з 2005 по 2013 рік відбувається зростання споживання продуктів харчування, проте рівень споживання за такими видами продовольства як м'ясо, молоко, хлібні продукти, риба та цукор так і не досягає рівня 1990 року.

Потреба забезпечення населення України продукцією тваринницького походження є нагальною. Збіднений тваринницькою продукцією раціон є досить неповноцінний для людини і істотно впливає на баланс білка. Низький рівень споживання продукції тваринного походження викликає потребу заміни молока і м'яса калоріями інших продуктів, зокрема рослинного походження. Структура середньодобового споживання продуктів харчування в Україні наведена на рисунку 1.

Протягом аналізованого періоду основну частину калорій українці споживали із продукцією рослинного походження. У 2013 році лише 29,38% середньодобового раціону забезпечується за рахунок споживання продукції тваринного походження, що майже у 2 рази нижче за встановлений пороговий критерій (55 %). Проте порівняно з 2012 роком кількість калорій, яку споживало населення у вигляді харчових продуктів тваринного походження, зросла на 0,67%. Зазначимо, що в 1990 році споживання населенням України продовольства тваринного походження наближалось до науково обгрунтованих норм.

На думку Йомо Кваме Сундар, помічника Генерального директора ФАО з економічного і соціального розвитку, існує три різновиди недоїдання: недостатнє споживання калорій, "прихований голод" або дефіцит мікроелементів (мінералів і вітамінів), і пов'язані з неправильним харчуванням неінфекційні захворювання, що є наслідком ожиріння.

Незважаючи на істотне зниження кількості голодуючих з 1992 року, як і раніше близько двох мільярдів людей страждають від дефіциту поживних мікроелементів. Ще півмільярда людей страждають ожирінням. Недоїдання не тільки заважає людям реалізовувати свій потенціал, а й призводить до зниження економічного добробуту в світі приблизно на п'ять відсотків [5].

У таблиці 2 наведена динаміка середньодобового споживання населенням України основних мікро- та макроелементів у складі продуктів харчування.

У 2013 році середньодобова поживність раціону українця становила 2969 ккал, що на 18,8 % перевищує мінімальний граничний критерій (2500 ккал). Порівняно із 2000 роком споживання калорій населенням України зросло на 11,57%. Проте не досягає рівня 3597 ккал, який становив у 1990 року.

Аналіз структури харчування свідчить, що найбільші порушення в харчовому статусі — це дефіцит макро- та мікроелементів (заліза, кальцію, фтору, йоду, селену), вітамінів (особливо антиоксидантного ряду), харчових волокон, повноцінних тваринних білків і надмірне споживання тваринних жирів і вуглеводів. Отже, у зв'язку з розбалансованим, полідефіцитним харчуванням у різних груп населення спостерігається полімікронутрієнтна недостатність, або так званий прихований голод [3], що призводить до уповільнення когнітивного (інтелектуального) розвитку і зниження продуктивності, падіння виробничого потенціалу населення в результаті підвищення захворюваності та непрацездатності, а також до катастрофічної втрати людського потенціалу [6].

Економічний і соціальний розвиток викликає поступові зміни в сільському господарстві, пов'язані з зростанням продуктивності праці, скороченням частки населення, зайнятого у сільському господарстві, і зростаючої урбанізацією. Нові різновиди транспорту, відпочинку, зайнятості та робота на дому привели до того, що все більше людей веде сидячий спосіб життя і віддає перевагу напівфабрикатам. Ці зміни в режимі харчування і в повсякденному житті — частина "переходу до альтернативних моделей харчування", при якому домогосподарства і країни змушені одночасно вирішувати проблеми, пов'язані як з надмірною вагою і ожирінням, і супутними хворобами, так і з недостатнім харчуванням і дефіцитом мікроелементів [5].

У найближчі десятиліття вкрай важливо зберегти темпи росту продуктивності праці в сільському господарстві: для задоволення прогнозованого попиту обсяг виробництва основних продовольчих культур повинен вирости на 60%. Здорове харчування передбачає, крім основних продовольчих культур, різноманітність, баланс і правильне поєднання калорій, жирів і білків, а також поживних мікроелементів. При проведенні науково-дослідних робіт у галузі сільського господарства необхідно пріоритезувати аспекти, пов'язані з повноцінним харчуванням, звертати особливу увагу на багаті поживними речовинами продукти такі, як фрукти, овочі, бобові та харчові продукти тваринного походження.

Слід активізувати зусилля, спрямовані на диверсифікацію дрібних виробників, зокрема на основі комплексних фермерських систем. Особливо перспективними видаються заходи по підвищенню вмісту в основних продовольчих культурах поживних мікроелементів за допомогою біофортифікації. Зусилля в сфері сільського господарства, як правило, більш ефективні, якщо супроводжуються просвітницькою роботою в питаннях харчування і проводяться з урахуванням гендерних ролей [5].

Не дивлячись на певне покращання продовольчої ситуації протягом останніх років, за критеріями достатності та доступності продовольчого споживання Україна значно відстає як від розвинених країн, так і відповідних показників 1990 року [8]. Вважаємо, що для забезпечення продовольчої безпеки в Україні необхідно:

— проводити стійку інтенсифікацію виробництва;

— орієнтувати сільське господарство в напрямі підвищення якості харчування, а саме: використання добрив, що підвищують вміст поживних мікроелементів; біофортифікація сільськогосподарських рослин; диверсифікацію сільськогосподарських культур і худоби;

— забезпечувати стабільність в інтересах продовольчої безпеки і харчування за допомогою створення зернових резервів та страхування сільськогосподарських культур і худоби;

— зберігати продукцію на сільськогосподарських підприємствах, що дозволяє зберегти поживні речовини

— проводити інформування про харчові цінності і наслідки для здоров'я;

— забезпечувати соціальний захист в інтересах продовольчої безпеки і харчування за допомогою програм

загальної продовольчої допомоги та субсидій, а також цільової продовольчої допомоги (для вагітних, дітей, людей похилого віку і т.ін.).

Отже, стан харчування населення України далекий від оптимального, що негативно позначається на здоров'ї нації. Проведені дослідження свідчать, що проблема забезпечення високої якості харчування є багатогалузевою. Вирішення її вимагає комплексних і взаємодоповнюючих дій в галузі сільського господарства і продовольчої системи в цілому, охорони здоров'я та освіти.

Література:

1. Гойчук О.І. Продовольча безпека: теорія, методологія, проблеми: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня економічних наук за спеціальністю 08.07.02 — економіка сільського господарства і АПК. Миколаївський державний аграрний університет. — Миколаїв, 2004. — 38 с.

2. Гребенюк М.В. Регулювання продовольчої безпеки у законодавстві Європейського Союзу та України / М.В. Гребенюк. — К: Вид-во Міністерства юстиції України, 2012. — 301 с.

3. Григоренко О. До питання моніторингу стану харчування населення України / О. Григоренко // Товари і ринки. — 2010. — № 2. — С. 118—124.

4. Документи розглянуті Національною комісією України з Кодексу аліментаріус [Електронний ресурс]: Національна комісія з Кодексу аліментаріус. — Режим доступу: http://codex.co.ua/ukr/reg/documents/os_ncca/?page=0

5. Положения дел в области продовольствия и сельского хозяйства 2013 / Продовольственная и сельскохозяйственная организация объединенных наций. — Рим, 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.fao.org/docrep/018/i3301r/i3301r.pdf

6. Положения дел в связи с отсутствие продовольственной безопасности в мире 2012 / Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций. — Рим, 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.fao.org/3/a-i3434r.pdf

7. Садєков А.А. Функціонування ринку продовольства за допомогою ефективного регулювання [Електронний ресурс] / А.А. Садєков, Л.В. Породіна. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Tiru/2009_27/1.pdf

8. Страшинська Л.В. Основні критерії оцінки рівня продовольчої безпеки України та стратегічні напрями її підвищення / Л.В. Страшинська, Г.А. Грецька // Агросвіт. — 2011. — № 20. — С. 6—11.

References:

1. Gojchuk, O.I. (2004), "Food security: theory, methodology, problems", Mikolaïvs'kij derzhavnij agrarnij universitet, Mikolaïv.

2. Grebenjuk, M.V. (2012), Reguljuvannja prodovol'choї bezpeki u zakonodavstvi Єvropejs'kogo Sojuzu ta Ukraïni [Regulation of food safety legislation in the European Union and Ukraine], Vid-vo Ministerstva justicії Ukraïni.

3. Grigorenko, O. (2010), "On the issue of monitoring the state of nutrition Ukraine" Tovari i rinki, vol. 2, pp. 118—124.

4. National Commission of Codex Alimentarius (2014), "Documents reviewed by the National Commission of Ukraine Codex Alimentarius", available at: http://codex.co.ua/ukr/reg/documents/os_ncca/?page=0 (Accessed 24 Nov 2014).

5. FAO (2013), "Situation of Food and Agriculture 2013", available at: http://www.fao.org/docrep/018/i3301r/i3301r.pdf (Accessed 24 Nov 2014).

6. FAO (2012), "Situation due to lack of food insecurity in the world 2012", available at: http://www.fao.org/3/a-i3434r.pdf (Accessed 24 Nov 2014).

7. Sadekov, A.A. and Porodina, L.V. (2009), "The functioning of the food market through effective regulation", available at: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Tiru/2009_27/1.pdf (Accessed 24 Nov 2014).

8. Strashins'ka, L. V. and Grec'ka, G. A. (2011), "The main criteria for assessing the level of food security of Ukraine and strategic directions to improve it", Agrosvit, vol. 20, pp. 6—11.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2014 р.

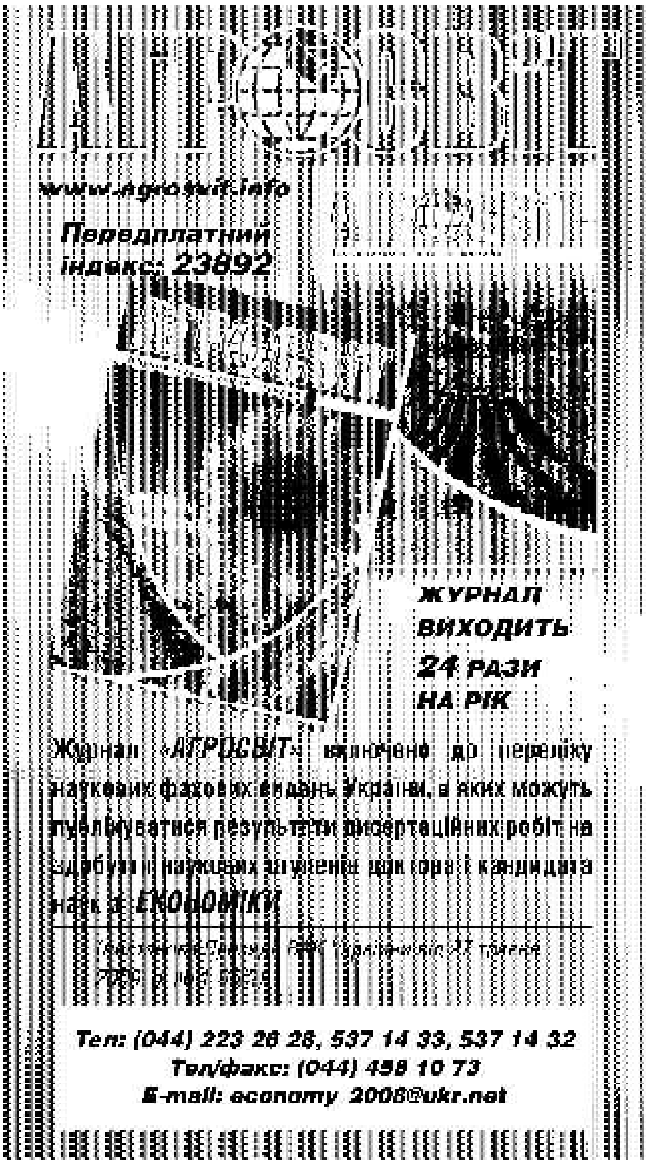

УДК 001.895:338.43

О. І. Мельник,
аспірант, Миколаївський національний аграрний університет

РОЛЬ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ У РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

O. Melnyk,
Postgraduate student, Mykolayiv National Agrarian University

THE ROLE OF HUMAN RESOURCES IN THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP IN THE AGRICULTURAL SECTOR

Визначено місце і роль кадрового потенціалу у розвитку інноваційного підприємництва в аграрному секторі економіки. Наведено основні тенденції щодо освітнього рівня, процесів підвищення кваліфікації, залучення та утримання кваліфікованих кадрів в АПК. Здійснено оцінку кадрового потенціалу аграрного сектора економіки з позицій можливості виконання функцій інноваційного підприємництва. Обгрунтовано, що розробка заходів з ефективного розвитку кадрового потенціалу має бути одним з основних питань інноваційної й аграрної політики.

The place and role of human resources in the development of innovative entrepreneurship in the agricultural sector. The main trends regarding the educational level, processes, training, attracting and retaining qualified personnel in agriculture. Estimation of the personnel potential of the agricultural sector with regard to the functions of innovative entrepreneurship. It is proved that the development of measures for the effective development of human resources would be one of the main issues of innovation and agricultural policy.

Ключові слова: інноваційне підприємництво, сільське господарство, кваліфіковані кадри, інфраструктура підтримки, кадровий потенціал.

Key words: innovative entrepreneurship, agriculture, qualified personnel, infrastructure of support, human resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах господарювання ефективний розвиток інноваційного підприємництва в аграрному секторі економіки неможливий без формування й успішного функціонування всіх елементів інфраструктури його підтримки (фінансової, виробничо-технологічної, інформаційно-консультаційної, кадрової). При цьому вихідною умовою розвитку інноваційного підприємництва як явища суспільства знань є ефективне використання інтелектуального капіталу. А відтак, постає необхідність визначення місця кадрової підсистеми в інфраструктурі підтримки розвитку інноваційного підприємництва та оцінки кадрового потенціалу АПК з позицій можливості виконання функцій інноваційного підприємництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремі аспекти щодо визначення впливу кадрових ресурсів на інноваційний розвиток підприємств, галузей, держави, присвячені роботи таких науковців, як А. Глебова [1], П. Єщенко [2], Н. Сіренко [3] та ін. При цьому потребують дослідження сучасні тенденції розвитку кадрового потенціалу аграрного сектора економіки та його ролі в інфраструктурі підтримки і розвитку інноваційного підприємництва.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Визначити основні тенденції та оцінити вплив кадрового потенціалу на розвиток інноваційного підприємництва в аграрному секторі економіки в сучасних умовах.

Таблиця 1. Підвищення кваліфікації працівників за місцем навчання та видами економічної діяльності, 2013 р. (витяг)

Види діяльності	Усього навчено		У тому числі			
	тис. осіб	у % до облікової кількості штатних працівників	на виробництві		у навчальних закладах	
			тис. осіб	у % до загальної кількості навчених	тис. осіб	у % до загальної кількості навчених
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	8,1	1,6	2,0	24,8	6,1	75,2
з них сільське господарство	4,9	1,1	1,3	25,6	3,6	74,4
Професійна, наукова та технічна діяльність	20,5	6,4	9,1	44,2	11,4	55,8
Освіта	180,4	10,4	14,9	8,3	165,5	91,7

Джерело: побудовано за даними [4].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основними суб'єктами інфраструктури, що забезпечують підтримку і розвиток інноваційного підприємництва в регіонах України є: громадські організації, дослідницькі центри з питань інновацій, інвестиційні (інноваційні) венчурні фонди, інноваційні бізнес-інкубатори, інноваційні центри, консультаційні центри, навчально-науково-виробничі комплекси (центри, дільниці), наукові й навчальні центри, наукові парки, науково-впроваджувальні підприємства, небанківські фінансово-кредитні установи, технологічні парки, центри інновацій та трансферу технологій, центри комерціалізації інтелектуальної власності та ін.

Важлива роль у формуванні інфраструктури підтримки інноваційного підприємництва в аграрному секторі економіки належить кадровій підсистемі, основними суб'єктами якої є ВНЗ та наукові установи [1; 3]. Відтак, для успішного розвитку інноваційного підприємництва необхідним є забезпечення високого інноваційного рівня аграрної освіти та науки України. Крім того, необхідно оцінити ефективність та розгалуженість системи перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінського персоналу в регіоні та галузі.

У 2013 р. у сільському господарстві підвищення кваліфікації здійснили лише 4,9 тис. осіб, що становить 1,1% від облікової чисельності штатних працівників (табл. 1) суб'єктів господарювання. Тоді як у науковій та освітній сферах цей показник є вищим і становить 6,4% та 10,4% відповідно.

При цьому в сільському господарстві підвищують кваліфікацію переважно працівники робітничих професій (53,9%). Частка керівників та фахівців є значно меншою і становить 13,9% та 28,8% відповідно (табл. 2). Це в свою чергу негативно впливає на розвиток інноваційного підприємництва, оскільки саме від управлінського персоналу та його кваліфікації залежить прийняття виважених рішень, у тому числі щодо впровадження агроінновацій.

Високопрофесійні та ефективні кадри з інноваційним мисленням є важливою складовою розвитку інноваційного підприємництва та конкурентоспроможності аграрного сектора економіки, оскільки саме вони займають ключові управлінські позиції у всіх сферах діяльності, приймають найбільш успішні стратегічні рішення, генерують ідеї, забезпечують розвиток і впровадження нових технологій у бізнес та виробництво. Згідно з Global Talent Index 2011 (проект Economist Intelligence Unit оцінює здатність країн розвивати, залучати та утримувати таланти) Україна зайняла 43 місце (38 балів) серед 60 країн [5], що є свідченням неефективного використання наявного інтелектуального потенціалу, який формують базові наукова та інноваційна підсистеми.

Однією з умов розвитку власних талантів всередині підприємства є доступність на локальному ринку послуг з підвищення кваліфікації працівників. Серед регіонів України, згідно з опитуванням, середнє значення доступності до послуг з підвищення кваліфікації склало 4,62 бала, що є вищим за середнє у світі (4,17 балів). Найвищий рівень доступу до якісних спеціалізованих послуг

Таблиця 2. Підвищення кваліфікації працівників за професійними групами та видами економічної діяльності, 2013 р. (витяг)

Види діяльності	Усього навчено, тис. осіб	У тому числі, %				
		керівники	професіонали, фахівці	технічні службовці	робітники	
					усього	з них підвищили розряд
Усього	1020,9	16,4	47,5	2,8	33,3	8,1
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	8,1	25,3	26,7	2,5	45,5	14,6
з них сільське господарство	4,9	13,9	28,8	3,4	53,9	15,0

Джерело: побудовано за даними [4].

Таблиця 3 Динаміка середньомісячної заробітної плати в Україні за видами економічної діяльності, 2010—2013 рр. (витяг)

Види діяльності	Нараховано штатному працівнику, грн.				2013 р. у % до 2010 р.
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	
В середньому по Україні	2239	2633	3026	3265	145,8
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	1472	1853	2086	2340	159,0
з них сільське господарство	1430	1791	2026	2270	158,7
Промисловість	2570	3107	3478	3763	146,4
Інформація та телекомунікації	3161	3683	4286	4599	145,5
Фінансова та страхова діяльність	4638	5377	6012	6275	135,3
Професійна, наукова та технічна діяльність	2869	3529	4252	4465	155,6
Освіта	1905	2079	2530	2700	141,7

Джерело: побудовано за даними [4].

щодо підвищення кваліфікації спостерігається в Харківській області — 5,51 балів. Дещо менший — в Чернігівській (4 бали) та Полтавській (4,28 балів) областях. На великих підприємствах більше уваги приділяється підвищенню кваліфікації власних працівників (4,90 бали), хоча показник малого бізнесу також досить високий — 4,68 балів [5]. При цьому важливим є бажання та можливість бізнесу витрачати на це кошти. В цілому даний показник є критичним для всіх регіонів України — підприємства не прагнуть інвестувати в розвиток власних працівників.

У зв'язку з надмірною кількістю випускників економічних спеціальностей в Україні страховим (4,12 балів) та інвестиційним компаніям (4,00 бала), банкам (4,02 бали) порівняно нескладно знайти необхідних спеціалістів, тоді як у підприємств сільського господарства (3,45 балів) з цим виникає більше проблем. При цьому талановиті кадри, які проживають у великих індустріальних та наукових регіонах (Донецька, Харківська, Дніпропетровська області, м. Київ — 3,10—3,14 балів), як правило, залишаються працювати за місцем проживання і не шукають роботу в інших країнах та регіонах. В такому пошуку, навпаки, перебувають переважно мешканці аграрних областей — Тернопільської (2,41 балів), Івано-Франківської (2,36 балів).

У цілому ж ситуація з пошуком, залученням та утриманням кваліфікованих кадрів в Україні ускладнюється тим, що хоча бізнес і зацікавлений знайти кваліфіковані кадри, проте не готовий платити високу заробітну плату. Так, зокрема, в сільському господарстві та освіті заробітна плата є значно нижчою, ніж в середньому по Україні (табл. 3). У зв'язку з цим виникає відтік цінних кадрів в інші компанії або ж міграція талантів за кордон чи в інші регіони. Щодо наукової діяльності, то середньомісячна заробітна плата працівників професійної, наукової та технічної діяльності є нижчою, ніж у фінансовій сфері, що не виступає мотивуючим фактором для науковців.

При цьому, як обгрунтовано зазначає П. Єщенко, вітчизняні підприємства не зацікавлені у виробництві інноваційних виробів і в переході до більш високотехнологічного способу відтворення. Конкурувати на світовому ринку вони збираються за рахунок низької заробітної плати як робітників, так і вчених. Очевидно, з огляду саме на ці причини, близько 20% наукового потенціалу України працює на виконання іноземних замовлень [2, с. 13].

З позицій можливості виконання функцій інноваційного підприємництва, важливою є оцінка кадрового потенціалу аграрного сектора економіки, насамперед — через показник охоплення вищою освітою. Дослідивши розподіл працівників за рівнем освіти та видами економічної діяльності станом на 31.12.2013 р., нами виявлено, що лише 30,1% облікової чисельності штатних працівників у сільському господарстві мають вищу осв-

Таблиця 4. Розподіл працівників підприємств України за рівнем освіти та видами економічної діяльності, 31.12.2013 р. (витяг)

Види діяльності	Облікова чисельність штатних працівників, усього, тис. осіб	з них мають вищу освіту за освітніми рівнями			
		неповна та базова вища освіта	у % до облікової чисельності	повна вища освіта	у % до облікової чисельності
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	512,6	88,0	17,2	76,5	14,9
з них сільське господарство	449,4	71,7	16,0	63,5	14,1
Промисловість	2669,4	594,6	22,3	657,8	24,6
Інформація та телекомунікації	186,8	37,3	19,9	105,3	56,4
Фінансова та страхова діяльність	308,3	64,0	20,7	206,7	67,1
Професійна, наукова та технічна діяльність	128,8	25,2	19,5	37,4	29,0
з неї наукові дослідження та розробки	115,4	15,2	13,1	77,1	66,8
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	624,7	110,4	17,7	419,3	67,1
Освіта	1742,8	329,1	18,9	941,4	54,0
Усього	10348,3	2442,6	23,6	3684,8	35,6

Джерело: побудовано за даними [4].

Таблиця 5. Професійна підготовка працівників України за місцем і видами навчання та видами економічної діяльності, 2013 р. (витяг)

Види діяльності	Навчено новим професіям		З них у % до облікової чисельності працівників, які пройшли навчання			
			за місцемнавчання		за видамипідготовки	
	усього, тис. осіб	у % до облікової чисельності штатних працівників	на виробництві	у навчальних закладах	первинна підготовка	перепідготовка
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	4,4	0,9	46,7	53,3	33,5	66,5
з них сільське господарство	3,5	0,8	50,9	49,1	26,6	73,4
Професійна, наукова та технічна діяльність	2,5	0,8	36,9	63,1	52,5	47,5
з неї наукові дослідження та розробки	0,8	0,7	58,0	42,0	41,1	58,9
Освіта	2,3	0,1	55,7	44,3	21,0	79,0
Усього	196,9	1,9	72,8	27,2	28,9	71,1

Джерело: побудовано за даними [4].

іту (з них — 16,0% неповну та базову вищу освіту, 14,1% — повну вищу освіту), тоді як у промисловості цей показник становить 46,9%, а в середньому по Україні — 59,2 % (табл. 4).

Найвищий рівень охоплення вищою освітою мають працівники, зайняті у фінансовій та страховій діяльності — 87,8%, державному управлінні й обороні, обов'язковому соціальному страхуванні — 84,8%, наукових дослідженнях і розробках — 79,9%, інформації та телекомунікаціях — 76,3 %.

Низьким є і показник професійної підготовки працівників за місцем і видами навчання у сільському господарстві, а також професійній, науковій та технічній діяльності, освіті. У 2013 р. навчено новим професіям було лише 0,1—0,8% працівників цих видів діяльності, що є нижчим, ніж в середньому по Україні (табл. 5).

У промисловості, зокрема, цей показник становив 5,2 % (або 138,1 тис. осіб). У сільському господарстві навчено новим професіям було лише 3,5 тисячі працівників, з них — 73,4% пройшли перепідготовку, 26,6% — первинну підготовку.

Отже, з позицій охоплення вищою освітою та навчання новим професіям сільське господарство займає низькі позиції, а це, в свою чергу, сповільнює розвиток інноваційного підприємництва в аграрному секторі економіки України, оскільки їх мислення не набуває інноваційного характеру, вони мають низький рівень реагування на виникнення можливостей щодо вдосконалення виробництва та генерують раціоналізаторські пропозиції в незначній кількості.

ВИСНОВКИ

В подальшому сприяння розвитку інфраструктури підтримки інноваційного підприємництва в аграрному секторі економіки України має бути одним з основних питань інноваційної та аграрної політики на державному й регіональному рівнях. На сьогодні першочерговим є розробка заходів щодо активізації її кадрової підсистеми з метою забезпечення розвитку інноваційного підприємництва висококваліфікованими фахівцями, які здатні генерувати нові ідеї та втілювати їх у виробництво відповідно до вимог сьогодення.

Література:

1. Глебова А.Г. Сельскохозяйственное консультирование как фактор инновационного развития АПК: монография / А.Г. Глебова. — Тверь: "АгросферА" ТвГСХА, 2012. — 182 с.

2. Єщенко П.С. Економічне зростання без розвитку: причини і шляхи інноваційного перетворення економіки // Економіка України. — 2013. — №10. — С. 4—20.

3. Сіренко Н.М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України: монографія / Н.М. Сіренко. — Миколаїв, 2010. — 416 с.

4. Статистичний збірник "Праця України у 2013 році". — К.: ТОВ Видавництво "Консультант", 2014. — 336 с.

5. Отчет о конкурентоспособности регионов Украины 2013: навстречу экономическому росту и процветанию. — К.: Фонд "Эффективное управление", 2013. — 236 с.

References:

1. Hlebova, A.H. (2012), Sel'skokhoziajstvennoe konsul'tyrovanye kak faktor ynnovatsyonnoho razvytyia APK [Agricultural Consultancy as a factor of innovation development of agribusiness], "AhrosferA" TvHSKhA, Tver', Russia.

2. Yeschenko, P.S. (2013), "Economic growth without development: causes and innovative ways to transform the economy", Ekonomika Ukrainy, vol. 10, pp. 4—20.

3. Sirenko, N.M. (2010), Upravlinnia stratehiieiu innovatsijnoho rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy [Management strategy of innovative development of the agricultural sector Ukraine], Mykolaiv, Ukraine.

4. State Statistics Service of Ukraine (2014), Statystychnyj zbirnyk "Pratsia Ukrainy u 2013 rotsi" [Statistical Yearbook "Labor Ukraine in 2013"], Konsul'tant, Kyiv, Ukraine.

5. Fund "Effective management" (2013), Otchet o konkurentosposobnosty rehyonov Ukrayny 2013: navstrechu ekonomycheskomu rostu y protsvetanyiu [Report on Competitiveness of Regions of Ukraine 2013: towards economic growth and prosperity], Fond "Effektyvnoe upravlenye", Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2014 р.

УДК 34.037

С. Ж. Лазаренко,
д. ю. н., професор, Заслужений юрист України, завідувач кафедри університетської, професійної освіти та права ДВНЗ "Університет менеджменту освіти" НАПН України,
К. А. Бабенко,
д. ю. н., професор кафедри ДВНЗ "Університет менеджменту освіти" НАПН України

КОРУПЦІЯ ЯК РЕЗУЛЬТАТ СИСТЕМНОЇ НЕЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

S. Lazarenko,
Doctor of Laws, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
Department chairman, "University of Educational Management" of NAPS of Ukraine,
K. Babenko,
Doctor of Laws, Professor, "University of Educational Management" of NAPS of Ukraine

CORRUPTION AS A RESULT OF SYSTEMIC INEFFICIENCY OF PUBLIC ADMINISTRATION

Дано визначення корупції як найбільш небезпечного негативного соціального явища, відмічено її характерні риси та акцентовно увагу на найважливіших завданях при реалізації державної антикорупційної політики. Визначено правила щодо подолання системної неефективності державного управління у програмах запобігання і протидії корупції.

The definition of corruption as the most dangerous negative social phenomenon, observed its characteristics and accents attention to the most important problems in implementation of the state anti-corruption policy. Defined rules to overcome the system inefficiency of public administration programs in preventing and combating corruption.

Ключові слова: корупція, антикорупційна політика, корупційні дії, злочини, виконавча влада.
Key words: corruption, anticorruption policy, corruption actions, crimes, executive power.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Головним суб'єктом забезпечення соціально-економічної безпеки особи і суспільства в цілому була і залишається держава, що концентрує у своїх інститутах важелі всевладдя, у тому числі і економічних. Саме держава зобов'язана здійснювати цілеспрямовану діяльність по забезпеченню економічної безпеки господарюючих суб'єктів усіх рівнів — від міжнародного до особового, чітко формулювати і проводити в життя економічну політику, стратегію і тактику економічних реформ, зміцнювати правові і соціальні основи захисту громадян від внутрішніх і зовнішніх загроз при їх економічній діяльності, у тому числі тих, що породжують корупцію [1, с. 6].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Корупції як однієї з загроз економічній безпеці країни, присвячено роботи таких українських дослідників: О. Барановського, З. Варналія, Я. Дяченко, І. Мазур, М. Мельника, В. Предборського, О. Турчинова та зарубіжних вчених: М. Альпідовської, В. Андріанова, Л. Гевелинга, Л. Гончаренко, А. Долгової, С. Єчмакова, П. Кабанова, А. Крюгера, В. Лаптеакру, Г. Мішина, Н. Еріашвілі, С. Роуз-Акермана та ін. Незважаючи на наявність значного надбання, сучасна практика потребує подальшого теоретико-методичного та науково-прикладного забезпечення в частині визначеня шляхів протидії корупції.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення правил щодо подолання системної неефективності державного управління у програмах запобігання і протидії корупції.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Корупція належить до найбільш небезпечних негативних соціальних явищ, що призводять до руйнування основ правопорядку і різко ослабляють усі державні інститути. Як свідчить світовий історичний досвід, поширеність корупції значно зростає в періоди великих соціальних потрясінь. На жаль, соціальні перетворення, що почалися в другій половині 80-х років XX століття, сприяли тому, що корупція стала однією з характеристик сучасної дійсності. Упродовж останніх десятиліть у нашій країні спостерігається поступальне і інтенсивне зростання числа і видів корупційних правопорушень. З кожним роком ситуація стає усе більш напруженою. Це пов'язано, в першу чергу, із загальним зниженням духовно-морального потенціалу суспільства, з пануючим в ньому правовим нігілізмом, невірою в невідворотність покарання, послабленням державного контролю і недосконалістю законодавства.

Феномен корупції дуже старий. Він виник з появою держави і діленням людей на керівників і керованих. Останнім часом корупція уразила практично усю систему громадських стосунків, структуру влади. Корупція сковує ділове життя країни і знижує ефективність державного управління. Со-

ціальні наслідки корупції значні — корупція припускає істотну відмінність між оголошеними і реальними цінностями, формує у членів суспільства "подвійний стандарт" моралі і поведінки, корупція сприяє несправедливому перерозподілу благ, дискредитує право як інструмент регулювання життя держави і суспільства, знижує довіру суспільства до влади [2].

Формально не можна розділяти держави на правові і неправові; правильно говорити, мабуть, про більшу або меншу міру дотримання в них законів, практиці їх застосування представниками виконавчої влади. Безумовно, дотримання усіма громадянами принципу законності за умови рівного і справедливого застосування існуючих в державі норм і правил служить кращим свідоцтвом наявності в ньому правопорядку. Спроби окремих осіб користуватися дискреційним (на власний розсуд) правом при тлумаченні того або іншого закону з метою особистої вигоди запобігаються державою, передусім, шляхом зміцнення незалежної судової системи.

Зрозуміло, що кожна ідеологічна група, яка приходить до влади без дотримання законодавчо закріплених юридичних процедур, не зацікавлена в трактуванні права як особливій цінності, тому що тоді їй доведеться визнати відсутність у неї прав на владу і обмежити себе в їх здійсненні [3, с. 65].

Корупцію як складне соціальне явище слід вивчати з урахуванням декількох аспектів, розглядаючи її соціологічну, правову, економічну, соціальну і психологічну сторони. Якщо врахувати, що корупційні дії здійснюються в різних галузях економіки, то дослідження економічного аспекту цього явища, безумовно, служить основою для аналізу всіх складових цього виду злочинності. Загальновідомі труднощі виявлення випадків корупції, а також те, що масштаби здійснюваних у всьому світі подібних діянь гнітюче високі. Інтернаціоналізація корупції негативно відбивається на міждержавних зв'язках, перетворюючи її на серйозну міжнародну проблему [3, с. 66].

Корупція завжди спрямована на досягнення власного збагачення за рахунок неконкурентного перерозподілу благ. Деякі дослідники пропонують у вигляді формули відобразити причину корупції. Одним з перших це зробив професор Роберт Клітгаард, творець знаменитої "формули корупції":

Корупція = влада монополій + свобода дій — підзвітність.

Іншими словами, корупція визначається мірою монопольної влади і права приймати довільні рішення, якими наділені державні чиновники, а також мірою їх відповідальності за свої дії:

По-перше, чим вище рівень економічного благополуччя (ВВП на душу населення), тим менше схильність чиновників удаватися до незаконних методів отримання прибутку, тим більш суворі антикорупційні заходи і тим сильніше громадянське суспільство.

По-друге, чим більше розвинена демократія, тим більше у чиновника ризик втратити своє місце і тим більше можливостей у органів по боротьбі з корупцією.

По-третє, розвиненість судової системи також перешкоджає експансії корупційних процесів.

По-четверте, чим більше і складніше бюрократичний апарат, тим більше можливостей відкривається для корупції. Важливу роль відіграє централізація держави: в більшості жорстко централізованих імперій корупція досягала неймовірних масштабів, як в Римській і Візантійській імперіях. З іншого боку, не усі експерти схильні вважати децентралізацію запорукою низького рівня корупції.

Характерною рисою корупції є використання представниками владних структур (посадовцями) прав і можливостей, які вони мають за посадою, незаконно, в збиток державним інтересам і з метою особистого збагачення. Понад усе поширена корупція, що виразилася в підкупі чиновників і суспільно-політичних діячів, а також в протекціонізмі [2].

Очевидно, що одним з найважливіших завдань при реалізації державної антикорупційної політики є завдання по корінному перелому суспільної свідомості, формуванню в суспільстві атмосфери жорсткого неприйняття корупції. Рішення цієї задачі забезпечується передусім шляхом планомірного підвищення правової культури населення, досягнення максимальної прозорості процедур надання державних послуг, а також постійною адресною профілактичною роботою в усіх державних і муніципальних органах і в саморегулювальних організаціях. При цьому саме правові засоби і методи можуть надати реальну практичну допомогу в боротьбі з корупцією. Закони є сполучною ланкою в об'єднанні усіх здорових сил суспільства, дають можливість в широкому плані брати участь у боротьбі з корупцією інститутам громадянського суспільства і населенню, активізуючи їх діяльність по контролю за роботою державних органів.

Обгрунтовано твердження, що попередження корупції повинне мати пріоритет перед іншими заходами, зокрема, репресивними. Ефективна боротьба з корупцією можлива тільки при використанні системи економічних, політичних, правових і психологічних заходів. Реальною метою такої боротьби має бути зниження поширеності корупції до рівня, що не перешкоджає розвитку суспільства [2].

Проте часто реальна антикорупційна політика підміняється імітацією; в Україні кожна нова хвиля антикорупційної риторики будується за схожою схемою, що включає в себе [4, с.13]:

— постановку під сумнів (заперечення) результатів та напрацювань своїх попередників у боротьбі з корупцією;

— створення консультаційних органів, відповідальних за розробку антикорупційної політики;

— обговорення та прийняття концепцій і стратегій по боротьбі з корупцією (іноді, законопроектів, покликаних поліпшити регулювання питання — велика частина цих документів не реалізується);

— проведення показових, несистематичних акцій правоохоронних органів у переслідуванні корупціонерів (як правило, представників опозиції до правлячої влади або чиновників середнього і дрібного рангу);

— проведення показових і несистемних акцій, спрямованих на реформу правоохоронних органів. Наша країна продовжує залишатися системно корумпованою. Корупцією в Україні охоплені всі без виключення публічні інститути та сектори, причому як на національному, так і на регіональному рівнях. Ця ситуація зберігається протягом тривалого часу, незважаючи на суспільно-політичні та соціально-економічні зміни в державі. Надзвичайно високий рівень корупції в нашій країні відмічають не тільки вітчизняні й зарубіжні аналітики, але й представники вищих органів влади.

Зокрема в Указі Президента України №275/2010 "Про утворення Національного антикорупційного комітету" йдеться про те, що основними загрозами національній безпеці України є поширення корупції, хабарництва в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, організована злочинна діяльність.

Загальною проблемою більшості документів політики у сфері боротьби з корупцією, прийнятих протягом останніх 10 років, є відсутність значного прогресу в їх реалізації. До процесу розробки відповідних стратегій і програм залучається значний обсяг міжнародної технічної допомоги, а сама розробка політики рекламується кожним урядом як важливий крок, що демонструє політичну волю до вирішення проблеми. Однак відсутність механізмів звітності уряду перед суспільством за виконання цих планів та низька політична воля призводять до того, що документи розробляються заради самого процесу розробки і не доходять до етапу реалізації.

В Україні, на жаль, відсутні [4, с. 16]:

— єдина, законодавчо затверджена антикорупційна стратегія;

— спеціалізований орган, який би відповідав за формування та реалізацію державної політики у сфері антикорупції;

— повноцінне антикорупційне законодавство.

Недосконала система оподаткування як фізичних, так і юридичних осіб підштовхує до тінізації економіки та корупційних дій. Фактично відсутня реальна політична воля в рішучій, усеосяжній боротьбі з корупцією. Багато що зводиться до декларацій, гасел і дрібних, несистемних дій із виявлення окремих випадків дачі хабарів. У суспільстві не культивується непримиренне ставлення до самої суті цього явища, до спокійного, існуючого вже на рівні менталітету, ставлення до корупції як до буденного та невідворотного в нашому житті.

Саме тому ефективна протидія корупції в першу чергу повинна спиратися на політичні, економічні і соціальні чинники, і містити в собі дієві заходи по викорінюванню цього явища. Правилами успішного подолання корупції [4, с. 69], що допоможуть збудувати цілісну і послідовну антикорупційну політику мають бути:

— цілеспрямованість: антикорупційна політика повинна переслідувати не популістські політичні цілі, а має бути спрямована на дійсне і безкомпромісне зниження обсягів корупції в довгостроковому періоді, що має на увазі прийняття стратегій протидії корупції і їх постійне вдосконалення;

— послідовність: заходи антикорупційної політики повинні вживатися з урахуванням строгого алгоритму дій, що повторюється;

— діагностика — розробка і вживання заходів — моніторинг заходів і їх подальше вдосконалення. Виняток може становити екстремальна ситуація, коли потрібне термінове вживання заходів для уникнення політичної дестабілізації і колапсу інститутів, але надалі це має на увазі перехід до алгоритмичной послідовності дій;

— безперервність: антикорупційна політика не може бути фіксованою в часі. Для успішної протидії необхідно вживати заходи постійно, розрізняючи лише фази протидії по активності;

— багаторівневість і горизонтальні зв'язки: ефективна антикорупційна політика неможлива за наявності протидії лише на одному з рівнів. Суперечка про те, чи повинна вона здійснюватися зверху "вниз" або "від низу до верху" недопустима. Корупція є комплексною проблемою, яка не може бути викорена лише за допомогою одного інституту. Для проведення ефективної антикорупційної політики потрібна мобілізація суспільства і встановлення не лише вертикальних, але і горизонтальних зв'язків.

У будь-якій країні корупція є закономірною реакцією громадян на існуючий державний устрій, на неспроможність держави забезпечити нормальне функціонування суспільства. Така ситуація в Україні значною мірою стала можливою внаслідок відсутності політичної стратегії формування нової системи державного управління, позитивних перетворень у сфері діяльності управлінського апарату, наявності значних залишків старої командно-адміністративної системи у вигляді надмірно великого державного управлінського апарату з необгрунтовано широкими повноваженнями, зокрема розпорядчо-дозвільного змісту, переускладненим, забюрократизованим та неконтрольованим порядком задоволення нагальних потреб населення, відсутності чіткої системи надання управлінських послуг. Без здійснення системної, науково обгрунтованої адміністративної реформи не може бути й мови про досягнення відчутних результатів у сфері протидії корупції [5, с. 74].

ВИСНОВОК

Реформування системи управління має бути одним із магістральних шляхів усунення підгрунтя корупції. Мова йде про зміну системи управління суспільством, зміну державного апарату, зміну системи влади. Формування принципів і цінностей державної служби визнаєтья як одне з найактуальніших завдань, оскільки основу поведінки будь-якої особи, у тому числі державного службовця, становлять саме моральні принципи. Важливим напрямом забезпечення антикорупційної діяльності в органах державної влади є вдосконалення нормативно-правового регулювання державної служби, враховуючи заборону державним службовцям бути членами політичних партій аби не допустити використання наданої їм влади або посадових повноважень в інтересах окремих політичних партій, груп та їх представників.

Література:

1. Терещенко И. Личность, общество, государство в контексте проблемы борьбы с коррупцией. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://elibrary.ru/item.asp?id=11784765

2. Аверинская А.С. Формирование навыков и умений антикоррупционного поведения у сотрудников и государственных гражданских служащих органов внутренних дел: курс лекций / А.С. Аверинская, М. Ю. Аграфонов, А.В. Ваньков и др. — М.: ДГСКМВД России, 2011. — 248 с.

3. Джуричич М.Л. Роль государства в борьбе с коррупцией: [Текст] / / М.Л. Джуричич, И. Ж. Булатович / / Труд и социальные отношения. — 2010. — № 2. — С. 63 — 66.

4. Волошина А.В. Корупція — виклики для України: за матеріалами шостого "Київського Діалогу" 28 — 30 жовтня 2010 року "Корупція в політиці, економіці та управлінні — стратегії громадського суспільства та світової спільноти щодо її подолання". — Кіровоград, 2011. — 79 с.

5. Дрьомов С.В. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії. Зелена книга державної політики: монографія / С.В. Дрьомов, Ю.Г. Кальниш, Г.О. Усатий та ін. Видавництво. — Київ, Державне підприємство "Наковиробничий центр Пріоритети", 2011. — 87 с.

References:

1. Scientific Electronic Library eLIBRARY.RU (2014), "Individual, society and state in the context of the fight against corruption", available at: http://elibrary.ru/item.asp?id=-11784765 (Accessed 10 November 2014).

2. Averinskaja, A. S. (2011), Formirovanie navykov i umenij antikorrupcionnogo povedenija u sotrudnikov i gosudarstvennyh grazhdanskih sluzhashhih organov vnutrennih del: Kurs lekcij [Formation of skills and abilities of anti-corruption behavior in employees and civil servants of the Interior: Lectures], DGSKMVDRossii, Moskva, Rossija.

3. Dzhurichich, M. L. (2010), "The state's role in the fight against corruption", Trud i social'nye otnoshenija, vol. 2, pp. 63—66.

4. Voloshyna, A. V. (2011), Koruptsiia — vyklyky dlia Ukrainy: za materialamy shostoho "Kyivs'koho Dialohu" 28—30 zhovtnia 2010 roku "Koruptsiia v politytsi, ekonomitsi ta upravlinni — stratehii hromads'koho suspil'stva ta svitovoi spil'noty schodo ii podolannia" [Corruption — Challenges for Ukraine: the materials of the sixth "Kiev Dialogue" on 28—30 October 2010 "Corruption in politics, Economics and the management — strategy and worldwide civil society of the community to overcome it], Kirovohrad, Ukraine.

5. Dr'omov, S. V. (2010), Koruptsiia v Ukraini: prychyny poshyrennia ta mekhanizmy protydii. Zelena knyha derzhavnoi polityky: Monohrafiia [Corruption in Ukraine: Causes and mechanisms for combating dissemination. Green Paper public policy: Monograph], Derzhavne pidpryiemstvo "Nakovo-vyrobnychyj tsentr Priorytety", Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2014 р.

УДК 351.77+355.257.5+364.048.6

Я. Ф. Радиш,
доктор наук з державного управління, професор,
Національна академія державного управління при Президентові України
О. М. Соколова,
здобувач кафедри управління охороною суспільного здоров'я,
Національна академія державного управління при Президентові України

МЕДИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ В РЕЗУЛЬТАТІ БОЙОВИХ ДІЙ (ДО ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ)

Ja. Radysh,
PhD in Public Administration, Professor, National Academy of Public Administration at the President of Ukraine
O. Sokolova,
candidate for a degree, National Academy of Public Administration at President of Ukraine

MEDICAL REHABILITATION OF THE UKRAINIAN SERVICEMEN HAVING SUFFERED AS A RESULT OF THE BATTLES (AS REGARD TO THE PROBLEM OF THE GOVERNMENT CONTROL OF THE SYSTEM OF THE SANATORIUM AND HEALTH RESORT PROVISION OF THE SERVICEMEN OF THE UKRAINIAN ARMED FORCES)

У статті висвітлюються результати дослідження авторів щодо доцільності створення на базі клінічного санаторію "Авангард" Центру медичної допомоги та реабілітації українських військовослужбовців, постраждалих від опіків під час проведення антитерористичної операції (далі — АТО) на Сході України.

The article highlights the results of the authors' researches concerning the appropriateness of establishment at the premises of the clinical sanatorium "Avangard" the Center of medical aid and rehabilitation of the Ukrainian servicemen having suffered from burns when carrying out antiterrorist operation (further — ATO) in eastern Ukraine.

Ключові слова: медична реабілітація, військовослужбовці, опіки, клінічний санаторій "Авангард", Центр медичної реабілітації, антитерористична операція.

Key words: medical rehabilitation, servicemen, burns, clinical sanatorium "Avanguard", Center of medical rehabilitation, antiterrorist operation.

Єдина краса, яку я знаю — здоров'я
Й.В. Гете

ВСТУП

Здоров'я населення як один з найважливіших показників якості людського розвитку виступає базовою складовою людського потенціалу і водночас є важливим фактором створення суспільного добробуту шляхом прямого та опосередкованого впливу

на соціальні та економічні складові життєдіяльності людини. Здоров'я є тією найголовнішою властивістю, без збереження і відтворення якої населення не може реалізувати свої потенції й можливості в економічній та інших сферах життя.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Реалії сьогодення свідчать про особливу актуальність в Україні проблем забезпечення та реалізації прав, свобод і законних інтересів людини [5]. Значною мірою це стосується і сфери охорони здоров'я громадян, особливо сьогодні, коли частина громадян України потребує серйозного лікування та реабілітації внаслідок отриманих вогнепальних поранень під час проведення АТО.

Однак, як стверджує М.В. Шапран, на сьогодні не вдається задіяти досить потужний потенціал розвитку курортно-оздоровчих територій України з належною ефективністю і забезпечити високу якість курортно-оздоровчих послуг при зростаючих темпах і масштабах санаторно-курортного оздоровляння із-за того, що [6]:

— не вироблено чіткої державної політики та стратегії розвитку курортно-оздоровчих територій;

— не здобула правового і нормативного врегулювання низка питань, що стосуються функціонування курортно-оздоровчих територій, у тому числі роздержавлення нерентабельних і таких, що не працюють, санаторно-курортних закладів, порядок оголошення природних територій курортами державного і місцевого значення, раціональне використання й охорона природних лікувальних ресурсів, залучення інвестицій у розвиток курортно-оздоровчих територій, управління соціально-економічними процесами розвитку курортно-оздоровчих територій на регіональному і місцевому рівні;

— відсутні ефективні механізми державного управління раціональним використанням, охороною і відтворенням природних лікувальних ресурсів, комплексним розвитком курортно-оздоровчих територій;

— не сформовано єдину інформаційну систему (банк даних) щодо курортів, найважливіших показників їх розвитку, інвестиційних пропозицій, конкурентного середовища, інноваційних проектів, стратегій просування курортного продукту на ринки курортних послуг;

— відсутні уніфіковані механізми акредитації та сертифікації закладів інфраструктури курортів, екологічної сертифікації відповідності курортних послуг, атестації спеціалістів курортної справи;

— відсутня управлінська вертикаль у курортно-рекреаційній сфері;

— не створено єдину систему управління курортно-рекреаційним комплексом.

У контексті викладеного вище, на сьогоднішній день особливо актуальним є розробка механізмів державного регулювання реформування системи охорони здоров'я України (рис. 1) та системи санаторно-курортного забезпечення громадян держави. На думку авторів, у першу чергу доцільно основну увагу приділити створенню в державі Центру медичної реабілітації військовослужбовців, які отримали поранення під час проведення АТО на Сході України.

Як свідчить системний аналіз опрацьованих автором джерел літератури [1; 2; 4] та значний власний практичний досвід з медичної реабілітації військовослужбовців, діяльність санаторно-курортних установ дає можливість досягати високої ефективності у збереженні і відновленні здоров'я військовослужбовців Збройних Сил — одного з найважливіших елементів національної безпеки України.

Однак цілісної і деталізованої наукової розробки проблеми державного управління реабілітацією українських військовиків, які отримали вогнепальні учасників антитерористичних операцій, координаційною радою поранення під час проведення АТО автором не виявлено. Слід, правда, наголосити на тому, що автору відома переписка між клінічним санаторієм "Авангард" закритого акціонерного товариства лікувально-профілактичних закладів профспілок України "Укрпрофоздоровниця" та МОЗ України, Військово-медичним департаментом МО України, Військово-медичним управління Служби безпеки України, Державною службою України у справах ветеранів та учасників антитерористичних операцій, координаційною радою волонтерів при МО України та Генеральним директором Укроборонлізингу щодо медичної реабілітації постраждалих від опіків, отриманих під час проведення АТО на базі ДП "Клінічний санаторій "Авангард" ЗАТ "Укрпрофоздоровниця".

Автори мали також можливість ознайомитися з листом головного комбустіолога МОЗ України проф. Г.П. Козинця та "Алгоритмом надання медичної та реабілітаційної допомоги учасникам АТО", який підготували фахівці Центру медичної реабілітації та медико-соціальної експертизи спільно з кафедрою медичної реабілітації та медико-соціальної експертизи Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова.

Аналіз першої групи листів і розмова одного з авторів даної публікації з головним лікарем санаторію "Авангард" свідчать про те, що за 19 років функціонування реабілітаційного відділення даної оздоровниці на її базі пройшли реабілітацію понад 7000 пацієнтів у тому числі й учасники Майдану та АТО.

Основними медичними показаннями для направлення постраждалих до реабілітаційного відділення санаторію "Авангард" є такі:

— опікові контрактури і деформації будь-якої локалізації впродовж 1,5 року після опіку;

— післяопікові рубці, які достигають та самостійно загоюються, ділянки опіків II-Б ступеню не в зоні суглобів (впродовж першого року після загоювання опікових ран);

— достигаючі ділянки вільної пересадки шкіри, не в зоні суглобів (впродовж першого року після пересадки шкіри);

Примітка: БАЦ — базовий амбулаторний центр; КДП — консультативно-діагностична поліклініка; ЛА — лікарські амбулаторії; ЛПЗ — лікувально-профілактичні заклади; ФАП — фельдшерсько-акушерські пункти.

Рис. 1. Механізми державного регулювання реформування системи охорони здоров'я в Україні

Джерело: [3].

— гіпертрофічні та колоїдні рубці після оперативного лікування або самостійного загоювання опікових ран (впродовж перших 1,5 років після загоєння);

— перенесені термічні ураження дихальних шляхів (інгаляційні ураження) — впродовж першого року після опіку;

— перенесені опікові пневмонії (впродовж першого року після ураження);

— післяопікові міокардити (впродовж першого року).

Для успішного лікування в реабілітаційному відділенні оздоровниці "Авангард" використовуються всі види бальнеотерапії, апаратної фізіотерапії, лікувальної фізкультури (ЛФК), масажу, біорезонансної стимуляції, озокеритотерапії, пневмопресингтерапії, гіпресингтерапії, гідрокінезотерапії, дієтотерапії, фітотерапії, синглетно-кисневої терапії, кріотерапії, екстракорпорального очищення крові (плазмофорезу), знімної іммобілізації тощо. А унікальні слабо радонові джерела, якими володіє санаторій, аналогів яким в Україні немає, як стверджує керівник даного лікувально-профілактичного закладу, забезпечують надзвичайно ефективний лікувальний ефект при залишкових ранах, отриманих внаслідок опікової травми.

До викладеного вище додамо, що розкішний дендропарк, картинна галерея, чуйне відношення медичного персоналу, родинний затишок у спальних корпусах, якісне харчування, різноманітні спортивно-оздоровчі заходи суттєво покращують психоемоційний стан і настрій відпочиваючих [4].

Аналіз двох документів з другої групи переписки свідчить про те, що в клінічному санаторії "Авангард" вміють і можуть надавати якісні реабілітаційні послуги постраждалим, які отримали опікові травми. Окрім того, кваліфікаційний рівень лікарів даної оздоровниці дозволяє проводити удосконалення лікарів-реабілітологів центрального військового санаторію "Хмільник".

ВИСНОВКИ

1. Обгрунтовано, що на сьогоднішній день надзвичайно актуальною проблемою є розробка механізмів державного регулювання реформування системи охорони здоров'я України та системи санаторно-курортного забезпечення громадян держави. Визначено, що в першу чергу доцільно основну увагу приділити створенню в державі Центру медичної реабілітації військовослужбовців, які отримали поранення під час проведення антитерористичної операції на Сході України.

2. Доведено, що рівень кваліфікації персоналу клінічного санаторію "Авангард", широкий спектр реабілітаційних медичних послуг, наявність унікальних радонових джерел свідчать про можливість і доцільність створення на базі даної оздоровниці Центру медичної реабілітації військовослужбовців, які отримали опікові травми під час проведення АТО на Сході України.

3. Актуальність проблеми теоретичного обгрунтування оптимізації механізмів державного регулювання системи санаторно-курортного забезпечення українських військовослужбовців потребує подальшого поглибленого дослідження з метою вироблення конкретних пропозицій щодо медичної реабілітації учасників АТО.

Література:

1. Долот В.Д., Дудка В.В., Ляховченко Л.А. Медичне страхування як важливе джерело фінансування системи охорони здоров'я України (до проблеми державного регулювання здоровоохоронної сфери) // Інвестції: практика та досвід. — 2012. — № 3. — С. 74—76.

2. Мегедь В.П., Радиш Я.Ф., Кущ С.І. Санаторно-курортне лікування — важлива складова системи медичного забезпечення Державної Прикордонної служби України // Лікарська справа — Врачебное дело. — 2009. — № 1—2. — С. 102—108.

3. Орлова Н.М. Регіональна система охорони здоров'я: концептуальні підходи до формування її сучасної політики / Н.М. Орлова. — К., 2010. — 184 с.

4. Радиш Я. Немирівська перлина: тут лікують тіло і душу / Я. Радиш. — К., 2014. — 60 с.

5. Стеценко В.Ю. Обов'язкове медичне страхування в Україні (адміністративно-правові засади запровадження): монографія. — К.: Атіка, 2010. — 320 с.

6. Шапран М.В. Стратегія розвитку курортно-оздоровчої сфери України в системі державного управління // Держава та регіони. — 2011. — № 1. — С. 261 — 265.

References:

1. Dolot, V.D. Dudka, V.V. and Liakhovchenko, L.A. (2012), "Medical insurance as an important source financing of health care Ukraine (the problem state regulation of health care)", Investtsii: praktyka ta dosvid, vol. 3, pp. 74—76.

2. Mehed', V.P. Radysh, Ya.F. and Kusch, S.I. (2009). "Sanatorium-resort treatment - important component of the medical care system of the State Border Guard Service of Ukraine", Likars'ka sprava. Vrachebnoe delo, vol. 1—2, pp. 102—108.

3. Orlova, N.M. (2010), Rehional'na systema okhorony zdorov'ia: kontseptual'ni pidkhody do formuvannia ii suchasnoi polityky [Regional system of health protection: conceptual approaches to forming of her modern politics], Kyiv, Ukraine.

4. Radysh, Ya. (2014), Nemyrivs'ka perlyna: tut likuiut' tilo i dushu [Nemurivska pearl: here treat a body and soul], Kyiv, Ukraine.

5. Stetsenko, V.Yu. (2010), Obov'iazkove medychne strakhuvannia v Ukraini (administratyvno-pravovi zasady zaprovadzhennia) [Compulsory medical insurance in Ukraine (administrative and legal foundations introduction)], Atika, Kyiv, Ukraine.

6. Shapran, M.V. (2011), "Strategy of development of resort-health sphere of Ukraine is in the system of state administration", Derzhava ta rehiony, vol. 1, pp. 261—265.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2014 р.

УДК 35: 336.2.027

Д. В. Карамишев,
д. держ. упр., професор, завідувач кафедри соціальної та гуманітарної політики, Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, м. Харків
В. П. Прасол,
здобувач кафедри соціальної та гуманітарної політики, Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, м. Харків

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ВИД УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

D. Karamyshev,
Doctor of Public Administratin, Professor, Head of Social and Humanitarian Policy Department, KRINAPA, Kharkiv
V. Prasol,
seeker of a PhD degree for the Social and Humanitarian Policy Department KRI NAPA, Kharkiv

PUBLIC MANAGEMENT AS SPECIFIC TYPE OF ADMINISTRATIVE ACTIVITY IN THE CONDITIONS OF PUBLIC TRANSFORMATIONS

Проаналізовано причини виникнення нової форми управління — публічного управління. Розглянуто сутність публічного управління у порівнянні з іншими видами управлінської діяльності. Проведено узагальнення літературних джерел стосовно підходів до тлумачення понять "публічне адміністрування" та "публічне управління". Розкрито зміст нового поняття "публічне управління" через етимологію слів "публічний" та "управління". Розглянуто основні критерії демократичного публічного управління (інституційні та процесуальні), а також визначено складові та суб'єкти публічного управління. Проведено паралелі щодо способів та управлінських інструментів діяльності уряду, неприбуткових організацій та установ приватного сектора. Розкрито значення соціального діалогу та публічної політики як специфічної форми комунікації суб'єктів політичного процесу. Визначено роль та основні завдання менеджерів публічного управління, а також окреслено першочергові завдання влади, які є запорукою ефективності всієї її подальшої діяльності.

The causes of appearance of new form management are analyzed — public management. Essence of public management is considered in comparing to other kinds of administrative activity. A synthesis of the literature concerning interpretations of the concepts of "public administration" and "public management". The content of the new concept of "public management" because the etymology of the word "public" and "management". The basic criteria of democratic public management (institutional and procedural), and also the components and entities of public management. A parallel on methods and management tools of the government, NGOs and private sector institutions. The importance of social dialogue and public policy as a specific form of communication political players. The role and main tasks of managers of public management and outlined government priorities that are key to the effectiveness of all its future activities.

Ключові слова: публічне управління, публічне адміністрування, публічна політика, соціальний діалог, демократичне управління, складові та суб'єкти публічного правління.

Key words: public management, public administration, public policy, social dialogue, democratic governance, the components involved in public management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Наприкінці XX — на початку XXI ст. уряди багатьох країн світу здійснили низку реформ, що сприяли покращенню їх функціонування, у відповідь на вимогу громадян, які були невдоволені великою кількістю державних установ та не

надто високою якістю надання ними публічних послуг. Уряди експериментували з багатьма концепціями удосконалення власної роботи та зменшення коштів платників податків на реалізацію державних програм. Ціла низка політичних, соціально-економічних та інституційних факторів спричинила появу нової форми управління в публічному секторі. Нові реалії вимагали застосування нових підходів до управління: заміни традиційних способів управління, що базувалися на застосуванні владних повноважень та чітких бюрократичних процедур, на такі, що зорієнтовані на надання якісних публічних послуг.

Трансформації урядів супроводжувалися заміною традиційних механізмів управління на ринкові, наприклад, "наказувати і контролювати" на "мотивувати та отримувати результат". Підвищення продуктивності роботи державних установ, запровадження ринкового стилю управління, запровадження соціального діалогу, децентралізація, фокусування уваги на результатах, а не на процедурах — основні чинники, що вплинули на появу нової форми управління у державному секторі (публічного управління).

ОСТАННІ ДОСЛІДЖЕННЯ І ПУБЛІКАЦІЇ

Дослідженням сутності публічного управління та його компонент присвятили свої роботи такі вітчизняні та зарубіжні науковці як Афонін Е.А., Базарна О.В., Білинська М.М., Босак О.З., Дзюндзюк В.Б., Карамишев Д.В., Колодій А.Ф., Мартиннко В.М., Оболенський О.Ю., Крістофер Поллітт, Шавріц Дж.М. та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є висвітлення сутності публічного управління у порівнянні з іншими управлінськими видами діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Термін "публічне управління" (англ. public management), який замінив термін "публічне адміністрування" (англ. public administration), вперше використовує англійський державний службовець Десмонд Кілінг у 1972 р. — "Публічне управління — це пошук у найкращий спосіб використання ресурсів задля досягнення пріоритетних цілей державної політики" [1]. Поява нової форми управління у публічній сфері була спричинена потребою модернізувати організаційні структури і процедури, які вони використовують, для того, щоб усі інституції публічної сфери відповідали потребам та очікуванням споживачів їхніх послуг. Публічне управління стосується ефективного функціонування всієї системи політичних інституцій.

У літературі можна знайти багато різних визначень публічного адміністрування та публічного управління. У глосарії Програми розвитку ООН знаходимо твердження про те, що термін "публічне адміністрування" має два тісно пов'язаних значення: 1) цілісний державний апарат (політика, правила, процедури, системи, організаційні структури, персонал тощо), який фінансується за рахунок державного бюджету і відповідає за управління і координацію роботи виконавчої гілки влади та її взаємодію з іншими зацікавленими сторонами в державі, суспільстві та зовнішньому середовищі; 2) управління та реалізація різних урядових заходів, що пов'язані з виконанням законів, постанов та рішень уряду та управління, що пов'язане з наданням публічних послуг [4]. Щодо терміна "публічне управління", то Програма розвитку ООН використовує визначення, запропонованим американським ученим Джеєм М. Шавріцом у Міжнародній енциклопедії державної політики та адміністрування: "Публічне управління — це галузь практики та теорії, яка є ключовою для публічного адміністрування та зосереджена на внутрішній діяльності державних установ, зокрема на вирішенні таких управлінських питань, як контроль, керівництво, планування, організаційне забезпечення, забезпечення інформаційними технологіями, управління персоналом, та оцінка ефективності" [4].

Для того щоб якнайкраще розкрити зміст нового поняття "публічне управління", звернемося до етимології слів "публічний" та "управління". Поняття "публічний" походить від латинського слова publicus — суспільний, народний. "Словник іншомовних слів" визначає поняття "публічний" як відкритий, гласний, суспільний [12]. "Новий тлумачний словник української мови" подає такі значення слова "публічний": 1. Який відбувається в присутності публіки, людей; прилюдний, привселюдний, гласний, відкритий. 2. Призначений для широкого відвідування, користування; громадський, загальний, загальнодоступний. 3. Стосується публіки [10].

Наразі у вітчизняній літературі все частіше застосовуються поняття "публічна влада", "публічне управління", що відповідає сучасним тенденціям і практиці функціонування інститутів демократичного суспільства. Зважаючи на свій молодий вік, національна наука поки що не дала всебічно обгрунтованої теорії публічної влади, а відповідно й публічного управління. Хоча розмаїття підходів до трактування цієї наукової категорії притаманне й для західних наукових шкіл.

Публічна влада, втілюючись у формі державної і муніципальної влади, здійснюється системою органів, яка має відповідну назву "органи публічної влади". Зазначене поняття охоплює як сукупність державних органів усіх гілок влади та рівнів, та систему органів місцевого самоврядування.

Отже, надалі, оскільки йдеться саме про таку діяльність як публічне управління, у фокусі дослідження перебуватимуть виконавча гілка влади і адміністративний апарат, що разом з органами місцевого самоврядування становлять те, що називаємо публічною адміністрацією. Публічна адміністрація (ПА) — в нашому трактуванні сукупність державних і недержавних структур та уповноважених осіб, які виконують функції держави. Основними елементами ПА є: а) органи виконавчої влади; б) адміністратив-

ний апарат; б) виконавчі органи місцевого самоврядування.

Нова форма управління суспільством — публічне управління — робить наголос на взаємовідносинах, процесах, формальних і неформальних мережах, способах розв'язання проблем, багатоцентричннх та мінімально ієрархізованих формах ефективного, але водночас гнучкого регулювання суспільних процесів. Вона кидає виклик політичній владі як єдиному центру прийняття рішень, стверджуючи можливість "урядування без уряду". Згідно з новими підходами в публічному управлінні беруть участь владні структури, громадські інституції та представники бізнесу — на основі партнерських стосунків, задля досягнення ефективної керованості суспільством, його впорядкованості і спрямування на досягнення стратегічних цілей [6]. Публічне управління здійснюється на різних рівнях суспільної системи шляхом визначення напряму розвитку; прийняття і впровадження загальнозначущих для певного рівня рішень, які на загальнонаціональному рівні мають переважно, хоч і не виключно політичний характер.

На думку О.Ю. Оболенського, публічне управління — це передусім управління людьми. Багато дій органів публічної влади звернені й до всеосяжного колективу — суспільства в цілому [11]. У свою чергу, громадяни, їх колективи, суспільство реагують на публічне управління і встановлюють зворотні зв'язки з органами, державою в цілому. Специфічним елементом системи публічного управління є населення країни як визначальна складова серед суб'єктів публічного управління.

А.Ф. Колодій виокремлює такі головні критерії демократичного публічного управління:

І. Інституційні критерії:

— конституційність і законність державних структур, їх законне виникнення і функціонування;

— розвиненість структур громадського самоврядування і недержавних громадських організацій як інституцій громадянського суспільства;

— наявність чітко встановлених демократичних правил та процедур.

Досліджуючи та вимірюючи інституційний аспект демократичного публічного управління, беремо до уваги, якими є: 1) система владних інституцій — інституційна структура та її демократичність з погляду різних критеріїв; 2) адміністративний апарат — з погляду його відокремленості від політики, з одного боку, підзвітності та здатності реагувати (бути чутливим) — з другого; 3) інституції (органи) місцевого самоврядування — під кутом зору наділення їх повноваженнями згідно з принципом субсидіарності, автономності, фінансової спроможності тощо; 4) громадянське суспільство та інституціалізація каналів ефективної громадянської участі, а також оцінка їх функціонування в системі публічного урядування.

ІІ. Процесуальні критерії:

— дії посадових осіб відповідно до Конституції, законів і встановлених процедур;

— політико-правова культура політичних посадовців і службовців, їх уміння і бажання належно співвіднести суспільні інтереси з приватними.

Процесуальний аспект демократичності системи публічного управління передбачає визначення суспільних акторів, що беруть участь у процесах управління, та оцінку їх діяльності у межах урядових інституцій відповідно до визначених критеріїв. Особливого значення потрібно надати вивченню політичних інтересів, а також зразків (моделей) поєднання суспільних та приватних інтересів, володіння азами демократичної політичної та правової культури; ставлення до інституційних обмежень; прагнення і вміння досягати компромісів тощо [5].

Відповідно до теорії публічного управління діяльність уряду і неприбуткових організацій в деяких важливих питаннях є подібною до діяльності установ приватного сектора. Таким чином, одні й ті самі управлінські інструменти, що максимізують ефективність та результативність роботи, можуть використовуватись як у приватному, так і у публічному секторі. Джей М. Шавріц наголошує на тому, що належне публічне управління має бути сфокусоване на забезпечення спроможності задля досягнення результатів. Роль менеджерів у публічному секторі полягає у тому, щоб "заохочувати працівників, а також представників широкої громадськості та окремих організацій, працювати разом для досягнення результатів, на які вони, можливо, мають незначний безпосередній вплив, зважаючи на децентралізацію влади" [4]. Крістофер Поллітт, професор з публічного управління Лювенського католицького університету, стверджує, що термін "публічне управління" може вживатися у щонайменше трьох основних значеннях:

— діяльність державних службовців і політиків;

— структури і процедури органів державної влади;

— системне вивчення чи то діяльності, чи то структур та процедур [3].

Публічне управління включає, зокрема, ту діяльність, яка забезпечує ефективне функціонування всієї системи органів державної влади та органів місцевого самоврядування і передбачає широке залучення різних зацікавлених сторін до розробки та реалізації державної політики.

Важливим елементом, який робить публічне управління більш наближеним до потреб громадян є соціальний діалог. Так, з точки зору такої суспільної діяльності як медичне страхування, до сторін соціального діалогу на національному рівні слід віднести профспілкову сторону, суб'єктами якої є об'єднання професійних медичних спілок та асоціацій, які мають статус всеукраїнських; сторону роботодавців, суб'єктами якої є об'єднання організацій роботодавців, які мають статус всеукраїнських і діють у межах сфери охорони здоров'я; сторону органів виконавчої влади, суб'єктами якої є Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство доходів і зборів України, інші центральні органи виконавчої влади, які

діють або мають відношення до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування [7].

Із публічним управлінням тісно пов'язана публічна політика, яка в сучасних умовах є формою політичного процесу, що реалізується в публічному просторі, підтримується інформаційно-комунікаційними та іншими видами ресурсів, представлений цілісним комплексом вертикальних і горизонтальних взаємодій його учасників. Публічна політика стає специфічною формою комунікації суб'єктів політичного процесу, яка дає змогу активізувати участь громадян у формуванні, виробленні та реалізації політичного курсу. Варто зазначити, що публічна політика — це особливий вид комунікації, який не є сферою боротьби за завоювання влади [13]. Встановлення зворотного зв'язку з громадськістю, соціального діалогу, партнерських стосунків органів державної влади та громадянського суспільства, підвищення ефективності механізму залучення громадськості до розроблення та реалізації державної політики — питання першочергової ваги, від яких залежатимуть усі подальші дії влади [8].

Яскравим прикладом зворотного зв'язку (як механізму залучення громадськості до розроблення та реалізації державної політики) є поява добровільної форми медичного страхування. Цей процес був зумовлений тим, що обсяг послуг й умови надання медичної допомоги за програмою обов'язкового медичного страхування обмежені. Програми добровільного медичного страхування передбачають заходи, які розширюють можливості й поліпшують умови надання профілактичної, лікувально-діагностичної та реабілітаційної допомоги населенню. До цієї роботи через систему добровільного медичного страхування можна залучати найкваліфікованіші медичні кадри, підвищуючи якість медичних послуг. До суб'єктів цієї політики у медичній галузі слід віднести і представників недержавного сектору медицини, серед основних завдань діяльності яких є отримання прибутку через надання медичних послуг, можливо подекуди якісніших, аніж надають державні медичні заклади.

На першочерговій необхідності зворотного зв'язку, відкритості публічної влади наголошує й М.М. Білинська, підкреслюючи, що "Майже вся діяльність державних службовців сьогодні спрямована на підготовку адміністративних чи оперативних рішень. Водночас контроль за виконанням та оцінка таких рішень досить слабкі. Таким чином, співвідношення між державними службовцями, які обслуговують політичних лідерів сьогодення, та державними службовцями, які працюють на користь громадян, необхідно змінити на користь останніх. Переважна більшість державних службовців повинні займатися наданням послуг громадянам" [2].

У цілому можна стверджувати, що рівень відкритості є провідним критерієм демократичності державної влади. Прозорість та інформаційна відкритість владних структур, на думку багатьох науковців, — це одна із необхідних передумов сталого демократичного розвитку суспільства й держави, головна запорука здійснення ефективної політики, спроможної уможливити реальний громадянський контроль і зміцнити довіру громадян до влади [2; 6; 7; 9].

Отже, зворотній зв'язок, відкритість публічного управління (публічної політики) слід розглядати більш як засіб, ніж мету. Якщо говорити про відкритість як певний засіб, то необхідно з'ясувати для чого. Перший аспект — ефективність управління, тобто відкритість дійсно забезпечує той оптимальний зворотній зв'язок, який дозволяє ефективно управляти. Але при цьому існує ціла низка "але", пов'язаних з тим, що ця відкритість має бути певним чином фільтрована. Другий аспект — необхідність відкритості — це питання довіри до влади. Влада повинна бути сама зацікавлена в такій відкритості. Без відкритості немає довіри до тих заходів, які проводить влада. І третій аспект — питання відкритості часто розглядаються як питання "створення виду, красивої картинки" з боку влади. Проте складність цієї проблеми полягає, насамперед, в її певній новизні для вітчизняної політико-адміністративної практики, традиції відтворення та сприйняття якої сформовано, в основному, в рамках жорсткого тоталітарного чи авторитарного дискурсу. До того ж, питання забезпечення відкритості влади відноситься до дуже делікатної сфери регулювання міжособистісних стосунків, що формує певні додаткові проблеми у цій галузі. Найскладнішою та найсуперечливішою залишається ситуація з розумінням необхідності відкритості влади у свідомості як працівників цих самих органів, так і суспільства в цілому, бо відкритість влади настільки ж залежить і від суспільства, від суспільного запиту про державну інформацію, наскільки вона залежить від самих органів публічного управління.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, публічне управління складається з: державноуправлінської складової, де суб'єктом виступає держава в особі відповідних структур, а також бізнесової та громадської складової, де суб'єктами є недержавні утворення. Перші виступають від імені держави, їх діяльність має юридично-владний характер і забезпечується примусовою силою держави. Суб'єктами ж громадського управління є недержавні утворення, самоврядні структури. Вони виступають як суб'єкти публічного права виключно від свого імені тільки для вирішення питань, що визначені їх статутними документами.

Література:

1. Базарна О.В. Поняття, суть, природа публічного управління та державного управління / О.В. Базарна // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. — №1 (172),

ч. 2. — 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/ soc_gum/vsunu/2012_1_2/Bazarna.pdf

2. Білинська М.М. Розвиток партнерських відносин між органами державної влади і громадянами: актуальні проблеми [Електронний ресурс] / М.М. Білинська // Університетські наукові записки. — 2012. — № 2. — С. 30—35.

3. Босак О.З. Публічне управління як нова модель управління у державному секторі // Державне управління: теорія та практика. — 2010. — № 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.academy.gov.ua/ ej/ej12/txts/10bozuds.pdf

4. Глосарій Програми розвитку ООН. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.unpan.org/Directories/ UNPublicAdministrationGlossary

5. Демократичне урядування і публічне адміністрування: проблеми вимірювання й аудиту: наук.-метод, посіб. авт. кол.: А.Ф. Колодій, М. 3. Буник. П.М. Петровський та ін. — К.: НАДУ, 2011. — 56 с.

6. Дзюндзюк В.Б. Ефективність діяльності публічних організацій: монографія / В.Б. Дзюндзюк. Українська Академія держ. управління при Президентові України; Харківський регіональний ін-т. — Х.: Видавництво ХарРІ УАДУ "Магістр", 2003. — 236 с.

7. Карамишев Д.В. Загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування в Україні: від соціального діалогу до суспільного консенсусу / Д.В. Карамишев. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kbuapa/e-book/tpdu/2013-4/doc/1/01.pdf

8. Кохан А.І. Державна комунікативна політика — механізм ефективної діяльності інституту публічної влади в Україні [Електронний ресурс] / А.І. Кохан. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/zmist.htm

9. Мартиненко В.М. Інноваційна стратегія демократичного розвитку України: від місцевої демократії до демократичної держави: монографія / В.М. Мартиненко. — Х.: Константа, 2004. — 225 с.

10. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. 42000 слів / Уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. — К.: Аконіт, 2000. — Т. 3 (О-Р). — 927 с.

11. Оболенський О.Ю. Розвиток суспільства та публічне управління [Електронний ресурс] / О.Ю. Оболенський // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. — 2013. — № 3. — С. 27—33.

12. Словник іншомовних слів / За ред. чл.-кор. АН УРСР О.С. Мельничука. — К., 1977. — С. 560.

13. Транспарентність влади в контексті європейської інтеграції України: конспект лекції до короткотермінового семінару в системі підвищення кваліфікації кадрів [Текст] / Уклад: Е.А. Афонін, О.В. Суший. — К.: НАДУ, 2010. — 48 с.

References:

1. Bazarna, O.V. (2012), "The concept, nature, nature of public administration and public administration", Visnyk Skhidnoukrains'koho natsional'noho universytetu imeni Volodymyra Dalia, [Online], vol. 1, no. 172, available at: http://archive.nbuv.gov.ua (Accessed 14 Nov 2014).

2. Bilyns'ka, M.M. (2012), "The development of partnerships between public authorities and citizens: issues", Universytets'ki naukovi zapysky, vol. 2, pp. 30—35.

3. Bosak, O.Z. (2010), "Public administration as a new model of governance in the public sector", Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka, [Online], vol. 2, available at: http://www.academy.gov.ua (Accessed 14 Nov 2014).

4. Glossary UNDP, [Online], available at: http://www.unpan.org/Directories/ UNPublicAdministrationGlossary (Accessed 24 Aug 2014).

5. Kolodij, A.F. Bunyk, M.3. and Petrovs'kyj, P.M. (2011), Demokratychne uriaduvannia i publichne administruvannia: problemy vymiriuvannia j audytu [Democratic governance and public administration: the problem of measuring and auditing], NADU, Kyiv, Ukraine.

6. Dziundziuk, V.B. (2003), Efektyvnist' diial'nosti publichnykh orhanizatsij [The effectiveness of public organizations], Mahistr, Kharkiv, Ukraine.

7. Karamyshev, D.V. (2013), "Mandatory State Social Health Insurance in Ukraine: the social dialogue to social consensus", Derzhavne budivnytstvo, [Online], vol. 1, available at: http://www.kbuapa/e-book/tpdu/ (Accessed 24 Aug 2014).

8. Kokhan, A.I. (2013), "Public communication policy — effective mechanism of the institute of public authority in Ukraine", Visnyk Natsional'noi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy, [Online], vol. 2, available at: http://www.academy.-gov.ua (Accessed 20 Nov 2014).

9. Martynenko, V.M. (2004), Innovatsijna stratehiia demokratychnoho rozvytku Ukrainy: vid mistsevoi demokratii do demokratychnoi derzhavy [Innovation Strategy Ukraine's: democratic development from local democracy to democracy], Konstanta, Kharkiv, Ukraine.

10. Yaremenko, V. and Slipushko, O. (2000), Novyj tlumachnyj slovnyk ukrains'koi movy: u 4 t. 42000 sliv [Andnew Dictionary of Ukrainian language, in 4 vols. 42000 words], Akonit, Kyiv, Ukraine.

11. Obolens'kyj, O.Yu. (2013), "Community development and public administration", Visnyk Natsional'noi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy, vol. 3, pp. 27—33.

12. Mel'nychuk, O.S. (1977), Slovnyk inshomovnykh sliv [The dictionary of foreign words], Kyiv, Ukraine.

13. Afonin, E.A. and Sushyj, O.V. (2010), Transparentnist' vlady v konteksti ievropejs'koi intehratsii Ukrainy: konspekt lektsii do korotkoterminovoho seminaru v systemi pidvyschennia kvalifikatsii kadriv [Transparency power in the context of European integration of Ukraine into short synopsis lecture seminar in-service training for staf], NADU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2014 р.

УДК 351.84

К. В. Дубич,
к. пед. н., доцент, докторант кафедри соціальної і гуманітарної політики
Національної академії державного управління при президентові України м. Київ

ВЕЛИКОБРИТАНСЬКА ТА АМЕРИКАНСЬКА МОДЕЛІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ОРІЄНТИРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

K. Dubych,
Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor, Post-Doctoral Student of Chair of Social and Humanitarian Policy,
the National Academy of Public Administration, Office the President of Ukraine, Kyiv

THE ENGLISH AND AMERICAN MODELS OF SOCIAL SERVICES DELIVERY AS EUROPEAN INTEGRATION LANDMARKS FOR THE SOCIAL SERVICES SYSTEM TRANSFORMATION IN UKRAINE

У статті аргументовано важливість ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС для здійснення трансформацій у вітчизняній системі надання соціальних послуг. Акцентовано на необхідності в розробленні та впровадженні механізмів державного управління соціальними послугами в контексті реалізації положень Закону України "Про соціальні послуги". Проаналізовано великобританську та американську моделі "держави загального добробуту", виявлено їх переваги, недоліки та спільні риси. Подано бачення автора щодо можливостей впровадження елементів моделі "держави загального добробуту" в практику надання соціальних послуг в Україні.

The paper argues the importance of ratifying the Association Agreement between Ukraine and the EU to implement transformations in the social services national system. It was emphasized the need for developing and implementing social services techniques in the context of the Law of Ukraine On social services. The UK and the US 'welfare state' models were analyzed and its strengths, weaknesses, and similarities were revealed. It was submitted the author's vision on the possibility for introducing elements of the 'welfare state' models into the social services practice in Ukraine.

Ключові слова: соціальні послуги, державне управління, Україна, США, Великобританія, реформування, євроінтеграція, зарубіжний досвід, "держава загального добробуту".

Key words: social services, public administration, Ukraine, the United States, United Kingdom, reforming, European integration, foreign experience, 'welfare state'.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Відповідно до ст. 1 Конституції України [1] наша держава є соціальною, що передбачає впровадження та функціонування соціально-орієнтованої моделі держави, яка культивується в розвинутих країнах Заходу, зокрема в США та Великобританії. Така модель базуються на вжитті заходів щодо підвищення рівня добробуту населення та приділення особливої уваги його вразливим категоріям.

Україна взяла на себе зобов'язання щодо поступового наближення рівня життя своїх громадян до європейських стандартів та приведення соціальної політики у відповідність до норм і вимог Європейського Союзу з офіційно проголошеним країною стратегічного курсу зовнішньої державної політики на інтеграцію до зони ЄС. 16 вересня 2014 року Верховна Рада України прийняла Закон України № 1678-VII [3], відповідно до якого ратифіковано спільно з Європейським Парламентом Угоду про асоціацію між Україною та ЄС* [5] (далі — Угода). Передбачається, що Україна повинна імплеметувати положення Угоди та в 2017 р. стати повноправним членом ЄС.

У ст. 420 Угоди [5] визначено цілі та засади співробітництва між Україною та ЄС у різних галузях, зокрема в сфері реформування системи соціального захисту населення шляхом її модернізації та підвищення рівня ефективності функціонування. Україна повинна забезпечити гармонізацію національного законодавства та привести його у відповідність до законодавства і практики ЄС у вказаній сфері. У контексті реформування системи соціального захисту населення передбачається вдосконалити її важливу і невід'ємну складову систему надання соціальних послуг.

З огляду на викладене вище актуалізується необхідність у більш грунтовному вивченні кращих зарубіжних моделей надання соціальних послуг.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР

Існує ціла низка теоретично-наукових доробок, в яких через призму різних галузей науки розглядається широкий спектр питань сфери соціального захисту населення та її складової соціальних послуг. Написанню даної статті передувало грунтовне вивчення наукової літератури, праць і публікацій, авторами яких є такі вітчизняні науковці та дослідники, як С. Бандур, К. Батигіна, Н. Болотіна, Н. Борецька, К. Ващенко, Н. Власенко, О. Власюк, І. Гнибіденко, С. Горбунова-Рубан, А. Гриненко, І. Калачова, А. Колот, І. Курило, Е. Лібанова, О. Макарова, М. Мокляк, О. Новікова, О. Піщуліна, П. Пилипенко, О. Савченко, Ю. Саєнко, Т. Семигіна, Б. Сташків, А. Халецька та ін.

Осмисленню широкого спектру соціальних проблем, питань соціальної політики та надання соціальних послуг сприяли роботи вітчизняних науковців В. Гошовської, М. Кравченко, О. Палій, О. Петроє, В. Скуратівського, П. Ситніка, В. Трощинського, Н. Ярош, І. Ярошенко та ін.

Корисними в ході написання даної статті виявилися також матеріали опубліковані Проектом ТАСІС "Посилення регіональних соціальних служб", в яких висвітлюються вітчизняний і зарубіжний досвід соціальних послуг.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Незважаючи на опублікування цілої низки наукових праць, авторами яких є вказані вище вчені та дослідники, сучасні моделі надання соціальних послуг, зокрема американська та великобританська, залишаються наразі недостатньо проаналізованими через призму наукових досліджень державного управлінської науки.

Викладене вище зумовило потребу в виокремленні даної теми в окремий напрям дослідження та його проведення в даній статті.

Метою та завданням статті є:

— визначення на прикладі США та Великобританії сучасних тенденцій розвитку і реформування моделей надання соціальних послуг і можливостей впровадження їх елементів у вітчизняну практику.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

На сучасному етапі розвитку українського суспільства, який характеризуються регулярними фінансово-економічними кризами, тривалою політичною нестабільністю, інтенсифікацією процесів глобалізації, жорсткою конкуренцією на світових ринках, увагу науковців, фахівців у соціальній сфері та пересічних громадян країни привертають питання соціального захисту населення. За таких умов стає очевидним, що спроможність держави щодо забезпечення гідного рівня життя осіб, які потрапили в складні життєві обставини, спричинені соціальним становищем (старість, зубожіння, соціальне сирітство, інвалідність, обмеження соціально-економічних можливостей людей та ін.) та не можуть їх подолати самостійно, знижується.

Державі все складніше вдається швидко та адекватно реагувати на зовнішні та внутрішні виклики сьогодення, пов'язаних з розв'язанням соціальних проблем, значною мірою через існування в системі соціального захисту населення успадкованих пережитків радянської системи соціального забезпечення. Так система надання соціальних послуг, як складова соціального захисту населення, потребує невідкладних подальших трансформацій. Незважаючи на те, що в 2003 р. було прийнято Закон України "Про соціальні послуги" [4], механізми державного управління такими послугами залишаються і донині недостатньо розробленими та впровадженими, що "паралізує" на практиці реалізацію багатьох положень вказаного закону. Де-факто, сьогодні соціальні послуги в Україні підмінені, різними "рудиментами" радянської моделі соцзабез, зокрема пільгами, соціальними виплатами і матеріальною допомогою.

Про низький рівень ефективності вітчизняної системи соціальних послуг відмічається в Стратегії реформування системи надання соціальних послуг [2]. З імплементацією Угоди [5] підвищується вірогідність того, що Закон України "Про соціальні послуги" [4] буде приведений у відповідність до вимог ЄС в цій сфері та втілено в життя повною мірою. Відповідно до ст. 420 Угоди [5] очікуваними результатами проведення реформ у вказаній системі мають бути підвищення рівня якості обслуговування громадян, створення та забезпечення ефективної конкуренції на вітчизняному та міжнародному ринках надання соціальних послуг.

Трансформації системи соціальних послуг повинні базуватися на кращій зарубіжній практиці та позитивному досвіді, напрацьованих у розвинутих країнах Заходу. Результати аналізу практики, досвіду в сфері соціального захисту та надання соціальних послуг, які накопичено, зокрема, у Великобританії та Сполучених Штатах Америки, переконливо свідчать, що застосовувані цими країнами відповідні моделі є ефективними та раціональними. Багато вітчизняних науковців і практиків у сфері соціального захисту населення схиляються до думки, що однією з прийнятних для адаптації у вітчизняну державно-управлінську практику моделей надання соціальних послуг є так звана ліберальна "держава загального добробуту" (welfare state). Найбільш відомими сьогодні у світі є такі моделі "держави загального добробуту": американська, великобританська (англосаксонська), німецька та скандинавська. Існує достатньо доказів, які дають підстави в цілому стверджувати, що соціальні послуги, що надаються в рамках вказаної моделі, є якісними, раціональними, гнучкими та доступнішими для різних вразливих груп населення. В результаті проведення відповідних реформ вдалося істотно зменшити кількість осіб, що знаходяться за межею бідності та підвищити рівень життя населення. В цьому контексті проаналізуємо стисло генезу, сутність і сучасні тенденції розвитку "держави загального добробуту".

* Примітка. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

"Держава загального добробуту" виникла в 30-х рр. XX ст. у період "великої депресії" (Great Depression), коли в державах Заходу різко підвищився рівень бідності. У відповідь на цей виклик уряди цих країн вдалися до вироблення нової моделі соціального захисту населення "від колиски до могили" ('from cradle to grave'), невід'ємною складовою якої є система надання соціальних послуг. Розроблення моделі "держави загального добробуту" значною мірою було ідеологізоване в минулому. В умовах двополюсного протистояння комуністичного та капіталістичного таборів держав на світовій арені США, Великобританія та інші розвинуті капіталістичні крани ставили за мету створити більш ефективну систему соціального захисту, яка має: підвищувати економічну ефективність; зменшувати рівень бідності; сприяти соціальній рівності; активізувати соціальну інтеграцію; підтримувати соціальну стабільність; сприяти особі самостійній життєдіяльності. Концепція "держави загального добробуту" базується на таких принципах, як: рівних можливостей; справедливого розподілу суспільних благ; публічної відповідальності [9, с. 22; 10, с. 117—135].

Отже, "держава загального добробуту" — це державно-управлінська концепція, в якій держава відіграє ключову роль у соціальному захисті, сприяє в економічному та соціальному добробуту своїх громадян. Дану модель розглядають, як "симбіоз" демократії, соціального забезпечення і капіталізму.

Після Другої світової війни у Великобританії та США гостро постали питання щодо відбудови зруйнованих війною об'єктів, різко зросли потреби громадян в отриманні послуг, зокрема соціальних. Ці країни вдалися до проведення у різних сферах суспільства цілої низки реформ, ідеологічним підгрунтям яких було кейнціанство — теорія макроекономічного розвитку, положення якої передбачали збільшення державних соціальних видатків, підвищення соціальної справедливості громадян та базі концепції "держави загального добробуту" [7, с. 1245].

Сьогодні "держава загального добробуту", асоціюється з процесом реформування системи соціального захисту, надання соціальних послуг, покращення умов матеріального забезпечення населення та є актуальним питанням для диспутів серед західних науковців. Розглянемо більш докладніше моделі "держави загального добробуту" у Великобританії та США.

У межах "держави загального добробуту" у Великобританії здійснюється розподіл суспільних благ, який базується на індивідуальному підході до соціального забезпечення громадян шляхом надання грошових соціальних виплат, допомоги та соціальних послуг. Реалізація урядових соціальних програм, крім пенсій, соціального страхування, допомоги малозабезпеченим сім'ям, по інвалідності та хворобі, відпусток декретних і по догляду за дитиною, включає також оплату соціальних послуг по догляду за пристарілими, інвалідами та спеціалізовані послуги (лікування алкоголізму, наркотичної залежності та ін.). Базовими елементами системи "держави загального добробуту" в Об'єднаному Королівстві Великобританії є: Національна програма охорони здоров'я; Програма соціальних послуг; Програма соціального забезпечення; Програма пенсійного забезпечення.

У межах перших двох Національних програм забезпечується надання гарантованого державою рівня медичних і соціальних послуг. Управління цими програмами здійснюють відповідні міністерства, а на місцях їхні структурні підрозділи. Особливістю Програми соціальних послуг є те, що її реалізують здебільше недержавні організації — суб'єкти надання таких послуг [6, с. 1019—1020; 12, с. 195—228].

Протягом останніх років світова фінансово-економічна криза змусила уряди Великобританії переглянути соціальну політику та державні соціальні видатки. Надмірну "щедрість" і лояльність "держави загального добробуту" щодо соціальних виплат та допомоги, риси які відносили до переваг капіталістичної системи та соціально-зорієнтованої держави, стали розглядати у Нижній палаті парламенту Великобританії "несправедливою та неприпустимою". В доповіді констатувалося, що "70% з 4 млн нових робочих місць, створених у Великобританії упродовж останніх років економічного зростання, дісталися іноземним працівникам, водночас 4,5 млн британських громадян живуть за рахунок допомоги по безробіттю та соціальних виплат" [8].

Іншими словами, сучасна великобританська модель "держави загального добробуту" має вагомий недолік відсутність мотивації для громадян країни до самостійного вирішення власних матеріальних і соціально-побутових проблем та спонукання до ведення ними паразитуючого способу життя. Покоління домогосподарств Великобританії "спадково" не працюють упродовж десятиліть: "їм краще жити на щотижнево отримувані соціальні виплати і проводити час зі своїми дітьми, ніж працювати на будь-якій роботі, запропонованій за місцем проживання. Багато британців є вкрай лінивими, немотивованими та незацікавленими працювати. Їм притаманні вади не фізичні, а психологічні". Вирішення питання добробуту своїх сімей вони "перекладають" на державу, що підвищує невдоволення працюючих громадян країни, яким "доводиться важко працювати за низьку зарплату" [13].

Багато західних дослідників обстоюють точку зору, що в США модель соціального захисту населення є не стільки "державою загального добробуту", скільки "державою можливостей для страхування" ('opportunity-insurance state'). Здійснювані нині в США реформи пов'язані зі "зменшенням ролі" держави, зміною її функцій, обмеженням управлінського втручання в соціальну сферу, розширенням форм недержавного надання соціальних послуг, фінансування програм і систем соціального захисту в цілому, трансформаціями механізмів та методів бізнес-управлінського впливу [9, с. 22].

Американська модель "держави загального добробуту" зорієнтована на жорсткі умови ринку, в якій соціальні потреби, як індивідуальні, так і суспільні в цілому, держава задовольняє за допомогою механізмів ринкових відносин. Так, соціальні послуги (освіта, охорона здоров'я, матеріальне забезпечення для людей похилого віку та ін.) надаються населенню на конкурентних засадах шляхом їх вибору та купівлі на ринку безпосередньо самими отримувачами таких послуг. У США "державу загального добробуту" називають "залишковою", тобто держава визначає види діяльності, які можуть ефективно здійснювати в соціальній сфері недержавні організації та залишає за собою повноваження та відповідальність щодо виконання певних соціальних функцій, які вказані організації неспроможні в умовах ринку реалізувати.

Практичним проявом такої політики є те, що переважна більшість соціальних функцій, які можна здійснювати в умовах ринку, держава передала на контрактних засадах у відання приватного суспільного сектору, залишивши за собою виконання тільки функцій неконкурентоспроможних або "неринкових". Роль федерального уряду в сфері надання соціальних послуг обмежено до визначення відповідних орієнтовних цілей, механізмів стимулювання та показників для оцінки їх досягнення. По суті це типова консервативна модель, в якій роль держави зводиться до надання матеріальної підтримки виключно

громадянам, які знаходяться за порогом бідності, що є об'єктом палких диспутів з боку зарубіжних науковців і широкого загалу.

У США відсотки державних соціальних видатків до показника ВВП в цілому мають тенденцію до зростання, а соціальні допомоги у країні, як і у Великобританії, перетворилися в "соціальну хворобу" — спосіб прожиття десятків мільйонів американців, які без "соціального амортизатора" не уявляють своє життя в суспільстві. Так, понад 80 млн американських громадян регулярно отримували допомоги за програмами державного соціального страхування, обсяг яких у 1997 р. перевищив межу в 1 трлн дол. США [14].

Сучасна модель "держави загального добробуту" в США базується, передусім, на підтримці високих темпів економічного зростання та зменшенні рівня бідності в найбільш оптимальний для економіки і результативний для системи соціального захисту спосіб. Наріжним каменем ліберальної моделі "держави загального добробуту" є створення сприятливих для матеріального добробуту населення умов, насамперед, шляхом підвищення темпів економічного зростання, а залишковій системі соціальних трансфертних платежів відводиться другорядне, допоміжне місце.

Державна політика щодо подолання бідності, хоч і є пріоритетом "держави загального добробуту" в США, але значною мірою залежить від сектору економіки. Ефективна економічна діяльність, як передбачається, має покращити матеріальний добробут громадян через підвищення їхніх доходів і зайнятості. Дана політика також базується і на приватних трансфертах — приватних внесках, даруваннях, благодійних пожертвуваннях. У США історично сформовані дві незалежних гілки соціального забезпечення державна і приватна. Між державою і бізнесом чітко розподілено відповідні функції: держава здебільше відповідає за підтримку мінімального рівня допомоги і поширення її доступності; бізнес, як правило, забезпечує надання соціальних послуг більш широкого асортименту та кращої якості.

На переконання лібералів, якщо економіка та приватний сектор функціонують ефективно, то тоді існує незначна потреба для втручання держави в систему соціального захисту населення, зокрема через державні трансфертні платежі, призначених для пом'якшення наслідків бідності. В міру того, як така потреба стає актуальною, розробляється та реалізується ліберальна стратегія "держави загального добробуту", метою якої є надання зубожілій категорії населення цільової, максимально адресної допомоги в "поміркованих" обсягах. Іншими словами, соціальні виплати і допомоги держава без надмірностей, в жорстких межах "викроює" з бюджетних видатків і спрямовує тим, хто найбільше їх потребує, а розміри виплати і допомоги дозволяють лише уникнути визначеної межі бідності.

Сучасні умови розвитку, зокрема "демографічна бомба" або тенденція до "старіння населення", кидають серйозні виклики моделі "держави загального добробуту" в США: за даними Федерального Бюро перепису населення прогнозується, що в США у 2050 р. відсоток населення, що отримуватиме пенсії за віком сягне 47 %, що на 27 % більше в порівнянні з 2000 р. З цією метою в Сполучених Штатах поступово підвищують пенсійний вік, який в 2017 р. має сягнути 67 років [11, с. 1, 4]. За таких обставин цілком очевидно, що розглянуті вище трансформації є лише початком проведення подальших реформ моделі "держави загального добробуту" в США.

Узагальнюючи та резюмуючи викладене вище, слід відмітити, що незважаючи на відмінності в великобританській та американській моделях "держави загального добробуту", їм притаманні такі спільні риси: реформи у форматі держави загального добробуту" інспіровані ідеями, ідеологією неолібералізму та базуються на його постулатах; глобалізація, яка зумовила нагальну потребу в мінімізації соціальних видатків з державного бюджету обох країн; підвищення попиту з боку отримувачів на обсяги надання таких послуг; курс соціальної політики на підвищення рівнів ефективності та якості соціальних послуг; курс економічної політики на постійне підвищення рівня життя населення, їх матеріального забезпечення, що є наріжним каменем системи надання соціальних послуг; ринок та конкуренція, які є ефективними та дієвими механізмами організації надання соціальних послуг, справедливого і заощадливого розподілу та розміщення ресурсів.

РЕЗУЛЬТАТИ ПРОВЕДЕНОГО ВИЩЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА АМЕРИКАНСЬКОЇ МОДЕЛЕЙ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЗДІЙСНЮВАНИХ В УКРАЇНІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ДАЮТЬ ПІДСТАВИ СФОРМУЛЮВАТИ ТАКІ ВИСНОВКИ

1. З'ясовано, що ратифікація Україною Угоди про асоціацію між Україною та ЄС має стати "каталізатором" здійснення реальних трансформацій у вітчизняній системі надання соціальних послуг, якій, попри перманентні протягом останніх 11 років безсистемні та неефективні намагання багатьох урядів країни реформувати вказану систему, і донині притаманні пережитки радянської системи соцзабез (заплутана та витратна система пільг, соціальних витрат і допомоги тощо). Важливо, щоб у контексті реформування вітчизняної системи надання соціальних послуг до його пріоритетів було віднесено механізми державного управління соціальними послугами, які визначено положеннями Законом України "Про соціальні послуги".

2. Аналізом встановлено, що сучасну великобританську модель "держави загального добробуту" було впроваджено після Другої світової війни з метою усунення її негативних соціальних наслідків. Реалії сьогодення змушують керівництво держави адекватно реагувати на недоліки британської "держави загального добробуту", основними з яких є утриманство, надмірна лояльність до осіб, що отримують соціальні виплати та допомоги.

3. Виявлено, що в США передумовою впровадження сучасної моделі "держави загального добробуту" була світова економічна криза в 1930-х років ("велика депресія") та проголошена керівництвом держави "війна з бідністю". Практичною формою її реалізації стало соціальне страхування та надання допомоги зубожілим громадянам США. Діюча нині в США "держава загального добробуту" базується на: підтримці високих темпів економічного зростання, що дає змогу покращити матеріальний добробут і зайнятість громадян; зменшенні рівня бідності в найбільш прийнятний для економіки та системи соціального захисту спосіб, активного залучення приватних внесків, благодійних пожертвувань. З'ясовано, що втручання держави в систему соціального захисту населення є мінімальним — виконання більшості соціальних функцій делеговано недержавному та приватному секторам.

Дослідження показало, що сучасні умови суспільного розвитку кидають нові виклики моделям "держави загального добробуту" в США та Великобританії, які

вірогідно зумовлять подальші її трансформації в ході яких керівництво цих країн змушено буде вдаватися до вжиття жорстких і непопулярних заходів, пов'язаних зі зменшенням соціальних видатків, реструктуризацією соціальних виплат, допомоги та ін. Такі трансформації взаємопов'язані з іншими галузями, зокрема з економікою та публічним управлінням. Малоймовірно, що діючі в цих країнах моделі надання соціальних послуг будуть радикально змінені, але глобалізація, економічна криза, інші ендогенні та екзогенні чинники спонукають до переосмислення засадничих принципів функціонування "держави загального добробуту", модернізації механізмів її реалізації в сфері надання соціальних послуг.

4. У контексті сучасних реалій України з'являються вагомі підстави стверджувати, що трансформації в напрямі розбудови конституційно задекларованої соціальної держави, запозичення ліберальної моделі "держави загального добробуту" та здійснювані в цьому напрямі реформи будуть гальмуватися пережитками посттоталітарного українського суспільства, корупцією, яка охопила соціальну та інші сфери країни.

Література:

1. Конституція України: [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. із змінами, внесен. Законом України від 8 груд. 2004 р.: за станом на 1 січня 2006 р.]. — К.: М-во юстиції України, 2006. — 124 с.

2. Про схвалення Стратегії реформування системи надання соціальних послуг: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 серп. 2012 р. № 556-р. // Офіц. вісн. України. — 2012. — 20 серп. (№ 61). — С. 71. — Ст. 2482.

3. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII // Відом. Верховної Ради України: офіц. вид. — 2014. — 3 жовт. (№ 40). — С. 2843. — Ст. 2021.

4. Про соціальні послуги: Закон України від 19 черв. 2003 р. № 966-IV (із змінами, внесен. згідно із 8 Законами в 2004—2012 рр.) // Офіц. вісн. України. — 2003. — 1 серп. (№ 29). — С. 52. — Ст. 1435.

5. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами: Електронний ресурс // Комітет Верховної Ради України з питань європейської інтеграції: офіц. веб-сторінка. — 2014. — 30 жовт. — Режим доступу: http://comeuroint.rada.gov.ua/komevroint/doccatalog/document?id=56219

6. Encyclopedia of governance: in 2 volumes / [Mark Bevir (Ed.) et al.]. — London: SAGE Publications Ltd., 2007. — Vol. 1. — 1028 p.

7. Encyclopedia of political economy: Vol. 2 / O'Hara Phillip Anthony (ed.) . — UK: London, Routledge, 2001 — 1302 p.

8. Field F. The Welfare State — Never Ending Reform: Electronic Resource / Frank Field // BBC website. — 2014. — Access Mode: http://www.bbc.co.uk/history/british/modern/field_01.shtml

9. Goodin R. E. The Real Worlds of Welfare Capitalism / Robert E. Goodin, Bruce Headey, Ruud Muffels, Henk-Jan Dirven. — UK: Cambridge, Cambridge University Press, 2004. — 358 p.

10. McAuley J.W. An Introduction to Politics, State and Society / James W. McAuley. — UK: London, SAGE Publications Ltd., 2003. — 232 p.

11. Razin A. The Decline of the Welfare State: Demography and Globalization / Assaf Razin, Efraim Sadka, Chang Woon Nam. England: London, the MIT Press, 2005. — 135 p.

12. Rice J. M. The Temporal Welfare State: A Crossnational Comparison / Rice James Mahmud, Robert E. Goodin, Antti Parpo // Journal of Public Policy. 2006. (Sept. — Dec.). — Vol. 26 (No. 3). — С. 195—228.

13. Turner J. Welfare state reforms: Electronic Resource / Jane Turner // Manchester Salon website. — 2014. — Access Mode: http://manchestersalon.org.uk/welfare-state-reforms-jane-turner.html.

14. Welfare Reform in the United States: Electronic Resource // US Government Info: A part of The New York Times Company. 2012. — Access Mode: http://usgovinfo.-about.com/od/federalbenefitprograms/a/welfarereform.htm

References:

1. The Constitution of Ukraine (2006), Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), "Order "On approval of the Strategy of reforming the social services system", Ofits. visnyk Ukrainy, vol. 61, p. 71.

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On ratification of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other part, Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 40, p. 2021.

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On social services", Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, vol. 29, p. 52.

5. The Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on European Integration issues (2014), "The Association Agreement between Ukraine and the European Union and its Member States", available at: http://comeuroint.rada.gov.ua/komevroint/doccatalog/document?id=56219 (Accessed 29 Oct 2014).

6. Bevir, M. (2007), Encyclopedia of governance, Thousand Oaks, Sage Publications, California, US.

7. O'Hara, P. A. (2001), Encyclopedia of political economy, vol. 2, Routledge, London, UK.

8. Field, F. (2014), "The Welfare State — Never Ending Reform", The BBC, [Online], available at: http://www.bbc.co.uk/history/british/modern/field_01.shtml (Accessed 25 Oct 2014).

9. Goodin, R. E. Headey, B. Muffels, R. Dirven, H. J. (2004), The Real Worlds of Welfare Capitalism, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

10. McAuley, J.W. (2003), An Introduction to Politics, State and Society, SAGE Publications Ltd., London, UK.

11. Razin, A. Sadka, E. Nam, C. W. (2005), The Decline of the Welfare State: Demography and Globalization / the MIT Press, London, UK.

12. Rice, J. M. Goodin, R. E. James, M. R. Parpo, A. (2006), "The Temporal Welfare State: A Crossnational Comparison", Journal of Public Policy, vol. 26, no. 3, pp. 195—228.

13. Turner, J. (2014), "Welfare state reforms", Manchester Salon, [Online], available at: http://manchestersalon.org.uk/welfare-state-reforms-jane-turner.html (Accessed 25 Oct 2014).

14. US Government Info (2012). "Welfare Reform in the United States", [Online, available at: http://usgovinfo.-about.com/od/federalbenefitprograms/a/welfare-reform.htm (Accessed 25 Oct 2014).

Стаття надійшла до редакції 27.11.2014 р.

УДК [338. 246. 2: 330. 332](477)

Н. С. Орлова,
д. держ. упр., проф., професор кафедри фінансів,
Донецький державний університет управління
Т. В. Максимова,
здобувач кафедри фінансів, Донецький державний університет управління

ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇНИ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

N. Orlova,
Dr. of Public Administration, Professor of Finance of Donetsk State University of Management
T. Maksymova,
researcher of Finance of Donetsk State University of Management

THE FORMATION OF COUNTRY'S INVESTMENT POLICY UNDER SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У статті визначено завдання інвестиційної політики в умовах сталого розвитку на національному та міжнародному рівнях. Виділено ключові принципи інвестиційної політики країни відповідно до рамкових основ інвестиційної політики Конференції ООН з торгівлі та розвитку (United Nations Conference on Trade and Development), які є орієнтиром при розробці національної та міжнародної інвестиційної політики. Проаналізовано структуру та обсяги прямих іноземних інвестицій в Україні та світі. Доведено, що мобілізація інвестицій та забезпечення їх внеску в сталий розвиток є пріоритетом розвитку для всіх країн. Виділено ключові проблеми інвестиційної політики України та головні чинники, що що гальмують інвестиційний процес. Визначено стратегічні засади та перспективні напрями формування інвестиційної політики України з метою забезпечення її сталого розвитку.

The article defines the objectives of the investment policy in terms of sustainable development at the national and international levels. Highlight the key principles of the investment policy of the country in accordance with the Framework for the UN Conference on Trade and Development (United Nations Conference on Trade and Development), which is a landmark in the development of national and international investment policies. It is analyzed the structure and volume of foreign direct investment in Ukraine and the world. It is proved that the mobilization of investment and their contribution to sustainable development is a development priority for all countries. There is identifyed the key issues of investment policy of Ukraine and the main factors hindering investment process. It is identified strategic framework and perspective directions of Ukranian investment policy's formation in order to ensure sustainable development.

Ключові слова: інвестиційна політика, сталий розвиток, інвестиція, глобалізація, прямі іноземні інвестиції.
Key words: investment policy, sustainable development, globalization, investment, foreign direct investment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

На сучасному етапі розвитку світової економіки виникає об'єктивна необхідність активізації інвестиційної діяльності, бо саме вона є вирішальною ланкою всієї економічної політики держави, яка забезпечує стабільне економічне зростання країни в цілому. Інвестиційна політика дозволяє максимально використовувати наявний національний ресурсний потенціал для забезпечення довгострокових та короткострокових цілей і завдань соціально-економічного розвитку, а також ефективно залучити у ці процеси іноземні інвестиції. З метою подолання кризових явищ в фінансовій системі та суспільно-політичному житті країни головним завданням уряду на сьогодні є забезпечення та реалізація інвестиційної політики відповідно до концепції сталого розвитку, яка дозволить посилити конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Увага багатьох вітчизняних вчених привернута до теоретичних проблем формування та вдосконалення сучасної інвестиційної політики країни до стратегії сталого розвитку. Серед таких науковців можна назвати Бодрова В.Г. [1] , Гриценко Л.Л. [2], Гусєва В.О. [1], Корнієнко А.А. [3], Мартиненко В.Ф. [1], Солонінко К.С. [4], Степаненко С.В. [5], Стеченко Д.М. та ін. Всі дослідження, які стосуються проблематики та напрямів сталого розвитку країн, потребують певної систематизації і більш широкого висвітлення. Саме тому, досить актуальною залишається проблема визначення концепції

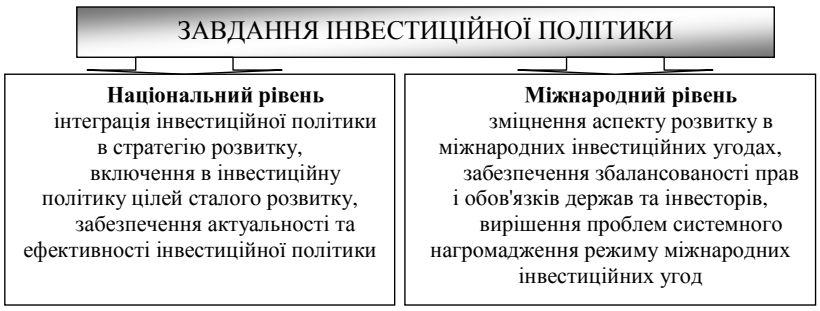

Рис. 1. Завдання інвестиційної політики в умовах сталого розвитку

формування інвестиційної політики України відповідно до стратегії сталого розвитку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення стратегічних та перспективних напрямів формування інвестиційної політики України на основі дослідження концепції сталого розвитку для подальшого економічного розвитку країни.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Обгрунтування отриманих результатів. Більшість держав прагнуть залучати і заохочувати іноземні інвестиції в інтересах зміцнення виробничого потенціалу та сталого розвитку. Основою концепції сталого розвитку є необхідність встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Одним з важливих факторів забезпечення сталого розвитку країни є залучення та ефективне використання інвестиційних ресурсів. Це зумовлено тим, що інвестиції торкаються усіх сфер господарської діяльності країни в цілому і створюють багато можливостей для успішної реалізації поставлених цілей, досягнення соціального ефекту, майбутнього процвітання. Для забезпечення ефективної державної інвестиційної політики треба розробити систему економічних, організаційно-правових та інших заходів держави, які сприятимуть покращенню інвестиційного клімату, структурній перебудові та розвитку національної економіки.

Рамкові основи інвестиційної політики з метою сталого розвитку (РОІПСР) розроблені Конференцією ООН з торгівлі та розвитку (United Nations Conference on Trade and Development) та включають у себе: ключові принципи розробки інвестиційної політики та практичні рекомендації щодо національної інвестиційної політики та можливі варіанти структурної побудови та застосування міжнародних інвестиційних угоди (МІУ) [6].

Таблиця 1. Ключові принципи інвестиційної політики з метою сталого розвитку

Принцип РОІПСР	Характеристика
1. Інвестиції в цілях сталого розвитку	Головною метою інвестиційної політики є заохочення інвестицій у цілях інклюзивного зростання та сталого розвитку
2. Узгодженість політики	Інвестиційна політика повинна ґрунтуватися на загальній стратегії розвитку країни. Всі заходи політики, що роблять вплив на інвестиції, повинні бути послідовними і погодженими як на національному , так і на міжнародному рівнях
3. Державне управління і інститути	Інвестиційна політика повинна розроблятися за участю всіх зацікавлених сторін і повинна бути вписана в інституційні рамки, що ґрунтуються на верховенстві права, яке будується на високих стандартах державного управління і забезпечує передбачувані, ефективні та прозорі процедури для інвесторів
4. Динамічність в розробці політики	Інвестиційна політика повинна регулярно переглядатися для забезпечення її ефективності, актуальності та відповідності мінливої динаміці розвитку
5. Забезпечення збалансованості прав та обов'язків	В інвестиційній політиці повинна дотримуватися збалансованість при встановленні прав і обов'язків держав та інвесторів в інтересах загального розвитку
6. Право на регулювання	Кожна країна має суверенне право визначати умови виходу на ринок і здійснення інвестиційної діяльності для іноземних інвесторів з урахуванням міжнародних зобов'язань в інтересах усього суспільства і для мінімізації можливих негативних наслідків
7. Відкритість для інвестицій	У відповідності зі стратегією розвитку кожної країни інвестиційна політика повинна забезпечувати відкриті, стабільні та передбачувані умови для здійснення інвестицій
8. Захист інвестицій та інвестиційний режим	Інвестиційна політика повинна забезпечувати належний захист інвесторам, які влаштувалися в країні. Режим, що діє відносно інвесторів, які влаштувалися в країні, повинен бути недискримінаційним
9. Заохочення інвестицій і спрощення їх процедур	Політика в галузі заохочення інвестицій та спрощення їх процедур має узгоджуватися з цілями сталого розвитку і повинна бути спрямована на мінімізацію ризику шкідливої конкуренції за інвестиції
10. Корпоративне управління і відповідальність	Інвестиційна політика має сприяти ухваленню й дотриманню передових міжнародних стандартів корпоративної соціальної відповідальності та благотворного корпоративного управління
11. Міжнародне співпраця	Міжнародне співтовариство має здійснювати співробітництво з метою вирішення спільних проблем, пов'язаних із здійсненням інвестицій з метою розвитку, особливо в найменш розвинених країнах. Повинні також вживатися колективні заходи для уникнення протекціонізму в інвестиційній сфері

Джерело: [6].

Відповідно до інвестиційної політики сталого розвитку перед урядами країн стоїть більш широкий і складний спектр завдань в галузі розвитку, які повинні вирішуватися разом із створенням або підтримкою загального сприятливого інвестиційного клімату. Головною ідеєю залучення інвестицій і отримання прибутку стає стабільне поступове зростання економіки країни і сталий розвиток.

Інвестиційна політика сталого розвитку спрямована на втілення концепції сталого розвитку в конкретних заходах і механізмах на національному та міжнародному рівнях, а також на рівні розробки політики та її здійснення. Це веде до виникнення певних завдань у сфері інвестиційної політики на національному та міжнародному рівнях (рис. 1) (на основі [6]).

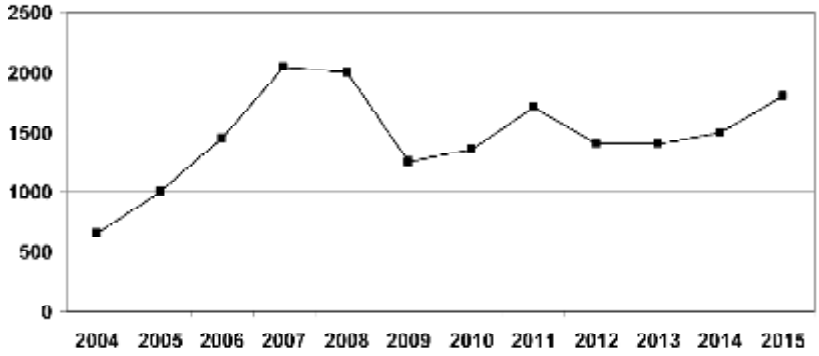

Рис. 2. Потоки глобальних ПІІ в 2004—2012 роки та прогноз на 2015 рік, млрд дол.

Джерело: [7].

Ключові принципи РОІПСР включають у себе 11 критеріїв побудови (табл. 1), які спрямовані на те, щоб служити орієнтиром при розробці національної та міжнародної інвестиційної політики.

Мобілізація інвестицій та забезпечення їх внеску в сталий розвиток є пріоритетом для всіх країн. Це обумовлено тим, що інвестиційні потоки забезпечують економіку країни не лише фінансовими ресурсами, але й технологічною підтримкою, необхідною для забезпечення стійкого і довгострокового розвитку національної економіки [6].

У 2012 році глобальні прямі іноземні інвестиції (ПІІ) скоротилися на 18% до 1,35 трлн дол. [7]. Це різке падіння різко контрастувало з іншими ключовими економічними показниками такими як ВВП, міжнародна торгівля й зайнятість, кожен з яких продемонстрував позитивну динаміку зростання на світовому рівні. ЮНКТАД прогнозує, що в 2015 році обсяги ПІІ збільшаться в порівнянні з даними 2012 року (рис. 2).

Однак такі чинники, як структурні "вразливості" глобальної фінансової системи, можливе погіршення макроекономічної кон'юнктури і значна політична невизначеність в ключових областях, що впливають на впевненість інвесторів, можуть привести до подальшого скорочення потоків ПІІ.

Зростання обсягів ПІІ у країни, що розвиваються виявився набагато більшим, ніж їх обсяг у розвинуті країни, і в 2012 році, незважаючи на їх зменшення (на 4%) до 703 млрд дол., поступився тільки рекордному рівню попереднього року (табл. 2).

У 2011 році обсяги ПІІ в країни, що розвиваються, склав 52% від загального обсягу ПІІ, вперше перевищивши обсяги інвестицій у розвинуті країни на 142 млрд дол. [7]

Вивіз ПІІ з країн, що розвиваються, досяг рекордного рівня 31% від їх суми в усьому світі, та склав 426 млрд дол. На частку азіатських країн, які залишалися найбільшим джерелом ПІІ, довелося три чверті всіх ПІІ країн, що розвиваються. Вивіз ПІІ з Африки збільшився в три рази, а потоки з країн Азії, Латинської Америки і Карибського басейну залишилися на рівні 2011 року [7].

Країни БРІКС (Бразилія, Російська Федерація, Індія, Китай і Південна Африка) залишалися головними джерелами ПІІ серед країн-інвесторів з поступово зростаючою економікою. Потоки з цих п'яти країн виросли з 7 млрд дол. у 2000 році до 145 млрд дол. у 2012 році і склали 10% їх загального обсягу [7].

Обсяги ПІІ в розвинені країни скоротився на 32% до 561 млрд дол. у таких групах країн, як Європа і

Таблиця 2. Потоки ПІІ по регіонах, 2010—2012 роки (млрд дол.)

Регіон	ПІІ в країну			ПІІ з країни		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012
Всі країни світу	**1 409**	**1 652**	**1 351**	**1 505**	**1 678**	**1 391**
Країни, що розвиваються	696	820	561	1050	1 185	909
Розвинені країни	637	735	703	413	422	426
Африка	44	48	50	9	5	14
Азія	401	436	407	284	311	308
Східна і Південно-Східна Азія	313	343	326	254	271	275
Південна Азія	29	44	34	16	13	9
Західна Азія	59	49	47	13	26	24
Латинська Америка і Карибський басейн	190	249	244	119	105	103
Океанія	3	2	2	1	1	1
Країни з перехідною економікою	75	96	87	62	73	55
Країни зі слабкою в структурному відношенні, вразливою економікою	**45**	**56**	**60**	**12**	**10**	**10**
Найменш розвинені країни	19	21	26	3,0	3,0	5,0
Не мають виходу до моря країни, що розвиваються	27	34	35	9,3	5,5	3,1
Малі острівні держави, що розвиваються	4,7	5,6	6,2	0,3	1,8	1,8

Джерело: [7].

Рис. 3. Обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну, млрд дол. США

Джерело: [9].

Північна Америка, а також в Австралії та Новій Зеландії. На частку одного лише Європейського союзу припали майже дві третини темпів зменшення обсягів ПІІ. Як у Європі, так і в Північній Америці спостерігалося значне скорочення обсягів ПІІ, однак Японія все ж займає друге місце серед найбільших у світі країн-інвесторів [7].

Таким чином, одним з головних чинників забезпечення конкурентоспроможності, економічної стабільності та збільшення інвестиційної привабливості країни стає сталий розвиток. Більшість розвинених країн вже розробили та прийняли стратегії сталого розвитку, в основі яких є збалансоване регулювання державної економічної та соціальної політики, з особливим акцентом на захист навколишнього природного середовища.

З підписанням Угоди про асоціацію з ЄС, Україна прийняла зобов'язання адаптувати існуючі національні програми та нормативи до стандартів, які існують в країнах ЄС [8].

Обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України станом на 1 жовтня 2013 р. становив 56565,2 млн дол. США (рис. 3), що на 2,3 відсотка більше обсягів інвестицій на початок 2013 р., та в розрахунку на одну особу населення складає 1245,6 дол. США [10].

У 2013 році основними інвесторами України є Кіпр (19,036 млрд дол.США), Німеччина (6,292 млрд дол.США) та Нідерланди (5,562 млрд дол.США). У той же час обсяг прямих інвестицій (акціонерний капітал) з України в економіку країн світу на початок 2014 року склав 92,2% від загального обсягу інвестицій в країни ЄС, у країни СНД — 6,3%, в інші країни світу — 1,5% від загального обсягу [9].

Структура прямих іноземних інвестицій, спрямованих в українську економіку, вказує на те, що найбільша кількість прямих інвестицій надходить саме в промисловий сектор української економіки (рис. 4).

Загалом інвестиційний процес в Україні гальмується через суб'єктивні й об'єктивні причини, серед яких виділяють: політичну та економічну нестабільність; часті зміни законодавства; відсутність налагодженого надійного митного контролю та недоліки в Митному кодексі України; корумпованість влади в Україні; повільні темпи приватизації; слабка розвиненість ринкових інститутів (корпоративного сектора, ринку цінних паперів, ринку землі, ринку нерухомості); низька конкурентоздатність багатьох українських товарів; недостатня інтегрованість у світову економіку; відсутність чіткої інвестиційної політики з відповідними механізмами реалізації на державному та місцевому рівнях; інертність місцевої влади при залученні інвестицій, відсутність стимулів і механізмів для залучення інвестицій.

З урахуванням зазначеного стає зрозумілою необхідність визначення стратегічних засад та перспективних напрямів формування інвестиційної політики України в умовах сталого розвитку. До основних стратегічних засад формування національної моделі сталого розвитку слід віднести:

— забезпечення внутрішньої й зовнішньої безпеки і стабільності політичного ладу;

— формуванні міжгалузевої структури виробництва, що повинна відповідати світовим стандартам і потребам економіки держави, підвищенні соціально-екологічної орієнтації галузей;

— технічному переоснащенні виробництва на основі впровадження новітніх наукових досягнень, енерго- і ресурсоощадливих та безвідхідних технологій, широкому застосуванні відновлюваних джерел енергії, розв'язанні проблеми утилізації відходів, що утворюються у процесі господарської та іншої діяльності;

— регульованому збільшенні обсягу виробництва;

— формуванні раціональної структури виробництва, розподілі і використанні енергії, підвищенні технічного рівня та екологічної безпеки.

Для формування привабливої інвестиційної політики і активізації інвестиційної діяльності велике значення має формування відповідної нормативно-правової бази і створення в Україні правового поля, що відповідало б ринковій економіці.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗРОБОК

У статті доведено, що в умовах кризи та обмеженості інвестиційних ресурсів в країні, формування державної інвестиційної політики може мати за підгрунтя концепцію сталого розвитку. Відповідно до Рамкових основ інвестиційної політики з метою сталого розвитку

Рис. 4. Структура прямих іноземних інвестицій в Україну за галузями економіки

Джерело: [10].

виділено принципи інвестиційної політики з метою сталого розвитку та завдання інвестиційної політики країни на національному та міжнародному рівні.

Аналіз обсягів прямих іноземних інвестицій в світі показав зменшення обсягів інвестицій на 18% через економічну нестійкість і політичну невизначеність ряду країн. Результати дослідження динаміки прямих іноземних інвестицій дозволили зробити висновок, що обсяг інвестицій в 2013 році поступово збільшився; основними інвесторами України є Кіпр, Німеччина та Нідерланди; найбільш інвестиційно привабливою галуззю економіки України залишився промисловий сектор.

Доведено, що для вирішення існуючих в Україні проблем інвестиційного процесу (політична та економічна нестабільність; часті зміни законодавства; корумпованість влади в Україні; слабка розвиненість ринкових інститутів відсутність чіткої інвестиційної політики) доцільним є створення відповідних нормативно-правових умов на основі принципів сталого розвитку, зміна пріоритетів при розробці внутрішньої (економічної, промислової, енергетичної, сільськогосподарської політики) та зовнішньої інвестиційної політики; забезпечити інформаційну прозорість діяльності суб'єктів економіки.

Реалізація зазначених заходів щодо формування державної інвестиційної політики зміцнить інвестиційний імідж України, збільшать обсяги залучення іноземних інвестицій та капітальних інвестицій та забезпечать сталий розвиток її економіки.

Література:

1. Бодров В.Г. Інноваційно-інвестиційна модель сталого розвитку національної економіки: навч.-метод. матеріали [Текст] / В.Г. Бодров, В.О. Гусєв, В.Ф. Мартиненко. — К.: НАДУ, 2009. — 60 с.

2. Гриценко Л.Л. Державна інвестиційна політика: сутність, цілі та завдання [Текст] / Л.Л. Гриценко // Збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету. — 2012. — Ч. ІІ. — С. 162—171. — (Серія "Економічні науки", вип. 22).

3. Корнієнко А.А. Особливості залучення прямих іноземних інвестицій до України в умовах формування глобального економічного простору [Електронний ресурс] / А.А. Корнієнко, О.І. Малик // Ефективна економіка. — Режим доступа: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2043

4. Солонінко К.С. Міжнародна економіка: навч. посібник [Текст] / К.С. Солонінко. — К.: Кондор, 2008. — 380 с.

5. Степаненко С.В. Інвестиційна привабливість регіонів та інноваційна політика в контексті сталого економічного зростання [Текст] / С.В. Степаненко // Державне будівництво. — 2012. — № 2. — С. 54—62.

6. Доклад о мировых инвестициях: обзор 2012 года: к инвестиционной политике нового поколения [Електронний ресурс] // Конференция Организации Объединенных Наций по торговле и развитию. — Режим доступа: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2012overview_ru.pdf

7. World Investment Report 2013 [Електронний ресурс] / Global value chains: investment and trade for development // United Nations Conference on Trade and Development. — Режим доступу: http://unctad.org/en/publicationslibrary/wir2013_en.pdf

8. Україна на шляху до сталого розвитку: інтеграція положень Конвенцій Ріо у національну політику України [Електронний ресурс] / Статті / Прес-центр // Програма розвитку ООН в Україні. — Режим доступу: http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2014/07/14/-/

9. Інвестиційний клімат в Україні [Електронний ресурс] / Діяльність / Інвестиційно-інноваційна політика // Міністерство економічного розвитку та торгівлі України. — Режим досиупу: http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=InvestitsiiniiKlimatVUkraini

10. У 2013-му приплив прямих іноземних інвестицій в Україну скоротився майже в 2 рази [Електронний ресурс] // Коментарі. — Режим доступу: http://ua.comments.ua/money/221464-u-2013mu-pripliv-pryamih-inozemnih.html

References:

1. Bodrov, V.G. Gusev, V.O. and Martinenko, V.F. (2009), Innovatsijno-investytsijna model' staloho rozvytku natsional'noi ekonomiky [Innovation and investment model of sustainable development of national economy], NAGM, Kyiv, Ukraine.

2. Gricenko, L.L. (2012), "Goverment investment policy: the nature, goals and objectives", Zbirnyk naukovykh prats' Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu, vol. 22, pp. 162—171.

3. Kornienko, A.A. and Malik, O.I. (2012), "Features of foreign direct investment to Ukraine in the context of global economic environment", Efektyvna ekonmika, [Online], available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2043

4. Soloninko, K.S. (2008), Mizhnarodna ekonomika [International Economics], Kondor, Kyiv, Ukraine.

5. Stepanenko, S.V. (2012), "Investment attractiveness of regions and innovation policy in the context of sustainable economic growth", Derzhavne budivnytstvo, vol. 2, pp. 54—62.

6. Conference UN trade and development (2012), "World Investment Report: review of 2012: a new generation of investment policy", available at: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2012overview_ru.pdf (Accessed 28 october 2014).

7. United Nations Conference on Trade and Development (2013), "World Investment Report 2013", available at: http://unctad.org/en/publicationslibrary/wir2013_en.pdf (Accessed 28 october 2014).

8. UNDP in Ukraine (2014), "Ukraine on the path to sustainable development: integration of Rio Conventions provisions in national policy Ukraine", available at: http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2014/07/14/-/ (Accessed 28 october 2014).

9. Control Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2014), "The investment climate in Ukraine", available at: http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=InvestitsiiniiKlimatVUkraini (Accessed 28 october 2014).

10. "In 2013 foreign direct investment in Ukraine decreased by 2 times" (2013), available at: http://ua.comments.ua/money/221464-u-2013mu-pripliv-pryamih-inozemnih.html (Accessed 28 october 2014).

Стаття надійшла до редакції 05.12.2014 р.

УДК 351:911.372.7

Д. Ю. Полковниченко,
аспірант кафедри економічної теорії та фінансів,
Харківський регіональноий інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

ГЕОІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІЄЮ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

D. Polkovnichenko,
post-graduate student of Economical Theory and Finances Chair of Kharkiv Regional Institute
of Public Administration of National Academy of Public Administration attached to the Office of the President of Ukraine

GEOGRAPHIC-INFORMATION SYSTEM IN TERRITORY MANAGEMENT DURING EMERGENCY SITUATIONS

У статті автор визначає завдання з управління територією в умовах надзвичайних ситуацій, що вирішуються за допомогою геоінформаційних систем, розглядає проблеми, пов'язані із розробкою, впровадженням та експлуатацією цих систем.

In the article the author defines the tasks of territory management in emergency situations that can be solved with the help of geographic information systems, analyzes problems associated with the development, implementation and operation of such systems.

Ключові слова: геоінформаційна система, надзвичайна ситуація, територія, управління.
Key words: geographic information system, emergency, territory, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Вирішення управлінських завдань, пов'язаних із забезпеченням території необхідними ресурсами в умовах надзвичайних ситуацій, безпекою населення, швидким пошуком необхідної інформації, аналізом і оперативною оцінкою ситуації, в даний час ефективно може бути виконано за допомогою геоінформаційних систем і відповідних технологій. Геоінформаційні системи (ГІС) являють собою автоматизовані системи, в яких зображення різних об'єктів і явищ пов'язані з атрибутивними базами даних, і які призначені для збору, зберігання і проведення досліджень шляхом аналізу і моделювання просторової інформації та відповідних атрибутивних даних [1]. Функціонування таких інформаційних систем базується на використанні банків даних графічної та семантичної інформації, в яких і розміщена створена базова електронна карта.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання використання геоінформаційних систем в управлінні територією розглядається в працях багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, зокрема таких, як А.І. Мартиненко, В.С. Тикунов, Є.І. Халугін, Д.А. Цапук, Ю.А. Шафрин та ін. Проте використання геоінформаційних систем для забезпечення управління територією в умовах надзвичайних ситуацій все ще потребує детального аналізу.

МЕТА СТАТТІ

Проаналізувати етапи впровадження та використання геоінформаційної системи забезпечення управління територією в умовах надзвичайних ситуацій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Виходячи із завдань, які необхідно вирішувати в умовах НС, функціонування ГІС НС повинно забезпечувати наступне:

— збір інформації про різні, в першу чергу, потенційно небезпечні, територіальні об'єкти, системи життєзабезпечення населення в надзвичайних ситуаціях, формування відповідної бази даних;

— системну обробку даних про об'єкти і системи життєзабезпечення;

— аналіз, інтерпретацію та моделювання просторових даних, їх відображення в зручній формі;

— використання інтегрованої бази даних для вирішення розрахункових завдань і складання різних видів моделей і прогнозів;

— інформаційну підтримку при виробленні та прийнятті управлінських рішень.

Як показує практика, для побудови ГІС НС, яка б ефективно вирішувала перераховані завдання, необхідно здійснити наступне:

— вивчити і узагальнити наявної досвід щодо побудови та функціонування ГІС НС;

— сформулювати основні принципи побудови та функціонування ГІС НС;

— розробити загальну концепцію створення системи картографічних моделей, комплексу технічних і програмних засобів, технології автоматизованого виготовлення, накопичення та надання користувачам електронних і цифрових карт, проблемно-орієнтованих моделей місцевості;

— визначити методи моделювання та прогнозування НС;

— розробити критерії та методи оцінки ефективності функціонування ГІС НС;

— розробити практичні рекомендації щодо застосування ГІС НС у різних режимах функціонування, в рамках яких визначити заходи щодо вдосконалення інформаційного забезпечення відповідних управлінських органів і структур.

У цілому, ГІС НС повинна представляти набір прийомів збору, зберігання, пошуку, перетворень і відображення просторових характеристик реального простору та реальної території з цілком певними цілями забезпечення функціонування і розвитку території в умовах НС. Тому географічні дані в ГІС НС представляють собою не просто набір інформації, а модель реальної дійсності.

Визначальним фактором при розробці ГІС НС, її архітектури та інтерфейсу користувача, а також виборі самої системи є її функціональне призначення. За своїми функціональними можливостями можна виділити дві групи ГІС.

До першої групи належать універсальні, і потужні за своїми обсягами інформації та призначені для аналізу даних, що надходять з різних джерел. У цих ГІС може формуватися різноманітна продукція і документація, починаючи від електронних карт із спеціальною інформацією до різних керуючих програм і різних прогнозів [5].

Другу групу складають спеціалізовані і менш потужні ГІС, що включають персональні комп'ютери і необхідні периферійні пристрої, необхідний набір пакетів програм, що забезпечують виконання операцій і процедур при вирішенні проблемно-орієнтованих задач.

Програмне забезпечення ГІС НС повинно включати наступні функціональні модулі: введення інформації, підтримки багатовіконного інтерфейсу, системний, відображення та обробки векторної інформації, відображення та обробки растрової інформації, обробки табличної інформації, перетворення інформації різних типів, виведення інформації.

Виходячи зі специфіки завдань, що вирішуються, ГІС НС повинна мати розгалужену структуру, технологічні комплекси, можливість зберігати, обробляти і передавати великі обсяги інформації, оскільки для такої системи характерним є безперервне ускладнення, розвиток технологічних процесів, збільшення кількості джерел інформації. Тому на початковому етапі розробки ГІС НС головною проблемою є вибір її раціональної структури та обгрунтування принципів проектування [3]. Можна виділити два основних принципи моделювання: 1) принцип відповідності структури ГІС НС та її характеристик до вимог територіальних органів влади; 2) використання системного підходу.

Згідно з першим принципом в ГІС НС повинні бути забезпечені основні вимоги, що пред'являються не тільки до складу системи, принципів взаємодії підсистем, їх функціональних можливостей, оперативності, виробничої потужності, а й до картографічних моделей, перш за все, електронних і цифрових карт, що створюються для використання в ГІС НС. Цей принцип на практиці реалізується в результаті розробки варіантів структури ГІС НС та її характеристик, їх аналізу і вибору кращого варіанта. При цьому слід розуміти, що структура ГІС НС буде реалізована, якщо при її виборі розглядати варіанти, орієнтовані не тільки на існуючі, а й на доступні в даному конкретному випадку технічні та програмні засоби.

Системний підхід при проектуванні ГІС НС полягає в розгляді об'єкта дослідження, як цілісної, складної системи, що складається з ряду підсистем і має функціональні залежності і зв'язки всередині системи і між її підсистемами. Завдяки цьому системний підхід забезпечує єдність створення технічного, математичного, інформаційного та лінгвістичного забезпечення в ГІС НС, їх сумісність, визначає методи дослідження і проектування ГІС НС і її кінцеву структуру. Іншими словами, системний підхід являє собою узагальнену методологію вирішення проблем, засновану на концепції такої системи, під якою розуміється не тільки її структура, а й функціонування.

При цьому зрозуміло, що кінцевим результатом функціонування ГІС НС має бути підвищення ефективності роботи територіальних органів влади, що досягається шляхом своєчасного доведення необхідної і достатньої інформації про територію і процеси, що на ній відбуваються, за допомогою створюваних, як єдине ціле, електронних і цифрових карт.

Таким чином, використання системного підходу при розробці ГІС НС можна розглядати в двох взаємопов'язаних аспектах: по-перше, як методологію дослідження та проектування ГІС, її структури; по-друге, як концептуальну основу створення і застосування єдиної системи картографічних моделей.

Одним з головних інструментів системного підходу є моделювання. В якості вихідної топографічної основи проекту з моделювання НС може виступати базова електронна карта території, при цьому елементами моделювання можуть служити значущі територіальні об'єкти, процеси та інформація, наприклад, електричні підстанції, транспорт, інформація про кількість проживаючих на певній території, місце розташування лікарень і станцій швидкої допомоги, центральні теплові пункти тощо [2].

Вирішальну роль при розробці ГІС НС відіграє використання стандартної програмної ГІС-оболонки не тільки в територіальних органах влади, а й у різних структурах і установах, оскільки це дозволяє ефективніше проводити обмін і оновлення різної інформації, формувати системність у підході до вирішення завдань з організації та створення єдиного інформаційного простору для всіх суб'єктів та об'єктів державного управління на даній території. Крім того, використання єдиної програмної ГІС-оболонки скорочує час на впровадження ГІС НС та навчання персоналу. Однією з найбільш поширених програмних ГІС-оболонок зараз є MapInfo.

Головні зусилля у створенні ГІС НС необхідно зосередити на досягненні технічної ефективності, необхідної для інформаційної підтримки управлінських рішень при управлінні соціально-економічним розвитком території в умовах надзвичайних ситуацій. Тому фундаментальні принципи побудови ГІС повинні базуватися на ефективному вирішенні повсякденних завдань, а сфера її застосування повинна включати різні напрями, як, наприклад, передбачення майбутніх загроз, нормування допустимих меж, скорочення часу існування НС тощо.

Для оперативного управління територіями в умовах надзвичайних ситуацій з використанням ГІС пропонується технологія, яка складається з наступних п'яти основних процесів:

1. Складання проекту ГІС НС.
2. Вибір і реалізація компонентів ГІС НС.
3. Здійснення підбору персоналу.
4. Створення інформаційної бази ГІС НС.
5. Забезпечення функціонування ГІС НС.

Розглянемо їх докладніше.

Складання проекту ГІС НС. Процес проектування ГІС НС складається з наступних етапів:

— з'ясування цільового призначення і завдань, що стоять перед розробниками з урахуванням побажань територіальних органів влади;

— створення проекту робіт у середовищі ГІС;

— розробка тематичного змісту та макетів електронних карт, що входять до ГІС НС;

— встановлення характеристик об'єктів і явищ, що підлягають картографуванню;

— вибір ГІС-оболонки;

— визначення складу комплексу технічних засобів;

— визначення вимог до персоналу, розробка інструкцій;

— проектування бібліотеки умовних знаків, класифікаторів та функцій автоматичного нанесення умовних знаків, легенди електронних карт;

— проектування інтерфейсу системи для роботи з оперативною, довідковою та нормативною базою;

— проектування оформлення спеціального змісту автоматизовано створених карт;

— проектування технології виконання робіт зі створення електронних карт.

Як показує практика, для виробництва робіт по ГІС-технології і, в залежності від можливостей обраної ГІС, необхідним є створення проекту, який дозволяє коректно зберігати, обробляти і управляти даними, що стосуються об'єкту робіт. При цьому необхідно вирішити такі завдання:

— створення директорій, в яких буде розміщуватися вхідна, вихідна і службово-довідкова інформація;

— опис таблиць семантичних баз даних, у тому числі, і для інтегрованих шарів;

— визначення об'єктного складу шарів, з якими працюватимуть відповідні фахівці, і встановлення відповідності між шарами і використовуваними класифікаторами;

— налаштування інсталяційних параметрів системи;

— визначення рівня доступу до інформації користувачів і системних адміністраторів.

Вибір і реалізація компонентів ГІС НС. Виходячи з практики побудови подібних систем, можна стверджувати, що ГІС НС повинна мати такі основні компоненти: апаратне забезпечення, набір програмних модулів, математичне забезпечення, інформаційне забезпечення і організаційний зміст.

Здійснення підбору персоналу. Підбір складу робочої групи, що створює ГІС НС, як правило, включає наступних фахівців: керівника проекту, розробника проекту, керівника відділу збору і обробки інформації, програміста, картографа, фахівців в області геоінформаційних технологій з досвідом роботи в, наприклад, MapInfo.

Створення інформаційної бази ГІС НС. Даний процес повинен включати наступні операції:

— редакційно-підготовчі роботи, тобто збір, аналіз і підготовка вихідної інформації для автоматизованої обробки;

— створення проекту робіт в середовищі ГІС;

— введення графічної та семантичної інформації;

— попередня обробка графічної та семантичної інформації;

— формування вихідних цифрових карт і баз даних;

— збір і перетворення спеціалізованої інформації в цифрову форму;

— поділ інформації на шари за типами об'єктів;

— розробка бібліотеки умовних знаків і функцій автоматичного нанесення умовних знаків, залежно від певних умов;

— формування електронної базової карти, оперативних і прогнозних карт;

— нанесення необхідних об'єктів на електронну карту території та прив'язка до бази даних;

— розробка інтерфейсу системи для роботи з оперативною, довідковою та нормативною базою;

— отримання готової продукції в електронному вигляді.

Після створення електронна картографічна модель надходить в комплекс технічних засобів формування вихідної картографічної продукції, що включає в себе: принтери, плоттери.

Забезпечення функціонування ГІС НС. Функціонування ГІС НС повинно забезпечувати оперативне отримання інформації, її аналіз та оцінку, моделювання, моніторинг і прогнозування ситуації. Все це забезпечується шляхом поетапної реалізації та впровадження ГІС НС.

На першому етапі функціонування ГІС НС, для введення вихідної інформації, використовується растровий скануючий пристрій. Отримані цифрові масиви даних надходять в комплекс технічних засобів обробки растрових і векторних даних, побудованих на базі робочих станцій. На цій же базі здійснюються всі етапи проектування, перетворення вихідної інформації та створення електронної базової карти.

Після цього здійснюється нанесення різних об'єктів на електронну карту території та прив'язка даної інформації до бази даних. Отримані вихідні та оброблені цифрові дані потім повинні зберігатися в підсистемі архівного зберігання даних.

На другому етапі функціонування ГІС НС здатна виконувати аналіз і інтерпретацію картографічної інфор-

мації. Під аналізом картографічної інформації розуміється дослідження властивостей і якостей об'єктів і систем на даній території, з метою виявлення зв'язків, отримання нових відомостей про досліджувані об'єкти, явища, процеси.

На третьому етапі функціонування ГІС НС можливим є моделювання різних ситуацій в контексті управління соціально-економічним розвитком території в умовах НС. В даному випадку під моделюванням слід розуміти процес, що включає створення, аналіз, перетворення та оцінку картографічного зображення, необхідного для отримання нових знань про різні об'єкти.

Четвертий етап функціонування ГІС НС передбачає вирішення завдань з оперативного управління територією та її розвитком у трьох режимах роботи системи управління:

1. Режим звичайного функціонування, коли функціонування управлінської системи здійснюється при відсутності будь-яких НС.

2. Режим підвищеної готовності, коли функціонування управлінської системи здійснюється в умовах можливості виникнення НС. Використання ГІС НС в цьому режимі дозволяє вирішувати такі завдання:

3. Режим надзвичайної ситуації. Використання ГІС НС у разі виникнення надзвичайної ситуації дозволяє вирішувати цілий комплекс завдань, пов'язаних з оперативним управлінням територією і забезпеченням безпеки населення, а саме:

— реалізація заходів, передбачених режимом підвищеної готовності;

— управління територією в умовах НС на основі інформаційної підтримки;

— відображення динаміки розвитку НС і прийняття превентивних управлінських рішень;

— прогнозування подальшого розвитку НС та прийняття необхідних заходів по локалізації та усуненню небезпеки;

— ефективне використання сил і засобів як для ліквідації НС, так і для управління територією в умовах НС;

— надання необхідної допомоги населенню, яке постраждало.

Як можна бачити з наведеного переліку, ГІС НС надає істотну підтримку при оперативному управлінні територією в різних ситуаціях.

На п'ятому етапі функціонування ГІС НС передбачається здійснення функцій моніторингу та прогнозування.

Основною метою моніторингу є забезпечення системи територіального управління своєчасною та достовірною інформацією, що дозволяє оцінювати ситуацію на даній території та її зміни. Функція прогнозування в ГІС НС може бути реалізована на основі методу картографічної екстраполяції, аналогій, врахування основних тенденцій розвитку інфраструктури, взаємозв'язку об'єктів і природних явищ.

Шостий етап функціонування передбачає забезпечення вирішення задач довідкового характеру, що досягається не тільки створенням безпосередньо довідкового матеріалу по всім необхідним об'єктам і різним зонам, а й систематизацією інформації про усі надзвичайні ситуації, що сталися на даній території раніше [4].

На сьомому етапі функціонування передбачається передача інформації від ГІС НС до новостворюваних оперативних або прогнозних електронних карт. Створення змісту карт залежить від їх призначення і ряду інших чинників, що залежать від конкретної ситуації.

На заключному, восьмому, етапі необхідно сформувати банк даних і здійснювати періодичне оновлення даних. Цей етап дуже важливий, оскільки правильно організована, структурована і архівована система зберігання даних дозволяє істотно скоротити час на пошуки каталогів вихідних даних, цифрових карт, результатів обробки та інших матеріалів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, як можна бачити з викладеного, створення і використання ГІС НС забезпечує важливу інформаційну підтримку органів влади для управління територією, причому не тільки в умовах НС, але в режимі нормального функціонування. Це дозволяє приймати швидкі і адекватні рішення в залежності від ситуації, що склалася, підтримувати стабільність на території і забезпечувати її розвиток у різних умовах.

У подальших наукових дослідженнях доцільно більш детально проаналізувати етапи функціонування ГІС НС.

Література:

1. Мартыненко А.И. Организация фондов для автоматизированной картографии / А.И. Мартыненко // Итоги науки и техники. Картография. — 1988. — №13. — С. 23—27.

2. Моделирование в социально-экономической картографии. — МГУ, 1985.

3. Тикунов В.С. Устойчивое развитие территорий: картографо-информационное обеспечение / В.С. Тикунов, Д.А. Цапук. — Смоленск: СГУ, 1999. — 176 с.

4. Халугин Е.И. Цифровая обработка графической информации / Е.И. Халугин // Техника и вооружение. — 1986. — № 2. — С. 14—15.

5. Шафрин Ю.А. Основы компьютерной технологии / Ю.А. Шафрин. — М.: АБФ, 1998. — 656 с.

References:

1. Martynenko, A.I. (1988), "Funds organization for an automated cartography", Itogi nauki i tehniki. Kartografija, vol. 13, pp. 23—27.

2. Modelirovanie v social'no-jekonomicheskoj kartografii (1985), [Simulation in a socio-economic cartography]. — MGU, Moscow, Russia.

3. Tikunov, V.S. (1999), Ustojchivoe razvitie territorij: kartografo-informacionnoe obespechenie [Sustainable territory development: informational and cartographic support], SGU, Smolensk, Russia.

4. Halugin, E.I. (1986), "Digital processing of graphical information", Tehnika i vooruzhenie, vol. 2, pp. 14—15.

5. Shafrin, Yu.A. (1998), Osnovy komp'juternoj tehnologii [Computer basics], ABF, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2014 р.

УДК 338.26

Д. І. Венжега,
викладач кафедри економіки підприємства, фінансів та фінансово-економічної безпеки,
Уманський державний педагогічний університет

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

D. Venzheha,
Lecturer of Department of economics, finance, financial and economic security, Uman State Pedagogical University

MAJOR TRENDS OF GOVERNMENT POLICY IN THE FIELD INDUSTRIAL PRODUCTION

У статті проаналізовано результати впливу державної політики на розвиток промислового виробництва, а також значення регулювання економічної діяльності на державному рівні. Дослідження наукових праць видатних вчених дали змогу оцінити вплив держави на її економічний розвиток від минулого до сучасності.

The article analyzes revealed the effects of public policy on the development of industrial production, and the importance of regulating economic activity at the state level. Research scientific works of prominent scientists helped to evaluate the influence of the state in economic development from the past to the present.

Ключові слова: промислове виробництво, державна політика, економічні процеси, методи, управління.
Key words: industrial production, government policy, economic processes, methods, management.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Економічний розвиток будь-якої держави напряму залежить від проведеної державної політики всередині країни. З історії відомо багато прикладів як квітучого розквіту та існування великих імперій, так і їх занепад.

Дослідження проблем та основних тенденцій впливу політики держави на її економічне становище в і сторичному екскурсі дає можливість більш чітко зрозуміти негативні наслідки неправильно вибраної регуляторної державної політики та запропонувати кращі варіанти її проведення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Значна увага у науковій літературі приділяється розгляду питань впливу державної політики на економічний розвиток країни. Цими питаннями займались як відомі зарубіжні вчені Дж.С.Міль, Р. Кантильон, А.Сміт, так і вітчизняні науковці Я. Діманштейн, І. Вернадський, М.Бунге, В. Ковальчук, А. Музиченко та інші. Не дивлячись на широке розмаїття наукових публікацій, залишається актуальним досі питання про те, як повинна впливати держава на економічні процеси для її розвитку і процвітання.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є аналіз прояву державної політики у сфері промислового виробництва, починаючи із стародавніх часів та закінчуючи сьогоднішнім станом в Україні, для більш чіткого її розуміння та тлумачення.

ВИКЛАДЕННЯ МАТЕРІАЛУ

Особливої уваги заслуговує аналіз наукових праць щодо функцій держави стародавніх діячів та мислителів. Наприклад, у староіндійській праці "Артхашастра", написаній у кінці 4 століття до нашої ери радником могутньої на той час держави на півночі Індії Каутілья Вішнугупта, підкреслено головну роль держави в управлінні економікою [3, с. 15]. Так, він обгрунтовує думку щодо "необхідності дотримання активного державного бюджету через зменшення витрат держави і збільшення її доходів, а також про розвиток продуктивних сил і державне регулювання товарних цін засобом створення державних товарних запасів". Передовим поглядом на той час було і твердження про те, що вартість речей треба визначати за величиною кількості робочих днів, які треба було для їх виробництва, при цьому обсяг винагороди за прикладену до її виготовлення праці складати залежно від її результатів [3, с. 15].

Крім того, Каутілья Вішнугуппа вперше розглянув механізм утворення ринкової ціни. Зокрема необхідно особливо виділити його погляди щодо відхилення ринкової ціни від вартості під натиском конкуренції, при цьому він наводить відмінні риси між ціною та вартістю. Його особливою пропозицією було впровадження такого порядку, за якого можливим ставало б обмеження прибутку торгівця в "межах 5% від ціни товару на місцевому ринку і 10% — від ціни імпортного товару", крім того, торговельний прибуток, що виявлявся надлишковим, пропонував обкладати значними штрафами на користь держави [3, с. 15]. Таким чином, на нашу думку, було знайдено гарне рішення — з однієї сторони обмежувалось непомірне збагачення окремих торгівців та виробників, а з іншої — виявлялось ще одне додаткове джерело збільшення державного бюджету.

Іншою знаменитою працею є старокитайський трактат "Гуань-цзи" початку 4 століття до нашої ери, який має вигляд енциклопедії із збірки сотень наукових праць вчених так званого "Палацу наук біля Західних воріт"

— однієї із наймогутніших старокитайських держав того часу. Цими вченими у даній науковій праці була наведена "програма державного регулювання господарського життя", основами якої стали наступні принципи, наведені на рисунку 1 [3, с. 19].

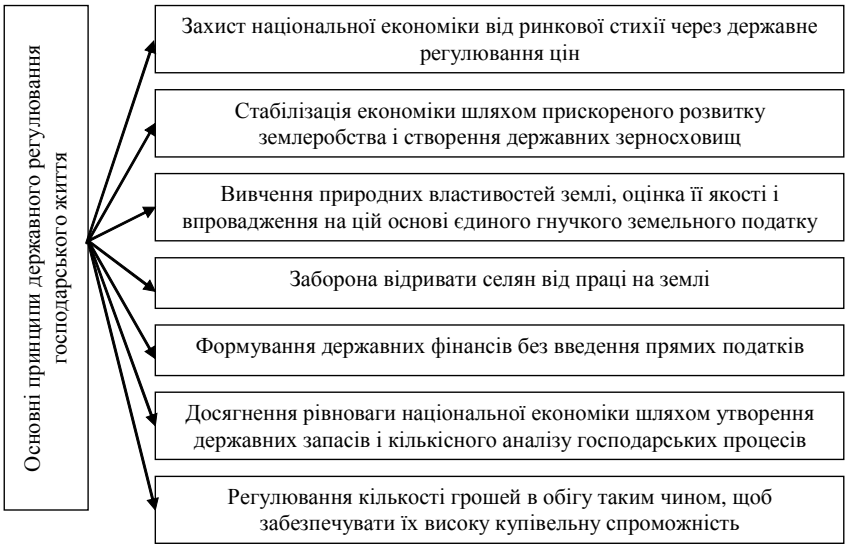

Рис. 1. Принципи державного регулювання господарського життя країни

Джерело: узагальнено автором на підставі наукових праць [3, с.18,19].

Відомий старогрецький філософ Платон (427—347 до н.е.) у своїй знаменитій праці "Закони" приділяв значну увагу такому явищу, як товарне виробництво, зокрема питанню "рівності і співмірності товарів" [3, с. 23]. Платон висунув пропозицію щодо державного регулювання цін та встановлення їх помірного рівня, який буде забезпечений помірним прибутком.

Зауважимо, що Платон є автором планування ідеальної держави. Як і він, у свою чергу не менш відомий вчений Арістотель, теж висунув свій погляд на створення "кращої держави". Зокрема він підкреслював, що держава зазнає найвищого розквіту за таких умов, коли її громадяни не мають надлишку багатства, проте й не є бідними, іншими словами вони живуть "середнім життям" [3, с. 24].

Адам Сміт наголошував, що якщо вигідно деяке оподатковування іноземної промисловості в цілях заохочення вітчизняної, то обов'язково настане момент, коли треба буде відповісти на питання наскільки доцільно продовжувати вільне ввезення певних іноземних товарів та до якої міри і яким чином може бути корисним відновлення вільного ввезення після того, як воно було призупинене [1, с. 41].

Дж. С.Міль теж акцентує увагу на тому, що отримання будь-яких нових можливостей для придбання дешевих товарів із-за корону за своїми наслідками майже прирівнюється до впровадження різних форм удосконалення у промислове виробництво. [4, с. 63].

У період 16 століття в Європі з'являються нові погляди на державне регулювання економіки країни, зокрема його промислове виробництво та торгівлю. Основні положення нової "теорії активного торгового балансу" меркантилістів того часу показано на рисунку 2.

У 17 столітті в європейських країнах почалось стрімке зростання мануфактурного виробництва. З часом, з розвитком промисловості з'явились нові джерела доходу, при цьому формується промисловий капітал, що почав значно підпорядковувати собі торгівельний. [3, с. 47].

Відомий англійський економіст того часу Річард Кантильон у своїй праці "Дослідження природи торгівлі в цілому" вперше визначає поняття підприємництва як господарської діяльності, що направлена на отримання доходу [3, с. 53]. Крім того, він досліджував господарську роль підприємця, "якого вважав "головним рушієм економіки", таким чином вперше розглядаючи основи управління підприємством.

Видатний британський філософ, економіст Девід Юм теж як і його сучасник Р.Кантильон, відзначав, що надходження золота в країну впливає на внутрішні ціни, які при цьому зростають нерівномірно, що тягне за собою зміни у виробництві. Науковець наголошував, що збільшення в державі золота та срібла буде сприятливим для промисловості тільки за умови, якщо воно буде між надходженням дорогоцінних металів та підвищенням цін [3, с. 54].

На думку Дж. С. Міля, розвиток промисловості передбачає зміни в умовах виробництва, що обов'язково супроводжується змінами у вартості товарів [4, с. 14].

У розвитку промисловості, як підкреслює Дж. С. Міль, є особлива тенденція. Чим більші масштаби, в яких здійснюється виготовлення промислових виробів, тим дешевше обходяться операції, які пов'язані з таким виробництвом [4, с. 17].

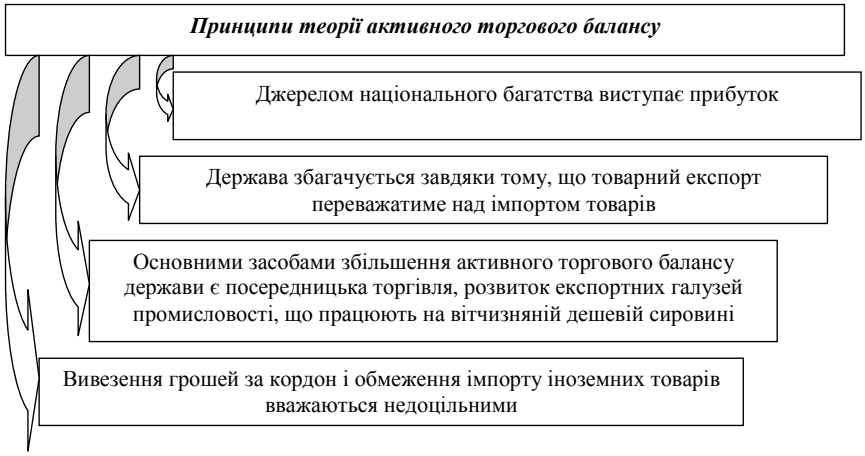

Рис. 2. Ключові принципи теорії активного торгового балансу держави

Джерело: узагальнено автором на підставі наукових праць [3, с. 43, 44].

Проте головним моментом, на думку Дж. С. Міля є визначення впливу держави на розвиток промисловості. Адже саме обрана державна політика відіграє вирішальну роль у промисловому розвитку своєї країни. Так, вчений-економіст наводить приклад щодо рішення уряду Франції, коли: "держава мала необмежену і довільну владу над фабричною промисловістю. Вона безцеремонно розпоряджалась засобами фабрикантів: уряд вирішував, хто може працювати, які речі виготовляти, які матеріали використовувати, по якій технології виробляти свою продукцію", що призвело до значних негативних наслідків [4, с. 350].

Зауважимо, що таке втручання, або подібне йому, або проявлене у скритій формі, але має схожі вияви, несе непоправимі наслідки щодо падіння промислового розвитку держави та його занепад.

Зробивши екскурс в історію нашої держави, можна виділити деякі етапи її економічного розвитку та проаналізувати політику держави щодо розвитку її промислового виробництва.

Зокрема за часів свого правління, до Переяславської угоди, Богдан Хмельницький особливу увагу приділяв розвитку промисловості, зокрема мануфактурної, а також оборонної. Його політика сприяла безпеці функціонування міських ремесел, організації їх цехової діяльності [2, с. 23]. Крім того, він позиціонував політику "активного втручання державної влади" в господарське життя, а також заохочення вивозу товарів та певного обмеження вивозу коштовностей з України. Саме в цей період в Україні починає виділятися роль промисловості в державі.

Проте з часом, за період 16— 18 століть Україна стала місцем постійних безперервних народних повстань покріпачених селян (проти Польщі, Росії, Австрії), що принесло народу складне соціально-економічне та політичне життя. Це, звичайно, вплинуло і на розвиток промислового виробництва, де почали швидко з'являтися елементи капіталізму.

У середині 19 столітті бачимо представлення різноманітних думок щодо розвитку держави та її впливу на економічне життя передових вчених-економістів.

М. Бунге, відомий економіст на Україні того часу стверджував, що "вільна торгівля є одним із проявів свободи промисловості" [2, с. 68]. На його думку, держава повинна сприяти розвитку вільної промисловості, а також вільної торгівлі, що забезпечать природний порядок речей, які б враховували інтереси як окремих осіб так і всього суспільства.

Проте послідовний захисник невтручання держави в економічні справи, яким був відомий український вчений І.Вернадський, зазначав, що уряд не повинен втручатися у вільну конкуренцію. Особливу увагу він звертав на переваги великої промисловості над дрібною [2, с.185]. Він доказував, що в країні, де є значні капітали, відбувається швидкий розвиток машинного виробництва.

Яскравим прикладом державного втручання держави, зокрема і в Україні, в економічну діяльність є впровадження "непу" за радянських часів. Основна концепція нової економічної політики полягала в економічній раціональності в державі при одночасній неринковій діяльності. Саме в цей час було докладено чимало зусиль до створення єдиної централізованої планової системи управління господарством, впроваджуючи так званий держкапіталізм [2, с. 185].

Я. Діманштейн, відомий на той час в Україні вчений-економіст, наголошував, що організація управління народним господарством з єдиного центру порушують функціонування внутрішнього ринку, зокрема обмежують його обсяг, позбавляючи зростання і, саме цим, заважають зростанню виробництва [2, с. 186].

Вже в 70-х роках 20 століття з'явилась думка, що відносини власності можуть бути основою, яка надає виробничим відносинам цілісності та завершеності. Так, зокрема, вважали такі українські вчені як В. Корнієнко та Б.Кваснюк, зауважуючи важливість самої суті власності, яка сприяє руху системи виробничих відносин, її зміни та подальшого розвитку [2, с. 240].

Досягненням економічної думки 90-х років 20 століття стало можливим, на відміну поняттям командно-адміністративної системи, визнання формою власності приватну власність громадян, що навіть не обговорювалося за попередні періоди економічного розвитку. Стало можливим широке обговорення та рішучі дії з боку роздержавлення промислових підприємств та переходу їх до колективної (акціонерної) власності [2, с. 251].

ВИСНОВКИ

У сьогоднішніх умовах розвитку України право на власність закріплена національним законодавством, крім того, сучасні вчені-економісти виступають за суттєвий розвиток приватнопідприємницьких відносин, обгрунтовуючи необхідність існування різних форм власності їх соціальною та економічною ефективністю.

Таким чином, відбулася відмова від монополії держави щодо організації народного господарства та вийшла на передній план стійка потреба у пристосуванні до ринкових умов господарювання, зокрема розвитку промислового виробництва в державі.

Література:

1. Адам Смит. Исследование о природе и причинах богатства народов [Том 2] / Адам Смит. — М.: ОГИЗ, 1935. — 473 с.

2. Історія економічної думки України / Р.Х. Васильєва, Л.П. Горкіна, Н.А. Петровська. — К.: Либідь, 1993. — 272 с.

3. Ковальчук В.М. Економічна думка минулого і сьогодення / В.М. Ковальчук, М.І. Сарай. — Тернопіль: ТАНГ — "Астон", 2000. — 325 с.

4. Дж. С. Миль Основы политической экономии [Том 3] / Дж.С. Миль. — М.: "Прогресс", 1980. — 473 с.

References:

1. Smith, A. (1935), Yssledovanye o pryrode y prychynakh bohat·stva narodov [An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations], OGIZ, Moscow, Russia.

2. Vasyl'ieva, R.Kh. Horkina, L.P. and Petrovs'ka, N.A. (1993), Istoriia ekonomichnoi dumky Ukrainy [History of Economic Thought Ukraine], Lybid', Kyiv, Ukraine.

3. Koval'chuk, V.M. and Saraj, M.I. (2000), Ekonomichna dumka mynuloho i s'ohodennia [Economic thought past and present], TANH — "Aston", Ternopil', Ukraine.

4. Miles, J.S. (1980), Osnovy polytycheskoy ekonomyy [Principles of Political Economy], Progress, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2014 р.

УДК 35.072.81

Н. В. Кулак,
здобувач, Академія муніципального управління

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУ ЕЛЕКТРОНІЗАЦІЇ ДЕРЖЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ

N. Kulak,
Aspirant Academy of Municipal Management

CURRENT STATE END PROSPRECTS OFDEVELOMENT OF COMPUTERS PROCUREMENT PROCESS IN UKRRAINE

Стаття присвячена огляду сучасного стану та перспективам впровадження системи електронних держзакупівель у бюджетну сферу української економіки. Автором досліджено основні тенденції діяльності держави та суспільства в процесі реформування бюджетної сфери. Проаналізовані законодавчі тенденції галузі держзакупівель.

The article provides an overview of the current state and prospects for the introduction of electronic procurement in the public sector of the Ukrainian economy. The author of the basic tendencies of the state and society in the process of reforming the public sector. Analyzed the legal industry trends procurement. During the study the author concluded that the introduction of electronic tendering can afford to save up to 20% of the total of all public procurement market.

Ключові слова: електронні торги, державне регулювання, бюджетна сфера.
Key words: electronic auctions, government regulation, Public Sector.

ВСТУП

У сучасній економіці державні закупівлі є обов'язковим елементом управління державними фінансами, які покликані виконувати не тільки функції забезпечення суспільних потреб, але й функції державного регулювання економіки.

Оскільки державні закупівлі займають настільки значне місце у витратній частині бюджету країни, то питання оптимізації бюджетних витрат системи державних замовлень і закупівель вкрай актуальні. При цьому цілями оптимізації бюджетних видатків є підвищення ефективності (результативності) витрачання коштів бюджетів усіх рівнів, підвищення керованості фінансовими потоками, запобігання неконтрольованого наростання витрат і скорочення витрат бюджету.

Недосконаліть системи держзакупівель стає причиною низького ступеня ефективності використання бюджетних коштів та результативності заходів у галузі державного управління. Застосування інформаційних і комунікаційних технологій у сфері державних закупівель товарів (робіт, послуг) дозволяє усувати існуючі недоліки. Впровадження автоматизованих інформаційних систем електронних закупівель для державних потреб забезпечує вдосконалення процедури закупівель за рахунок автоматизації всіх етапів і робочих стадій процесів планування, формування та здійснення закупівель, а також функцій аналізу та контролю їх реалізації. Прозорість механізму закупівель на всіх стадіях і рівнях дозволяє запобігти скороченню бюджетних витрат при закупівлях продукції для державних потреб і підвищити економічну ефективність роботи виконавчих органів державної влади на всіх рівнях.

Електронізація сфери державних закупівель є одним з шляхів розробки практичних механізмів більш ефективного використання державних фінансів України вважають такі українські науковці як: В.А. Павлова [1], А.А. Голубєва [4], В.В. Волков[6], В.П. Корнійчук [6].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Проаналізувати сучасний стан, функції і перспективи розвитку процесу електронізації сфери держзакупівель України.

РЕЗУЛЬТАТИ

У ході проведеного автором аналізу досвіду розвинутих держав, де реалізація державного замовлення та державних закупівель проводиться за допомогою електронних технологій, з'ясувалося що їх впровадження дає економію бюджетних коштів, приблизно в розмірі 8—10%.

Перш ніж аналізувати сучасний стан сфери електронізації державних закупівель України, необхідно охарактеризувати світовий досвід розвинутих країн. У даний час у світі склалося поняття електронного бізнесу (ЕБ), який в свою чергу поділяється на електронну торгівлю, електронну банківську систему, електронне страхування. Електронну торгівлю можна под-

ілити на: торгівлю споживчими товарами; торгівлю продукцією виробничого призначення; торгівлю цінними паперами та валютою; проведення торгів (конкурсів) [2].

Електронний бізнес має за мету обслуговування організацій, що функціонують в адекватному економічному середовищі. У західних компаніях перехід в Інтернет-простір супроводжувався досить тривалим процесом автоматизації бізнесу. Автоматизація починалася з наведення порядку в корпоративних фінансах; потім у складських запасах; потім — у розрахунках зарплати і так далі, аж до управління виробництвом і персоналом. Найголовніше — окремі блоки були інтегровані і дозволяли створювати цілісні управлінські системи [3].

Зупинимося на міжнародній практиці електронних держзакупівель. Вперше питання про створення електронної системи закупівель продукції для державних потреб на найвищому державному рівні було поставлено в США в Меморандумі Президента США від 26 жовтня 1993 р. для глав виконавчих органів влади і президентської ради "Раціоналізація процесу закупівель за допомогою електронної торгівлі". Слід зазначити, що за короткий період, незважаючи на деякі складнощі, були отримані вагомі результати. Перш за все, вони з'явилися в сфері військових закупівель. У США тільки 30% військового бюджету витрачається безпосередньо на потреби військ, решта витрачається на утримання бюрократичного апарату. Встали завдання докорінної зміни ситуації. У 1998 р. Пентагон оголосив про розробку програми створення електронної торгівлі EMALL з метою організації процесу закупівлі озброєння і предметів матеріально-технічного забезпечення військ через Інтернет [3].

Завдяки системі електронної торгівлі передбачалося скоротити від 30 до 40 проміжних етапів закупівлі озброєння, звівши їх не більше ніж до 10 операцій. Якщо в класичній "паперової" технології при закупівлі продукції на суму 1000,00 $ від 300,00 $ до 400,00 $ йшло на адміністративні витрати, то в системі електронної торгівлі ці витрати становлять 4,00 $. Прискорюється і процедура оформлення замовлень, тривалість якої зазвичай складає 1—3 місяці, необхідних для різних узгоджень [3].

Паралельно з розвитком системи електронної торгівлі Пентагон запроваджує інформаційні технології в традиційну систему закупівель. За п'ять років було обладнано понад 20000,00 віддалених терміналів автоматизованої системи військових контрактів [3].

Прикладом поетапного розвитку електронних торгів для державних закупівель в Європі може слугувати досвід Франції.

Перший етап цього розвитку можна умовно назвати інформаційним. Загальна інформація, що стосується державних закупівель, була безкоштовно виставлена на сайті Міністерства економіки фінансів і промисловості в Інтернеті.

Другий етап — консультаційний. Специфічна документація, відповідна консультаційного етапу, також розміщується на сайті. Це повідомлення про укладення договорів, інформація про ринки і умовах поводження з інформацією.

Третій етап — визначення та введення в дію ринків. Більш ранні фази укладення договорів породжували надлишковий обсяг обміну інформацією: відправка списків потреб, зворотне відправлення пропозицій, ринкове повідомлення. Віртуалізація (переклад документації на електронні носії) подібних операцій передбачає певні технічні стандарти та умови: формати електронних повідомлень, протоколи обміну, а також застосування спеціальних пристроїв, що стосуються звірки інформаційних даних та законності електронного підпису. Для отримання бажаних результатів в області держзакупівель, на думку французьких експертів, необхідно забезпечити адаптацію національних ринків до системи електронної торгівлі [3].

Починаючи з 2000 р. в усьому світі активізується впровадження системи електронних торгів (країни ЕС, Австралія, Перу, Саудівська Аравія). Послідовність підтримки системи електронних державних закупівель провадилася наступним чином:

— Розробка стратегічного плану.

— Створення головного сервера торгів, коректування законодавства.

— Створення програмного забезпечення, що обслуговує весь процес електронних торгів — від підготовки документації, публікації повідомлень про реєстрації учасників до підбиття підсумків та публікації результатів [6].

В Україні електронні технології в першу чергу будуть розвиватися в тих областях, де необхідно оперувати великими фінансовими потоками і високим ступенем стандартизації продукції (наприклад, металургія, нафтопродукти, цінні папери, фінансові інструменти). Інвестиційно-будівельний комплекс (ІБК), що виробляє технологічно складну і капіталомістку будівельну продукцію, представляє благодатний грунт для використання таких проектів.

На думку автора, Україна до теперішнього часу готова до впровадження вітчизняної системи електронних торгів призначених для забезпечення державних потреб лише по наступних позиціях: розвиток українського Інтернету, розвиненість національної електронної комерції та в площині існуючих окремих елементів електронних торгів для державних потреб.

Так, переважна більшість національних постачальників — потенційні учасники електронних торгів для державних потреб — вже мають вихід в Інтернет. В українському Інтернеті вже функціонують сайти, які так чи інакше обслуговують торги для державних потреб. Перш за все, слід вказати на систему реалізації конфіскованого та арештованого майна https://trade.informjust.ua/, яку впровадило Міністерство Юстиції України.

Крім того, дуже важливим є прийняття 1 серпня 2013 р. Кабінетом міністрів України системної концепції подальшого розвитку сфери державних закупівель, згідно з якою були визначені наступні цілі розвитку сфери державних закупівель [6]:

— Зниження витрат на проведення державних закупівель продукції.

— Підвищення прозорості державних закупівель продукції для зменшення зловживань при витрачанні бюджетних коштів.

— Збільшення конкуренції при отриманні державних замовлень.

— Прискорення процедур проведення конкурсних торгів.

— Поступове входження України в глобальну світову сіть електронної торгівлі.

— Впровадження системи електронних закупівель;

Але на шляху розвитку електронних технологій у сфері проведення електронних торгів є природні "перепони". Основа з таких "бар'єрів" є складність, яка полягає в невирішеності юридичних питань.

Правові засади регулювання існуючої процедури електронних закупівель за державні кошти складає Закон України від 22.05.2003 р. № 851 "Про електронні документи та електронний документообіг"; Закон України 22.05.2003р. № 852 "Про електронний цифровий підпис".

Правові питання повинні будуть знятися за допомогою врегулювання законодавчого поля, в якому буде діяти механізм електронних торгів. На сьогоднішній день законодавчо механізм застосування електронних торгів у сфері державних закупівель не врегульовано. Процес знаходиться на стадії формування.

На розгляд Верховної ради подані декілька проектів законодавчих актів, мета яких впровадити механізми електронізації сфери державних закупівель, та врегулювати порядок їх застосування.

ВИСНОВКИ

На думку автора, в країні склалися умови, за яких необхідно швидко та якісно реформувати сферу бюджетних закупівель. У ході проведеного дослідження було виявлено основні проблеми, що гальмують впровадження електронізації сфери державних закупівель:

— На даний час в Україні не розроблені в необхідній мірі основи законодавства в галузі електронної торгівлі.

— Бухгалтерський облік та оподаткування електронної торгівлі мають ряд специфічних особливостей, які не знаходять підтвердження в чинному законодавстві.

— Особистість партнера і справжність електронних документів не завжди може бути встановлена з достатньою мірою достовірності.

— Узгодження умов нестандартних контрактів при обміні електронними документами може бути ускладнене у порівнянні зі звичайним переговорним процесом.

— Відсутня інфраструктура бізнесу (транспорт, логістика, сервісні послуги тощо), відповідна умовам глобалізації та доступності електронної торгівлі.

— Відсутня відповідна система оцінки і вимірювання якості пропонованої продукції, адекватна нових умов торгівлі, відсутня система єдиної стандартизації.

— Наявні інвестиційні та технологічні ризики, у зв'язку із дефіцитом державних фінансів.

— Технічна оснащеність робочих місць державних установ, так само як і робочих місць фахівців постачальників, знаходиться на низькому рівні.

— Державні службовці, так само як і фахівці посередників, далеко не завжди володіють достатньою кваліфікацією у сфері державних закупівель, у тому числі в сфері електронних торгів.

Автор вважає, що система електронних закупівель буде поетапно вбудовуватися в діючу систему державних закупівель, поступово витісняючи неелектронні ("паперові") способи закупівель, через заміщення окремих операцій на їх електронні аналоги.

Провівши аналіз світового досвіду впровадження систем електронної закупівлі в розвинутих країнах, автор дійшов до висновку, що основні етапи переведення системи державних закупівель на електронну основу повинні включати:

— Об'єднання інформації про державні закупівлі в єдину загальнодоступну базу даних.

— Створення підсистеми електронного документообігу системи державних закупівель.

— Перехід закупівель із простої стандартизованої продукції в електронну стандартизовану систему закупівель.

— Перехід закупівель складної продукції в електронну систему закупівель.

Таким чином, можна з упевненістю заявити, що вітчизняні електронні торги для державних потреб — це питання вже сьогоднішнього дня, і вони мають вельми широкі перспективи.

Література:

1. Павлова В.А. О проблемах развития онлайн-торговли в Украине / В.А. Павлова // Економічний нобелівський вісник. — 2012. — № 1 (7). — С. 349—354.

2. Кузьмін О. Два виміри "електронного уряду" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http// www.processconsulting.ru

3. Білокрилов К.А. Електронізація як пріоритетний інститут реалізації державної економічної політики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// www.instud.net

4. Голубєва А.А. Електронний уряд: введення в проблему // Вісник Санкт-Петербурзького університету. - 2005. — № 8. — С. 26.

5. Галущак М. Державні закупівлі в Україні: теоретичні аспекти та практичні проблеми / М. Галущак // Галицький економічний вісник. — 2011. — № 1 (30). — С. 43—53.

6. Волков В.В., Корнійчук В.П., Хомяк К.Д. Стратегічний державно-закупівельний менеджмент. — К.: Видво Нац. ін-ту стратегічних осліджень, 2006. — С. 2.

References:

1. Pavlova, V.A. (2012), "About problems of the development of online trade in Ukraine", Ekonomichnyj nobelivs'kyj visnyk, vol. 17, pp. 349—354.

2. Kuzmin, A. Two Dimensions "electronic government", available at: http//www.processconsulting.ru

3. Bilokrylov, K.A. Institute of computers as the preferred implementation of the state policy, available at: http://www.instud.net

4. Golubeva, A.A. (2005), "E-government: an introduction to the problem", Herald St. Petersburg University, vol. 8, pp. 26.

5. Galushchak, M. (2011), "Public procurement in Ukraine: theoretical aspects and practical problems", Galician Economic Journal, vol. 30, pp. 43—53.

6. Volkov, V.V. Korniichuk, V.P. Chomiak, K.D. (2006), Strategic public-procurement management, Nat. Inst strategic RESEARCH.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2014 р.